

**BÜNTETŐJOG
A HAN-KORI KÍNÁBAN**

PÁZMÁNY NEMZETKÖZI TANULMÁNYOK
4. KÖTET

A SOROZAT EDDIGI KÖTETEI:

A KÍNAI ALKOTMÁNY (SZERKESZTETTE SALÁT GERGELY)

KÍNAI ÁLOM – KÍNAI VALÓSÁG (SZERKESZTETTE SALÁT GERGELY)

REZSŐHÁZY RUDOLF: BEVEZETÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MÓDSZERTANÁBA

JANY JÁNOS: JOGI KULTÚRÁK ÁZSIÁBAN

BÜNTETŐJOG A HAN-KORI KÍNÁBAN

Salát Gergely

TYPOTEX

A KÖTET KIADÁSÁT TÁMOGATTA:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

BÜNTETŐJOG A HAN-KORI KÍNÁBAN

Hungarian edition © Typotex/Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2016

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

A kiadvány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatása keretében valósult meg:

Központi Alapok Program KAP15-114-1.8-BTK

A szerző a kötet megírása során az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Chiang Ching-Kuo Foundation for International Scholarly Exchange támogatásában részesült.

ISBN 978 963 279 860 8

ISSN 2416-1438

TYPOTEX – PANTA

A PANTA a Pázmány Egyetem Nemzetközi Tanulmányokkal foglalkozó szakmai közösségének könyvsorozata, mely széles értelemben vett társadalomtudományi munkák révén mutatja be a globális világ múltját és jelenét. A sorozat neve egyszerre utal az intézményi háttérre, valamint arra a teljességre és sokszínűségre, amit megragadni hivatott: Πάντα.

Sorozatszerkesztő: Jany János

TARTALOM

Bevezetés

7

I. Történeti háttér

10

II. A források

30

*III. Törvények és törvényhozás
a Korai Han-korban*

42

IV. Nyomozás és büntetőeljárás

56

V. A büntetések

84

*VI. Élet és testi épség
elleni bűncselekmények*

116

VII. Lopás és rablás

128

*VIII. Hamis vádaskodás,
gondatlan feljelentés*

136

IX. Szökés

144

X. Egyéb bűncselekmények

154

*XI. A büntetést
módosító tényezők*
164

XII. A fordításról
174

*A második év törvényei
(Ernian lüling)*
179

*Beadványok és jelentések
(Zouyanshu)*
264

Felhasznált irodalom
289

Bevezetés

A Han-dinasztia (Kr. e. 206/202 – Kr. u. 220) a kínai történelem első tartósan fennálló császári dinasztiája volt, amelynek jelentősége felbecsülhetetlen. Ebben a korban rögzült az egységes kínai birodalom eszménye, a császári közigazgatási és intézményrendszer, a kétezer éven keresztül meghatározó konfuciánus államideológia, a kínai írás ma is használt formája és egy sor olyan vívmány és intézmény, amely ma is nagyban meghatározza Kínát. Nem csoda, hogy a kínaiak magukat – a Han-dinasztia után – ma is *han*oknak, nyelvüket pedig „*han* nyelvnek” nevezik.

Más intézményekhez hasonlóan a Han-kor jogrendszere is hosszú időre nagyban befolyásolta a kínai fejlődést: a későbbi dinasztiák joga a Han-dinasztiáéra épült. A részletek természetesen sokat módosultak, de az alapelvek a Han-kor után keveset változtak. Jelentősége ellenére azonban a Han-kori jogról sokáig csak keveset tudtunk, mivel a közvetlen utókor nem tartotta fontosnak, hogy törvénykönyvet vagy más, kifejezetten joggal foglalkozó Han-kori szöveget megőrizzen. Így a modern kori tudósok csak a történeti és filozófiai munkákban elszórtan szereplő utalások, információk összegyűjtésével tudtak vázlatos képet alkotni a korabeli jogrendszerről. Ezen a területen a legnagyobb munkát Shen Jiaben 沈家本 (1840–1913), illetve A. F. P. Hulsewé (1910–1993) végezte.¹

A helyzet azonban az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott. A Kínában megszorodott építkezéseknek – illetve az ezekkel járó régészeti feltárásoknak – köszönhetően egyre gyakrabban kerülnek elő olyan ókori szövegek, amelyeket korábban nem ismertünk. Sok ezek közül joggal kapcsolatos. Az egyik legfontosabb ókori jogi szövegcsoporthal, a Kr. e. 217-re datálható shuihudi 睡虎地 iratokkal korábbi munkáimban foglalkoztam.² Ezek a szövegek a Han-dinasztiát 漢 megelőző Qin-kor 秦 jogával kapcsolatban tartalmaznak hatalmas mennyiségű információt. A másik jelentős jogi vonatkozású szövegcsoporthat a Kr. e. 187-re datált zhangjiashani 張家山 leletegyüttes, amelynek kutatása csak az utóbbi két évtizedben kezdődött meg. Ez utóbbi a Korai Han-dinasztia első évtizedeinek jogáról ad meglehetősen részletes képet.

Jelen munkám fő forrását a zhangjiashani jogi szövegek jelentik. Ezek, illetve a folyamatosan ránk hagyományozódott források már lehetővé teszik, hogy megkíséreljük felállítani a szóban forgó időszak jogrendszerének modelljét. Itt természetesen nem a modern nyugati értelemben vett jogrendszerről van szó, hanem – a kínai hagyományoknak

1| SHEN JIABEN 1964; RHL.

2| Lásd például SALÁT 2003a.

megfelelően – alapvetően büntetőjogról. S nem az egész Han-kort tárgyalom, hanem csupán a négyszáz évig uralkodó dinasztia első évtizedeit, amelyeknek viszonyait a zhangjiashani szövegek tükrözik. A tárgyalt időszakot „korai Han-korként” jelölöm, ami alatt könyvemben a Kr. e. 206-os dinasztiaalapítástól Han Wendi császár Kr. e. 167-es büntetőjogi reformjaiig terjedő időszakot értem; ezzel szemben az általánosan „Korai Han-kornak” nevezett időszak Kr. e. 206-tól Kr. u. 9-ig tartott.

A rövid történeti bevezető, illetve a legfontosabb források ismertetése után az alábbi kérdésekre keresem a választ. Ha az adott korban Kínában valaki elkövetett egy bűntettet, akkor 1. milyen törvények alapján vonták felelősségre; 2. hogyan jöttek létre a szóban forgó törvények; 3. hogyan zajlott a büntető-eljárás; 4. kik vettek részt az eljárásban; 5. mit tekintettek bűnnek, és milyen súlyt tulajdonítottak az egyes bűncselekményeknek; 6. milyen tényezőket vettek figyelembe az ítélet kiszabásakor; 7. milyen büntetést szabhattak ki? Az elemzés után közlöm a zhangjiashani jogi iratok teljes magyar fordítását, amely egyben a szövegek az első nyugati nyelvű fordítása. A szövegek számos új kutatás kiindulópontjai lehetnek: találunk bennük információt az adórendszerről, családról, közigazgatásról, közlekedésről, mezőgazdaságról, ruházkodásról, szokásokról, kereskedelemről, gazdaságról és még egy sor egyéb területről. A jelen munkámban azonban elsősorban a büntetőjogra és az ehhez kapcsolódó kérdésekre fókuszálok. Munkám első része tehát a korai Han-kor büntetőjogi rendszerének – a zhangjiashani jogi szövegekre épülő – elemzését tartalmazza, második része pedig e szövegek fordítását.

*Könyvemet szüleimnek ajánlom,
akiknek mindent köszönhetek.*

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Kína területén a Kr. e. 1. évezred nagy részében a Zhou-dinasztia 周 uralkodott, amely a Kr. e. 11. század és Kr. e. 256 között állt fenn. A Zhou-dinasztia soha nem volt egységes birodalom: alapító királyai az általuk meghódított területek nagy részét szétosztották rokonaik, harcostársaik között, akik a rájuk bízott területeken örökletes fejedelemségeket szerveztek. Kezdetben a Zhou-háznak még tényleges befolyása volt a fejedelmek felett, a kor szak második felére azonban a fejedelemségek önállósították magukat. A Hadakozó fejedelemségek korában (Kr. e. 453–221) a kínai államok élet-halál harcot vívtak egymással a kínai területek egyesítéséért. Az állandó háborúkból végül Kr. e. 221-ben az északnyugati Qin 秦 állam került ki győztesen.

I.1. A QIN-DINASZTIA

Qin kezdetben nem volt erős állam, az akkori kínai világ perifériáján helyezkedett el, ráadásul északról és nyugatról „barbár” törzsek állandó támadásainak volt kitéve.³ Ez utóbbi körülmény azonban később előnyére is vált: egyrészt rá volt kényszerítve, hogy állandó erős hadsereget tartson fenn, másrészt pedig a nomádoktól átvehetett sok olyan hadászati újítást, amellyel a belső területek fejedelemségei nem találkozhattak. A Kr. e. 4. században Qin sikeres belső reformokat hajtott végre – ezek jelentős része a jogrendszer érintette –, majd lassan terjeszkedni kezdett, sorban bekebelezte a szomszédos kisebb államokat, illetve a nagyobb fejedelemségek határ menti területeit. Amikor Kr. e. 247-ben a tizenhárom éves Ying Zheng 嬴政 herceg került Qin trónjára, Qin már elismerten a legerősebb állam volt.

Kr. e. 238-ban Ying Zheng betöltötte huszonkettedik életévét, ezzel nagykorúvá vált, és a saját kezébe vette a hatalmat. Legelőször is az egymással vetélkedő udvari klikkeket semmisítette meg, majd nekilátott a többi fejedelemség elfoglalásának. A tulajdonképpeni egyesítő háború kilenc évig tartott: Qin 230-ban lerohanta Hant 韓, majd a következő években sorra a többi fejedelemséget. Kr. e. 221-ben az utolsó fejedelemség megadta magát, így Kína Qin uralma alatt egyesült. (Valószínűleg a Qin névből származik Kína neve a nyugati nyelvekben, vö. *China*.)

Az egész általa ismert civilizált világot uraló Ying Zheng úgy érezte, hogy a Zhou uralkodók címe, a „király” (*wang* 王) nem elég neki, ezért egy új, eddig nem létező rangot alkotott a legendás uralkodók neveiben előforduló írásjegyekből: *huangdinek* 皇帝 nevezte magát, ezt szokás „császárnak” fordítani. Úgy gondolta, hogy dinasztiája örök életű lesz, ezért a címe mellé csupán sorszámot vett fel, s Qin Shi Huangdi 秦始皇帝, azaz „Qin Első Császára” néven uralkodott. Miután leigázta a rivális országokat, Qin Shi Huangdi hozzálátott uralma megszilárdításához és az eddig számtalan független részből álló terület egységes birodalommal szervezéséhez. A szigorú Qin-beli törvényeket kiterjesztette az egész birodalomra, az országot negyvennyolc tartományra osztotta fel, s hogy a régi arisztokráciát meggyengítse, a hat meghódított fejedelemség vagyonosait családjukkal együtt a fővárosába, Xianyangba 咸陽 költöztette. A birodalomegyesítéshez hozzátartozott az is, hogy egységesítették a pénzt, a mértékegységeket, a kocsitengelyeket és az írásjegyeket. A birodalom hivatalos írásává Qin Shi Huangdi a Qin államban addig használatos úgynevezett „kispecsét írást” (*xiaozhuan* 小篆) tette meg, bár a régészeti leletek azt mutatják, hogy ezt csak a fontos vagy ünnepélyes

3 | Qin fejedelemségről és a Qin-dinasztiáról lásd például TWITCHETT–LOEWE 1986: 20–102.

feliratokon alkalmazták, a mindennapi életben a „kancellár írást” (*lishu* 隸書) alkalmazták. Mindemellett az Első Császár hatalmas építkezésekbe fogott, közmunkások százezreinek mozgósításával: saját magának palotát és sírt építtetett, de hozzá kötik a Nagy Fal elődjének megalkotását is. Terjeszkedő háborúhoz szintén parasztok tömegeit sorozta be.

Qin Shi Huangdi a birodalomszervezés során gyakorlatilag minden társadalmi réteg érdekeit megsértette, s rendkívül kegyetlen természete miatt is sokan gyűlölték. Erőszakos intézkedései miatt szembefordultak vele mind a régi írástudók, mind a volt fejedelemségek arisztokratái, mind pedig a köznép tömegei, amelyeket egyszerre sújtottak a rendkívül magas adók, a kötelező közmunkák és a kimerítő hadjáratok.

Kr. e. 210-ben Qin Shi Huangdi váratlanul megbetegedett és meghalt, s a trónon a még kegyetlenebb természetű kisebb fia követte, aki testvéreit egytől egyig lemészároltatta. A birodalom ekkor már az összeomlás szélén állt. Kr. e. 209-ben parasztfelkelés tört ki, amelyet még le tudtak verni, de nemsokára már az ország minden részében lázadó csapatok szerveződtek. Kr. e. 206-ban egy sereg betört a fővárosba, és kiirtotta a Qin-ház maradékát.

I.2. A KORAI HAN-DINASZTIA

A Qint megdöntő felkelők közül a Kr. e. 206–202 közötti belháborúból a Liu Bang 劉邦 nevű vezér emelkedett ki, aki legyőzte riválisait, Kr. e. 202-ben császárrá kiáltotta ki magát, és Chang'an 長安 székhellyel (a mai Xi'an 西安 mellett) megalapította a Han-dinasztiát 漢. (Bár a császári címet Liu Bang hivatalosan csak 202-ben vette fel, a dinasztia kezdetét Qin bukásától, a „Han királya” cím Liu Bang általi felvételétől, 206-tól szokás számolni. Az utókor a Kr. e. 206/202 – Kr. u. 9 között fennálló dinasztiát Nyugati vagy Korai Han-dinasztiának nevezi.)⁴

Liu Bang (ur. Kr. e. 202–195) posztumusz császári neve Han Gaozu 漢高祖 volt, a forrásokban gyakran szerepel Gao császárként, Gaodiként 高帝 is.⁵ Győzelmekor az ország romokban hevert. A dinasztiaalapító tanult elődje hibáiból: hatalma megszilárdítása érdekében könnyített a parasztság terhein, és hatalmas területeket adományozott a Liu család tagjainak és a hozzá hű főuraknak. Ezen örökletes adománybirtokok urait – a Zhou-kori uralkodók címe után – *wang*nak 王 nevezték, ők fordításaimban „herceg” néven szerepelnek,

4| A Korai Han-dinasztiáról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 103–222. A Qin és a Han Birodalomról az egyik legújabb átfogó elemzést lásd LEWIS 2007. Liu Bang dinasztiaalapításáról, illetve az ebben részt vevő személyekről lásd WANG, AIHE 2001.

5| Han Gaozu *Évkönyvét* lásd *Shiji* 8; életéről lásd LOEWE 2000: 253–259.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

birtokaik pedig „hercegségként” (*guo* 國). A hercegek közt szét nem osztott területekből Liu Bang – Qin mintájára – tartományokat szervezett, amelyeknek a területe és népessége összességében jóval kisebb volt, mint a hercegségké. A tartományok élén központilag kinevezett és elmozdítható kormányzók álltak.

Han Gaozu és közvetlen utódai alatt az országban helyreállt a rend, a gazdaság fellendült, az elnéptelenedett területek benépesültek, a birodalom megerősödött. Mivel azonban az ország területének nagy részét a császári udvartól többé-kevésbé független hercegségek tették ki, a központi hatalom egy jó ideig gyöngye maradt.

Han Gaozu Kr. e. 195-ben meghalt, ezután mintegy másfél évtizedig a tényleges hatalmat özvegye, Lü 呂 császárné tartotta a kezében.⁶ Kr. e. 195–188 között névlegesen fiuk, Huidi 惠帝 császár ült a trónon, ám ő meglehetősen fiatal volt, s anyja sikeresen távol tartotta őt a kormányzati ügyektől.⁷ Uralmának legfőbb eredménye, hogy ekkor erősítették meg Chang’ant, a fővárost. Huidi Kr. e. 188-as halála után két jelentéktelen gyermekcsászár követte egymást a trónon, ekkor a birodalmat – régensként – hivatalosan is Lü császárné irányította. Éppen ebből az időszakból származnak a zhangjiashani jogi szövegek. A császárné, akit az esetében igen elfogultnak tűnő források rendkívül negatív színben tüntetnek fel, kemény kézzel kormányzott, s jelentősen hozzájárult a birodalom konszolidációjához. Ugyanakkor igyekezett a lehető legtöbb hatalmi pozíciót a rokonainak juttatni, amivel a Liu-ház uralmát fenyegette. Végül Lü császárné Kr. e. 180-ban bekövetkezett halálakor a Liu nemzetség tagjai és Gaozu még életben lévő bizalmasai a Lü családot kiirtották, s ezzel helyreállt a Liu család uralma.

Lü császárné halála után a trónra Gaozu egyik fia, Wendi 文帝 (ur. Kr. e. 180–157),⁸ őt követően pedig az ő fia, Jingdi 景帝 (ur. Kr. e. 157–141)⁹ került. Wendi és Jingdi uralmát tartották a későbbi konfuciánus történészek a Han-dinasztia virágkorának, annak az időszaknak, amelyben a császárok a leginkább megközelítették az ősi szent uralkodók eszményét. A közterheket jelentősen csökkentették, a büntetéseket – legalábbis elvben – enyhítették,¹⁰ s a kormányzat igyekezett a lehető legkevésbé beavatkozni a közemberek életébe. Ugyanakkor ebben az időszakban a központi kormányzat a hercegségek rovására jelentősen megerősödött. Számos hercegséget meg-

6| Lü császárnéről lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 135–136, LOEWE 2000: 426–429.

7| Huidi császárról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 130–135, LOEWE 2000: 397–399.

8| Xiaowen, Wendi vagy Wen császár Kr. e. 180–157 között ült a trónon, viszonylag hosszú uralkodása a Han-dinasztia stabilizációjának, az új viszonyok konszolidációjának időszaka volt. Uralmáról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 136–141, LOEWE 2000: 306–311.

9| Xiaojing, Jingdi vagy Jing császár, Wen császár fia, Kr. e. 157–141 között uralkodott. Uralma alatt a Wendi alatti konszolidáció folytatódott, s a hercegségek Kr. e. 154-es felkelésének leverésével tovább nőtt a központi kormányzat hatalma. Uralmáról lásd *Shiji* 11 (e fejezet meglehetősen csonka), illetve *Hanshu* 5; lásd még TWITCHETT–LOEWE 1986: 138–144, LOEWE 2000: 338–344.

10| A Wendi és Jingdi alatti büntetőjogi reformokról lásd a jelen könyv V.12. pontját.

szüntettek, feldaraboltak vagy mecsonkítottak, s az így szerzett területeken tartományokat alakítottak ki, amelyek közvetlenül az udvarnak voltak alárendelve. Kr. e. 154-ben hét hercegség fellázadt, de a lázadást gyorsan leverték, s a hercegségek hanyatlása felgyorsult. A következő császár, Wudi már erős központi kormányzatot örökölt, és az ország erőforrásainak nagy részével közvetlenül rendelkezhetett.

A Han-dinasztia legjelentősebb császára kétségtelenül Wudi 武帝 (ur. Kr. e. 141–87) volt, akinek hosszú uralma alatt Kína hatalmas birodalommá vált.¹¹ A Wudi („harcias” vagy „harci erényekkel ékes” császár) posztumusz név, s ez is jelzi, hogy viselője fő érdemének az utókor a hadi vállalkozásokat tartotta (bár ő maga személyesen soha nem vett részt hadjáratban). Wudi gazdag országot, teli kincstárat örökölt, s az elődei által megteremtett bőséget és stabilitást egyrészt a központi hatalom további megerősítésére, másrészt külső hódításokra használta fel. Alatta az állam jóval aktívabb szerepet vállalt a gazdaság és a társadalom irányításában: bevezették a só, a vas és a szesz italok állami monopóliumát, növelték a köznép közmunka- és katonai szolgálatát, kiterjesztették a hivatalnokrendszert, s tovább csökkentették a hercegek hatalmát.

Wudi alatt a Han Birodalom területe jelentősen megnőtt, de a császár utolsó éveire az ország mély válságba jutott. A hatalmas hadi vállalkozásokban az ország kimerült, az életszínvonal csökkent, elszaporodtak a rablóbandák és a lázadó csoportok. Emellett az udvarban is belharcok törtek ki a különböző császárnék családjai között.

A hatalmi harcokból Huo Guang 霍光, a híres Huo Qubing 霍去病 tábornok féltestvére, az egyik császárné rokona emelkedett ki, s amikor Wudi császár Kr. e. 87-ben meghalt, őrá bízta a birodalom és a dinasztia sorsát. A következő két évtizedben – egészen a Kr. e. 66-os kiirtásáig – a tényleges hatalmat a Huo család tartotta kezében.¹²

Wudi után a trónra a gyerekkorú – ezért a kormányzásba be nem avatkozó – Zhaodi 昭帝 került (ur. Kr. e. 87–74), majd az ő korán bekövetkezett halála után egy alig huszonnég napig uralkodó fiatal császár következett (őt az udvar befolyásos tagjai példátlan módon leváltották). Ezután egy szintén fiatal herceget tettek meg császárrá, aki Xuandi 宣帝 néven Kr. e. 74–49 között uralkodott. Ezalatt került sor – a befolyásos Huo Guang Kr. e. 68-as halála után nem sokkal – a Huo család bukására.¹³ Zhaodi és Xuandi uralkodása

11| Wudiról lásd *Hanshu*-beli évkönyvét (*Hanshu* 6.), illetve TWITCHETT–LOEWE 1986: 152–179, LOEWE 2000: 273–282.

12| A Huo-klán uralmáról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 181–187.

13| Xuandit tizenkilenc évesen emelte trónra néhány befolyásos főhivatalnok; ezt megelőzően, mivel Wudi egyik kegyvesztett feleségétől származott, a palotától távol, egyszerű körülmények között, közemberként nevelték fel. Uralmáról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 184, 190–196, LOEWE 2000: 260–266.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

átmenetet jelent Wudi aktív, agresszív, realista politikája, illetve a következő időszak passzív, békés, idealistább irányvonala között.

Xuandit Yuandi 元帝 követte a trónon (ur. Kr. e. 49–33), aki passzív, takarékos, visszahúzódozó politikát folytatott,¹⁴ csakúgy, mint fia, Chengdi 成帝 (ur. 33–7).¹⁵ Az ő időszakukban a belső helyzetet a fokozódó földkoncentráció, a nagybirtokosok felemelkedése, a parasztság helyzetének romlása jellemezte, ami hozzájárult a kormányzati bevételek csökkenéséhez. Az udvarban intrikák, instabilitás, hatalmi harcok uralkodtak. Yuandi uralkodása alatt kezdett el felemelkedni főfeleségének, Chengdi anyjának családja, a Wang 王 nemzetség. Chengdi fiú utód nélkül hunyt el, s az őt követő Aidi 哀帝 (ur. Kr. e. 7–1) is utód nélkül halt meg. A trónra egy kilencéves gyermeket ültettek (Pingdi 平帝, Kr. e. 1 – Kr. u. 6), majd annak korai halála után egy kétéves csecsemőt. Az időszakban a tényleges hatalom az egyik anyacsászárné unokaöccsének, Wang Mangnak 王莽 a kezébe került. Wang Kr. u. 9-ben a Han-házat letaszította a trónról, s saját dinasztiát alapított, Xin 新 („Új”) néven.¹⁶ Wang Mang azonban hamar megbukott: Kr. u. 25-ben a Han-ház egyik rokona restaurálta a Han-dinasztiát. Mivel a fővárosa már nem Chang'anban, hanem a keletebbre fekvő Luoyangban volt, a 25–220 közötti korszakot Keleti vagy Kései Han-kornak nevezzük.

Érdekléssel megemlítenéd, hogy nagyjából a tárgyalt korszak végéről, Kr. u. 1–2-ből fennmaradt egy adatsor a Han Birodalom akkori helyzetéről. Eszerint a birodalom 83 tartományból és 20 hercegségből állt, ezeken belül összesen 1577 kisebb egység (járás, illetve fejedelemség) volt. A lakosság pedig 12 366 470 portát, vagyis 57 671 400 főt tett ki.¹⁷ Ez a szám nagyjából megegyezik az Augustus császár korabeli Római Birodalom lakóinak ötvenmillió körülire becsült számával.

I.3. A HAN-KORI TÖRVÉNYEK SZÜLETÉSE

A Qin-dinasztia közmondásosan szigorú törvényeket alkalmazott, igaz, e törvények konkrét tartalmáról a shuihudi szövegek megtalálásáig szinte semmit nem tudtunk.¹⁸ E szövegekből kiderült, hogy a Qin-beli jogrendszer – amely kezdetben csak Qin fejedelemségben, majd a birodalomegyesítés után az egész országban hatályban volt – rendkívül összetett, részletes és jól

14] Yuandi évkönyvét lásd *Hanshu* 9; lásd még TWITCHETT–LOEWE 1986: 198–213, LOEWE 2000: 355–360.

15] Chengdi évkönyvét lásd *Hanshu* 10; lásd még TWITCHETT–LOEWE 1986: 198–215, LOEWE 2000: 245–252.

16] Wang Mangról lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 223–251.

17] TWITCHETT–LOEWE 1986: 206.

18] A Qin-dinasztiáról, annak belső viszonyairól a legteljesebb nyugati nyelvű monográfiát lásd BODDE 1938.

kidolgozott volt. Nyilvánvaló, hogy a Qin-beli törvények több évszázados fejlődés eredményeként jöttek létre.¹⁹

A hagyományos szemlélet szerint a Qin-ház és a Han-ház között szinte minden tekintetben éles törés volt, s a Han-dinasztia szakított a kegyetlen Qin intézményeivel. E szemlélet természetesen a Han-dinasztia alatt alakult ki, amely legitimitása nagy részét éppen arra építette, hogy a zsarnoki Qin-ház helyett egy mérsékeltebb és tartósabb berendezkedést tudott létrehozni. Így a Han-kori munkákban fontos volt hangsúlyozni a Qin- és Han-kor közötti különbségeket. Ugyanakkor a részletes elemzések azt mutatják, hogy Qin és Han között korántsem húzható olyan éles határvonal, amelyet a Han-kori források láttatni szeretnének. Valójában Han számos Qin-beli intézményt átvett, esetleg minimális módosításokkal. Úgy tűnik, ilyen volt a jogrendszer is.²⁰

Amikor a Kr. e. 210-et követő években a Qin Birodalom összeomlott, néhány évre számos, saját hagyományokkal rendelkező késő Zhou-kori fejedelemség helyreállt, amelyek élére az adott fejedelemségek egykori előkelőségeinek leszármazottai kerültek. A zűrzavaros időszakból azonban nem valamely régi előkelőség, hanem az alacsony származású Liu Bang került ki győztesen, aki nem építhetett saját fejedelemségének hagyományaira. Valójában – legalábbis a történetírói hagyomány szerint – éppen annak köszönhetőe sikerét, hogy régi elköteleződések, rokoni kapcsolatok, lokális hagyományok helyett tanácsadóit, főembereit kizárólag tehetségük alapján választotta ki. S amikor megszerezte a császári trónt, nem valamely ősi hagyományhoz nyúlt vissza, hanem – a szükséges módosításokkal – a Qin-beli államberendezkedést állította helyre.

A Kr. u. 1. századi *Hanshu* 漢書, vagyis *A Han-dinasztia története* büntetőjogi fejezete, a *Xingfazhi* 刑法志 (*Értekezés a büntetésekről és törvényekről*)²¹ így számol be a Qin-beli törvények átvételéről:

Amikor a Han-dinasztia megalakult, s Gaozu 高祖 először hatolt be a Szorosokon, a törvényeket három cikkelyre egyszerűsítette,²² mondván: „Aki embert öl, azt öljék meg; aki megsebesít egy embert, illetve aki lop, azt bűnével arányos [büntetéssel sújtás].” Elvetette és eltörölte a zaklatásokat és a kegyetlenkedéseket, s a nép tömegei nagy örömmel teltek el. Később [azonban, amikor] a négy barbár még nem hódolt be, s a támadó és védekező fegyverek még nem pihentek, a háromcikkelyes törvény nem bizonyult

19| A Qin-beli törvényekről lásd RCL, illetve SALÁT 2003a.

20| A korai Han-kori törvényhozásról és annak Qin-beli forrásairól lásd LIU YONGPING 1998: 253–266. A Qin- és Han-kori jogrendszer általános áttekintését lásd HULSEWÉ 1986 (TWITCHETT–LOEWE 1986: 520–544).

21| A fejezet teljes fordítását és elemzését lásd SALÁT 2005a.

22| Az „egyszerűsíteni” fordított kifejezés (yue 約) értelmezéséről folyt vitáról lásd RHL: 368–372/143. jegyzet.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

elegendőnek a gonoszság visszaszorítására, ezért ekkor az államminiszter, Xiao He 蕭何²³ összegyűjtötte Qin törvényeit, kiválasztotta azokat, amelyek megfeleltek a kornak, s törvényeket alkotott kilenc fejezetben.

漢興，高祖初入關，約法三章曰：「殺人者死，傷人及盜抵罪。」蠲削煩苛，兆民大說。其後四夷未附，兵革未息，三章之法不足以禦姦，於是相國蕭何 摭秦法，取其宜於時者，作律九章。²⁴

A fenti forrás kétlépéses folyamatról számol be. Az első lépésre Kr. e. 207 végén vagy Kr. e. 206 elején került sor, amikor Liu Bang elfoglalta a Szorosokon belüli vidéket (Guanzhong 關中), vagyis Qin központi területeit. Ekkor adta ki három egyszerű cikkelyből álló törvényét, amely a bonyolult és szigorú Qin-beli szabályozás helyét volt hivatott átvenni. A háromcikkelyes törvény meghirdetése azonban elsősorban propagandafogásnak tekinthető: ebben az időben Kínában zűrzavar uralkodott, s Liu Bang csupán az egyike volt a számos – egymással is hadakozó – lázadó vezérnek.²⁵ A lépés inkább egyfajta ígéret volt, hogy Liu elnyerje a Qinnel és a Qin-beli intézményekkel szemben ellenséges tömegek támogatását.

Amikor Liu Bang ténylegesen Kína ura lett, a leegyszerűsített háromcikkelyes törvény természetesen nem volt elegendő a rend biztosításához. Ekkor – nagyjából Kr. e. 200 körül – születtek meg a Korai Han-kor elejének alapvető törvényei, mégpedig a Qin-dinasztia törvényei alapján: Xiao He főminiszter összegyűjtötte a Qin-beli törvényeket, s ezek rendelkezéseiből összeállította saját *Kilencfejezetes törvényét* (*Jiuzhang lü* 九章律).²⁶

Ugyanezt a *Hanshu* egy másik része, a *Gaodi ji* 高帝紀 így írja le abban a záróban, amely összefoglalja Han Gaozu uralkodásának főbb eredményeit:

[Liu Bang] kezdetben, a nép szívének megfelelően megalkotta a *Háromfejezetes törvény* leegyszerűsítését. Miután uralma az Égalattiban megszilárdult, megparancsolta Xiao He-nek, hogy állítsa sorba a törvényeket és rendeleteket, Han Xinnek, hogy terjessze ki a katonai törvényeket, Zhang Cangnak, hogy rögzítse a szabályokat és mértékeket, Shusun Tongnak, hogy fektesse le a szertartásokat és rítusokat, Lu Jiának, hogy alkossa meg az új szavakat

初順民心作三章之約。天下既定，命蕭何次律令，韓信申軍法，張蒼定章程，叔孫通制禮儀，陸賈造新語。²⁷

23| Xiao He (megh. Kr. e. 193) Han Gaozu első főminisztere volt, aki megszervezte az új birodalom igazgatását. Életrajzát lásd *Shiji* 53 és *Hanshu* 39; lásd még LOEWE 2000: 603, WANG, AIHE 2001: 33–35.

24| *Hanshu* 23: 1096

25| *RHL*: 372–373/144. jegyzet.

26| Xiao He törvényalkotó tevékenységéről és a korai Han-kori törvények összeállításáról lásd LIU YONGPING 1998: 259–266, MACCORMACK 2004: 50–52.

27| *Hanshu* 1B. 30.

Ezt csaknem szó szerint megismétli a *Hanshu Sima Qian zhuan* 司馬遷傳 fejezete, és a *Yiwenzhi* 藝文志 fejezetben is találunk egy hasonló utalást.²⁸ Egy jóval későbbi forrás, a *Jinshu* 晉書 *Xingfazhi* 刑法志 fejezete szerint a *Kilencfejezetes törvény* az alábbi részekből állt:

1. *Dao lü* 盜律 – Törvények a lopásról
2. *Zei lü* 賊律 – Törvények a gaztettekről
3. *Qiu lü* 囚律 – Törvények a foglyokról
4. *Bu lü* 捕律 – Törvények az elfogásról
5. *Za lü* 雜律 – Vegyes törvények
6. *Ju lü* 具律 – Törvények az előkészítésről
7. *Hu lü* 戶律 – Törvények a háztartásokról
8. *Xing lü* 興律 – Törvények a kötelességszegésről
9. *Jiu lü* 廋律 – Törvények a karámokról²⁹

A nagyjából másfél évtizeddel későbbre datált zhangjiashani szövegekben a *Qiulü* és a *Jiulü* kivételével a többi törvényből mind találhatók passzusok. A zhangjiashani *Ernian lüling* 二年律令 című szabálygyűjtemény összesen 28 törvény részleteit közli, vagyis a kilenc fejezetnél jóval nagyobb területet fed le. Ha tehát alapjaiban helyes is a *Jinshu* felsorolása, a valóságban egész biztosan nem teljes körű.

Szintén a *Jinshu Xingfazhi* fejezete említi, hogy a Qin- és Korai Han-korban élt Shusun Tong 叔孫通 összeállított egy *Kibővített tizenennyolc fejezet* (*Pangzhang shiba pian* 傍章十八篇) című jogi művet.³⁰ A Han-kori források ezt a munkát nem említik, később pedig sokan úgy vélték, hogy ha létezett is ez a mű, inkább rituális jellegű volt. Shusun Tong valóban elsősorban rítusszakértő volt, de a szertartások és a jog közötti szoros kapcsolat miatt egyáltalán nem kizárható, hogy a Korai Han-kori törvények kialakulásában Shusun Tongnak is szerepe volt.³¹ Ez azonban még bizonyításra vár.

Itt felmerül az a kérdés, hogy a *Kilencfejezetes törvény* vajon egységes kódex volt-e – illetve a még általánosabb probléma, hogy léteztek-e egyáltalán egységes kódexek a korabeli Kínában. Nyugaton a törvényhozást egy-egy nagyszabású kodifikációs aktusokhoz szokták kötni, így volt ez már az ókorban is (Hammurápi törvénykönyve, Drakón törvényei, XII táblás törvények stb.). Ebben a törvényhozási modellben a törvényhozó megalkot

28| *Hanshu* 62, *Hanshu* 30.

29| *Jinshu* 30, LI–XING 2001: 139.

30| *Jinshu* 30, LI–XING 2001: 144. Shusun Tong tevékenységéről lásd még LIU YONGPING 1998: 264.

31| LI–XING 2001: 143–146.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

egy viszonylag terjedelmes, részletes szabályrendszert, amelyet ünnepélyesen kihirdet, s a továbbiakban legfőbb részleteiben módosít, egészen a következő nagy kodifikációig. Ezt a modellt szokták rávetíteni Kínára is, ahol a Tang-kortól kezdve valóban a dinasztiaalapító által ünnepélyesen kiadott sok ezer cikkelyes törvénykönyvek képezték az ítélkezés alapját.

Kérdéses azonban, hogy a Korai Han-korban léteztek-e átfogó, egységes törvénykönyvek egy-egy életterület szabályozására. A kérdésre a választ nem tudjuk, de számos jel mutat arra, hogy a kodifikáció nem egyszeri aktusokból állt. Egységes törvénykönyvet az ókori Kínából nem ismerünk, és olyan esetet is csak néhányat, amikor egy törvényhozó rövid idő alatt sok életterületet újraszabályozott, s ezzel alapvető változásokat hozott. A legismertebb ilyen eset Shang Yangé 商鞅, aki azonban félig-meddig legendás személy, a rá vonatkozó források két évszázaddal a reformjai után keletkeztek.³² Már Maspero is valószínűnek tartotta, hogy a neki tulajdonított intézkedéseket hosszú idő alatt, fokozatosan vezették be.³³

Biztos választ a klasszikus kínai nyelv sajátosságai miatt sem lehet adni. A többes szám hiánya miatt egy-egy intézkedéskor nem tudhatjuk, hogy törvényt vagy törvényeket adott-e ki egy uralkodó. Az *Ernian lüling* cikkelycsoportjainak végén címmegjelölést találunk, amelyben egy kivétellel mindig szerepel a *lǜ* 律, „törvény” szó. Például a TL 1–14 cikkelyek után a *Tian lǜ* 田律, *Törvények a földművelésről* címet találjuk. Az azonban feltételezhető, hogy a termőföldekkel és földműveléssel nem csupán tizennégy cikkely foglalkozott, s az *Ernian lüling*ben szereplő cikkelyek nem tartalmazzák az akkoriban létezett összes vonatkozó szabályt. Ez több dolgot jelenthet. Például lehet, hogy a cikkelyek részei voltak egy terjedelmes törvénynek, amely a *Tian lǜ* címet viselte. Ez esetben az *Ernian lüling*ben részleteket találunk egy nagyobb kódexből. Az is lehet azonban, hogy nem létezett ilyen egybeszerkesztett törvénykönyv, s a *Tian lǜ* megjelölés csupán azt jelzi, hogy az adott cikkely egy olyan szabály, amely a földműveléssel foglalkozik. Az ilyen – eseti jelleggel kiadott – szabályokból nem állítottak össze koherens kódexet, legfeljebb fizikailag egy helyre gyűjtötték őket. Több jel mutat arra, hogy ez utóbbi feltételezés áll közelebb a valósághoz.³⁴

Egyrészt, nehezen magyarázható, hogy ha létezett egy törvénykönyv a földekről, akkor a sírba miért csak ezt a tizennégy – nem is csak alapvető kérdésekkel foglalkozó – cikkelyt helyezték (ugyanaz vonatkozik természetesen a többi törvényre is). Másrészt, egyes cikkelyek aprólékos részletessége arra utal, hogy nem egy nagyobb egység részeiről, hanem eseti rendelkezésekről

32| Shang Yang tevékenységéről lásd SALÁT 2003a: 93–105.

33| MASPERO 1978: 302.

34| Ezen a véleményen van például MACCORMACK 2004: 55.

van szó. Harmadrészt, a narratív történeti forrásokból az derül ki, hogy a törvényhozás alapvető formája az eseti rendelkezés volt; ha egy konkrét eset kapcsán felmerült egy probléma, akkor azt egy vonatkozó rövid rendelkezéssel igyekeztek megoldani. A *Hanshu* 漢書 *Xingfazhi* 刑法志 című fejezetének Korai Han-korral foglalkozó része szinte nem is áll másból, mint a tárgyalt korban kiadott eseti rendelkezések felsorolásából, amelyek nem állnak össze egy rendszerré.

Negyedrész, mint korábban láttuk, a Han-dinasztia megalapításakor – a háromcikkelyes törvény elégtelennek bizonyulása után – a Han-kori törvénykönyv úgy jött létre, hogy „az államminiszter, Xiao He 蕭何 összegyűjtötte Qin törvényeit, kiválasztotta azokat, amelyek megfeleltek a kornak, s törvényeket alkotott kilenc fejezetben”.³⁵ Ha a Qin-beli törvények egységes törvénykönyvbe lettek volna foglalva, akkor nehéz lett volna egyes cikkelyek kiválogatásával új törvénykönyvet alkotni. S bár a Han-kor elején Xiao He feltehetően valamelyest egységes törvényeket alkotott, tudjuk, hogy a nagyszámú eseti rendelkezés következtében hamarosan a Han-kori *corpus iuris* is különböző típusú jogforrások kezelhetetlen tömegévé vált. Erről így ír a *Xingfazhi* alábbi – a Han Wudi korabeli züllést leíró – passzusa:

Amikor Xiaowu 孝武 császár lépett a trónra, a külügyekben a négy barbár [ellen szerzett] érdemekkel foglalkozott, a belügyekben pedig begyűjtötte, ami a fülének és szemének kedves volt. Zaklatóan [nagy] számban történetek lefoglalások, a nép nyomorgott és nélkülözött. Amikor a szegény emberek megszegték a törvényeket, a kegyetlen hivatalnokok lecsaptak rájuk és rájuk rontottak, [de] a hitványságot és a bűnözést nem tudták legyőzni. Ekkor az udvarba hívták a Zhang Tang- 張湯³⁶ és Zhao Yu- 趙禹³⁷ féle embereket, hogy cikkelyekbe szedve törvényeket és rendeleteket alkossanak. Megalkották a törvényt az olyan felügyelőről, kormányzóról és részlegvezetőkről, akik látván és ismervén [alárendeltjük bűnét], szándékosan (*gu* 故) futni hagyják [őt]. Elhalasztották a kíméletlenség és az [ártatlanok vagy enyhe bünt elkövetők] szándékosan [súlyos megbüntetésének] bűnét [elkövető hivatalnokok megbüntetését], s felgyorsították a [bűnösöket] futni hagyó vagy elengedő [hivatalnokok] kivégzését.

35| *Hanshu* 23: 1096.

36| Zhang Tang a törvénykezésben mutatott kíméletlenségéről híres hivatalnok volt; állítólag már gyerekkorában formális bírósági eljárást tartott az otthoni kamrárt dézsmáló patkányok ellen. Kr. e. 126-tól igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉), Kr. e. 120-tól császári főírnok (*yushi dafu* 御史大夫) volt; hat évvel később ellenségei bevádolták a császárnál, s Zhang öngyilkos lett. Életrajza Sima Qiannél a *Kíméletlen hivatalnokok* fejezetben szerepel (*Kuli liezhuan* 酷吏列傳, *Shiji* 122: 3137–3144); Ban Gunál már saját életrajzot kapott (*Hanshu* 59); lásd még LOEWE 2000: 692–692.

37| Zhao Yu kíméletlenségéről és következetességéről ismert hivatalnok volt, jó viszonyt ápolt Zhang Tanggal, de az utóbbinál kevésbé volt hírhedt. Különböző hivatalokat viselt Jingdi és Wudi alatt, 120-tól igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) volt. Kr. e. 130 és 126 között Zhang Tanggal együtt összegyűjtötték, átszerkesztették és szigorították a törvényeket. Életrajza Sima Qiannél és Ban Gunál is a *Kíméletlen hivatalnokok* fejezetben szerepel (*Kuli liezhuan* 酷吏列傳, *Shiji* 122: 3136–3137, *Hanshu* 90: 3651–3652); lásd még LOEWE 2000: 692–692.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Ettől fogva a hitvány és elvetemült [hivatalnokok] a törvénykezésben ügyeskedtek, egyik a másikhoz hasonlítgatta magát, [így] a tilalmak hálója fokozatosan sűrűsödött. A törvények és rendeletek összesen háromszázötvenkilenc fejezetből (*zhang* 章) álltak; a nagy büntetéssel [halálbüntetéssel] négyszázkilenc cikkely (*tiao* 條) [foglalkozott, amelyek] ezernyolcszáznyolcvankettő esetet (*shi* 事) s tizenháromezer-négyszázhetvenkettő halálbüntetéssel járó jogi precedenst (*jueshi bi* 決事比) tartalmaztak. Az iratok és dokumentumok megtöltötték az asztalokat és az iratládákat, s a felelős [hivatalnokok] nem tudták valamennyit elolvasni. Emiatt azok, akik a tartományokban és a hercegségekben alkalmazták [a rendeleteket], sokféleképpen [értelmezték őket, így] előfordult, hogy ugyanazért a bűnért eltérő ítéletet szabtak ki. A hitvány hivatalnokok kihasználták ezt arra, hogy üzleteljenek; ha azt akarták, hogy valaki éljen, annak [ügyénél] javaslatot mellékeltek az élve hagyásról; ha azt akarták, hogy valaki elpusztuljon, annak [esetében] halálbüntetéssel [végződött] precedenst csatoltak. Azok, akiknek mérlegelniük kellett [az ügyet], mind bosszankodtak és szomorkodtak ezen.³⁸

Vagyis az egykoron kilenc fejezetből álló törvénykönyv kevesebb mint száz év alatt háromszázötvenkilenc fejezetesre nőtt – ez arra utal, hogy az eredeti rendelkezések számos életterületet nem fedtek le, s hogy a törvényhozási szisztéma lehetőséget teremtett a törvények szinte korlátlan bővítésére.³⁹

Mindez jelzi, hogy még a Han-korban sem alakult ki az egységes, stabil törvénykönyv eszméje. A fentiek egyike sem döntő bizonyíték, összességükben azonban a fenti adatok arra mutatnak, hogy Han-kor elején még nem voltak olyan jól szerkesztett törvénykönyvek, amilyenek legkésőbb a Tang-kortól jellemezték a kínai jogot, s a Han-kori *corpus iuris* nem alkotott egységes törvénykönyvet, inkább egy-egy életterülettel foglalkozó egymástól elszigetelt szabályok folyton módosuló halmazainak összességéről beszélhetünk.⁴⁰

A Han Gaozu-féle háromcikkelyes törvényre és a Xiao He-féle *Kilencfejezetes törvényre* vonatkozó fenti utalásokon kívül nincs adatunk arra, hogy a Han-kor eleji jogrendszer hogyan alakult ki. Maguknak a Zhangjiashannál talált törvénytöredékeknek az elemzése megerősíti azt a feltételezést, hogy a Korai Han-kori jog a Qin-korira épült.⁴¹ Számos zhangjiashani és shui-hudi törvény ugyanazt a címet viseli, egyes rendelkezések szó szerint megegyeznek, nagyrészt azonos a szóhasználat, megegyeznek a bűncselekménykategóriák, hasonló a büntetési rendszer, stb. A korai Han-kori jogrendszer egyértelműen a Qin-beli jog továbbfejlesztett változatának tekinthető.

38| *Hanshu* 23: 1101.

39| A törvények megszorodásáról és az ebből is adódó ítélkezési következtetlenségekről lásd még LIU YONGPING 1998: 291–295.

40| A kérdésről lásd még *RHL*: 26.

41| Egy csaknem azonos szövegezésű Qin-, illetve Han-kori törvénycikkelyt elemez LI-XING 2001: 139–143. A cikkely bizonyítja, hogy Han szó szerint is átvett törvényeket Qintől.

I.4. A KORAI HAN-KORI ÁLLAMSZERVEZET

A Korai Han-kor államszervezete rendkívül bonyolult volt, az egyes hivatalok, hivatalnokok elnevezésével, tevékenységével, hatáskörével külön monográfiák foglalkoznak. Itt csak néhány alapvető információ közlésére van mód.⁴²

A Han állam élén a császár (*huangdi* 皇帝) állt, akinek elméletileg korlátlan hatalma volt dönteni bármilyen ügyben.⁴³ A császári cím a Liu nemzetségen belül öröklődött, általában apáról fiúra, kijelölés alapján, ám a trónöröklési rend nem volt világosan lefektetve, így egy császár halála esetén nagy tér nyílt a különböző intrikák, frakcióharcok, összeesküvések előtt. Bár elvileg minden ügyben a császár döntött, a valóságban a mindenkori uralkodó a palotában elzártan élt, sokszor elzárva az információktól, kiszolgáltatva főhivatalnokainak és befolyásos rokonainak. Ezért a Han-kori politikát gyakran a különböző udvari frakciók alakították, a császár csak jóváhagyta a döntéseket.⁴⁴ Csak egy-két császár jelenik meg úgy a forrásokban, mint aki aktív kezdeményezőként részt vett a politikai életben.

A döntéshozatal a források szerint úgy zajlott, hogy az egyes főhivatalnokok szóban vagy írásban – úgynevezett „beadvány” (*shangshu* 上書, *shangshu* 上疏) formájában – javaslatot tettek a császárnak egyes konkrét intézkedésekre vagy az általános politika módosítására. A javaslatot az udvari hivatalnokok megvitatták, s támogató vagy elutasító álláspontjukat a császár elé tárták. A végső döntést elvileg mindig a császár hozta meg, de a tisztségviselőknek sok lehetőségük volt az uralkodó befolyásolására.

A birodalmat kiterjedt hivatalnokapparátus irányította, a *Hanshu* 漢書 szerint a Korai Han-dinasztia végén 130 285 hivatalnok működött az országban.⁴⁵ A hivatalnokok kiválasztásának fő módszere az ajánlási rendszer volt: a magas rangú tartományi és központi tisztségviselőknek lehetőségük, illetve sokszor kötelességük volt erényes, hűséges, alkalmas személyeket beajánlani az udvarnak hivatali szolgálatra. Az ajánló ezek után felelős lett a beajánlottja tetteiért – ahogy ez a zhangjiashani szövegekből is kiderül.⁴⁶ Előfordult, hogy az ajánlott személyeket az udvarban levizsgáztatták, vagyis kikérdezték a véleményüket egyes kormányzati ügyekről. Ebből a rendszerből fejlődött ki az évszázadok során a kínai hivatalnokvizsgák intézménye.⁴⁷

42| A Korai Han-kori államszervezetről részletesen lásd WANG YÜ-CH'ÜAN 1949, BIELENSTEIN 1980.

43| A Han-kori császári intézményről lásd WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 137–143.

44| WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 161–166.

45| WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 137.

46| *Ernian lüling*, ZHLL 1.

47| Az ajánlási rendszerről és a hivatalok betöltésének egyéb módjairól lásd BIELENSTEIN 1980: 132–142, TWITCHETT–LOEWE 1986: 463–466.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

A központi kormány két szintből állt: a legmagasabb rangja az úgynevezett „három uraságnak” (*san gong* 三公) volt, alattuk helyezkedett el a „kilenc miniszter” (*jiu qing* 九卿).⁴⁸ A három urasághoz tartozott a főminiszter vagy államminiszter (*chengxiang* 丞相, *xiangguo* 相国), a császári főtítkár (*yushi dafu* 御史大夫) és a legfőbb hadvezér (*taiwei* 太尉).⁴⁹ Az előbbi kettő, ahogy az az *Ernian lüling Rendeletek az átkelőkről és határszorosokról* (JGL) című szövegcsoporthoz is kiderült, gyakran volt kezdeményezője a törvényalkotásnak.⁵⁰ A legmagasabb rangja az egész birodalomban a főminiszternek volt, aki az egész államigazgatásért felelt.⁵¹ Az ő hatalmi ellensúlya volt a császári főtítkár, akinek hatáskörei sokszor egybeestek a főminiszterével.⁵² A legfőbb hadvezér elméletileg a hadsereg fővezére volt, de ezt a tisztséget csak ritkán, illetve egy idő után egyáltalán nem töltötték be, így az előző két hivatalnok irányította a birodalmat.⁵³

A kilenc miniszter az egyes szakterületekért felelt. A szertartások főfelügyelője (*taichang* 太常) az állami kultuszokkal kapcsolatos ügyeket intézte.⁵⁴ A császári udvar főfelügyelője (*guangluxun* 光祿勳, Kr. e. 104 előtt *langzhong ling* 郎中令) az udvari tanácsadók, szolgálattelvők, udvaroncok tömegéért felelt.⁵⁵ A véderőparancsnok (*weiwei* 衛尉) gyakorlatilag a palota testőrségének vezetője volt.⁵⁶ A hadifelszerelések őrzője (*taipu* 太仆) a császári udvar közlekedéséhez szükséges eszközöket – szekereket, lovakat stb. – felügyelte.⁵⁷ Témánk szempontjából a legfontosabb az igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉), aki a birodalomban folyó pereket ellenőrizte, s afféle főbíróként is szolgált.⁵⁸ Vele többször találkozunk a forrásainkban. A nagy hírvivő (*da honglu* 大鴻臚) a Kínába látogató külföldi előkelőségek ügyeivel foglalkozott.⁵⁹ A császári nemzetség főfelügyelője (*zongzheng* 宗正) a Liu nemzetség tagjainak nyilvántartását vezette, s intézkedett a családi ügyekben.⁶⁰ A mezőgazdaság főfelügyelője (*da sinong* 大司農) szedte a fontosabb adókat, s utalta ki a hivatali és katonai juttatásokat.⁶¹ A kisebbik kincstárnok (*shaofu* 少府) az egyéb jövedelmeket gyűjtötte be, emellett ő felelt a császári

48| WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 150–156, TWITCHETT–LOEWE 1986: 467–469.

49| BIELENSTEIN 1980: 7.

50| Lásd a jelen könyv III.2. pontját.

51| BIELENSTEIN 1980: 7–8, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 143–146.

52| BIELENSTEIN 1980: 8–10, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 147–150.

53| BIELENSTEIN 1980: 10–11, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 150.

54| BIELENSTEIN 1980: 17–23, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 151–152.

55| BIELENSTEIN 1980: 23–31, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 152–153.

56| BIELENSTEIN 1980: 31–34, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 153.

57| BIELENSTEIN 1980: 34–38, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 153–154.

58| BIELENSTEIN 1980: 38–39, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 154.

59| BIELENSTEIN 1980: 39–41, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 154–155.

60| BIELENSTEIN 1980: 41–43, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 155.

61| BIELENSTEIN 1980: 43–47, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 155–156.

épületekért és egyéb létesítményekért is.⁶² A kilenc „minisztérium” mellett számos alacsonyabb státuszú központi hivatal létezett. Mindezekhez a kormányzati szervekhez természetesen számos alárendelt hivatalnok tartozott.

E rögzített hatáskörű, szisztematikusan szervezett hivatalok alkották a külső udvart. Mellettük azonban létezett egyfajta informális „belső udvar” is, amely nem föltétlenül a legmagasabb hivatalokat viselőkből, hanem a császár bizalmasaiból állt. A belső udvar Han Wudi uralkodásának második felétől gyakran nagyobb hatalommal bírt, mint a külső. A belső udvar élén gyakran a – Kr. e. 119-ben a legfőbb hadvezér helyére lépő – hadügyek legfőbb igazgatója (*da sima* 大司馬) állt, s legfontosabb szerve a titkárság (*shangshu* 尚書) lett.⁶³

A császári palota személyzetét, a császári kíséretet az úgynevezett „nemesurak” (*lang* 郎) alkották, akiknek száma az ezret is elérhette. A nemesúr nem hivatalnok volt, hanem olyan erényes, tanult, hűséges férfi, akit méltónak találtak arra, hogy folyamatosan a császár környezetében tartózkodjék. A nemesurak fizetést kaptak, s különféle palotai szolgáltatásokat láttak el; ha alkalmasnak bizonyultak, akkor innen továbbléphettek különböző valódi hivatalokba. Nemesúrból többféle volt: létezett államtanácsos (*yilang* 議郎), udvari nemesúr (*zhonglang* 中郎), szolgáló uraság (*shilang* 侍郎) és palotai nemesúr (*langzhong* 郎中). Élükön eleinte a palotai nemesurak előjárója (*langzhong ling* 郎中令), majd a császári udvar főfelügyelője (*guangluxun*) állt.⁶⁴

A birodalom területe tartományokra (*jun* 郡), illetve hercegségekre (*guo* 國) volt osztva. A kormányzóságok élén a kormányzó (*shou* 守, majd Kr. e. 148-tól *taishou* 太守) állt, a terület katonai ügyeiért a főparancsnok (*wei* 尉, majd *duwei* 都尉) felelt.⁶⁵ A hercegségekben a hercegi rang apáról fiúra szállt. A Han-dinasztia elején a hercegségek meglehetősen önállóak voltak, s saját hivatalszervezetet tarthattak fenn a maguk főminiszterével. A hercegségen belül az egyes pozíciókra a hercegek sokáig maguk nevezhettek ki embereket, de Kr. e. 145-től a fontosabb kinevezések a központi kormány hatáskörébe kerültek. A hercegeknek évente meg kellett jelenniük az udvarban, s csak kifejezett császári parancsra mozgósíthattak hadsereget.⁶⁶ A császári főváros körzete külön közigazgatási egység volt, saját hivatalnokgárdával, melynek vezetője a központi kormányzat tagja volt.

A kormányzóságok és hercegségek járásokra (*xian* 縣) voltak osztva, illetve azokon a területeken, ahol sok nem asszimilálódott „barbár” élt, a járásnak megfelelő egységet határkörzetnek (*dao* 道) nevezték. A járás élén a járási előjáró (*xianling* 縣令, tízezer családnál kisebb lakosú járásokban *xianzhang*

62| BIELENSTEIN 1980: 47–69, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 156.

63| TWITCHETT-LOEWE 1986: 466–467, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 166–173.

64| TWITCHETT-LOEWE 1986: 494–495, BIELENSTEIN 1980: 132–133, WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 152–153.

65| BIELENSTEIN 1980: 93, TWITCHETT-LOEWE 1986: 471–475.

66| TWITCHETT-LOEWE 1986: 473.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

縣長) állt.⁶⁷ A Korai Han-kori helyi igazgatás rendszerét így írja le a *Hanshu Baiguan gongqing biao* 百官公卿表 (*Táblázat a hivatalokról és méltóságokról*) című fejezete, megjegyezve, hogy a struktúrát Qin hozta létre:

Mind a járásfőnök (*xianling* 縣令), mind a járásvezető (*[xian]zhang* 縣長) Qin [által létrehozott] hivatal. Ők irányították és kormányozták a járásukat. [Ha a járás lakossága] meghaladta a tízezer portát, akkor [hivatalnokát] járásfőnöknek (*ling*) nevezték, s a hatszáztól ezer véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. A tízezer portánál alacsonyabb [lélekszámú járasok hivatalnokát] járásvezetőnek (*zhang*) nevezték, s a háromszáztól ötszáz véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. Mindkettőnek volt helyettese (*cheng* 丞) és parancsnoka (*wei* 尉), akik a kétszáztól négyszáz vékáig [terjedő osztályba] tartoztak. Őket nevezték „vezető hivatalnokoknak”. Száz véka alatt volt a „douban mért fizetésűek” (*doushi* 斗食) és a segédírnokok (*zuoshi* 佐史) osztálya, őket nevezték „kishivatalnoknak”.

Nagyjából tíz falu (*li* 里) alkotott egy őrállomást (*ting* 亭), az őrállomást főnök (*zhang* 長) vezette. Tíz őrállomás alkotott egy körzetet (*xiang* 鄉), a körzetet a három öreg (*sanlao* 三老), a hivatallal rendelkező (*youzhi* 有秩), a felügyelő (*sefu* 嗇夫) és az őrjáratvezető (*youjiao* 游徼) [irányította]. A három öreg irányította a nevelést és átalakítást. A felügyelő feladata volt a kihallgatások intézése a perekben, továbbá a katonai és általános adók beszedése. Az őrjáratvezető ellenőrző körutakat tett, hogy elejét vegye a gonosz-tetteknek és rablásoknak. A járás [egy oldala] nagyjából száz *li* 里 volt; ha sűrűn lakott volt, akkor kisebb, ha ritkán lakott, akkor nagyobb [volt a területe]. Ugyanez vonatkozott a körzetekre és állomásokra. Mindezeket Qin hozta létre. Azokat a járásokat, amelyek a hűbéres fejedelmeket táplálták, „hercegségeknek” (*guo* 國) nevezték; amelyek az anyacsászárnét, a császárnét és a hercegnőket táplálták, „településnek” (*yi* 邑) hívták; ahol pedig *man*- 蠻 és *yi*-barbárok 夷 éltek, „határkörzetnek” (*dao* 道). Járásból, határkörzetből, fejedelemségből és településből összesen ezeröttszáznyolcvanhét volt;⁶⁸ körzetből hatezer-hatszázhuszonkettő; állomásból huszonkilencezer-hatszázharmincöt volt.

縣令、長，皆秦官，掌治其縣。萬戶以上為令，秩千石至六百石。減萬戶為長，秩五百石至三百石。皆有丞、尉，秩四百石至二百石，是為長吏。百石以下有斗食、佐史之秩，是為少吏。大率十里一亭，亭有長。十亭一鄉，鄉有三老、有秩、嗇夫、游徼。三老掌教化。嗇夫職聽訟，收賦稅。游徼徼循禁賊盜。縣大率方百里，其民稠則減，稀則曠，鄉、亭亦如之，皆秦制也。列侯所食縣曰國，皇太后、皇后、公主所食曰邑，有蠻夷曰道。凡縣、道、國、邑千五百八十七，鄉六千六百二十二，亭二萬九千六百三十五。⁶⁹

67| TWITCHETT–LOEWE 1986: 475–476.

68| Az adat a korai Han-kor végéről, Kr. u. 2-ből való. A fenti szám azonban téves, valójában 1577 járási rangú egység létezett (BIELLENSTEIN 1980: 99, 185/77. jegyzet).

69| *Hanshu* 19A: 742–743.

A leírás alapján az alsó szintű igazgatási szervezetet – kihagyva a császári rokonoknak juttatott hűbérbirtokokat – az alábbi táblázatban lehet összefoglalni:

IGAZGATÁSI EGYSÉG	EGYSÉG VEZETŐJE	EGYÉB HIVATALNOKOK
járás (xian) határkörzet (dao)	járásfőnök (ling) járásvezető (zhang)	helyettes (cheng) parancsnok (wei) douban mért fizetésű (doushi) segédírnok (zuoshi)
körzet (xiang)		három öreg (sanlao) hivatallal rendelkező (youzhi) felügyelő (sefu) őrjáratvezető (youjiao)
őrállomás (ting)	állomásfőnök (tingzhang)	
falu (li)		

A zhangjiashani szövegek azt mutatják, hogy a Han-kor első évtizedeiben a rendszer nagyjából megfelelt a fenti leírásnak, de az egyezés nem teljes. Sok olyan hivatalnok fordul elő a sírszövegekben, amelyekkel a *Baiguan gongqing biaó*ban nem találkozunk, míg egyes ott feltűnő tisztviselők a zhangjiashani leletekben nem szerepelnek.

A közigazgatási egységek vezetőit a központi kormányzat nevezte ki, s bármikor menesztette, áthelyezhette vagy előléptethette őket. A hivatalnokok fizetését gabonában állapították meg, a juttatás mértékét vékában (*shi* 石) adták meg. Az, hogy valaki évente hány véka gabonát kapott, meghatározta a rangját a hierarchiában. A kormányzók például a kétezer vékás fizetési osztályba tartoztak.⁷⁰

Különleges egységeket alkottak a „fejedelemségek” (*hou* 侯). Ezek afféle örökletes adománybirtokok voltak, amelyeket a császár adhatott sikeres hadvezéreinek, hű embereinek, rokonainak, behódolt ellenséges vezéreknél, a mindenkori politikai érdekei szerint. A fejedelmek általában egy adott

70| A vékában megadott fizetés nem azt jelentette, hogy egy adott hivatalnok konkrétan annyi gabonát kapott juttatásként, hanem inkább absztrakt módon jelölte az egyes hivatalnokok rangját. A hivatalnoki fizetésekről lásd BIELENSTEIN 1980: 125–131.

I. TÖRTÉNETI HÁTTÉR

földterületet kaptak, amelyet igazgatniuk kellett, s amelynek adójövedelméből részesültek. A tisztség és a birtok apáról fiúra szállt, s lényegében a fejedelemség elnyerése volt a legnagyobb jutalom, amelyet egy nem a hagyományos hivatalnokrendszerben tevékenykedő személy (például egy katona) elérhetett. A fejedelmi birtokok nagysága változott, néhány száz parasztszaládnnyitól tízezernél is több portáig terjedhetett. A fejedelemségek önállósága korlátozott volt, a helyi kormányzó vagy a hercegség főminisztere ellenőrzést gyakorolt felettük. Ha a fejedelem halála után nem volt megfelelő utód, vagy a cím viselője bünt követett el, akkor a fejedelemséget megszüntették. Kevés olyan eset akadt, amikor egy fejedelemség több mint négy nemzedéken keresztül fennállt.⁷¹

71 | TWITCHETT–LOEWE 1986: 476–477.

II. A FORRÁSOK

Dolgozatom elsődleges forrásai két csoportba oszthatók: az egyikbe a folyamatosan ránk hagyományozódott szövegek, a másikba az utóbbi időkben hivatalnoki sírokban megtalált írott emlékek tartoznak.⁷² Kiegészítő forrásnak tekinthetők még a régészek által feltárt tárgyi emlékek.

72| A kétféle forrástípusról lásd P. SZABÓ 2003b.

II.1. FOLYAMATOSAN RÁNK HAGYOMÁNYOZÓDOTT SZÖVEGEK

Munkámat elsősorban a nemrég előkerült sírszövegekre építettem, de bizonyos folyamatosan ránk hagyományozott szöveget is felhasználtam. Ezek közül a legfontosabb *A Han-dinasztia története* (*Hanshu* 漢書).

A *Hanshu* a Kr. u. 1. század második felében keletkezett, az első kínai dinasztikus történeti munka, s mint ilyen, egy jól behatárolt időszakkal, a Korai Han-dinasztia (Kr. e. 206/202 – Kr. u. 9) történetével foglalkozik. Szerzőségét a Ban család három tagjához, Ban Biaóhoz 班彪 (3–54), Ban Guhoz 班固 (32–92) és Ban Zhaóhoz 班昭 (48?–116?) kötik.⁷³ Témánk szempontjából a 23. fejezet a legfontosabb, amely a *Xingfazhi* 刑法志 (*Értekezés a büntetésekről és törvényekről*) címet viseli. E fejezetet valószínűleg Ban Gu, a *Hanshu* legnagyobb részének szerzője írta Kr. u. 79–80 körül. A *Xingfazhi* Kína jogtörténetét foglalja össze a kezdetektől a Korai Han-dinasztia végéig, bár az egyes korok törvényeit nem ismerteti részletesen.⁷⁴

A másik – időben korábbi – fontos narratív forrás a *Shiji* 史記 (*A történetíró feljegyzései*), amelyet Sima Tan 司馬談 és Sima Qian 司馬遷 írt.⁷⁵ A munka Kína történetét tárgyalja a kezdetektől Han Wudi 漢武帝 (ur. Kr. e. 140–87) koráig, s Kína korai történelmének egyik legfontosabb forrása. Amit a Korai Han-kor első feléről tudunk, az nagyrészt erre a műre épül: a *Hanshu* vonatkozó fejezeteinek a *Shiji* volt a fő forrása.

A sírszövegek értelmezésénél nagy segítséget nyújtanak e művek, illetve e művek kommentárjai, amelyek a születésük utáni évszázadokban keletkeztek. A kommentátorok számos olyan kifejezést tisztáznak, amelyek értelme már az ő korukban sem volt egyértelmű. Számos sírszövegbeli írásjegy csak a történeti forrásokhoz írt kommentárok alapján értelmezhető.

II.2. A SHUIHUDI SZÖVEGEK

A shuihudi szövegek a Qin-korból származnak, de nagyon fontosak a Han-kori jog szempontjából is, hiszen számos olyan információt tartalmaznak, amelyek segítenek a későbbi szövegek értelmezésében. A shuihudi szövegeket máshol már ismertettem,⁷⁶ itt csak néhány tudnivalót közlök.

73| A *Hanshu*-ról és szerzőiről lásd HULSEWÉ 1993: 130–131, NIENHAUSER 1986: 645–647, SWAN 1950: 3–4, WATSON 1974: 1–9.

74| A fejezet teljes fordítását és elemzését lásd SALÁT 2005a.

75| Lásd például WATSON 1958, NIENHAUSER 1986: 689–692, 720–723.

76| SALÁT 2003a: 107–126.

A shuihudi szövegek 1975-ben kerültek elő egy sírból a Hubei 湖北 tartományi Shuihudi 睡虎地 térségében,⁷⁷ az egykori Qin állam területén. A koporsóban több mint 1100 darab teleírt bambuszlapot találtak, igen jó állapotban.⁷⁸ A sírt, amely a Xi nevű kishivatalnoké volt, Kr. e. 217–216-ra, vagyis a Qin-dinasztia idejére datálják. A benne talált szövegek egy része azonban valószínűleg még a Kr. e. 221-es birodalomegyesítés előtt keletkezett. A shuihudi szövegek nagyjából fele jogi természetű. Ezek egyik részét az adminisztratív, igazgatási szabályok teszik ki, amelyek főleg a magtárak ellenőrzésével, a kényszermunkára ítélt gabonafejadagjával, a mértékekkel, a mezőgazdaság kérdéseivel stb. foglalkoznak.⁷⁹ A másik részt büntetőjogi jellegű cikkelyek alkotják, amelyek általában kisebb súlyú bűncselekményekhez kapcsolódnak. Fontos megjegyezni, hogy a büntetőjogi szövegek – a *Qin lü dāwen* 秦律答問 (*Kérdések és válaszok Qin törvényeiről*) és a *Fengzhenshi* 封診式 (*Minták pecsételéshez és nyomozáshoz*) – nem törvények, vagyis nem elsődleges jogforrások, normaszövegek, hanem törvénymagyarázatok, illetve mintadokumentumok.⁸⁰

II.3. A ZHANGJIASHANI SZÖVEGEK

Mivel a jelen könyv nagyrészt a zhangjiashani szövegekre épül, ezért itt részletesebben is bemutatom őket.⁸¹

II.3.1. A feltárás, a datálás és a technikai jellemzők A szövegeket 1983-ban találtak Hubei tartományban, Zhangjiashan 張家山 mellett egy téglagyár területén az M 247-es számú sírban. A helyszínen két másik sírt is feltártak, ezek azonban nem rendelkeztek olyan gazdag sírmelléklettel, mint az M 247-es. A sírokat az idők folyamán sár töltötte meg, amelyben a holttestek elenyésztek, a sírmellékletek azonban – beleértve a szövegek többségét is – szerencsésen konzerválódtak.⁸²

77| Hubei tartomány, Yunmeng 雲夢 járás, Xiaogan 孝感 kerület, Shuihudi, Hankoutól 漢口 mintegy 80 km-re északra.

78| A feltáráról több, különböző részletességű beszámoló jelent meg, például: Ji Xun 1976; XIAOGAN DIQU... 1976 (ez a legrészletesebb, ábrákkal is ellátott leírás), LOEWE 1977: 128–130, LOEWE 1988: 2–4, HULSEWÉ 1978, HULSEWÉ 1981b: 7–8, RCL: 1–3, HULSEWÉ 1997: 193–198. Mivel a környéken több sírt is találtak – ezek leletanyaga nem volt olyan gazdag –, a fent tárgyalt sír a 11-es számot kapta. A többi sír rövid leírását lásd a WW 1976/9. számában (51–61).

79| Az adminisztratív jellegű cikkelyek egy részének fordítását lásd SALÁT 2003b.

80| Fordításukat lásd SALÁT 2003a: 147–202, 203–223.

81| Lásd még SALÁT 2005b.

82| A régészeti feltárás és a sírok ábrákkal, fényképekkel illusztrált ismertetését lásd JINGZHOU DIQU BOWUGUAN 1985; a sír rövid leírását lásd még ZJS: 1–2.

II. A FORRÁSOK

Az M 247-es sír körülbelül ötven tárgyi melléklet mellett (edények, sírfi-gurák, fából készült fegyverek, ecsettartó, tusdörzsölő kő, galambfejű bot, szekérmodell stb.) több mint ezer feliratos bambuszlapot rejtett.

Ami a sír datálását illeti, a kutatóknak viszonylag könnyű dolguk volt. A sírban található évkönyv Kr. e. 186-ban ér véget, ami valószínűvé teszi, hogy a sír tulajdonosa ebben az évben halt meg. Az egyik szöveg *A második év törvényei* (*Ernian lüling* 二年律令) címet viseli, s a törvényszövegekben szereplő bizonyítékokból (újonnan létrehozott vagy megszüntetett tiszt-ségek említése, névtabu, történeti személyekre való utalások) arra lehet következtetni, hogy ez csak Lü 呂 császárné második évét (Kr. e. 186) jelentheti. A szövegekben semmi nem utal arra, hogy a lelet ennél későbbi lenne, sőt egyes későbbi császárnevek írásjegyeinek előfordulása a szövegekben kizárja ezt a lehetőséget – ha ugyanis a szövegek későbbiek lennének, a névtabu miatt nem szerepelhetnének bennük a szóban forgó írásjegyek.⁸³ A sír formája, típusa, valamint a tárgyi sírmellékletek a datálást illetően egybevágnak a szövegekkel: más korabeli, jól datálható sírokból előkerült leletekkel összevetve nyilvánvaló, hogy a sír a korai Han-korból, a Kr. e. 2. század első évtizedeiből való.⁸⁴

A sír tulajdonosáról viszonylag keveset tudunk. A sírban talált évkönyvből kiderül, hogy legkorábban Kr. e. 202-tól Kr. e. 194-ig a Han-dinasztia hivatalnoka volt, s Kr. e. 186-ban halt meg szülőföldjén, az ősi Chu állam területén. A sírban talált ecsettartó és tusdörzskő is jelzi, hogy írástudó személy volt, a galambfejű bot pedig arra utal, hogy halálakor már idős lehetett (ilyen botot ugyanis a nagyon idős embereknek volt szokás aján-dékozni). A koporsójába rejtett szövegek változatos jellege azt mutatja, hogy nagy műveltségű, széles érdeklődési körű személy volt, hiszen foglalkozott törvénykezéssel, hadtudománnyal, orvoslással, testedzéssel, szám-tannal stb. A sírmellékletekből kiderül, hogy jómódú (ám nem fényűzően gazdag) ember volt. Feltételezhetjük, hogy hivatali pályafutását Qin-ben kezdte, s amikor a belháborúban győztes, ám súlyos hivatalnokhiánnyal küzdő Han-ház igyekezett saját közigazgatási rendszerét kiépíteni, a sír tulajdonosa – immár meglett emberként – az új dinasztia szolgálatába állt. Nyolc-kilenc évnyi szolgálat után betegség vagy magas életkor miatt visszavonult, de valamilyen módon részt vett a helyi igazgatásban, hiszen a sírjában talált jogi szövegek egy része visszavonultsága idejéből származik. Talán az ítélezésben segédkezett a helyi hivatalnokoknak, vagy leendő tisztviselőket tanított.

83| A szövegekre épülő datálásról lásd CHEN–YAN 1985: 1124–26.

84| A sírmellékletek datálásáról lásd CHEN–YAN 1985: 1126–29, JINGZHOU DIQU BOWUGUAN 1985: 7–8.

A sírban számos különböző jellegű szöveget találtak.⁸⁵ Előkerült például a már említett évkönyv (*Lipu* 歷譜) mellett egy *He Lü* 蓋盧 című hadtudományi munka,⁸⁶ egy *Maishu* 脈書 című orvosi kézikönyv, egy *Yinshu* 引書 című munka torna- és légzőgyakorlatokról, egy *Suanshu shu* 算數書 című számtani kézikönyv, továbbá egy sírleltár (*Qiance* 遣冊).⁸⁷ Ezek mellett két jogi szempontból rendkívül fontos szövegcsoporthoz is találtak a sírban, a továbbiakban ezekről lesz szó.

II.3.2. *Ernian lüling* Az *Ernian lüling*, vagyis *A második év törvényei*, más néven *Hanlü* 漢律 (*A Han-dinasztia törvényei*) a legterjedelmesebb eddig feltárt Han-kori törvénygyűjtemény, 526 bambuszlapot tesz ki. Egy-egy bambuszlap hossza 31 cm. A szöveg címe az első bambuszlap hátulján található. Mint korábban jeleztük, több tényező is arra utal, hogy a „második év” Lü császárné második évét, Kr. e. 186-ot jelenti. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy maguk a rendelkezések ebben az évben születtek, itt inkább arról van szó, hogy Kr. e. 186-ban ezek a szabályok érvényben voltak.

Az egyes rendelkezések eltérő datálását igazolja például az, hogy a főminiszteri tisztség hol *chengxiang*ként 丞相, hol *xiangguo*ként 相国 szerepel a szövegben. A történeti forrásokból tudjuk, hogy Han Gaozu trónra lépésekor egy *chengxiang*ot nevezett ki; uralkodása tizenegyedik évében (Kr. e. 196) a tisztséget átnevezte *xiangguo*vá (ez utóbbit a megkülönböztethetőség miatt „államminiszternek” fordítjuk); Huidi császár és Lü császárné Kr. e. 189-től megint *chengxiang*ot nevezett ki, méghozzá kettőt, egy baloldalt és egy jobboldalt. Wendi császár második évétől ismét egy *chengxiang*ot neveztek ki.⁸⁸ Ebből az következik, hogy azok a cikkelyek, amelyekben *xiangguo* szerepel, Kr. e. 196 és Kr. e. 189 között keletkezettek, míg a *chengxiang* tisztséget említő rendelkezések vagy ez előtt, vagy ez után születtek.⁸⁹

Az *Ernian lüling* nem a teljes Han törvénykönyv: egy-egy életterületről viszonylag kevés szabályt tartalmaz, s utal olyan törvényekre, amelyek nem szerepelnek benne. Ennek alapján feltételezhető, hogy a szöveg egyfajta válogatás, amelyet egy nyolc éve visszavonult hivatalnok valami miatt fontosnak tartott megőrizni.

A szöveg 28 részből áll. Ebből 27 „törvény” (*lü* 律), egy pedig „rendelet” (*ling* 令) – az utóbbi formailag is különbözik a törvényektől. Az egyes részek utolsó bambuszlapján szerepel az adott rész címe. A 28 rész az alábbi:⁹⁰

85| A zhangjiashani szövegek ismertetését lásd ZHANGJIASHAN HAN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 1985.

86| He Lü a Tavaszok és Őszök korszakbeli Wu állam fejedelme volt.

87| LI-XING 2001: 126; a szövegek rövid ismertetését lásd SALÁT 2005b.

88| *Hanshu* 19A: 724.

89| LI-XING 2001: 138.

90| Lásd még LI-XING 2001: 126–129, ÖBA 2001: 120–122.

II. A FORRÁSOK

1. *Zei lü* 賊律 – Törvények a gaztettekről (ZL)
2. *Dao lü* 盜律 – Törvények a lopásról (DL)
3. *Ju lü* 具律 – Törvények az [ítéletek] előkészítéséről (JL)
4. *Gao lü* 告律 – Törvények a feljelentésről (GL)
5. *Bu lü* 捕律 – Törvények az elfogásról (BL)
6. *Wang lü* 亡律 – Törvények a szökésről (WL)
7. *Shou lü* 收律 – Törvények a lefoglalásról (SHL)
8. *Za lü* 雜律 – Vegyes törvények (ZAL)
9. *Qian lü* 錢律 – Törvények a pénzről (QL)
10. *Zhili lü* 置吏律 – Törvények a hivatalnokok kinevezéséről (ZHLL)
11. *Junshu lü* 均輸律 – Törvények a kiegyensúlyozott szállításról (JSHL)
12. *Chuanshi lü* 傳食律 – Törvények a szolgálatbeli étellemezésről (CHSHL)
13. *Tian lü* 田律 – Törvények a földművelésről (TL)
14. *[Guan]shi lü* ... 市律 – Törvények a [határszorosokról] és piacokról (GSHL)
15. *Xingshu lü* 行書律 – Törvények a levelek továbbításáról (XSHL)
16. *Fu lü* 復律 – Törvények a felmentésről (FL)
17. *Ci lü* 賜律 – Törvények az ajándékozásról (CL)
18. *Hu lü* 戶律 – Törvények a háztartásokról (HL)
19. *Xiao lü* 效律 – Törvények az ellenőrzésről (XL)
20. *Fu lü* 傅律 – Törvények a lajstromba vételről (FUL)
21. *Zhihou lü* 置後律 – Törvények az örökös beiktatásáról (ZHHL)
22. *Jue lü* 爵律 – Törvények a nemesi rangokról (JUEL)
23. *Xing lü* 興律 – Törvények a kötelességszegésről (XINGL)
24. *Yao lü* 徭律 – Törvények a közmunkáról (YL)
25. *Jinbu lü* 金布律 – Törvények az aranyról és vászonról (JBL)
26. *Zhi lü* 秩律 – Törvények a hivatali rangokról (ZHL)
27. *Shi lü* 史律 – Törvények az írnokokról (SHIL)
28. *Jinguan ling* 津關令 – Rendeletek az átkelőkről és határszorosokról (JGL)

A részek között vannak meglehetősen terjedelmesek – például a *Törvények a gaztettekről* 43 cikkelyből áll, s több mint 50 bambuszlapot fed le –, mások viszont rövidek és töredékesek, például a *Törvények a kiegyensúlyozott szállításról* három cikkelyt tartalmaz, s mindössze három lapot foglal el. A fenti listában zárójelben szereplő rövidített elnevezéseket, illetve a cikkelyek sorszámait mi adtuk, hogy a későbbiekben egyszerűbb legyen hivatkozni rájuk. Sem a kínai forráskiadások és elemzések, sem a nyugati tanulmányok nem alkalmaznak rövidítéseket és sorszámokat, ami nehezíti a visszakereshetőséget.

A törvények címeiből is látható, hogy az *Ernian lü* lingben vegyesen szerepelnek büntetőjogi cikkelyek és olyan rendelkezések, amelyek a földműveléssel, gazdasággal, kereskedelemmel, hivatalnokokkal, közmunkákkal stb.

foglalkoznak. A szabályok szinte minden olyan területet lefednek, amelyeken az állam és az egyének érintkezésbe kerültek. Ugyanakkor a büntetőjogi és az egyéb rendelkezések nincsenek egymástól élesen elválasztva, az adminisztratív rendelkezéseknél is gyakran találunk büntetőjogi szankciót.

Az egyes büntetőjogi cikkelyek általában tartalmazzak egy vagy több tényállást – ez tartalmazza a cselekményt, illetve az elkövető személyével kapcsolatos információt (például nemesi rang) –, valamint a szankciót. Bizonyos cikkelyekben csak egy szabályt (gyakran tilalmat) fogalmaznak meg, a szankció hiányzik.

II.3.3. Zouyanshu (Beadványok és jelentések) A *Zouyanshu* 奏讞書 is jogi tartalmú szöveg, de nem törvénycikkekből, hanem mintadokumentumokból áll.⁹¹ A gyűjtemény összesen 227 bambuszlapot foglal el, s 22 dokumentumot tartalmaz. A lapok – amennyiben nem töröttek – 28,6–31 cm közötti hosszúságúak. Az egyes szövegek egy-egy jogesetet tárgyalnak, de valószínűleg nem elsődleges termékei az igazságszolgáltatásnak, hanem mintadokumentumok, vagyis megtörtént eseteken alapuló iratformulák, amelyek azt a célt szolgálták, hogy leendő vagy gyakorló hivatalnokok segédeszközként használhassák őket egy bizonyos jelentéstípus megírásához. A hasonló mintairatok meglehetősen elterjedtek lehettek a korban, közéjük sorolható a Shuihudinál talált, már említett *Minták pecsételéshez és nyomozáshoz* (*Fengzhenshi*) című kompiláció is. A *Beadványok és jelentések* a következő eseteket tartalmazzák:

1. Az őrszolgálat elől megszökött barbár
2. Egy rabszolgánő újbóli rabszolgává tétele
3. A megszökött Qi-beli szerelmesek
4. Egy megcsonkított ember feleségül vesz egy szökevényt
5. Összezapás egy szökött rabszolga és egy tolvajfogó között
6. Egy rabszolga agyonverése
7. Egy szökevény rabszolga és a csaló gazda
8. Egy rabszolga átszökik a határon
9. Kényszermunkások jogtalan alkalmazása I.
10. Kényszermunkások jogtalan alkalmazása II.
11. Egy ló úti okmányának ellopása
12. Egy levél dátumának meghamisítása
13. Vesztegetés elfogadása egy fogoly elengedéseért
14. Egy nyilvántartásba nem vett személy rejtegetése
15. Egy hivatalnok gabonát lop

91| A szöveg első közlését lásd ZYS1, ZYS2. A *Zouyanshu* ismertetését lásd LI XUEQIN 1993, LI XUEQIN 1995.

II. A FORRÁSOK

16. Gyilkosság eltitkolása egy hivatalnok által
17. Egy ártatlan elítélt sikeres fellebbezése
18. A Chu-beli lázadás és az emberséges hivatalnok
19. Haj és fű az uraság ennivalójában
20. Egy segédírnok gabonalopása és a konfuciánus elvek
21. Egy furcsa paráználkodási ügy
22. Egy nehéz rablási ügy megoldása

Az esetek címét mi adtuk a tartalmuk alapján, az eredeti szövegben az egyes eseteknek nincs címük. A szövegek egy része viszonylag részletes, másik részük rövid vagy töredékes.

A *Zouyanshu* egy meghatározott büntetőeljárás cselekményéhez, a *yan* 讞 nevű jelentéstípus elkészítéséhez nyújtott segítséget. A *yan* pontos jelentéséről a *Hanshu* már többször említett *Xingfazhi* című fejezete ad tájékoztatást. E szerint Kr. e. 200-ban az újonnan megalakult Han-dinasztia első császára, Han Gaozu így igyekezett a törvénykezést egységesíteni és kiszámíthatóvá tenni:

A Magasságos Császár, uralkodásának hetedik évében, a következő rendelkezést bocsátotta ki a császári titkároknak:

„Ha az ítékezésben kételyek merülnek fel, az [ítélkező] hivatalnok néha nem mer dönteni, s a bűnösöket hosszú ideig nem ítélik el, míg az ártatlanokat sokáig őrizetben tartják anélkül, hogy döntenének ügyükről. Ezért mostantól fogva a járások és határkörzetek hivatalaiban, ha egy kétséges ügy merül fel, akkor arról minden esetben nyújtsanak be jelentést (*yan*) ahhoz a kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnokhoz, aki alá tartoznak. A kétezer vékányi [fizetéssel rendelkező] hivatalnok küldjön válaszeleiratot (*bao* 報),⁹² amely tartalmazza a bűncselekmény megnevezését és [a bűnnek] megfeleltethető [büntetést]. Valamennyi olyan ügyet, amelyben nem tud dönteni, továbbítsa az igazságügyi miniszternek. Az igazságügyi miniszter is küldjön válaszeleiratot, amely tartalmazza a [bűncselekmény és a büntetés] megfeleltetését. Az olyan ügyekről, amelyekben az igazságügyi miniszter sem tud dönteni, tisztelettel készítsen egy beadványt (*zou* 奏), amelyhez csatolja a vonatkozó megfeleltetéseket, hasonló jogeseteket, törvényeket és rendeleteket, s így tájékoztassa [a császárt].”

高皇帝七年，制詔御史：「獄之疑者，吏或不敢決，有罪者久而不論，無罪者久繫不決。自今以來，縣道官獄疑者，各讞所屬二千石官，二千石官以其罪名當報之。所不能決者，皆移廷尉，廷尉亦當報之。廷尉所不能決，謹具為奏，傳所當比律令以聞。」⁹³

Mint az I.4. pontnál láttuk, a Han-kori közigazgatási rendszer alapvetően háromszintű volt, s ugyanez igaz volt az ítékezésre is. A törvénykezés legalsóbb szintje a járás vagy határkörzet (*xian* 縣, *dao* 道) volt. Ezek élén

92| A *bao* egyik értelmezését lásd Liu Yongping 1998: 284–286.

93| *Hanshu* 4: 1106, *RHL*: 343, *HULSEWÉ* 1987: 250, *SALÁT* 2005a: 61–62, *LIU YONGPING* 1998: 283–284.

a járásfőnök (*ling* 令 vagy *zhang* 長) állt, akinek legfontosabb segítője a járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞) volt. Ők ketten feleltek, egyéb teendőik mellett, a járásban történt bűnügyek kinyomozásáért és a bűnösök feletti ítélkezésért.⁹⁴

A járások felett a tartományi szint (*jun* 郡), illetve a „hercegség” (*wangguo* 王國) állt. Gaozu császár halálakor, Kr. e. 195-ben Kínában 57 tartomány és hercegség volt. A tartományok élén kormányzó (*junshou* 郡守, majd Kr. e. 148-tól *taishou* 太守) állt, akit egy kormányzóhelyettes (*cheng* 丞) segített. A kormányzó a kétezer véka (*shi* 石) gabonányi jövedelmű hivatalnoki osztályba tartozott, így a fenti passzusban szereplő kétezer vékás hivatalnok minden bizonnyal a tartomány vezetőjére utal. A kormányzó és helyettese szintén részt vett az igazságszolgáltatásban.⁹⁵ Az *Ernian lüling* JL 20 cikkelye szerint a kormányzó döntött a fellebbezési ügyekben, a XINGL 1 szerint pedig a halálbüntetéssel járó és emberöléssel kapcsolatos ügyekben is – a járási szint előterjesztése alapján – a kormányzó és helyettese hozott döntést.

A központi kormányzatban, mint láttuk, fontos szerepet játszott a „kislenc miniszter” (*jiu qing* 九卿).⁹⁶ Ezek egyike volt az igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉, majd Kr. e. 144-137 között *dali* 大理), aki a birodalmi igazságszolgáltatásért felelt. Általában ő döntött a fontosabb és a kétséges ügyekben, s ő értelmezte a törvényeket.⁹⁷

Mind a kormányzat, mind az igazságszolgáltatás csúcsán a császár állt, aki elméletben a birodalom legfelsőbb bírója volt. Úgy tűnik azonban, hogy a gyakorlatban csak ritkán avatkozott bele a törvénykezésbe.⁹⁸

A fenti rendelet szerint egy ügy, ha a vonatkozó törvények értelmezésével vagy az eset megítélésével kapcsolatban súlyos kételyek merültek fel, a következő szinteket járhatta be: járás > tartomány > igazságügyi miniszter > császár. A járás által a kétes ügyről benyújtott jelentést nevezték *yannek*, amelyet a tartományi szint továbbíthatott az igazságügyi miniszternek. Ez utóbbi, ha nem tudott döntení, beadványban (*zou*) tájékoztatta az uralkodót az esetről. Erre a két dokumentumtípusra vonatkozik a zhangjiashani szöveg címe (*Zouyanshu – Beadványok és jelentések*).

Hogy pontosan mit tartalmaztak az ilyen jelentések, arról a *Zouyanshu* kimerítő információkkal szolgál. Az egyes dokumentumok nem teljesen egységesek, de a leggyakoribb irattípus az alábbi részleteket tartalmazza:

94| BIELENSTEIN 1980: 99–100, TWITCHETT–LOEWE 1986: 528.

95| BIELENSTEIN 1980: 93.

96| BIELENSTEIN 1980: 17.

97| Az igazságügyi miniszterről lásd BIELENSTEIN 1980: 38–39, WANG YÜ-CH’ÜAN 1949: 154, illetve HULSEWÉ 1987.

98| Twitchett–Loewe 1986: 529.

II. A FORRÁSOK

a) A jelentéstétel ideje: év (a mindenkori császár uralkodási évében megadva), hónap (sorszámmal), az adott hónap első napja (ciklikus jegyekkel), valamint a jelentéstétel napja (szintén ciklikus jegyekkel). A fentiek részben vagy egészben hiányozhatnak.

b) A jelentést benyújtó hivatalnok neve, állomáshelye és tisztsége. A jelentést általában egy járásfőnök (*ling*) és a helyettese (*cheng*) írja; a rájuk vonatkozó adatok némelyike hiányozhat.

c) Az eset leírása. Ez tartalmazza a feljelentést tevő, a vádlott és a tanúk nevét és vallomását, a tárgyi bizonyítékok és a per menetének ismertetését. A rész általában a vádlott beismerő vallomásával zárul.

d) A döntésért folyamodás formulája. A hivatalnok jelzi, hogy mely vádlott megítélése kétséges, s kéri az ügy elbírálását. Ez a rész tartalmazhatja az iratot lejegyző vagy azt felnyitó írnok nevét is.

e) A hivatalnok(ok) javaslatai (*li yi* 吏議) vagy „megfeleltetései” (*li dang* 吏當). Nem tudni, hogy járási vagy tartományi szintű hivatalnokról van-e szó. E részben a szóban forgó hivatalnok egy vagy több javaslatot tesz a kiszabandó büntetés mértékére, s a felsőbb hatóság, amelynek a jelentést benyújtják, általában ezen javaslatok közül választja ki azt az ítéletet, amelyet megfelelőnek lát.

f) A felettes hatóság (általában az igazságügyi miniszter) válaszleirata. Ez a rész tartalmazza a döntést, amely a leggyakrabban a hivatalnok javaslatain alapul. Ha a miniszter szerint szükségtelen volt a jelentést benyújtani, mert az eset egyértelmű, azt ebben a részben jelzi.

Mindezek természetesen csak a legáltalánosabban előforduló elemek, a dokumentumok többsége többé-kevésbé eltér e formulától. Az iratok aszerint is különböznek, hogy mely szint nyújtja be őket, s mely szint hozza a döntést.⁹⁹

A mintadokumentumok, úgy tűnik, valós eseteken alapulnak, s a többségük pontos datálással rendelkezik. Az esetek a *Zouyanshu*-ban fordított időrendi sorrendben követik egymást, vagyis az első eset a legkésőbbi, az utolsó pedig a legkorábbi. A legkésőbbi eset Han Gaozu császár tizenegyedik évében, Kr. e. 196-ban történt. Han Gaozu uralkodására (Kr. e. 206–195) összesen tizenhat eset esik, a Hant megelőző Qin-ház idejére négy, s ezek mellett két szöveg igen korai, a Tavaszok és őszi korszakából (Kr. e. 8–5. század) származó ügyet tárgyal. A zhangjiashani iratok közül a *Zouyanshu* szövegeit közölték legkorábban.¹⁰⁰

99| A különböző dokumentumtípusokról és azok felépítéséről lásd PENG HAO 1993: 33–34. Peng összesen ötféle típust különböztet meg a *Zouyanshu* iratain belül, ám ezek közül három típust csak egy-egy dokumentum képvisel.

100| A Han Gaozu korabeli esetek első közlését lásd ZYS 1, a Qin- és Zhou-kori esetekét lásd ZYS 2.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

Minden ország jogrendszerének vizsgálatakor az egyik első elemzendő kérdés az, hogy milyen szervek, intézmények és hivatalnokok vettek részt az adott állam törvényeinek kidolgozásában, meghozatalában, s hogyan zajlott a törvényalkotás. A kutatásunk tárgyát képező Korai Han-korral kapcsolatban a rendelkezésünkre álló információk meglehetősen szegényesek; a ránk hagyományozott forrásokban – a *Shijiben* 史記 és a *Hanshuban* 漢書 – csak néhány vonatkozó adatot találunk, s az újonnan előkerült szövegleletek alapján sem rekonstruálható a teljes törvényhozási és ítélkezési rendszer. Ennek ellenére az alábbiakban kísérletet teszünk egy átfogó kép megalkotására.

III.1. A TÖRVÉNNYEL KAPCSOLATOS TERMINOLÓGIA

A forrásokból úgy tűnik, hogy a különböző jellegű jogszabályokra a Korai Han-korban még nem alkalmaztak teljesen egységes és következetes terminológiát.¹⁰¹ A törvényekre, rendeletekre, eseti rendelkezésekre, utasításokra használt világos szóhasználat csak jóval később, a Tang-korban 唐 alakult ki. Ugyanakkor bizonyos tendenciák a különböző típusú jogszabályok elkülönítésére már a Han-kor elején is látszóttak.

A legáltalánosabb „törvény” jelentésű szó a *fa* 法. Érdekes módon a szó leginkább az elméleti jellegű szövegekben, például a legista írásokban jelenik meg, ahol nem konkrét törvényeket jelöl, hanem a büntetések és jutalmak elvont és teljes rendszerét. A *fa* tehát általánosságban jelent törvényt, illetve törvényi rendszert, egyedi szabályokra nemigen alkalmazták. Ezt megmagyarázza a szó alapjelentése: „minta”, „standard”, „mintául vesz”.¹⁰²

A *fa* a Qin-beli shuihudi 睡虎地 jogi iratokban is meglehetősen ritkán szerepel, csupán négy olyan cikkelyt találunk, ahol a *fa* jelenthet törvényt is (A 87, B 12, D 18, D 26).¹⁰³ Az *Ernian lüling*ben 二年律令 már gyakrabban szerepel a szó (ZL 15, ZL 21, ZL 38, DL 2, DL 5, DL 13, DL 15, JL 8, JL 15, SHL 5, TL 10, GSHL 2), a leggyakrabban a *tongfa* 同法 összetételben található meg, s az analógia alkalmazásának kifejezésére szolgál: jelentheti azt, hogy „ugyanazt a törvényt” alkalmazzák, de azt is, hogy „ugyanolyan módon” járjanak el valakivel szemben egy adott esetben, mint egy másikban.¹⁰⁴ Szintén jó néhányszor előfordul a szó a *Zouyanshuban*, itt néha konkrét törvény értelemben, de elsősorban a narratív részekben.

A jogi sírszövegekben a „törvény” kifejezésére a leggyakrabban használt szó a *lü* 律. A szövegek azt igazolják, hogy Hanban – ugyanúgy, ahogy korábban Qinben – *lük* szabályozták a legkülönbébb életterületeket. E *lük* címeket viseltek, s egy cím alá több rendelkezés tartozhatott. A shuihudi leletcsoportban összesen 32 *lü* címmel találkozunk; többségükből ismerünk is néhány rendelkezést, de néhánynak a címét csak onnan ismerjük, hogy valamely más *lü* cikkelye ural rá.¹⁰⁵ Az *Ernian lüling*ből 27 törvényt ismerünk. A törvények címe a bambuszlapokon az egyes cikkelyek vagy cikkelycsoportok végén volt feltüntetve.¹⁰⁶

101| *RHL*: 31, MACCORMACK 2004: 56.

102| *RHL*: 32. A *fa* szó jelentésének fejlődéséről lásd BENICKÁ 2001. A kifejezésről lásd még AMES 1983: 108–141. Ez utóbbi könyvfejezet is azt igazolja, hogy a Késő Zhou-kori írásos hagyományban a *fa* elsősorban elvontan jelentett törvényt, konkrét rendelkezésekre csak ritkán használták.

103| *SHD*: 100, 119, 159, 165.

104| Az analógiáról lásd a jelen könyv III.3., illetve VII.4. pontját.

105| Ezekről lásd SALÁR 2003a: 116–119.

106| A *lük*ről lásd *RHL*: 31–42.

Egy harmadik szó, a *ling* 令 is gyakran előfordul jogszabályok elnevezéseként. A szó a narratív forrásokban igen gyakran „parancs(ol)” értelemben, eseti döntéseknél szerepel, amikor az uralkodó megparancsolja valakinek, hogy ezt meg ezt tegye (például verjen le egy lázadást).¹⁰⁷ Ugyanakkor bizonyos esetekben a szót rendeletnek, törvénynek szokták értelmezni. Az *Ernian lüling* utolsó részének címe *Rendeletek az átkelőkről és határszorosokról* (*Jinguan ling* 津關令), s ez az egyetlen cikkelycsoport a szövegben, amely nem *lü* néven szerepel. A szövegrész cikkelyeinek felépítése alapvetően különbözik a *lü*kétől: nem egy-egy szabályt írnak, le, hanem a szabály megszületésének körülményeit, konkrétan azt, hogy egy főhivatalnok kezdeményezi egy szabály meghozatalát, a császár pedig jóváhagyja azt. E *ling*ek viszonylag keveseket érintő problémákkal foglalkoznak.¹⁰⁸

A jelen munkában a *lü*t következetesen „törvénynek”, a *ling*et pedig „rendeletnek” fordítom, bár a kettő közötti különbség nem teljesen világos.

III.2. A TÖRVÉNYHOZÓ HATALOM ÉS A TÖRVÉNYHOZÁS

Bár ez tulajdonképpen sehol nincs tételesen leírva, a Han-korban a törvényhozó hatalom kizárólagos birtokosa a császár volt, csakúgy, mint a legfőbb ítélkező hatalomé.¹⁰⁹ Eseti rendelkezéseket az egyes hivatalnokok is kiadhattak, de az általános érvényű normák egyetlen forrása az uralkodó volt. Egyetlen olyan esetet sem ismerünk, amikor a császáron kívül valaki más törvényt adott volna ki, míg olyan információink meglehetősen sok van, amely szerint a császár törvényhozóként lépett fel. Látszólagos kivétel Xiao He 蕭何 esete, akinek nevéhez a *Kilencfejezetes törvényt* kötik; ám a *Hanshu* 1. fejezetéből, mint láttuk, az is kiderül, hogy Xiao He Han Gaozu parancsára állította össze a törvényeket: „Miután [Liu Bang] uralma az Égalattiban megszilárdult, megparancsolta Xiao He-nek, hogy állítsa sorba a törvényeket és rendeleteket...”¹¹⁰

Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy az uralkodó maga dolgozta ki, fogalmazta meg és hirdette ki a törvényeket. A történeti források arról tanúskodnak, hogy a törvényhozás, csakúgy, mint az állam irányítása, kollektív munka volt. Az uralkodó egy személyben nem rendelkezett elég

107| Lásd például *Shiji* 6: 227, 249, 257 stb.

108| A *ling*ekről lásd *RHL*: 42–47.

109| LIU YONGPING 1998: 295–302.

110| *Hanshu* 1B.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

információval ahhoz, hogy az ország kormányzását egymaga végezze. Szüksége volt miniszterei segítségére, munkájára, javaslataira is.

A Korai Han-kori törvényhozásról a fő forrásunk a *Shiji* és a *Hanshu*. Az ezekben található számos esetleírás szerint egy intézkedés – legyen az törvénykiadás vagy egyéb döntés – általában úgy született meg, hogy valamelyik főhivatalnok kezdeményezte azt az uralkodónál. A kezdeményezés történhetett szóban vagy írásban, beadvány formájában. A javaslat meghallgatása vagy elolvasása után az uralkodó jóváhagyhatta az intézkedést. Ennek kifejezésére a források – nyilván tömörítve – a *ke* 可 („jóváhagyjuk”) vagy *shan* 善 („helyes”) szót használták. Ebben az esetben az uralkodó elrendelte az illetékes hivatalnokoknak, hogy fogalmazzák meg és foglalják írásba az intézkedést, majd juttassák el az érintettekhez. De olyan is előfordult, hogy az uralkodó némileg módosította a javaslatot, s ezt a változatot foglaltatta írásba. Viszonylag kevés példát ismerünk arra, hogy a császár visszautasított egy javaslatot, bár ennek az oka az lehet, hogy az elvetett, hivatalos rendelkezéssé vagy törvénné nem vált indítványokat a történétírók nem tartották szükségesnek feljegyezni.

Arra is ismerünk példát, hogy az uralkodó maga kezdeményezte egy törvény kiadását vagy módosítását. Ebben az esetben felszólította a főhivatalnokait, hogy elképzeléseit konkretizálják, s tegyenek javaslatot a részleteket illetően. Az így született javaslatokat aztán a császár elfogadhatta, s írásba foglaltathatta. Volt, hogy az uralkodó felvetett egy problémát, s megparancsolta a főhivatalnokainak, hogy vitassák meg. Az intézkedést aztán a vita során született elképzelések alapján alkották meg, oly módon, hogy a különböző javaslatok közül a császár kiválasztotta a neki legjobban tetszőt.¹¹¹

E folyamatot a *Hanshu* alapján egy példával, a csonkító büntetések eltörlésével, illetve ennek következményeivel szemléltetjük. Az esetet később még más szempontból is tárgyalni fogjuk.¹¹²

Han Wendi (Kr. e. 180–157) császár uralkodása alatt, Kr. e. 167-ben egy Qi-beli 齊 főhivatalnok, Chunyu 淳于 uraság¹¹³ bűnt követett el, amiért egy császári rendelet (*zhao* 詔) alapján elfogták. Az egyik lánya utánament Chang'anba 長安, s beadványt (*shangshu* 上書) írt a császárnak, amelyben felajánlotta, hogy apja visszafordíthatatlan megcsonkítása helyett inkább őt

111| A törvényhozás menetére számos példával szolgál a *Xingfazhi*. Lásd SALÁT 2005a: 44–64. A legnagyobb szabású udvari vitafórumot „udvari tanácskozásnak” vagy „udvari konferenciának” (*tingyi* 廷議) nevezték, amelyen több mint félszáz magas rangú hivatalnok is részt vehetett. A tanácskozáson a többség akarata érvényesült, s a császár általában jóváhagyta a döntését, bár erre nem volt kötelezve. Az intézményről lásd WANG YÜ-CH'ÜAN 1949: 173–178.

112| Lásd a jelen könyv V.12. pontját. Egy másik példa – szintén Han Wendi korából – megtalálható a jelen könyvünk V.7. pontjában.

113| Chunyu gong 淳于公, Chunyu Yi 意 (szül. Kr. e. 206 k.) orvos, hivatalnok volt, rövid életrajzát lásd *Shiji* 105; lásd még LOEWE 2000: 51–53.

tegyék rabszolgává. A beadványt felterjesztették (*zou* 奏 – hogy erre melyik hivatal volt jogosult, azt nem tudjuk) a császárhoz, aki a következő rendelkezést (*ling* 令) hozta:

Császári rendelet (*zhizhao* 制詔) a császári titkárok számára: „[...] Jelenleg a törvényben három megcsonkító büntetés szerepel,¹¹⁴ de a gonoszság nem szűnik meg. Hol lehet a hiba? [...] Ha [valakit] megcsonkítanak, akkor a végtagot levágják, a bőrt felsértik, s az élete végéig nem nő ki. Milyen fájdalmasak e büntetések, s [mi] milyen erénytelenek [vagyunk]! Hogy is felelhetnénk meg »a nép apja és anyja« eszméjének? Töröltessenek el a csonkító büntetések, s legyen, amivel felváltják azokat. Rendeltessék el az is, hogy a bűnösök, mindegyikük [bűnük] súlyosságától vagy enyhességétől függően, feltéve, ha nem szöknek meg és nem menekülnek el, éveik teljesítésével mentesüljenek [a büntetéssel járó státuszvesztéstől]. Legyen mindebből rendelet (*ling* 令)!”

制詔御史: [...] 今法有肉刑三, 而姦不止, 其咎安在? [...] 夫刑至斷支體, 刻肌膚, 終身不息, 何其刑之痛而不德也! 豈稱為民父母之意哉? 其除肉刑, 有以易之; 及令罪人各以輕重, 不亡逃, 有年而免。具為令。¹¹⁵

Látható, hogy a császár nem közvetlenül adja ki a rendelkezést, hanem a császári titkár(ok)hoz (*yushi* 御史) fordul. Ez utóbbiak nyilván írásba foglalták és továbbították a császári óhajt az illetékes főhivatalnokoknak. A felhívásra két hivatalnok, Zhang Cang 張蒼 főminiszter¹¹⁶ (*chengxiang* 丞相) és Feng Jing 馮敬 császári főtitkár¹¹⁷ (*yushi dafu* 御史大夫) válaszolt egy betérjesztésben (*zou* 奏). Ez utóbbi irat a szokásos udvarias formulák mellett tartalmazza a leendő törvény részletes rendelkezéseit. A betérjesztést a császár egy rendelkezésben (*zhi* 制) jóváhagyta (*ke* 可).

Nemsokára azonban kiderült, hogy az új szabályozás, mely a régi csonkító büntetések helyett botozást írt elő, éppen az ellenkezőjéhez vezetett, mint amire irányult, mivel a botozásba az elítéltek többsége belehalt. Ezért a Wendit követő Jingdi¹¹⁸ császár Kr. e. 156-ban parancsot (*zhao* 詔) bocsátott ki, mely szerint a törvényben (*lü* 律) csökkenteni kell a botütések számát. Mivel ez az enyhítés nem bizonyult elegendőnek, Kr. e. 144-ben Jingdi újabb

114| Valójában a korban legalább ötféle végleges csonkító büntetés létezett: tetoválás, orrlevágás, bal lábfej levágása, jobb lábfej levágása, kasztrálás (lásd a jelen könyv V.2. pontját). Meng Kang 孟康 (körülbelül 180–260) kommentárjában így magyarázza az ellenmondást: „A tetoválás és az orrlevágás az kettő, s ha a bal és a jobb lábfej levágását egynek számítjuk, akkor az összesen három.” 黥、劓二，別左右趾合一，凡三也。(*Hanshu* 23: 1098/5. jegyzet.) A kasztrálást Meng Kang nem említi.

115| *Hanshu* 23: 1098.

116| Zhang Cang (megh. Kr. e. 152) eredetileg a Qin-dinasztia hivatalnoka volt, majd a Han-ház első évtizedeiben is fontos tisztségeket töltött be. Kr. e. 176–162 között Wen császár főminisztere volt. Életrajzát lásd *Shiji* 96 és *Hanshu* 42; lásd még LOEWE 2000: 675–676.

117| Feng Jing Kr. e. 177-től a vendégek felügyelője (*dianke* 典客), majd Kr. e. 177-től Kr. e. 162-ig császári főtitkár volt; tevékenységéről viszonylag keveset tudunk. Lásd *Shiji* 118: 3077, *Shiji* 22: 1127; lásd még LOEWE 2000: 99.

118| Jingdiről lásd a 9. jegyzetet.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

parancsot (*zhao* 詔) bocsátott ki, melyben tovább csökkentette a botütések számát, illetve felszólította az alárendeltjeit, hogy dolgozzanak ki egy rendeletet (*ling* 令) a botozásnál alkalmazott husángra vonatkozóan. A felhívásra Liu She 劉舍 főminiszter¹¹⁹ és Wei Wan 衛綰 császári főtitkár¹²⁰ válaszolt; kérelmükben (*qing* 請) pontosan leírták a husáng méretét, illetve a botozás egyéb szabályait. A *Xingfazhi* nem közli explicit módon, de a következményekből kiderül, hogy a kérelmet a császár jóváhagyta.

Ez az összetett folyamat a *Xingfazhi* szerint korántsem volt egyedi. A leírásból látható, hogy a Korai Han-korban a törvényhozás bonyolult, több elemből álló folyamat volt, amelyben a császáron kívül aktív szerepet játszottak bizonyos udvari hivatalnokok is. A folyamat azt is megmagyarázza, hogy miért nem volt következetes a jogszabályokra vonatkozó terminológia a Han-kori forrásokban. Látható, hogy a császár nem adott ki közvetlenül *lüt*, törvényt, s nem fordult közvetlenül országa népéhez. Császári rendelkezéseiben, rendeleteiben, parancsaiban (*zhi* 制, *zhao* 詔, *zhizhao* 制詔, *ling* 令) a hivatalnokait szólította fel a rendelkezések megfogalmazására, illetve a jóváhagyás is rendeletben történt. Ha tehát a császár azt akarta, hogy egy életterületet új törvény szabályozzon, rendeletet adott ki, mely szerint alkotni vagy módosítani kell egy *lüt* vagy *linget*. Vagyis a törvényhozás legalább kétlépcsős folyamat volt, a császári akarat először rendeletben jelent meg, s csak közvetve, hivatalnokai által lett belőle törvény.¹²¹ A történeti források azonban gyakran rövidítenek, s egy-egy intézkedésre rendeletként vagy törvényként hivatkoznak, nem említve azt, hogy a tartamilag azonos intézkedés az egyik szinten rendelet, a másikon törvény volt. Ráadásul a *ling* szó mindkét szinten alkalmazható volt.

A *Xingfazhi* számos Korai Han-kori törvényhozási aktusról beszámol, s ezek csaknem mind a fenti minta szerint történtek, így az eddigieknél sokkal többet nem tudunk meg belőlük a Han-kori törvényhozásról.

Következtetéseink helyességét a zhangjiashani szövegek is megerősítik. Az *Ernian lüling* már említett utolsó része a *Rendeletek az átkelőkről és határszorosokról* (JGL). Ennek cikkelyei nem magukat a rendeleteket tartalmazzák, hanem azok megszületésének folyamatát.¹²²

119| Liu She Kr. e. 170-től különböző tisztségeket viselt, Kr. e. 147–143 között főminiszter volt. Lásd *Shiji* 11: 445, *Hanshu* 16: 614; lásd még LOEWE 2000: 353.

120| Wei Wan (megh. Kr. e. 130) különböző tisztségeket viselt, Kr. e. 154-ben tábornokként vett részt a hercegségek lázadásának leverésében. Kr. e. 147-től császári főtitkár, majd Kr. e. 143-tól 140-ig – Liu She utódjaként – főminiszter volt. Lásd *Shiji* 103: 2768, *Shiji* 107: 2842, *Hanshu* 5: 147, *Hanshu* 6: 156, *Hanshu* 46: 2200, *Hanshu* 52: 2378; lásd még LOEWE 2000: 577.

121| A kérdésről lásd ÓBA 2001: 128–129.

122| A rendeletek és törvények keletkezési módjáról – többek között a JGL-re való hivatkozással – lásd még ÓBA 2001: 128–129.

Egy-két kivétellel a JGL valamennyi cikkelyének felépítése az alábbi mintát követi:

1. Egy vagy több főhivatalnok beterjeszti a maga vagy egy alacsonyabb rangú hivatalnok javaslatát, amelyben kérelmezi, hogy
2. a kormányzat szabályozzon egy kérdést. A javasolt szabályt a kérelem részletesen leírja. Ezután
3. általában ismét szerepel a felterjesztő hivatalnok(ok) titulusa, azzal, hogy „meghallgatásra” (*wen* 聞) terjesztik fel a javaslatot, végül
4. a császár jóváhagyja a kérelmet, amelynek a formulája ez: „*Zhi yue ke* 制曰可”, vagyis „a császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk”. (Egy esetben, a JGL 5-ben a császár kiegészíti a javasolt rendelkezést.)

Egy példa az ilyen típusú rendeletalkotásra (JGL 14):

Tizenhat. Az államminiszter felterjesztette Changsha főminiszterének levelét, amelyben ez állt: Changsha földje alacsonyrendű és mocsaras, nem megfelelő a lovak számára. A hiány okán egy négyes fogatot sem lehet kiállítani, s nincsenek futárllovak. Kérelmezzük, hogy lovakat vehessünk a [Szorosokon] belül,¹²³ ezeket futár[szolgálatba] állíthassuk, és ez legyen állandó [lehetőség].

Az államminiszter és a császári főtitkár [felterjesztette ezt a császárhoz] meghallgatásra, s kérelmezték, hogy engedélyezzék a lovak vásárlását. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk.

十六・相國上長沙丞相書言、長沙地卑濕、不宜馬、置缺不備一駟、未有傳馬、請得買馬十、給置傳、以爲恒。・相國・御史以聞、請許給買馬。制曰、可。

Olyan esetünk is van, amikor a császár maga kezdeményezi a rendeletalkotást (JGL 2, 3, 7), ilyenkor a császári kezdeményezésre a szöveg a *zhi zhao* 制詔 kifejezést használja, amit így fordítunk: „a császári rendelkezés ezt parancsolja”. A parancs címzettje a császári titkár (*yushi* 御史 – feltehetően a császári főtitkár, a *yushi dafu* 御史大夫 rövidítése), s mellette egy esetben az államminiszter (*xianguo* 相國).

A JGL 7-ben azt látjuk, hogy a császár kezdeményez egy rendelkezést, ám főhivatalnokai kérelmezik ennek pontosítását. Ennek végeredménye nem ismert, de valószínűleg a császár jóváhagyta a módosítást, hiszen egyébként a passzus nem került volna be a rendeletek közé. A JGL 10-ben a beterjesztő főhivatalnok maga kéri az általa továbbított javaslat kiegészítését.

Fontos kérdés, hogy ki kezdeményezhetett törvény- vagy rendeletalkotást. Erről az *Ernian lüling Törvények a hivatalnokok kinevezéséről* című részének egy passzusa (ZHLL 7) konkrét felvilágosítást ad:

123| Az eredeti kiadásban „vehessenek tíz lovat” szerepelt, ezt az ELZYS módosította.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

Ha járási vagy határkörzeti hivatalnokok kérelmet nyújtanak be, hogy [valamilyen ügyben] törvény (*lǜ* 律) vagy rendelet (*ling* 令) szülessék, akkor mindegyikük ahhoz a kétezer vékás hivatalnokhoz nyújtsa be a kérelmet, ahová tartozik. A kétezer vékás hivatalnok terjessze fel [a kérelmet] az államminiszternek és a császári titkárnak. Az államminiszter és a császári titkár tanulmányozza az iratokat, s ha kérelmezésre érdemesek, akkor kérelmezzék [a császártól a törvénybe vagy rendeletbe foglalást]. Nem szabad közvetlenül benyújtani a kérelmet; ha valaki közvetlenül nyújt be kérelmet, az bírságként fizessen négy uncia¹²⁴ aranyat.

縣道官有請而當爲律令者、各請屬所二千石官、二千石官上相國・御史案致、當請、請之、毋得徑請。徑請者者、罰金四兩。

A cikkelyből kitűnik, hogy akár a járási vagy – az ezzel egyenrangú – határkörzeti hivatalnokok is tehettek javaslatot új törvény vagy rendelet megalkotására. Ők azonban közvetlenül nem fordulhattak a központi kormányhoz, hanem kezdeményezésüket fel kellett terjeszteniük a kétezer vékás hivatalnoknak – ez a legtöbb esetben a tartományi kormányzót jelentette. A kormányzó – nyilván mérlegelés után – továbbította a kérelmet a központi kormánynak, azon belül az államminiszternek (főminiszternek) és a császári (fő)titkárnak. Ez utóbbiak döntöttek arról, hogy a javaslatot felterjesztik-e a császárnak. A javaslatból akkor lett törvény vagy rendelet, ha a két főhivatalnok azt a császár elé vitte, s a császár jóváhagyta. Vagyis egy törvényjavaslat útja az alábbi: járási hivatalnok > tartományi kormányzó > főminiszter, császári főtitkár > császár.

Érdemes ezt összevetni egy sor gyakorlati példával, amelyek a JGL-ben jelennek meg. Itt rendeletek (*ling*) megszületéséről van szó, nem törvényekéről, de feltételezhető, hogy a két eljárás között nem volt különbség. Az alábbi táblázatban összefoglaltuk, hogy a JGL-beli cikkelyekben konkrétan honnan indulnak és milyen közvetítőkön át jutnak a császár elé a javaslatok:

CIKKELY SZÁMA	AZ EREDETI KEZDEMÉNYEZŐ (HA VAN)	A JAVASLATOT BETERJESZTŐ	A JAVASLATOT „MEGHALLGATÁSRA” BETERJESZTŐ
JGL 1		császári titkár	
JGL 2	császár		
JGL 3	császár		
JGL 4		államminiszter, császári titkár	

124| 1 liang 兩 (uncia) = 15,36 gramm.

CIKKELY SZÁMA	AZ EREDETI KEZDEMÉNYEZŐ (HA VAN)	A JAVASLATOT BETERJESZTŐ	A JAVASLATOT „MEGHALLGATÁSRA” BETERJESZTŐ
JGL 5	fővárosi előljáró	államminiszter	császári titkár
JGL 6		császári titkár	
JGL 7	császár	módosítást kér: államminiszter, császári titkár	
JGL 8	fővárosi előljáró	államminiszter, (császári titkár)*	
JGL 9	palotai főhivatalnok	államminiszter	államminiszter, császári titkár
JGL 10	?		császári titkár (módosítást kér)
JGL 11		államminiszter	császári titkár
JGL 12	fővárosi előljáró	államminiszter	császári titkár
JGL 13		államminiszter, császári titkár	
JGL 14	Changsha főminisztere	államminiszter	államminiszter, császári titkár
JGL 15	Nanjun kormányzója	államminiszter	
JGL 16	Changxin főügyintézője	főminiszter	főminiszter, császári titkár
JGL 17	Lu főtitkára	főminiszter	főminiszter, császári titkár
JGL 18	Lu főtitkára	főminiszter	főminiszter, császári titkár
JGL 19	Lu főtitkára	főminiszter	főminiszter, császári titkár
JGL 20	a határvédelmi felkészülés főparancsnoka	főminiszter	főminiszter, császári titkár

* Az eset több lépésből áll, a császári írnok a második lépésnél tűnik fel.

Nem tudjuk, hogy a JGL szövegcsoport mennyire reprezentálja az egész tárgyalt korszak gyakorlatát, ám adatai teljesen egybevágnek a fent idézett ZHLL 7 cikkellyel, legalábbis azt illetően, hogy főminiszter/államminiszter és a császári főtitkár kulcsszerepet játszanak a rendeletalkotásban. Egyrészt minden esetben egyikük vagy mindkettőjük terjeszti be az eredeti javaslatot, illetve terjeszti be azt „meghallgatásra”. (A kétféle beterjesztés közötti pontos különbséget nem ismerjük, talán az egyik írásban, a másik szóban történt.) Másrészt az alacsonyabb szintű hivatalnokok javaslatait is ők továbbítják, megfelelően a ZHLL 7-ben foglaltaknak.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

Mint már említettük, a főminiszter (*chengxiang* 丞相) és az államminiszter (*xiangguo* 相国) gyakorlatilag ugyanannak a tisztségnek a két elnevezése. A dinasztia megalapításától Kr. e. 196-ig a tisztség neve *chengxiang* volt, ettől fogva Kr. e. 189-ig *xiangguo*, majd ismét *chengxiang*. Kr. e. 189-től jó ideig két *chengxiang*ot neveztek ki egyszerre.

A szövegben császári titkárként (*yushi* 御史) szereplő hivatalnok valószínűleg a császári főtitkár (*yushi dafu* 御史大夫) rövidítése. Mind a főminiszter/államminiszter, mind a császári főtitkár a „három urasághoz” (*san gong* 三公), vagyis a legfontosabb főhivatalnokok csoportjához tartozott.

Érdeemes felsorolni, hogy a JGL szerint milyen alacsonyabb rangú hivatalnokok kezdeményezhettek rendeletalkotást:

- a fővárosi előjáró (*neishi* 内史) egyrészt a birodalom gazdasági ügyeit intézte, másrészt a főváros körüli területeket közvetlenül igazgatta;¹²⁵
- a palotai főhivatalnok (*zhongdafu* 中大夫), aki a császári udvar főfelügyelőjének (*guangluxun* 光祿勳) volt alárendelve, az egyik legmagasabb rangú császári tanácsadó volt, feladatai közé tartozott a császár kérdéseire való válaszadás;¹²⁶
- Changsha főminisztere (*Changsha chengxiang* 長沙丞相) Changsha hercegség főhivatalnoka volt – említése azt jelenti, hogy nemcsak a tartományokból, hanem a hercegségekből is fogadtak kezdeményezéseket;
- Nanjun kormányzója (*Nanjun shou* 南郡守) – szereplése arra utal, hogy a tartományi kormányzók kezdeményezhettek rendeletalkotást;
- Changxin főügyintézője (*Changxin zhanshi* 長信詹事) a császárné palotájának ügyeiért felelős hivatalnok volt¹²⁷ – a főügyintéző (*zhanshi*) a császárnék, anyacsászárnék, trónörökösök palotájáért felelt;¹²⁸
- Lu főtitkára (*Lu yushi* 魯御史), a Xi Juanek 奚涓 adományozott Lu fejedelemség egyik főhivatalnoka¹²⁹ – szereplése arra utal, hogy a fejedelemségek is kezdeményezhettek rendeletalkotást;
- a határvédelmi felkészülés főparancsnoka (*besai duwei* 備塞都尉) – ez a hivatal más szövegben nem szerepel (egyedül az *Ernian lüling Törvények a hivatali rangokról* című része közöl róla annyit, hogy a kétezer vékás fizetési rangba tartozott).

Természetesen csupán a véletlennek köszönhető, hogy ezek a hivatalnokok maradtak fenn rendeletkezdeményezőként, a felsorolásból azonban kitűnik, hogy javaslatok – a főminiszteren és/vagy a császári (fő)titkáron

125| BIELENSTEIN 1980: 86–87, TWITCHETT–LOEWE 1986: 472–473.

126| BIELENSTEIN 1980: 25.

127| *Hanshu* 19.

128| BIELENSTEIN 1980: 69, 72, 76–77.

129| A JGL-ben szereplő Lu fejedelemség azonosításáról lásd LI–XING 2001: 129–137; egy másfajta azonosításról lásd ÓBA 2001: 135–136.

keresztül – érkezhettek központi hivatalnokoktól, katonai vezetőktől, tartományok, hercegségek, fejedelemségek főtisztviselőitől. Olyan javaslat, amely valamely járásból vagy határkörzetből érkezett volna, nem szerepel a JGL-ben, de ebből nem vonhatunk le következtetéseket.

III.3. TÖRVÉNYEK A GYAKORLATBAN

Arról, hogy a Han-korban a törvényeket milyen mértékig tartották és tartatták be, nagyon keveset tudunk. A jogi szövegek preskriptívek, vagyis azt írják le, hogy az állam szerint miként *kell* viselkednie az embereknek. Azt, hogy *valójában* hogyan viselkedtek, nem tudjuk. A források a törvények gyakorlati betartásáról/betartatásáról árulják el a legkevesebbet. Mindenesetre a jogszabályok gyors elszaporodása arra utal, hogy a rendfenntartás a Korai Han-korban nem működött tökéletesen, s ezt jelzik a narratív források is, amelyek számos rablóról, önjelölt igazságosztóról, igazságtalan hivatalnokról számolnak be.¹³⁰ Ugyanakkor, a műfaj természetéből fakadóan, a történetírók a politikai szempontból fontos személyek viselt dolgairól írnak, a mindennapos ügyek alig jelennek meg náluk. Emiatt túl kevés információval rendelkezünk ahhoz, hogy a törvények és a valós viszonyok kapcsolatát elemezhessük. Ugyanígy azt sem tudjuk, hogy maguk a bíróságok mennyire tartották magukat a törvényekhez.

A Shuihudinál talált *Kérdések és válaszok Qin törvényeiről* című szövegben tizenháromszor szerepel a „hivatal gyakorlata” (*ting xingshi* 廷行事) kifejezés, amely arra a helyzetre utal, amikor az ítélkező hivatalok az adott típusú ügyekben rendszeresen a törvényi rendelkezésektől eltérően ítélnék.¹³¹ Itt tehát arról van szó, hogy a bírósági gyakorlat felülírja az írott törvényt. Az általunk ismert Korai Han-kori forrásokban azonban nem szerepel ez a kifejezés, bár ez a ránk maradt szövegek jellegéből is adódhat.

Ugyanakkor egy másik – a Qin-korban szintén gyakran használt – kifejezés többszöri előfordulása jelzi, hogy a Han-kor elején a törvények értelmezése nem volt egységes, így esetenként az ítélkezési gyakorlat is eltérő lehetett. Ez a „mások szerint” (*huo yue* 或曰) kifejezés. Ez akkor fordul elő, amikor adott egy tényállás, de a különböző hivatalnokok más-más ítéletet tartanak helyesnek. Az *Ernian lüling*ben természetesen nem szerepel a *huo yue* – ami a szöveg természetéből adódik, hiszen törvényyszövegben nem fordulhat elő

130| Lásd például Shiji 122 (*Kuli liezhuan* 酷吏列傳 – A kegyetlen hivatalnokok életrajzai), Shiji 124 (*Youxia liezhuan* 游侠列傳 – A vándor kardforgatók életrajzai), Hanshu 90 (*Kuli zhuan* 酷吏傳 – A kegyetlen hivatalnokok életrajzai), Hanshu 92 (*Youxia zhuan* 游侠傳 – A vándor kardforgatók életrajzai).

131| SALÁT 2006: 97–98.

III. TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYHOZÁS A KORAI HAN-KORBAN

ilyen jellegű, bizonytalanságra utaló jelzés –, ám a *Zouyanshuban* többször is megtaláljuk (ZYS 1, 2, 3, 4). Ez arra utal, hogy a törvények értelmezése a Han-kor elején sem volt egységes.

Mivel a törvényi rendszer szükségszerűen hiányos volt – hiszen az esetről esetre, fokozatosan kiadott kazuisztikus rendelkezések nem szabályozhattak minden valóságban előfordulható helyzetet –, a Han-beli ítélkezési gyakorlat gyakran használta az *analógia* intézményét. Ez azt jelentette, hogy ha egy esetre vagy körülményre nem volt megfelelő rendelkezés, akkor egy ahhoz hasonló körülményre vonatkozó szabályt alkalmaztak. Az analógiára alkalmazott egyik terminus technicus a *bi* 比 („hasonló, hasonít”) volt,¹³² amely azonban – szintén a szöveg jellegéből adódóan – az *Ernian lülingben* büntetőjogi vonatkozásban csupán egyszer szerepel (JGL 20), s a *Zouyanshuban* egyszer sem.

Gyakran találkozunk ugyanakkor a *tongfa* 同法 („ugyanazon törvény”) kifejezéssel, amely azt jelenti, hogy egy adott – a bűncselekmények listáján nem szereplő – cselekmény esetén egy másik bűncselekményre vonatkozó törvény szerint kell ítélni.

Például, a ZL 15 cikkely szerint ha a hivatalnok nem égeti el a szárított húst, ami mérgezést okozott, akkor lopásért vonják felelősségre, az el nem égetett hús árát számítva lopott zsákmánynak. A ZL 38 szerint ha valaki szándékosan megöli vagy megsebesíti egy másik ember állatát, akkor úgy ítélik el, mintha ellopta volna azt. A DL 13 szerint ha a felelős hivatalnok – tudva a lopásról – a zsákmányával együtt kienged a határon egy tolvajt, őt is lopásért ítélik el. Az ilyen eseteknél nyilván arról van szó, hogy eredetileg nem volt külön törvény a mérgező hús elégetésének elmulasztására, állat megsebesítésére vagy tolvaj kiengedésére stb., ezért egy másik bűncselekményre – a fenti esetekben a lopásra – vonatkozó törvények szerint hoztak ítéletet. A *tongfa* az alábbi cikkelyekben fordul még elő: ZL 21, DL 2, DL 15, JL 15, SHL 5, TL 10, GSHL 2. Ezekben az esetekben nem klasszikus analógiáról van szó, hiszen a tényállást és az alkalmazandó bűncselekmény-kategóriát törvénybe foglalták, de feltételezhető, hogy akkor is alkalmaztak analógiát, ha erre nem volt külön törvényi rendelkezés.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

A közbiztonság fenntartása Kínában mindig is az állam legfontosabb feladatai közé tartozott. Az, hogy egy dinasztia képes volt-e fenntartani a rendet, alapvető legitimációs kérdés volt: az uralkodóház uralmának jogosságát többek között az igazolta, hogy képes volt korlátok közé szorítani a bűnözést. A kérdésnek egyfajta metafizikai jelentőséget is tulajdonítottak: a bűnesetek elszaporodása olyan jelnek számított, amellyel az Ég adta tudtára az embereknek, hogy egy adott területen rossz kormányzás folyik. Ebből a szempontból a bűnözés olyasfajta sorcsapásnak számított, mint a földrengés, járvány, szárazság stb. S ha nem avatkoztak be idejekorán, és nem javították ki a kormányzást, az akár a dinasztia bukásához is vezethetett. Nem csoda, hogy a mindenkori uralkodók a megfelelő törvények meghozatala mellett igyekeztek azoknak érvényt

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

is szerezni, s nemcsak büntetéssel fenyegetni a bűnt elkövetőket, hanem biztosítani azt is, hogy a bűnösök bíróság elé kerüljenek, és megkapják büntetésüket. Ezt pedig a nyomozó és ítélkező hatóságok hatékony munkája tette lehetővé.

A fentiek miatt már az első dinasztiák is bonyolult rendszert dolgoztak ki a bűnösök elfogására és felelősségre vonására. A legfontosabb annak a biztosítása volt, hogy a hatóságok tudomást szerezzenek a büntettekéről és – lehetőség szerint – az elkövetők személyéről. Erre a Han-korban két módszert alkalmaztak. Egyrészt a legalsóbb szinteken – a járásokon belül – is őrállomásokat (*ting* 亭) hoztak létre, amelyeknek személyzete – az állomásfőnök (亭長) és a tolvajfogók (*qiudao* 求盜) – rendszeresen őráratozott a területen. Ennek konkrétumairól viszonylag keveset tudunk, így a rendőri szervezetet itt nem tárgyaljuk. Másrészt a kollektív felelősség, a kötelező feljelentés, a feljelentők megjutalmazása, illetve a feljelentést elmulasztók megbüntetésének intézményével arra kényszerítették a lakosokat, hogy folyamatosan szemmel tartsák és adott esetben feljelentsék egymást.

IV.1. A KOLLEKTÍV FELELŐSSÉG

Ahhoz, hogy a lakosok tájékozottassák a hatóságokat a bűnesetekről, motiválni kellett őket. Ennek egyik módja a kölcsönös felelősségi csoportok létrehozása volt. Ez azt jelentette, hogy ha egy adott embercsoporton belül valaki elkövetett egy bűncselekményt, akkor a csoport többi tagját is felelősségre vonták – hacsak nem jelentették fel az illetőt. Így a csoport tagjai rá voltak kényszerítve, hogy folyamatosan figyeljék egymást, s gyanú esetén feljelentést tegyenek.¹³³ A rendszer bevezetését a Kr. e. 4. században Qin államban tevékenykedett Shang Yang nevéhez kötötték,¹³⁴ s ennek valamilyen formája

133| LEWIS 2007: 233–234.

134| „Gongsun Yang 公孫鞅 Qin [fejedelemséget] kormányozta. Az igazi [bűnösök] felelősségre vonása céljából bevezette a [kötelező] feljelentés (*gao* 告) és a bűnbe való belekeveredés (*xiangzuo* 相坐) rendszerét, s tíz és öt családból álló csoportokat (*shi wu* 什伍) szervezett, hogy mindenkit részessé tegyen [a csoport egy tagjának] bűnében. A jutalmazásban bőkezű volt, és szavahihető, a büntetésben szigorú és pontos. Így aztán a népe erejét jól kihasználva fáradozott, és sohasem pihent, veszedelemben is tovább üldözte az ellenséget, és soha vissza nem vonult. Ezért az ország gazdag lett, a hadsereg pedig erős.” 公孫鞅之治秦也，設告相坐而責其實，連什伍而同其罪，賞厚而信，刑重而必，是以其民用力勞而不休，逐敵危而不卻，故其國富而兵強。Han Feizi: 305 (43. fejj., *Ding fa*). TÖKEI FERENC fordítása. In KF II.: 323–324. „[Shang Yang] egy rendelettel (*ling* 令) a népet tíz és öt háztartásból álló csoportokba (*shi wu* 什伍) osztotta, amelyeknek tagjai vigyázták és megfigyelték egymást, s kölcsönösen feleltek a többiek bűneiért (*lianzuo* 連坐). Aki [tudott] egy bűnözőről, de nem jelentette fel (*gao* 告), azt derékban kettévágták (*yao zhan* 腰斬); aki feljelentett egy bűnözőt, az ugyanakkora jutalmat kapott, mint aki levágott egy ellenséges fejet; aki rejtgetett egy bűnözőt, azt ugyanolyan büntetés (*fa* 罰) sújtotta, mint aki megadta magát az ellenségnek.” 令民為什伍，而相牧司連坐。不告奸者腰斬，告奸者與斬敵首同賞，匿奸者與降敵同罰。Shiji 68: 2230.

tulajdonképpen a mai napig él Kínában. Így a Han-korban is alkalmazták a kollektív felelősség intézményét.

Felelősségi csoportból a Han-korban alapvetően kétfélét ismertek: természetes és mesterségeset. A természetes csoportokat a családok alkották; a mesterségeseket pedig az öt–tíz családból álló egységek.

IV.1.1. A családi felelősség A családi felelősség azt jelentette, hogy ha egy családtag elkövetett egy bűnt, akkor a család többi tagját is megbüntették.¹³⁵ Ennek részleteiről keveset tudunk, talán éppen azért, mert ezt magától értetődőnek találták. Néhány cikkely megadja, hogy egy adott esetben mely családtagokat kell felelősségre vonni, ám éppen ez jelentheti azt, hogy általános esetben a megbüntetendő rokonok köre ettől eltérő lehetett. A „felelősségre vonni más bűnéért” kifejezésére a narratív források a *lianzuo* 連坐 kifejezést használták, de ez a zhangjiashani szövegekben nem szerepel.

Az *Ernian lüling*ben a következő cikkelyek foglalkoznak a családi felelősséggel.

A ZL 1 szerint a lázadók, kívülről érkező fosztogatók, illetve azok a katonák, akik nem védekeznek ellenük, az egyik legsúlyosabb büntetést kapják: derékban kettévágják őket (*yao zhan* 腰斬),¹³⁶ míg apjuk, anyjuk, feleségük, gyermekeik, testvéreik – beleértve a gyerekkorúakat is – eggyel enyhébb halálbüntetést kapnak: őket lefejezik a piacon (*qishi* 棄市). A családtagok akkor mentesülnek a büntetés alól, ha az összes bűnöst elfogják, vagy még a bűncselekmények előtt feljelentik őket.

A DL 11 szerint szintén rendkívül súlyos büntetés kapnak a váltságdíjat követelő emberrablók: őket darabokra vágják (*zhe* 磔), míg feleségüket és gyermeküket csonkítatlan falépítővé/gabonaórlóvé¹³⁷ teszik, vagyis a legsúlyosabb kényszermunka-büntetéssel sújtják, de a csonkítást elkerülik. Mentésülnek azonban, ha a tettest feljelentik.

A ZL 30-ben az áll, hogy ha valaki súlyos bűncselekményt követ el a szülei ellen, akkor a feleségét és gyermekeit „lefoglalják” (erről lásd később).

A QL 4 cikkely szerint a pénzhamisítót (és esetleges segítőjét) lefejezik a piacon, s háztartása tagjának – amennyiben nem jelenti fel – meg kell váltania a leborotválást.

A DL 13 szerint az emberrablók háztartásának azon tagjait, akik tudnak a bűncselekményről, ugyanazzal a büntetéssel kell sújtani, mint magukat az emberrablókat (hacsak nem fogják el vagy jelentik fel őket).

135| A családi felelősség történeti forrásokban előforduló eseteiről lásd *RHL*: 271–277; a zhangjiashani szövegekben előforduló példákról lásd *NAN YUQUAN* 2002: 27–28.

136| A különböző halálbüntetésekről lásd a jelen könyv V.1. pontját.

137| A különböző kényszermunka-büntetésekről lásd a jelen könyv V.3. pontját.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

Megjegyzendő, hogy a „háztartás tagja” (*tongju* 同居) kifejezés gyakran előfordul a szövegekben mint jogi kategória: ez minden bizonnyal a kisebb családot, illetve a házban élő rabszolgákat jelenti.

A GL 3 cikkely szerint ha valaki a családon belül a felette állót jelenti fel (gyerek a szüleit, feleség az anyósát, rabszolga a gazdáját vagy annak családtagjait), akkor a feljelentést visszautasítják, sőt a feljelentőt a piacon lefejezik. Itt tehát a „szülőtisztelet” erényét az állam fontosabbnak tartja, mint a saját tájékozottságát, ami ellentmond a fenti cikkelyeknek, ahol a feljelentő családtag mentesül a büntetéstől. Erre az lehet a magyarázat, hogy a ZL 1-ben és a DL 11-ben szereplő bűnök a legsúlyosabbak közé tartoznak, s itt az államérdek felülírja a kötelező szülőtiszteletet, ezért is mondják ki explicit módon a feljelentők mentességét. Az általános szabály a GL 3 lehet, amely enyhébb esetekre vonatkozhat.¹³⁸

A lefoglalás (*shou* 收) intézménye kulcsszerepet játszik a családi felelősségnél. Az *Ernian lülingben* külön fejezet foglalkozik a lefoglalással (*Törvények a lefoglalásról*, SHL).¹³⁹

Az SHL 1 szerint ha valakinek csonkítatlanul hagyás mellett a legsúlyosabb vagy második legsúlyosabb kényszermunka-büntetés (falépítés, rőzsegyűjtés) vagy ennél súlyosabb büntetés jár, annak lefoglalják a feleségét és a gyerekeit. Ugyanez vonatkozik azokra is, akiket paráználkodás miatt kaszt-rálással büntettek. Ez alól kivételt képeznek azok a családtagok, akik nem élnek együtt a tettessel (felnőtt gyerekek, eltaszított feleségek stb.), vagy nemesi rangjuk van. A feleség akkor is mentesül a lefoglalás alól, ha ő volt a férje bűncselekményének áldozata (például a férje megsebesítette őt, vagy paráználkodott).

Az SHL 2 szerint ha a férj vagy a feleség feljelenti a másikat, akkor nem foglalják le őket. (Ez nem mond ellent a GL 3-nak, mert ott – a hagyományos hierarchikus viszony ellenére – nem szerepel a férj feleség általi feljelentésének tilalma.) Ha egyedülálló nő követ el súlyosabb bűncselekményt,

138| Az a kérdés, hogy egy családtag bűncselekménye esetén a szülőtisztelet vagy az állam iránti lojalitás a fontosabb, a konfucianusok és a legisták régi vitatémáját képezte. Konfuciusz ezt mondta a kérdésről: „She fejedelme Kongzival beszélgetve így szólt: »Az én vidékemen nagyon becsületesek az emberek. Ha az apa ellop egy juhot, a fiú tanúskodik ellene.« Kongzi erre azt mondta: »A mi vidékünkön nem ilyenek a becsületesek. Az apa rejtegeti a fiú hibáját, a fiú rejtegeti az apa hibáját. [Nálunk] ebben van a becsületeség.«” 葉公語孔子曰：吾黨有直躬者，其父攘羊，而子證之。孔子曰：吾黨之直者異於是：父為子隱，子為父隱，直在其中矣。Lunyu XIII/18, KFI I.: 119. A legista Han Feizi ezzel szemben így ír: „Volt egyszer Chuban egy »Egyenes Személy«. Ennek apja ellopott egy juhot, mire ő feljelentette az eljáróságon. A körzeti elöljáró azonban így szólt: »Halált érdemel; mert úgy találta, hogy egyenes volt ugyan a fejedelméhez, de görbe volt az apjához. Ezt megmondták neki, és ki is végezték. Látni való ebből, hogy valóban, a fejedelemnek egyenes alattvalója apjának gyalázatos fia volt. [...] Minthogy azonban a körzeti elöljáró büntetéssel sújtotta, Chuban a bűnösöket nem jelentették fel többé.” 楚之有直躬，其父竊羊而謁之吏。令尹曰：「殺之！」以為直於君而曲於父，報而罪之。以是觀之，夫君之直臣，父之暴子也。…故令尹誅而楚姦不上聞。Han Feizi *jijie*: 344–345 (49. feje., *Wu du*); KFI II.: 339.

139| A lefoglalásról lásd CHEN ZHONGLONG 2008, különösen a vonatkozó zhangjiashani cikkelyekkel foglalkozó részeket.

a gyermekét nem foglalják le, s szintén mentesülnek a lefoglalás alól a bűnös férfi fiúági unokái.

A források a „lefoglalás” – amely egyaránt vonatkozik a vádlott családtagjaira és ingóságaira – pontos tartalmát csak néhányszor említik, de ezek alapján valószínűsíthetjük, hogy mit jelentett. Egy Qin-kori cikkely beszámol arról, hogy ha eljárás folyik valaki ellen, akkor házába kiszállnak a hivatalnokok, s ott mindent nyilvántartásba vesznek és „lepecsételnek” – beleértve a családtagokat is.¹⁴⁰ Egy másik cikkelyből pedig az derül ki, hogy a lefoglalt családtagokat az állam eladja rabszolgának.¹⁴¹ Az *Ernian lüling* ZL 30 cikkelye leírja, hogy a lefoglalt személyeket megbékélyezzák, a *Zouyanshu* egyik cikkelye (ZYS 17) pedig egy olyan esetről számol be, amelyben a vádlottat tetoválásra és falépítésre ítélik, feleségét és gyermekeit pedig eladják. Amikor kiderül az elítélt ártatlansága, az állam visszavásárolja a hozzátartozókat.

Mindezek szerint nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a családi felelősség alapján a bizonyos foknál súlyosabb bünt elkövetőknek a feleségét és a gyermekeit az állam elfogta, és eladta rabszolgának – ezt jelentette a „lefoglalás”. Nagyon súlyos bűncselekmény esetén pedig kényszermunkára vagy akár halálra is ítélték őket. Ezzel ösztönözték a családtagokat egymás megfigyelésére és feljelentésére, ugyanakkor ezt a tendenciát – a családon belüli hierarchia fenntartása miatt – korlátozták is.

Ez a rendszer, amelyről a zhangjiashani szövegek képet adnak, elvileg nem állt fenn túl sokáig: Han Wendi császár, akiről később lesz szó, már uralkodása első évében, Kr. e. 179-ben eltörölte azokat a törvényeket, amelyek szerint az elítélt bűnös családtagjait rabszolgává tették.¹⁴² A büntetést azonban a gyakorlatban később is alkalmazták.¹⁴³ Erről így számol be a *Hanshu*-beli *Xingfazhi*:

Xiaowen császár¹⁴⁴ második évében¹⁴⁵ [a császár] újabb rendeletet adott ki a főminisztereknek (*chengxiang* 丞相), a főparancsnoknak (*taiwei* 太尉) és a császári írnokoknak (*yushi* 御史):¹⁴⁶

„A törvény: a [jó] kormányzás helyes [eszköze], az, amivel megakadályozzuk a hatalmaskodást és megvédjük a jó embereket. Manapság, miután a bűn elkövetőjét már elítélték,

140| SHD: 249.

141| SHD: 201.

142| *Shiji* 10: 418; *Hanshu* 10: 110, SANFT 2005: 85.

143| RHL: 56.

144| Wen császárról lásd a 8. jegyzetet.

145| Az intézkedés minden más forrásban (például *Shiji* 10: 418–419) Wen császár első événél szerepel, s Zhou Bo és Chen Ping is csak az első évben töltötte be egymás mellett a jobb- és baloldali főminiszteri tisztséget; így valószínűleg a fenti dátum elírás, s a rendelet valójában az első évben, Kr. e. 179-ben született. (Lásd RHL: 396/238. jegyzet.)

146| A rendeletet és a rá adott válasz szövege megtalálható Wen császár *Shiji*-beli évkönyvében is (*Shiji* 10: 418–419). A két szövegváltozat eltéréseiről lásd RHL: 396–398/239. jegyzet.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

ártatlan apját, anyját, feleségét, gyermekeit és testvéreit (*tongchan* 同產)¹⁴⁷ is felelősségre vonják [az ő bűnéért], kiterjesztik [rájuk a törvényt], és lefoglalják (*shou* 收) [őket] – ezt mi egyáltalán nem tudjuk elfogadni. Készüljenek javaslatok [ebben az ügyben]!”

A baloldali és a jobboldali főminiszter, Zhou Bo 周勃¹⁴⁸ és Chen Ping 陳平¹⁴⁹ beadványt írtak, mondván:

„Az apa és anya, feleség és gyermekek, az együtt születettek kölcsönös felelősségre vonása (*xiangzuo* 相坐), [a törvények rájuk történő] kiterjesztése és lefoglalásuk: ez az, amivel megkötjük [a nép] szívét, s amivel elérjük, hogy a törvények megszegését súlyos dolognak tartsák. A [bűnös rokonai] lefoglalásának módszere régóta ránk hagyományozódott [eszköz]. Alattvalóid ostoba megfontolásai alapján úgy vélik, hogy a régi [módszer alkalmazása] a legmegfelelőbb.”

Wendi császár a következő választ adta:

„Mi úgy hallottuk, hogy ha a törvények helyesek, akkor a nép becsületes; ha a bűnök megfelelő [büntetéssel járnak], akkor a nép engedelmes. Emellett akik pásztorként [vigyázzák] a népet, s jószágukkal vezetik, azok a hivatalnokok. Ha azonban nem képesek vezetni, ráadásul helytelen törvényekkel büntetik őket, akkor a törvények visszájukra fordulnak, és ártalmasak a népre, s kegyetlenné válnak. Mi nem látjuk úgy, hogy ez megfelelő volna, ezért az a helyes, ha érett módon [a kérdést a hivatalnokok újra] megfontolják.”

[Chen] Ping és [Zhou] Po erre ezt mondták:

„Felséged nagy szerencsénkre kiterjeszti hatalmas kegyességét az Égalattira, s azon van, hogy aki bünt követ el, annak [hozzátartozóit] ne foglalják le, aki pedig nem követ el bünt, azt ne vonják felelősségre a másik [bűnéért]. Ez hatalmas erényről tanúskodik, amellyel mi, alattvalóid képtelenek vagyunk felérni. Alattvalóid, másokkal együtt, tiszteletteljesen átvettük rendeletedet. Teljes egészében töröltessék el a [bűnös hozzátartozóinak] lefoglalásáról szóló törvény, illetve a kölcsönös felelősségről szóló törvény.”

Később [azonban],¹⁵⁰ amikor Xinyuan Ping 新垣平¹⁵¹ azt tervezte (*mou* 謀), hogy [a császárnak] ellenszegül (*ni* 逆), újra alkalmazták a nemzetség harmadizigleni [kiirtásának] büntetését. Ennek alapján elmondható, hogy a szokások és hagyományok megváltoznak és módosulnak, „az emberek természetüket tekintve közel állnak egymáshoz, szokásaikat

147| A Zhang Yan nevű kommentátor (Kr. u. 3. század) egy másik fejezethez írt megjegyzése szerint a *tongchan* az azonos apától, de nem feltétlenül azonos anyától származó testvéreket jelenti (*Hanshu* 98: 4018/1. jegyzet). Lásd még *RHL*: 398/240. jegyzet, illetve a jelen könyv 330. jegyzete.

148| Zhou Bo (megh. Kr. e. 169) Liu Bang egyik leghűségesebb és legmegbízhatóbb harcostársa, hadvezére és hivatalnok volt. Lü császárné halálakor kulcsszerepe volt a Lü családdal való leszámolásban és a Liu család hatalmának visszaállításában. Kr. e. 179-ben Wen császár jobboldali főminiszterré nevezte ki, de a tisztségről hamarosan lemondott, majd Kr. e. 178-ban, a másik főminiszter, Chen Ping halálakor újra főminiszter lett. Kr. e. 177-ben ismét lemondott, és visszavonult a birtokára. Életrajzát lásd *Shiji* 57, *Hanshu* 40: 2050–2066; lásd még LOEWE 2000: 729–731.

149| Chen Ping (megh. Kr. e. 178) Liu Bang híres tanácsadója és tábornoka volt, aki kulcsszerepet játszott Han győzelmében. Életrajzát lásd *Shiji* 56 és *Hanshu* 40: 2038–2046; lásd még LOEWE 2000: 35–37, WANG, *AiHE* 2001: 32–33.

150| Kr. e. 164 végén.

151| Xin Yuanping a jósjelek és az öt elem szakértője volt Wendi udvarában; Kr. e. 163 után lázadással vádolták, és kivégezték. Xin Yuanping nem rendelkezik külön életrajzzal a *Shiji*-ben és a *Hanshu*-ban. Kivégzéséről lásd *Shiji* 10: 430, *Hanshu* 4: 127–128; lásd még LOEWE 2000: 615–616.

tekintve viszont távol¹⁵² – milyen igaz ez! Ha még Xiaowen császár embersége, [Chen] Ping és [Zhou] Po bölcsessége ellenére is léteztek ennyire túlzó büntetések és hibás ítéletek, akkor mennyivel rosszabb [a helyzet] a hanyatló időszakban elmerülő középszerű tehetségek [kormányzása idején]?

孝文二年，又詔丞相、太尉、禦史：「法者，治之正，所以禁暴而衛善人也。今犯法者已論，而使無罪之父、母、妻、子、同產坐之及收，朕甚弗取。其議。」左、右丞相周勃、陳平奏言：「父、母、妻、子、同產相坐及收，所以累其心，使重犯法也。收之之道，所由來久矣。臣之愚計，以為如其故便。」文帝複曰：「朕聞之，法正則民慤，罪當則民從。且夫牧民而道之以善者，吏也；既不能道，又以不正之法罪之，是法反害於民，為暴者也。朕夫見其便，宜熟計之。」平、勃乃曰：「陛下幸加大惠於天下，使有罪不收，無罪不相坐，甚盛德，臣等所不及也。臣等謹奉詔，盡除收律、相坐法。」其後，新垣平謀為逆，複行三族之誅。由是言之，風俗移易，人性相近而習相遠，信矣。夫以孝文之仁，平、勃之知，猶有過刑謬論如此甚也，而況庸材溺於末流者乎？¹⁵³

A részletből látszik, hogy Han Wendi császár nem sokkal a trónra kerülése után maga kezdeményezte a kölcsönös felelősség és a családtagok lefoglalásának megszüntetését. Szavaiból az derül ki, hogy bűncselekmény esetén a bűnösnek az apját, anyját, feleségét, gyermekeit és testvéreit foglalták le. Ez megegyezik a különösen súlyos bűncselekményekkel foglalkozó ZL 1 cikkelyben felsoroltakkal, ugyanakkor eltér több más cikkelytől, amelyekben csak a feleségről és gyerekekről van szó. A császár ötletével a főminiszterek először nem értettek egyet, de aztán – az uralkodó újabb felszólítása után – támogatták a javaslatot. Így a családtagok felelősségre vonásának intézményét egy ideig nem alkalmazták, de aztán kevesebb mint húsz év múlva visszaállították – legalábbis a nemzetség kiirtásának gyakorlatát.

Ez utóbbi a legsúlyosabb Han-kori büntetés volt. A forrásokban a teljes nemzetség kiirtását különböző neveken emlegetik: *miezu* 滅族, *yizu* 夷族, *yi sanzhu* 夷三族, *zu* 族. Ezzel a történeti források szerint a császári ház ellen irányuló, vagyis a legsúlyosabb bűnöket szankcionálták.¹⁵⁴ A büntetés nem fordul elő a zhangjiashani iratokban.

IV.1.2. Az ötös csoportok A mesterségesen létrehozott felelősségi csoportok kapcsán a narratív források általában „tízes és ötös” (*shiwu* 什伍), vagyis öt vagy tíz családból álló csoportokról írnak, a zhangjiashani szövegekben azonban csak ötös csoporttal (*wu* 伍) találkozunk. Ugyanez igaz a shuihudi szövegekre is.¹⁵⁵

152| Az idézet forrása: *Lunyu* 17.2, vö. KF I.: 143.

153| *Hanshu* 23.

154| *RHL*: 112–122.

155| A *wu*-ról lásd még LIU YONGPING 1998: 207–209.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

Részletes szabályok az ötös csoportokról nem maradtak ránk, de néhány zhangjiashani cikkely foglalkozik velük, így bizonyos információkat szerezhetünk a rendszerrel kapcsolatban.

A HL 1 így ír a *wuk* létrehozásáról és funkciójáról:

A *wudafunál*¹⁵⁶ alacsonyabb [rangú emberekből lakó]hely szerint ötös csoportot kell alkotni. Osszanak fel ...¹⁵⁷ egy igazoló jelvényt, s ahol laknak, ellenőrizték egymást, amikor jönnek és mennek, figyeljék meg egymást. Ha rablást vagy gonosztettet követ el valaki, és megszökök, azonnal jelentsék a hivatalnoknak és a falufőnöknek. (...)

自五大夫以下、比地爲伍、以辨・爲信、居處相察、出入相司。有爲盜賊及亡者、輒謁吏・典。

A cikkelyből kiderül, hogy alapvetően „hely”, nyilván lakóhely alapján jöttek létre a csoportok, vagyis egy-egy szomszédság alkothatott egy *wut*. Ezekben az alacsonyabb nemesi ranggal rendelkezőknek – *wudafu*, vagyis a kilencedik rang alatt – is részt kellett venniük. Az is világos, hogy a *wuk* célja egymás megfigyelése volt.

A ZHHL 18 szerint az ötös csoport tagjainak akkor is kezesként kell szerepelniük, amikor valakit örökösként beiktatnak egy nemesi rangba.

Mindössze két cikkely számol be arról, hogy milyen szankció jár az azonos ötös csoportba tartozók megfigyelésének és feljelentésének elmulasztásáért: A QL 4 szerint ha a pénzhamisítót nem jelentik fel az ötös csoportjának tagjai, négy uncia arany bírságot kell fizetniük. A GSHL 2 szerint ha egy piaci árus eltitkolja az adóját, akkor az ötös csoportjának tagjai – amennyiben nem jelentik fel – fejenként egy *jin* 斤¹⁵⁸ aranyat fizetnek bírságként. Valószínű, hogy egyéb esetekben a tagoknak járó büntetés magától értetődő volt, így a cikkelyek ezt külön nem említik.

Megjegyzendő, hogy *wunak* neveztek egy katonai vagy rendőri egységet is. A BL 3 szerint amikor rablókat üldöznek, akkor az üldözőknek ötös csoportot kell alkotniuk. Ha valamelyiküket megsebesítik, s a rablókat nem sikerült elfogni, akkor az ötös csoport tagjait büntetésként két év határszolgálatra küldik. Szintén ilyen üldöző egységként szerepel a *wu* a JGL 4-ben.

156| A *wudafu* alulról a kilencedik nemesi rang a húsz fokozatból álló rendszerben. Lásd a jelen könyv XI.4. pontját.

157| A könyvben közölt szövegekben az önmagában álló három pont itt és máshol azt jelzi, hogy a bambuszlapon egy írásjegy hiányzik vagy olvashatatlan.

158| 1 *jin* = 245 gramm.

IV.2. KÖTELEZŐ FELJELENTÉS ÉS JUTALMAK

Ha valaki nem tartozott egy felelősségi csoportba egy bűncselekmény elkövetőjével, de tudott a bűncselekményről, akkor kötelessége volt feljelentést tenni. Ha ezt elmulasztotta, megbüntették, ha viszont feljelentést tett, megjutalmazták. A feljelentés elmulasztását nehezen lehetett bizonyítani, hiszen azt kellett igazolni, hogy az illető tudatában volt a bűncselekménynek. Ezért a törvények olyan körülményekből igyekeznek kiindulni, amelyek igazolhatják, hogy az illető tudott a bűntettéről. Számos cikkely foglalkozik ilyen esetekkel, itt csak néhányat említünk illusztrációképpen.

A DL 8 cikkelyben ez áll:

Ha egy ember tudja, hogy valakik csoportos rablásban vettek részt, de velük együtt áldozati fogásokat iszik és eszik, akkor velük azonos bűncselekményért [büntessék meg]. Ha nem tudott [a csoportos rablásról], akkor tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha képes saját maga elfogni vagy levágni [a rablókat], akkor mentesítsék a büntetés alól, és jutalmazták meg az elfogás vagy levágás alapján. Ha a csoportos rablók elvonulnak, s nem tudja elfogni vagy levágni őket, de feljelentést tesz ellenük a hivatalnoknál, akkor mentesítsék a büntetés alól, de ne jutalmazták meg.

智（知）人爲群盜而通竊（飲）食餽饋之、與同罪、弗智（知）黥爲城旦舂。其能自捕若斬之、除其罪、有（又）賞如捕斬。群盜法（發）、弗能捕斬而告吏、除其罪、勿賞。

A cikkely az egyik legsúlyosabb bűncselekménnyel, a csoportos rablással foglalkozik. A közös áldozati étkezés – itt feltehetően a zsákmány elfogyasztásáról vagy a sikeres rablás megünnepléséről van szó – azt a feltételezést erősíti, hogy az illető tudott a bűncselekményről. Ez esetben ugyanazzal a büntetéssel sújtják, mintha maga is részt vett volna a rablásban. Ha nem tudott a bűntettéről, akkor is megbüntetik – valamivel enyhébb szankcióval –, valószínűleg amiatt, hogy nem fogott gyanút. Ha legalább utólag feljelentést tesz, mentesítik a büntetéstől. Jutalmat csak akkor kap, ha el is fogja vagy megöli a rablókat.

Hasonlóan, egyfajta együttműködés, konkrétan a szállásadás felől közelíti meg a bűncselekmény ismeretét a WL 12-es cikkely:

Aki szállást ad egy szökevénynek vagy egy megszökött bűnösnek, akkor ha nem tudta, hogy [az illető] megszökött, s legalább öt napot [tartózkodott nála], akkor ha az elszállásoltnak tetoválás ... járna, a [szállásadó] váltsa meg a leborotválást. Ha csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tétel járna [az elszállásoltnak], vagy ennél enyhébb büntetés, egészen a leborotválásig, továbbá ha az [elszállásolt illető] megszökött lefoglalt [személy], közrabszolga vagy közrabszolgán, rabszolga vagy rabszolgán, továbbá [ha a szökevény] tizenkét hónapnál régebben szökött meg, akkor [a szállásadó] váltsa meg a leborotválást.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

諸舍亡人及罪人亡者、不智（知）其亡、盈五日以上、所舍罪當黥口贖耐、完城旦舂以下到耐罪、及亡收・隸臣妾・奴婢及亡盈十二月以上口贖耐。

A cikkely nem is említi azt az esetet, amikor a szállásadó tudott a vendége szökevény voltáról – ez esetben egyértelmű lehetett a büntetés. Az öt napnál további ott tartózkodás során azonban mindenképp gyanút kellett volna fognia, így jár a szankció, még ha enyhébb is. Hasonló esetet ír le a WL 13, amelyben valaki egy szökevény bűnözőt alkalmaz munkára – ilyenkor a WL 12 cikkely szerinti büntetés jár neki. E cikkely azonban hozzáteszi, hogy ha elfogja vagy feljeleníti az illetőt, akkor mentesül a büntetés alól.

Némileg hasonló eset a Q 8, ahol pénzhamisítókról van szó. Itt már azért is büntetés jár, ha a hamisítók előzetesen beszerezték a pénzöntéshez szükséges eszközöket – s aki az eszközök beszerzéséről tudott, az is ugyanazt a büntetést kapta, mint a hamisítók.

A büntetés mellett a feljelentéseket jutalmakkal is igyekeztek ösztönözni, illetve azt is bátorították, hogy a lakosok maguk fogják el a bűnözőket. Érdekes módon azzal viszonylag kevés cikkely foglalkozik, hogy a feljelentésért mekkora jutalom járt.

A DL 13 szerint ha egy emberrabló feljeleníti a bűntársait, s ez alapján elfogják kisebb részüket, akkor a feljelentő egyrészt mentesül a büntetés alól, másrészt az elfogott rablókért fejenként 50 ezer garast kap jutalmul. Ha a többségüket elfogják, akkor is megjutalmazzák, bár azt nem tudjuk, hogyan.

A BL 2 szerint ha valaki titokban jelent fel (*xionggao* 誦告) egy bűnöst, s azt elfogják, akkor fele akkora jutalmat kap, mint nyílt feljelentés esetén. A QL 6 szerint a titokban tett feljelentésért „a törvények szerint” kell megjutalmazni a feljelentőt – hogy mely törvények szerint, az nem ismeretes.

Ezeknél konkrétabb rendelkezéseket is találunk arról, hogy mekkora jutalom jár, ha valaki nem csupán feljelent, hanem elfog vagy megöl egy bűnöst.

A BL 1 szerint például a következő büntetéssel sújtandó bűnösök elfogásáért az alábbi jutalom jár:

- lefejezés a piacon > tíz uncia arany;
- csonkítás és legsúlyosabb kényszermunka > négy uncia arany;
- csonkítatlanul hagyás és legsúlyosabb kényszermunka > két uncia arany.

A BL 6 szerint egy csoportos rabló elfogásáért vagy kettő megöléséért a nemesi rang egy fokozattal történő megemelése jár.

A DL 6 szerint ha egy hivatalnok elfog vagy megöl valakit, aki a határokon kívülről jött be lopni vagy rabolni – ezért derékban kettévágás jár –, annak egy fokozattal megemelik a nemesi rangját.

A BL 7 szerint ha valaki elfog egy kémeket, annak egy fokozattal megemelik a nemesi rangját, és 20 ezer garast kap jutalmul (ha nem lehet megemelni a rangját, akkor még 10 ezer garast kap).

A BL 8 szerint ha valaki elfogás közben megöli vagy megsebesíti a bűnözőt, akkor feleannyi jutalmat kap, mint egyébként. A BL 9 szerint ha valakinek a bűnösök elfogása a hivatali kötelessége, akkor az elfogás esetén nem kap jutalmat. A BL 7 szerint a közösen kapott jutalmat az elfogók átruházhatják egymásra. A JBL 6 szerint ha a kifizetendő jutalom aranyban van megadva, de az adott hivatalban nincs arany, akkor pénzben (garasban) is kiadható az összeg, az „átlagos” áron átszámolva – vagyis az arany piaci árának ingadozását nem veszik figyelembe.

Mindebből megállapítható, hogy a jutalom kétféle lehetett: vagy aranyban/pénzben kifizetett díj, vagy pedig nemesi rang adományozása vagy megemelése.

IV.3. A FELJELENTÉS

A legtöbb eljárás úgy kezdődött, hogy valaki feljelentést tett (*gao* 告) valaki ellen egy bűneset miatt.¹⁵⁹ A források alapján feljelentést szinte bárki tehetett. Feljelentő lehetett közember (ZYS 5) vagy nemesi rang viselője (ZYS 4). A feleség feljelentette a férjét (DL 11, SHL 2). Úgy tűnik, hogy a falufőnököknek (*dian* 典, *zhengdian* 正典) hivatali kötelessége is volt bizonyos esetekben feljelentést tenni (ZYS 22). A szülők feljelentették a gyerekeiket (ZL 29) – ugyanakkor ha a szülő hetvenévesnél idősebb volt, s a szülőtisztelet hiánya (*buxiao* 不孝) miatt jelentette fel a gyereket, akkor ezt csak negyedszerre fogadták el (ZL 29).

Olyan esetről is tudunk, amikor valaki magát jelentette fel (JL 8, JL 24, ZYS 6). Ilyenkor általában enyhítették a büntetését, de nem mindig: például ha valaki a saját szüleire támadt, ott önfeladás esetén is ugyanolyan súlyos büntetést kapott, mint egyébként (GL 2).

Kivételeket fogalmaz meg az általános feljelentési lehetőség alól a már idézett GL 3 cikkely: eszerint a gyerek nem jelentheti fel a szüleit, a feleség az anyósát, a rabszolga a gazdáját (és annak szüleit, feleségét vagy gyereket). Ezekben az esetekben a feljelentést nem fogadják el, sőt a feljelentőt kivégzik. A GL 4 további kivételeket tartalmaz: eszerint nem fogadják el a tízévesnél fiatalabb gyermek, továbbá fogva tartott személy, falépítő/gabonaőr, rőzsegyűjtő/rizsrostáló által tett feljelentéseket.

159| RHL: 74.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

Azt, hogy kinél vagy hol kellett feljelentést tenni, valószínűleg annyira magától értetődő volt, hogy a cikkelyek nemigen említik. A leggyakrabban, ha ez egyáltalán meg van adva, „a hivatalnoknál” (*li* 吏) tesznek feljelentést. A legvalószínűbb az, hogy mind a járási hivatalnál, mind az ez alatti szinten, a körzeteknél elfogadták a feljelentést. A JL 12 szerint ha valaki fel akar jelenteni egy bűnöst, és „távol tartózkodik a saját járási hatóságától, akkor minden esetben fogadják el a feljelentést abban a körzetben (*xiangguan* 鄉官), ahol tartózkodik. A körzeti hivatalnokok hallgassák meg figyelmesen, írják le a feljelentését, és terjesszék fel azt a járási vagy határkörzeti hivatalba (*xiandao guan* 縣道官). A hatósági alkalmazottak és hivatalnokok (*ting shili* 廷士吏) szintén hallgassák meg a feljelentést”.

A feljelentés (*gao*) mellett az *Ernian lüling*ben többször szerepel a „titkos feljelentés” (*xionggao* 誦告) intézménye (BL 2, QL 6, WL 13, GSHL 2), s itt nyilván valamiféle besúgásról van szó. Ezért, mint láttuk, fele akkora jutalom jár, mint a szokásos feljelentésért.

A feljelentés három módon történhetett. Ismeretlen tettes esetén a feljelentő csupán magáról a bűncselekmény tényéről tett jelentést a hatóságnak. Ilyenkor a hatóság embereket küldött ki, hogy felmérjék a körülményeket, rögzítsék a nyomokat, stb., s a továbbiakban ismeretlen tettes ellen folytatnak nyomozást, a tárgyi bizonyítékok és tanúk vallomásai alapján. A másik módja a feljelentésnek az volt, hogy a feljelentő megnevezte a vádlottat. Ebben az esetben a hatóság embereket küldött ki a vádlott őrizetbe vételére, s innentől mindkét fél bevonásával zajlott az eljárás. A harmadik mód pedig az volt, hogy a feljelentő nem csupán feljelentette, hanem saját maga elfogta és a hivatalba vezette a vádlottat. Az ilyen „hivatalba vezetésre” külön ígét használtak: *yi* 詣 (például WL 4, ZYS 1).

A lakossági feljelentés mellett a büntetőeljárás megindításának másik módja az volt, hogy hatósági emberek tettek jelentést egy-egy bűnesetről, s vitték be a gyanúsítottat a hivatalba. Ebben az esetben az eljárás a hatósági személy jelentésével kezdődött, bár a két eset között a szóhasználatban nem tettek különbséget, mindkét helyzetre a *gao* szót alkalmazták.

Még egy módon indulhatott eljárás: ha egy hivatalnok hivatalból indított eljárást (általában egy másik hivatalnok ellen), s erre nem a *gao*, hanem a *he* 劾 szót alkalmazták.¹⁶⁰ Az ilyen eljárás pontos részletei nem ismeretesek (példáért lásd JL 18, JL 19, BL 4, BL 8, BL 9, SHL 5, HL 16, JGL 4, JGL 11, ZYS 3, 14, 16).

IV.4. A NYOMOZÁS

Ha a feljelentés vagy hivatalos feljelentés konkrét személy ellen irányult, akkor megkezdődött a per. Ha azonban a tettes ismeretlen volt, a hatóságnak nyomozást kellett indítania. Erről a folyamatról jogszabályokat nem ismerünk, de a *Zouyanshuban* van néhány viszonylag részletes leírás a nyomozás menetéről. Ezek közül a legteljesebb egy Kr. e. 241-re, Qin Királyságba datált,¹⁶¹ vagyis az általunk tárgyalt korszaknál egy fél évszázaddal korábbi szöveg. Ám az a tény, hogy Han-kori cikkelyekkel együtt szerepel a *Zouyanshuban*, arra utal, hogy az itt leírt procedúrát a Korai Han-korban is követték. Ezt megerősíti az is, hogy a benne szereplő részletek megegyeznek a kevésbé kidolgozott Han-kori cikkelyek elemeivel, illetve a történeti források adataival. A cikkelyt itt teljes terjedelmében közöljük:

ZYS 22

A hatodik hónap *guimao* 癸卯 napján Ying 嬴 falufőnök feljelentést tett, mondván:

– Valaki, nem tudni, ki, megszúrta a Bi 婢 nevű nőt Zui 最 faluban, elragadta a pénzét, s nem tudni, hova vitte.

Azonnal elrendelték, hogy Shun 順, Quchen 去疾 és Zhong 忠 bírósági írnokok (*yushi* 獄史) nagy ... keményen felkuttassák a rablót.

Bi azt mondta:

– Ezerkétszáz garast vittem magammal, egy ernyőt fogtam, a piacról jöttem haza. A sikátorba beérve, valaki hátulról hirtelen rám támadt. Elestem, nemsokára felkeltem, a pénzem eltűnt, nem tudom, hogy kihez került. Ahogy rám támadt, és megsebesített, mintha férfi lett volna. Tovaját kiáltottam, a Chen 𡵚 nevű nő kijött, s azt mondta, hogy egy tör van a hátamba döfve. Ekkor tudtam meg, hogy megsebesültem.

Kikérdezték Bit:

– Amikor az az ember hátulról [közelített], hogyhogy nem észlelted?

[Bi] azt mondta:

– Ernyőt fogtam, az ernyő vadul csattogott, nem hallottam [az ember] hangját, s nem észleltem.

[Tovább] kérdezték Bit:

– Elindulván a piacról, kivel találkoztál?

[Bi] azt mondta:

– Bár találkoztam valakivel, nem tudtam ...

Kikérdezték Bit arról, hogy volt-e olyan, akivel összeverekedett, akivel gyűlölik egymást, elvett értékes jutalmat; akiről a falubeliek tudják, hogy a családja nagyon

161 | A cikkely datálásáról lásd LI XUEQIN 1995: 38.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

szegény, s felmerülhet a gyanú, hogy ő rabolta ki és sebesítette meg Bit. [Erre] azt mondta:

– Nincs ilyen.

Megvizsgálták a tört: vasgyűrű volt rajta, kilenc hüvelyk hosszú volt. Ahol Bi elesett, ott volt még egy másfél láb hosszú szederfából készült okmány, vésete alapján olyasfajta, amelyet a kereskedők használnak. Bi azt mondta:

– Nem az enyém ez az okmány.

Kikérdezték a Kuai 喙 nevű nőt, aki azt mondta:

– Betegen feküdtem a belső szobában, nem láttam, hogy kik járkálnak [arrafelé].

Shun és a többiek keresték [a rablót], de nem találták. Elrendelték, hogy a Julü 舉閩 nevű bírósági írnok váltsa fel őket [a nyomozásban].

Julü a Bi elestének helyén [talált] okmányt megvizsgálván látta, hogy kereskedőé, fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

Most elrendelte, hogy a selyemárusítással foglalkozó Jin 晉¹⁶² vizsgálja meg. [Jin] azt mondta:

– Az okmány vésete szerint egyszáztíz láb [selyemre szól], egy láb száznolcvan garast ér, [így az értéke] ezerkilencszáznolcvan garas;¹⁶³ fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

Kikérdezték Jint és más [kereskedőket], akik azt mondták:

– Ez nem a mi okmányunk.

Kerestették a bal felét, de nem találták. Julü keresett, de nem talált tárgyi bizonyítékot, amely alapján el lehetett volna fogni [a tettest]. Ezután lefogatta és kikérdezte a fiatal szolgálát és a kereskedőket, a háznép tagjait, a szolgálát és szolgálókat, a szolgáló közrabszolgálát, a nemes és nagy emberek rabszolgáit, akik nem tiszteletteljesek és erőnyesek, a más járásból érkezetteket, akiket [itt] alkalmaztak, s akiknél felmerült a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; mindegyiknél megvizsgálták, hogy mit mondtak, továbbá a nyilvántartásban [ellenőrizték], hogy mikor jöttek, mikor mentek, s hogy miből ruházkodtak és élelmezték magukat. Ellenőrizte és kikérdezte lakóhelyük körülményeit, de [a tettes] nem került kézre.

Julü ezután elküldte a Qiu 裘 nevű rablók elleni őrt¹⁶⁴ és másokat [207], ... foglalják le és helyezték ... és kövessék őt ... nem ... [208] ... figyelik, hogy mennek ... nem ..., akik ivásukban és étkezésükben kicsapongóak, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; de [a tettest] nem fogták el. Ju- [209] lü mindenütt átfogóan kerestette, de [a tettest] nem fogták el. ... mindenütt (?) ... használ a Mei 每 nevű közrabszolgánőt és másokat, hogy reggel és éjjel a faluban titokban vizsgálódjanak, és kérdezősködjenek a napokban a piacon árusítók körében, [s hogy nyomozzanak azok

162| A név olvasata bizonytalan.

163| A kereskedő vagy a vallomást lejegyző írnok itt valamelyik értéknél egy nagyságrendet téved, ugyanis 110×180=19 800.

164| *Sikou* 司寇.

után, akik] szegénységben és szükségben vannak, akik nyomorognak és nehézségekkel küzdenek, akik jöttükben-mentükben nem becsületesek, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők, [például] a Chi 癸 nevű közkatonát és másokat. Mindenfelé embereket küldött, hogy titokban kövessék és figyeljék meg őket, s számoljanak be jöttükről-mentükről, lakóhelyük körülményeiről. Néhány nap után elfogták és kihallgatták a Wu 武 nevű közembert, aki azt mondta:

– Csavarogtam és megszöktem, de nem raboltam, és nem sebesítettem meg más embert.

Volt egy ember, a Kong 孔 nevű *gongshi* 公士,¹⁶⁵ aki házából a piacra ment, egyedül sétálgatott a hivatali zászló alatt, majd egy kis idő múlva hazament. Másnap ugyanígy tett. A ruháján eredetileg volt egy öv, fekete öv, az övéen volt egy függő helye, de nem volt ott a függő. Megvizsgálván ezt, igen furcsa volt. Nem várakozott vele más ember.

Kong azt mondta:

– A gyalogosok mestere¹⁶⁶ vagyok, sosem volt hüvelyes töröm, nem raboltam ki és sebesítettem meg senkit, s nem követtem el bűncselekményt.

Julü gyanította, hogy Kong rabolta ki és sebesítette meg Bit. Felszólította és kikérdezte a feketefejeűeket:¹⁶⁷ ha van köztük olyan, aki elfogadott Kongtól ruhát, felszerelést, pénzt vagy javakat, s nem adja át a hivatalnoknak, az bűncselekményt követ el. A lóügyi hivatalnok,¹⁶⁸ Pu 僕 [a hivatalba] hozott egy fehér bőrhüvelyt, selyemfüggővel, mondván:

– A Kong nevű *gongshi* adta nekem, Punak ezt a hüvelyt. Nem tudom, honnan szerezte.

Kong azt mondta:

– Nem adtam Punak hüvelyt, nem tudom, miért mondja ezt.

Julü beillesztette a Bi hátában talált tört a Pu által behozott hüvelybe, s beleillett. Megvizsgálták a hüvelyt és a tört, a tör karikáján oldalt nagy csorbulás volt, ahol a csorbulás a hüvellyel érintkezett, ott egy feketés szakadás volt, úgy tűnt, hogy a hüvely a tör régi hüvelye.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Put és Kongot; [az utóbbi] megváltoztatván [szavait] ezt mondta:

– Találtam a hüvelyt, és Punak adtam, korábban elfeledkeztem erről, ezért mondtam, hogy nem adtam neki.

Kong felesége, Nü 女 ezt mondta:

– Kong szeretett övfüggőként tört hordani, mostanában nem hord, nem tudom, hogy [a tör] hova lett.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Nüt és Kongot; [az utóbbi] azt mondta:

– A hüvelyt és a tört vettem, nem tudom, kinél, [övemre] függesztve mentem a piacra, ahol valaki ellopta a kihúzható törömet, ezután a hüvelyt Punak adtam. Amit

165| A *gongshi* a húsz *Qin*-beli nemesi rang közül a legalacsonyabb volt.

166| *Zoushi* 走士, ismeretlen tisztség, a „gyalogosok mestere” fordítás bizonytalan.

167| Feketefejeűnek (*qianshou* 黔首) hívták *Qin*ben a közembereket. A *Qin Shihuang benji* szerint a köznépet Kr. e. 221-ben, a birodalomegyesítés után nevezték át feketefejeűeknek (*Shiji* 6: 239), de a fenti cikkely bizonyítja, hogy a kifejezést *Qin*ben már korábban is használták.

168| A *zouma* 走馬 tisztségéről lásd Li Xueqin 1995: 39.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

korábban mondtam, miszerint találtam a hüvelyt, és soha nem hordtam [az övemen], hazugság volt.

Nyomást gyakorolva Kongra [megkérdezték], hogy miért volt az, hogy az üres hüvelyt Punak adta, s azt hazudta, hogy nem adta, továbbá hogy szeretett hüvelyben tört hordani, de azt mondta, hogy még sosem tette. Kong nem adott magyarázatot. Ezután a vallatáshoz kiterítették, ő félt és megijedt, hogy meg akarják botozni, ezért megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Szegényen és szükségben voltam, nem dolgoztam, ezért folyton a zászló alatt járkáltam, többször láttam a kereskedők okmányait. Mondván, hogy lopni szeretnék, s [egy ilyen] okmánnyal szerencsével járhatok, elvittem egyet, [azt tervezvén, hogy amikor] látom, hogy rabolni lehet, az okmányt lopva az [áldozat] oldala mellé helyezem, hogy a hivatalnokokat [félrevezessem], s így azok a kereskedők között keresgéljenek. [Mindezt senkinek] nem mondtam el. Láttam, hogy egy nő ernyőt tartva pénzt visz. Ekkoriban a hivatalnokok elrendelték, hogy minden feketefejű menjen a földekre védekezni a sáskák ellen, a városban kevés ember volt, jobbra-balra nézván nem volt ember. A késsel megsúrtam, elragadtam a pénzét, és elmenekültem. Eddig ezt eltitkoltam és nem mondtam el; bűnös vagyok.

A kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomással. A zsákmány ezerkétszáz garas volt; [mindez] már ellenőriztetett. Kongot csonkítatlan falépítővé ítélték. Kong okmányt alkalmazott, bűnös szándékkal megsebesített valakit, elrabolta és elragadta a pénzét, az okmányt mellé helyezte, hogy a hivatalnokokat félrevezesse; még nem volt [?].¹⁶⁹ A feketefejűek féltek, hogy baj éri őket [a sáskák miatt?], nem mertek ki-be járkálni, ezért történt ez a nagy ártalom. Shun és társai keresték, de nem tudták elfogni [a tettest], ezért elrendelték, hogy Julü lépjen a helyükbe. Nem volt bizonyíték, Julü így bölcsességével titokban ellenőriztetett, kerestette és megtalálta [a tettest]; nagy és kifinomult ügyesség volt, ami által megtalálta. Elérte, hogy a tolvajok és gonosztevők ne merjenek lecsapni. A hatodik év nyolcadik havának,¹⁷⁰ melynek első napja *bingzi* 丙子 volt, *renchen* 壬辰 napján, Xianyang 咸陽 járásfőnök-helyettese, Guli 季戩禮¹⁷¹ bátorkodik jelenteni mindezt.

A rendelet szerint ha a bírósági írnok képes felderíteni a titokzatos és nehéz bűnügyeket, akkor elő kell léptetni.

Most, mivel Julü bírósági írnok felderítette e titokzatos és nehéz bűnügyet, ez a huszonkét lapból álló jelentés íratott. Julü nem okozott kárt, szerény és tiszta, becsületes és egyenes megbízott hivatalnok, igazságos és tisztességes, ezért kérelmezzük, hogy nevezzék ki közhivatalnoknak (*zushi* 卒史), hogy ezzel ösztönözzük a többi hivatalnokot. Mindezt bátorkodom jelenteni.

[A lap hátulján:] Beadványok és jelentések.^{172, 173}

169| A mondatból nem derül ki, hogy mi nem volt, vagy mire nem került sor.

170| A szóban forgó év a Qin-beli Zheng király, a leendő Qin Shi Huangdi uralkodásának hatodik évét, vagyis Kr. e. 241-et jelenti, lásd LI XUEQIN 1995: 38.

171| A név olvasata bizonytalan.

172| Ennek a bambuszlapnak a hátulján szerepelt az egész szövegcsoporthoz a címe (*Zouyanshu*).

173| ZJS: 228–229.

A cikkelyből rekonstruálható egy nyomozás és a per menete, a feljelentéstől egészen az ítélelhozatalig. Az eljárás akkor indult meg, amikor a sértett falujának főnöke feljelentést tett. Nem tudjuk, hogy miért nem maga a sértett tett feljelentést, hiszen más esetekben nincs szükség a falufőnök közbenjárására. Az ügygel „bíróági írnokok” (*yushi* 獄史) kezdtek foglalkozni, akik a járás alárendeltjei voltak. Magát a jelentést egy járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞) készítette, valószínűleg ő volt az írnokok felettese.

Az írnokok első lépésben kihallgatták a sértettet, egy esetleges szemtanút, illetve rögzítették a nyomokat, begyűjtötték és megvizsgálták a tárgyi bizonyítékokat. A jelen esetben mindez nem vezetett eredményre, így a nyomozást egy másik bíróági írnokra bízta. Ő szélesebb körű vizsgálatba kezdett: megfigyeltette a környék gyanús elemeit (így akadt horogra egy szökevény, akinek azonban nem volt köze az ügghöz), s végül a gyanú Kongra terelődött annak furcsa viselkedése, illetve az övéről hiányzó függő miatt.

Miután a gyanúsítottat elfogták, az eljárás a kihallgatás szabályai szerint folytatódott. Meghallgatták a vádlott vallomását, keresztkérdéseket tettek fel neki, szembesítették a tárgyi bizonyítékokkal és más tanúk vallomásai-val, kínvallatással fenyegették, míg végül beismerte bűnét. Az eljárás ezen szakaszáról a következő pontban bővebben lesz szó. A cikkelyből az mindezenre látszik, hogy egyes hivatalnokok nagyon nagy gondot fordítottak az igazság kiderítésére a bűnügyekben, s hogy ezen törekvésüket az állam jutalmakkal ösztönözte.

A nyomozás során tehát lényegében ugyanazokat az eszközöket alkalmazták, mint egy modern kori eljárásban: kihallgatták a sértettet és a tanúkat, elemezték a tárgyi bizonyítékokat, illetve megfigyelés alá vették az esetleges gyanúsítottakat. Abban az értelemben dokumentumokat is felhasználtak, hogy ellenőrizték a nyilvántartásokat a gyanús elemek mozgásáról. Az eljárásba „szakértőket” is bevontak: a jelen esetben egy selyemkereskedővel vizsgáltatták meg a selyemre szóló okmányt. A Qin-korból más „szakértőket” is ismerünk: a *Minták pecsételéhez és nyomozáshoz* E 15 cikkelyében egy kincstárnok (*shaonei* 少内) – vagyis gazdasági ügyekkel foglalkozó hivatalnok – és segédje (*zuo* 佐) becsüli meg egy rabszolga árát.¹⁷⁴ Az E 19-ben orvos (*yi* 醫) vizsgál meg egy feltételezett leprást.¹⁷⁵

174| SHD: 259.

175| SHD: 263–264.

IV.5. A PER¹⁷⁶

A vádlottat a letartóztatása és a per között valószínűleg a fogdában tartották őrizetben, ezt a Han-korban *yunek* 獄 nevezték.¹⁷⁷ Erről az intézményről azonban rendkívül keveset tudunk, a zhangjiashani cikkelyekben nem szerepel, csak a narratív forrásokban.

A letartóztatott személy hozzátartozóit és javait, mint láttuk, lefoglalták, vagyis a büntetőeljárás nem csak a vádlott személyes ügye volt: vele együtt az egész családját érintette.

Arról is viszonylag keveset tudunk, hogy maga az ítékezés miként zajlott.¹⁷⁸ A forrásokban nem találunk egyértelmű utalást arra, hogy ki hozta az ítéletet. Csak valószínűsíthetjük, hogy a járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞) által benyújtott dokumentumok alapján a járásfőnök hozta meg a döntést.¹⁷⁹ Erre utal az, hogy a *Zouyanshu* szerint a járásfőnök-helyettes jelentést tesz az egyes perccselekményekről, melynek címzettje a járásfőnök lehetett. Egyetlen szöveghely, a lentebb tárgyalt ZYS 17 cikkely említi, hogy az ítéletet a járásfőnök-helyettes (*cheng*) és az írnokok (*shi*) hozták, de ez feltehetően rövidítés a szövegben, s a fent nevezettek csak az ítélethez szükséges információkat gyűjtötték össze.

Az eljárást *junek* 鞫 nevezték, ez magában foglalta a per előtti cselekményeket is. Ha valakit felelősségre vontak egy bűnért, azt a *zuo* 坐 ige fejezte ki,¹⁸⁰ míg maga az ítélet, illetve az ítélethozatal aktusa a *lun* 論, a *yu* 獄 vagy a *jue* 決 volt.¹⁸¹

Az eljárásnak része volt, hogy megállapították a vádlott nevét és státuszát: az utóbbi – például a nemesi rang – módosíthatta a büntetés súlyosságát.¹⁸²

A per menetéről a *Zouyanshu* dokumentumai számolnak be, amelyekről azonban tudni kell, hogy nem tételes jegyzőkönyvei egy-egy pernek, hanem azoknak rövid összefoglalói, amelyeket a felsőbb hatóságoknak küldtek el, hogy ők hozzák meg az ítéletet. Ezen összefoglalók alapján egy per az alábbiak szerint zajlott le.

Az első lépés az volt, hogy a felek, illetve a tanúk megtették vallomásukat (*ci* 辭) az ügygel kapcsolatban. A vallomásban az ügygel kapcsolatos állás-

176| A büntetőeljárásról lásd még ZHAO–QU 2009.

177| RHL: 74.

178| A büntetőeljárás rekonstrukcióját a narratív történeti források alapján lásd RHL: 74–88. A sírszövegek jó néhány ponton pontosítják ezt a leírást.

179| HULSEWÉ (RHL: 81–82) szerint alsó fokon a járásfőnök ítélkezett, de az elsődleges források a járásfőnök ilyen szerepéről nem tesznek említést.

180| LIU YONGPING 1998: 267.

181| Az RHL: 74–81 által felsorolt – ítékezésre vonatkozó – kifejezések némelyike (például *bao* 報, *di* 抵) a sírszövegekben ebben az értelemben nem szerepel.

182| Lásd a jelen könyv XI.4. pontját.

pontjukat mondták el, amit az írnokok lejegyeztek. Egy Qin-beli cikkely (E 2) jelzi, hogy a *ci*, vallomás megtételébe a hivatalnok nem szólhatott bele, végig kellett hallgatnia az érintettek szavait, s írásban rögzítenie kellett őket.¹⁸³

Ha a vallomásokban ellentmondások támadtak, akkor kerülhetett sor a vallatásra. Erre a szöveg a *jie* 詰, „nyomást gyakorol, faggat, sürget” stb. szót használja, amely a tárgyalásnak azt a szakaszát jelenti, amelyben a bíró keresztkérdésekkel, a tényekkel, törvényekkel és más vallomásokkal való szembesítés által próbál beismerő vallomást kicsikarni a vádlottból. A fentebb idézett Z 22 dokumentumban például a *jie* kifejezés olyankor szerepel, amikor a vádlottat egy tanúval vagy annak vallomásával szembesítik, s ilyenkor kénytelen megváltoztatni a korábbi vallomását.

A „nyomásgyakorlás” sikertelensége esetén következhet a vádlott megbotozása (a sírszövegekben *chi* 笞, a narratív forrásokban *lüe* 掠); ezt azonban egy szintén Qin-beli cikkely (E 1) tanúsága szerint lehetőleg elkerülendőnek tartották.¹⁸⁴ A folyamat jelzi – s ez a későbbi kínai jogban is végig alapul maradt –, hogy a vádlott beismerő vallomását feltétlenül szükségesnek tartották az elítéltetéshez. (A „beismerésre” a narratív szövegek a *fu* 服 szót használják.) Ez azonban arra csábíthatta a hivatalnokokat, hogy a szükségesnél többször forduljanak a kínvallatás, botozás eszközéhez. Mint azt az alább idézett ZYS 17 dokumentumnál látni fogjuk, előfordultak kínvallatással kicsikart beismerő vallomásokra alapozott téves ítéletek is.

A botozás túlzásba vitele végigkíséri a kínai történelmet, hiszen a nem kellően lelkiismeretes hivatalnokok könnyen kísértésbe eshettek, hogy a beismerő vallomást ezzel csikarják ki a vádlottból. Ez a probléma többször megjelenik a *Hanshu Xingfazhi* 刑法志 fejezetében is. Például Kr. e. 144-ben Jingdi 景帝 császár rögzítette a botozáshoz használt husáng méretét és a botozás szabályait, ám „ettől fogva a megbotozottak épen maradhattak, de kegyetlen hivatalnokok továbbra is alkalmazták [a túlzó botozást a nép] megfélemlítésére” (自是笞者得全，然酷吏猶以為威。).¹⁸⁵

Ha a beismerő vallomás által a büntett bizonyítást nyert, akkor a hivatalnokbírónak csak az maradt a dolga, hogy a megállapított bűncselekményt azonosítsa egy a törvényben szereplő bűncselekmény-kategóriával, s annak alapján szabja ki a büntetést. Ezt az azonosítást nevezték *dang*nak 當, „megfeleltetésnek”.¹⁸⁶ A bűncselekmény-kategóriát „bűncselekménynévnek” (*zuiming* 罪名) is nevezték (ZL 10). Elméletileg, ha a helyzet egyértelmű volt, a bírónak nem volt mérlegelési jogköre. Azonban éppen a *Zouyanshu*

183| SHD: 246.

184| SHD: 245–246.

185| *Hanshu* 23: 1100.

186| A *dang* értelmezéséről lásd RHL: 80–81, LIU YONGPING 1998: 268–269, SALÁT 2003a: 143–144.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

cikkelyei jelzik, hogy sok kétes eset volt, s nem mindig lehetett egyértelműen megállapítani, hogy egy adott tényállás melyik törvényi előírásnak felelt meg. Mindemellett a bíró dolgát bonyolította, hogy a büntetés kiszabásakor magán a bűncselekményen kívül más tényezőket is figyelembe kellett vennie: nemesi rangot, nemet, életkort, korábbi bűnöket stb.¹⁸⁷

Azt, hogy az ítélethozatal után mi történt, nem tudjuk. Az ítéletek végrehajtásáról semmi információnk nincs; forrásainkban sem a halálbüntetés, sem a csonkítások, sem a kényszermunkára küldés végrehajtásáról nem esik szó. A történeti források alapján valószínűsíthető, hogy a csonkításokat és kivégzéseket – vallási okokból – ősszel vagy télen hajtották végre.¹⁸⁸ Magukról a büntetésekről külön fejezetben számolunk be.

IV.6. A FELLEBBEZÉS

A fellebbezésre – a Qin-korhoz hasonlóan – a „könyörgés az (újra)tárgyalásért” (*qiju* 乞鞠) kifejezést használták.¹⁸⁹ Erre vonatkozóan az *Ernian lüling* egy meglehetősen részletes cikkelyt tartalmaz (JL 20):

Ha egy bűnös ügyében már ítéleztek, s ő maga, mivel a büntetése nem felel meg [a bűnének], szeretne könyörögni az újratárgyalásért, akkor ezt engedjék meg neki. Ha a „könyörgés az újratárgyalásért” gondatlan, súlyosbítsák a büntetését egy fokozattal. Ha [ezután] szeretne megint könyörögni az újratárgyalásért, s csonkítás jár neki, akkor csonkítsák meg, s csak ezután hallgassák meg [a kérelmét].

Ha valaki halálbüntetéssel járó bünt követett el, akkor saját maga nem könyöröghet az újratárgyalásért. Ha az apja, anyja, bátyja, nővére, öccse, férje, felesége, gyermeke szeretne könyörögni az újratárgyalásért, akkor ezt engedjék meg nekik. Ha gondatlanok, akkor tetoválják őket falépítővé vagy gabonaőrlové.

Ha olyan valaki könyörög az újratárgyalásért, aki még nem töltötte be a tíz évet, azt ne hallgassák meg.

Ha az ügyben már legalább egy éve döntöttek, akkor nem lehet könyörögni az újratárgyalásért.

Az újratárgyalásért könyörgők vallomásait abban a eljárásban vagy határhelyzetben, ahol tartózkodnak, a járási vagy határhelyzeti hivatal feje, elöljárója, járásfőnök-helyettese gondosan hallgassa meg, írják le a könyörgést az újratárgyalásért, s az ügyet terjesszék fel ahhoz

187| Lásd a jelen könyv XI. pontját.

188| *RHL*: 103–109.

189| Egy Qin-beli példáról lásd D 95 (*SHD*: 200). Az intézményről lásd még *RHL*: 80.

a kétezer vékás hivatalnokhoz, amely alá tartoznak. A kétezer vékás hivatal vezetője vagy a fővárosi hivatalnok tárgyalja újra [az ügyet].

A fővárosi hivatalnok által újrátárgyalt és eldöntött összes [ügyet] a hatóság és a tartomány továbbítja a szomszédos tartományokba. A császári titkár és a főminiszter által újrátárgyalt és eldöntött [ügyeket] továbbítják a hatóságokhoz.

罪人獄已決、自以罪不當欲气（乞）鞠者、許之。气（乞）鞠不審、駕（加）罪一等、其欲覆气（乞）鞠、當刑者、刑乃聽之。死罪不得自气（乞）鞠、其父・母・兄・弟・夫・妻・子欲爲气（乞）鞠、許之。其不審、黥爲城旦舂。年未盈十歲爲气（乞）鞠、勿聽。獄已決盈一歲、不得气（乞）鞠。气（乞）鞠者各辭在所縣道、縣道官令・長・丞謹聽、書其气（乞）鞠、上獄屬所二千石官、二千石官令都吏覆之。都吏所覆治、廷及郡各移旁近郡、御史・丞相所覆治移廷。

Ennek alapján a fellebbezés szabályai az alábbiak voltak:

- akkor lehetett fellebbezni („könyörögni az újrátárgyalásért”), ha a perben már ítéletet hoztak (vagyis az eljárás alatt a vádlott nem kérhetett egy másik hatóság beavatkozását);
- az elítélt maga csak halálbüntetésnél enyhébb esetekben fellebbezhetett;
- halálbüntetéssel járó esetekben az elítélt helyett a családtagjai nyújthattak be fellebbezést;
- ha a fellebbezés nem megalapozott („gondatlan”), akkor a fellebbezőt megbüntették;¹⁹⁰
- tízévesnél fiatalabb gyerek fellebbezését nem fogadták el (itt nyilván nem a maga, hanem például a szülei ügyében beadott fellebbezésről van szó);
- csak az ítélettől számított egy éven belül lehetett fellebbezni;
- a „másodfokú” ítéletet a járásfőnök vagy járásfőnök-helyettes által felvett jegyzőkönyv alapján hozták meg, vagyis, úgy tűnik, magukkal a peres felekkel a másodfokú bíró nem találkozott;
- a „másodfokú” ítéletet a tartományi kormányzó vagy a tartományba rendelt „fővárosi hivatalnok” (*duli* 都吏) hozta meg, az ő döntésüket – valószínűleg az egységes jogértelmezés biztosítása végett – szétküldték a szomszédos tartományokba is;
- bizonyos – nem részletezett – esetekben a császári (fő)titkár és a főminiszter is dönthetett fellebbezési ügyben, s az ő határozatukat az egész birodalomba szétküldték.

A *Zouyanshuban* találunk egy konkrét fellebbezési esetet, amely Qin Shihuang 秦始皇 királyi uralkodása idejére, Kr. e. 246-ra és ez utánra van datálva. Az irat szerepeltetése a *Zouyanshuban* azt jelzi, hogy ez a procedura Hanban is hasonló volt, ezért érdemes itt idézni. A dokumentum szövege így hangzik:¹⁹¹

190 | A „gondatlanság” (*bushen* 不審) egyéb eseteiről lásd a jelen könyv VIII.2. pontját.

191 | A cikkely ismertetését lásd ZHAO–QU 2009: 7–8.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

ZYS 17

A negyedik hónap *bingchen* 丙辰 napján a tetovált falépítő, Jiang 講 könyörgést nyújtott be újrátárgyalásért (*qiju* 乞鞠), mondván:

– Eredetileg zenész voltam, s a Mao 毛 nevű közemberrel nem szöttem tervet (*mou* 謀) egy tehén ellopására. De Yong 雍 [járás hivatala] engem, Jiangot, azzal az indokkal, hogy Maóval tervet szöttem, arra ítélte, hogy tetováljanak, és váljék belőlem falépítő. [Kérelmezem,] hogy újra vizsgálják meg a régi eljárást.

Az első év¹⁹² tizenkettedik havának *guihai* 癸亥 napján az őrállomásról (*ting* 亭) Qing 慶 írásban jelentést tett a Yong-beli hivatalnak, mondván: Mao árult egy tehenet, kikérdeztük, s felmerült a gyanú, hogy [a tehén] lopott. Jelentettük [a feletteseknek], hogy ítéelkezzenek felette.

Mao azt mondta:

– Elloptam a Fan¹⁹³ nevű közember tehenét. Nem volt más ember, akivel összebeszéltem volna [az ügyben].

Fan ezt mondta:

– Nem tűnt el tehenem.

Mao erre megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Jiaping 嘉平¹⁹⁴ ötödik napján a Jiang nevű zenésszel együtt elloptuk a He 和 nevű közember tehenét, s Jiang házába vezettük. Jiang apja, a közember Chu 處 látta ezt.

Chu ezt mondta:

– Qianyi 汧邑 déli kapuját őriztem, Jiaping nem tudom, melyik napján. Sötét éjjel volt, amikor Mao egy fekete tehenet vezetve odaérkezett, majd újra elment vezetve [a tehenet]. Nem ismertem őt.

He ezt mondta:

– A Déli kapun kívül legelt egy fekete tehenem, Jiaping idején még láttam, de mára hiába keresem, nem találom.

A Mao által ellopott tehenet odaadták He-nek, He felismerte, mondván:

– Ez az én tehenem.

Jiang ezt mondta:

– Xianyangban 咸陽 voltam szolgálatban, a tizenegyedik hónapban mentem el, s nem loptam tehenet Maóval.

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– A tizedik hónap közepén [Jiang] tervet szőtt [velem], mondván: a Déli kapun kívül tehenek legelnek, köztük egy fekete, szelíd fajta, könnyen el lehetne ragadni. A tizenegyedik

192| Kr. e. 246. A datálásról lásd LI XUEQIN 1995: 37, PENG HAO 1995: 43.

193| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

194| A Jiaping 嘉平 az év utolsó hónapja volt (NIENHAUSER 1994: 144/202. jegyzet), megegyezett a *Larivel* 臘曰. A *Shiji* szerint Qin Shihuang nevezte át a *Larit* Jiapinggá: „A harmincegyedik év (Kr. e. 216) tizenkettedik havában [a császár] a *la*-[hónapot] átnevezte az »örömteli béke« (*jiaping*) [hónapjává]” (*Shiji* 6: 251.). A fenti szöveg azonban bizonyítja, hogy a *jiaping* kifejezést már korábban is használták Qinben.

hónapban újra tervet szőttünk, tudtuk, hogy [a tehén] elragadható, és ott legel. Jiangnak szolgálatba kellett mennie, s Jiang azt mondta, hogy én, Mao bátran ragadjam el egyedül a tehenet, adjam el, s a pénzen osztozzam meg vele. Amikor a tizenkettedik hónapban érkezett a Jiaping, én, Mao egyedül elragadtam [a tehenet], s elvezettem Yongba, ahol elfogtak. Minden más úgy volt, ahogy korábban állítottam.

Nyomást gyakorolva vallattuk Maót és Jiét 詰 [Jiangot?], s Jie [Jiang?]¹⁹⁵ megváltoztatta a vallomását, hogy az megfeleljen Maóénak.

Az összegzésben ez állt:

Jiang és Mao tervet szöttek, hogy ellopjanak egy tehenet. [A vizsgálat] gondos volt. A második hónap *guihai* 癸亥 napján Zhao 昭 járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞), Gan 敢, Diao 鈔 és Ci 賜 írnokok (*shi* 史) ítéletet hoztak,¹⁹⁶ s Jiangot tetováltatták, és falépítővé tették.

Most Jiang azt mondja:

– A tizenegyedik hónapban szolgálatban voltam, más helyen zenéltem, egy nap híján egész hónapban Xianyangban voltam, s nem találkoztam Maóval. Diao írnok először kikérdezett engem, Jiangot, azt állítva, hogy én és Mao együtt loptuk a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy ez nem igaz. Diao erre kifeszítettett [a földön], és megbotoztatta a hátamat, több alkalommal is. Fogva tartottak több napig, majd újra el akarták mondatni annak a körülményeit, ahogyan elloptam a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy valóban nem loptam tehenet. Diao erre újra kifeszítettett a földön, s vízzel locsolta a hátamat. Mao mellettem ült, s Diao el akarta mondatni Maóval annak a körülményeit, ahogyan Mao és én elloptuk a tehenet. Mao azt mondta: a tizedik hónap közepén találkozott Jianggal, s tervet szőtt vele a tehén ellopására.

Én, Jiang azt mondtam, hogy Mao velem nem szőtt tervet. Diao azt mondta, hogy Mao szavai igazak, Jiang és nem ... Én, Jiang félttem, hogy újra megbotoznak, ezért magamat hamisan bevádolva (*wu* 誣) azt mondtam: tervet szőttem Maóval a tehén ellopására, úgy, ahogyan Mao mondta.

A valóság az, hogy én, Jiang nem szőttem tervet Maóval a tehén ellopására.

Megvizsgálták Jiangot. [A jelentés szerint:]

A háton bot- és kötél[nyomok] találhatók, ujjnyi nagyságúak, összesen tizenhárom helyen. A kisebb kötél[nyomok] keresztül-kasul érik egymást, a válltól a derékig olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni.

Mao azt mondta:

– A tizenegyedik hónapból még három nap hátravolt, amikor Jianggal tehenet loptunk. Tudtuk, hogy elragadhatjuk, mert újra [ott fog] legelni. Minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Jiang azt mondta:

– A tizedik hónapból még hátravolt nyolc nap, amikor a lóügyi hivatalnok (*zouma* 走馬),

195] A két helyen az írnok valószínűleg felcserélte a *jie* 詰 („nyomást gyakorol”) szót és a Jiang 講 nevet.

196] Bár a mondatból nyelvtanilag ez következik, egyáltalán nem biztos, hogy az ítéletet valóban ezek az alacsony rangú hivatalnokok hozták meg. Feltételezhető, hogy a végső döntést az írnokok és a járásfőnök-helyettes vizsgálatai alapján a járásfőnök mondta ki.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

Dukui 都魁 felbérelt, s vele voltam Xianyangban. A tizenegyedik hónap első napján léptem szolgálatba; minden más úgy volt, ahogy korábban elhangzott.

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Valóban egyedül loptam el a tehenet, s amikor először elfogtak, Teng 騰 írnok kikérdezett engem, Maót, Fan tehenének ellopása ügyében, s Teng azt kérdezte, kivel együtt loptam el. Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy nem ez az igazság. Ezután megbotoztatta a hátamat, összesen hatszor. Ott tartottak nyolc-kilenc napot, s azt mondták nekem, Maónak: Fannak nem vészett el tehene; akkor kinek tűnt el tehene? Én, Mao erre megváltoztattam szavaimat a történelekről, s azt mondtam, hogy He tehenét loptam el. Teng megkérdezte, hogy kivel együtt loptam el. Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy én, Mao nem tudtam volna egyedül ellopni a tehenet, majd kiterítettett [a földre], és megbotozta a hátamat és az ülepemet, nem is törődve az ütések számával. A vérem kiáradt a földre. Én, Mao nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot. Jiang azt mondta, hogy Xianyangból jött. Diao írnok azt mondta nekem, Maónak, hogy amikor elloptam a tehenet, Jiang Xianyangban volt, hogyan mondhattam tehát, hogy velem együtt lopta el a tehenet? Megbotozták a hátamat, nem is törődve az ütések számával. Nem szőttem tervet Jianggal; minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

He ezt mondta:

– A Mao által ellopott tehén szabályos és szelíd, könnyű elragadni. Minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

Chu ezt mondta:

– Jiang szolgálatot teljesített Xianyangban, Mao egyedül vezetve a tehenet jött, majd ment el, minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Kuidu 魁都¹⁹⁷ a hadseregben szolgál, nem hallgattuk ki. A felesége beszélt helyette, ugyanazt állítva, mint Jiang.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal együtt loptad el a tehenet. [Most] újra kihallgatunk. Miért nem mondtad el előbb az igazságot?

Mao ezt mondta:

– Az újrakihallgatásnál először engem, Maót hallgattak ki, én szerettem volna elmondani az igazságot, de félttem, hogy mivel nem egyezik meg a korábbi szavaimmal, ezért újra elítélnék; ezért nem mondtam el előbb az igazságot.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal együtt loptad el a tehenet. Akkor miért állítottad, hogy vele együtt tervet szőttél a lopásra?

Mao ezt mondta:

– Nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot, hogy vele együtt ítéljenek el a bűnért.

197| A lóügyi hivatalnok nevének írásjegyeit itt minden bizonnyal felcserélték (Dukui helyett itt Kuidunak nevezik).

Megvizsgáltuk Mao hátát: a bot- és kötélnyomok keresztül-kasul érik egymást, a vállától a derekáig, olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni. A tomporán ujjni hegek vannak, összesen négy helyen, két combján ujjni hegek.

Teng ezt mondta:

– Mivel Mao hazudott, megbotoztattam. Minden más úgy volt, ahogy Mao elmondta.

Diao azt mondta:

– Nem tudtam, hogy Mao hamisan vádaskodott Jiangot illetően, ezért Zhao járásfőnök-helyettessel, Gan és Ci írnnokkal elítéltük tehenlopás bűnéért.

A kikérdezés [eredménye] megegyezett Jiang állításaival. Zhao, Gan, Ci szavai megegyeztek Diaóéval, a kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomásokkal.

Összegzés: Jiang nem lopott tehenet Maóval. A hivatalnokok megbotoztatták Maót, Mao nem bírta elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádolta Jiangot. Zhao, Diao, Gan, Ci hibásan ítéleztek. Minden [vizsgálat] gondos volt.

A második év¹⁹⁸ tizedik havának, melynek első napja *guiyou* 癸酉 volt, *wuyin* 戊寅 napján Jian 兼 igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) ezt közli Qian 汧 felügyelőjével (*sefu* 嗇夫):

– A Yong-beli falépítő, Jiang „újrátárgyalásért való könyörgésében” ezt állította: régen zenész voltam, Qianguiban laktam, nem loptam tehenet, de Yong [hivatala] engem, Jiangot tolvajnak tartott, tetováltatott és falépítésre ítélt, ami nem felelt meg [az igazságosságnak].

Újrátárgyalták [az ügyet, s kiderült], hogy Jiang nem lopott tehenet. Jiangot Zi 子 járásban tartják fogva. Mentessék Jiangot [a büntetés alól], s válják belőle rejtett hivatalnok (*yinguan* 隱官). Elrendeljük, hogy szabadon házasodhasson, s helyezték el őt Yuben 於. A feleségét és gyermekeit már eladták; a járási hivatal váltsa ki őket. Egyéb lefoglalt dolgait is eladták, az árát adják oda neki. Engedtesse el neki az elítéltetés költsége, a költséget, amit befizetett, adják vissza neki. Juttassák el a levelet Yongba.¹⁹⁹

A dokumentum részletes elemzése külön tanulmányt igényelne, így itt csak a témánk szempontjából legfontosabb elemeket emeljük ki.

Az ítélező hatóság első fokon Yong járás hivatala volt, ahol az állam részéről a járásfőnök-helyettes, valamint három járási írnok vett részt a perben. Magáról a járásfőnökről nem esik említés. Az ítéletet a szöveg szerint a járásfőnök-helyettes és az írnokok hozzák, ám kérdéses, hogy ehhez nem volt-e szükség a járásfőnök jóváhagyására.

Az ítélezés helyszíne jelzi, hogy az a tett elkövetésének helyéhez kötődött, nem pedig az elítélt lakóhelyéhez. Jiangot ugyanis Yongban ítélték el, noha Qianguiban lakott. Nem tudjuk, hogy a fellebbezést melyik szint vizsgálta meg. Elképzelhető, hogy a tartomány, de nem kizárt, hogy a központi kormányzat valamely hivatala. Ez utóbbira enged következtetni az a tény, hogy a végső döntést az igazságügyi miniszter, vagyis a törvénykezésért felelős

198| Kr. e. 247.

199| ZYS2: 31–33, ZJS: 221–222.

IV. NYOMOZÁS ÉS BÜNTETŐELJÁRÁS

legmagasabb szintű hivatalnok hozza meg. A döntésről értesítik mind a rosszul ítélező helyi hivatalt, Yongot, mind az elítélt lakóhelyének előjáróját (a *sefu*, „felügyelő” itt valószínűleg a járásfőnökre utal). A vétkes hivatalnokok és Mao büntetését az irat nem említi, bár bizonyára nem maradtak büntetlenül.

A dokumentumból az is kiderül, hogy az alapelvet, mely szerint botozni csak végső esetben szabad, a hivatalnokok nem mindig tartották tiszteletben. Mind Mao, mind Jiang a botozás hatására tett hamis vallomást. Ugyanakkor az igazságosságra való törekvést jelzi az a tény, hogy a fellebbezést elfogadták, a kínvallatás során szerzett sebeket megvizsgálták, és megváltoztatták az első fokú ítéletet.

Az ily módon felmentett elítélt azonban nem térhetett vissza eredeti lakóhelyére és munkájához, hiszen a csonkítás (a jelen esetben: tetoválás) nyomát élete végéig magán viselte, s így társadalmilag számkivetett maradt. Ilyen esetekre hozták létre a „rejtett hivatalnok” intézményét: a szó olyan volt elítéltet jelentett, akit valamilyen oknál fogva szabadon engedtek, de a csonkítás miatt az emberek szemétől távoli helyen biztosítottak neki munkát. A sikeres fellebbezés tehát csak részben nyújtott kárpótlást a tévesen elítéltnak: korábbi státuszát már nem szerezhette vissza. Rejtett hivatalnok szerepel még a JL 24, WL 2, WL 6, HL 5, HL 6, FUL 8 cikkelyekben.²⁰⁰

IV.7. A BÍRÓ FELELŐSSÉGE

Az igazságos és tisztességes ítélezés biztosítása államérdek volt, hiszen, mint említettük, a jól működő igazságszolgáltatás az állam legitimitásának egyik alapja volt. Ezért külön törvények vonatkoztak a rosszul ítélező bírókra. A legteljesebb ilyen cikkely a JL 9. E szerint a rosszul ítélező bíró az alábbi bűnöket követheti el:

- „engedékenység” (故縱);
- „becstelenség” (不直);
- szándékosan nem teljes körű gondosság az eljárásban (故弗窮審).

Ezek fennállása esetén az alábbi büntetés jár a bírónak:

- halálbüntetéssel, bal lábfejevágással kísért falépítővé tétellel járó bűneset > a bírót ugyanezekkel a büntetésekkel sújtják;

200 | A rejtett hivatalnokokról lásd még a jelen könyv V.3.1 pontját.

- kényszermunkások közötti fogva tartással, büntetés ledolgozásával járó bűneset > a bíró a ki nem szabott büntetési időért évente nyolc uncia aranyat fizet, egy évnél kisebb hiba esetén négy uncia aranyat;
- különböző jogcímű befizetéssel járó bűnesetek > a bíró fizeti be a hiányzó összeget;
- csonkító büntetés megváltásával, négyévesnél rövidebb határszolgálatlaltal, hatévesnél rövidebb fogva tartással, legalább egy *jín* arany bírsággal járó bűneset > a bíró két uncia arany bírságot fizet;
- három évnél rövidebb fogva tartással, borotválás, száműzés megváltásával, egy *jín* aranynál kisebb bírsággal, befizetés ledolgozásával járó bűnesetnél > a bíró egy uncia arany bírságot fizet;
- ha az ítélezési hibát nem szándékosan követi el, hanem gondatlanságból, akkor a büntetések megváltására ítélik;
- ha a bíró az ítélet alapjául szolgáló zsákmányhoz hozzátesz, s így súlyosbítja a büntetést, akkor a súlyosbítás alapján elítélik, és két fokozattal súlyosbítják a büntetését;
- ha a bíró vesztegetést fogad el, akkor büntetését két fokozattal súlyosbítják.

Ezek alapján elmondható, hogy a legsúlyosabb bűneseteket leszámítva – amelyek halálbüntetéssel vagy a bal lábfej levágásával járnának – a tévesen ítélező bírót bírsággal sújtják, vagyis viszonylag enyhe büntetést kap.

V. A BÜNTETÉSEK

A Korai Han-kori büntetési rendszer lényegében a Qin-beli rendszer átvételén alapult, a két dinasztia törvényeiben szereplő büntetések között alig találunk eltérést – legalábbis ami a büntetések elnevezését illeti. A probléma mindkét korszakkal az, hogy a források egyszerűen csak megadják egy-egy büntetés nevét, annak tartalmát azonban nem tisztázzák. Pontosan tudjuk például, hogy a halálbüntetésnek vagy a kényszermunka-büntetéseknek milyen fokozatai voltak, ezeket hogy hívták, arról azonban, hogy ezeket konkrétan hogyan hajtották végre, nagyon keveset tudunk. Az alábbiakban áttekintjük, hogy a zhangjiashani szövegek alapján milyen büntetések léteztek a Korai Han-korban, s ahol lehet, igyekszünk tisztázni ezek tartalmát is.

V. A BÜNTETÉSEK

Mielőtt ismertetnénk a büntetési rendszert, egy tényezőre fel kell hívnunk a figyelmet. A büntetés mindig valamilyen érték megvonása: ezen érték minden korban és társadalomban – természetesen hangsúlybeli különbségekkel – az élet, a test, a vagyon, valamint a környezet megbecsülése, illetve újabban a szabadság lehet. Ezért egy büntetés megértéséhez ismerni kell az adott társadalmat, s az abban fontos szerepet játszó értékeket is. Nem meglepő például, hogy az ókori kínai jogból hiányzik a szabadságvesztés büntetése (a kényszermunkát nem számítjuk annak): a szabadság ugyanis nem lehetett jelentős érték abban a társadalomban, amelynek tagjai pontosan előírt kötelességek szerint, szigorú rendbe szervezve éltek életüket.

A Korai Han-kor első évtizedeiben (nagyjából Kr. e. 200-tól Kr. e. 167-ig) a büntetések öt kategóriába sorolhatók: halálbüntetés, megcsonkítás, kényszermunka, bírság, egyéb büntetések.

V.1. HALÁLBÜNTETÉS

A halálbüntetést általánosságban *si* 死, *shusi* 殊死 vagy *sizui* 死罪 néven emlegették, de ez összefoglaló elnevezése volt többfajta büntetésnek.²⁰¹ Amikor a törvények megadták egy büntett szankcióját, nem e kifejezéseket használták, hanem a konkrét halálbüntetés-fajta elnevezését.

V.1.1. Lefejezés a piacon A halálbüntetés leggyakoribb – és legenyhébb – formája a *qishi* 棄市 elnevezésű büntetés volt; ez szó szerint azt jelenti: „kivetni a piacra”. Valójában – a történeti források szerint – egyszerű lefejezést jelentett, ezt fordításunkban a „lefejezés a piacon” kifejezéssel adjuk vissza.²⁰² Az *Ernian lüling* és a *Zouyanshu* szerint az alábbi bűnösök esetén alkalmazták a „lefejezés a piacon” büntetését:

- derékban való kettévágással sújtott lázadók rokonai (ZL 1);
- város, középület gyújtogatói (ZL 3);
- *chehou* (a legmagasabb nemesi rang viselője) pecsétjének meghamisítója (ZL 6);
- aki hamisan egy császári rendeletre hivatkozik, s ezzel kárt okoz (ZL 7);
- akinél mérgezett nyíl van, illetve a méreg kikeverője (ZL 13);
- aki „bűnös szándékkal” vagy „verekedés közben” embert öl (ZL 16, ZYS 16);
- aki valakivel együtt „eltervezi” egy másik ember megölését (ZL 18, ZYS 16);

201 | Vö. *RHL*: 109, ahol *HULSEWÉ* csak a *shusit* említi.

202 | *RHL*: 110.

– a gyermek, aki szüleinek megölését tervezi, vagy megveri, megátkozza magasabb rangú rokonát, vagy szülei feljelentik szülőtisztelet hiánya miatt (ZL 29, ZYS 21);

– a feleség, aki bűnös szándékkal megsebesíti, megveri vagy megátkozza férje szüleit, nagyszüleit (ZL 32);

– rabszolga, akinek kivégzését gazdája kérelmezi (ZL 35);

– a nő, akit elvileg ennél súlyosabb halálbüntetésre ítélnék (JL 7);

– a falépítő, akin már minden csonkítást végrehajtottak, s újra súlyos bűnt követ el, de feladja magát (JL 8);

– akin már minden csonkítást végrehajtottak, s bűnös szándékkal megöl vagy megsebesít valakit, de feladja magát (JL 24);

– a rabszolga, aki feleségül veszi gazdáját vagy annak közeli rokonát, illetve paráználkodik vele (ZAL 9);

– egymással paráználkodó testvérek (ZAL 10);

– pénzhamisító és segítője (QL 4);

– ha valaki tiltott helyen kutatás ás, és valaki belezuhanva meghal (TL 10);

A fentiek közül a leggyakoribb eset a „bűnös szándékkal”, illetve „verekezés közben” végrehajtott emberölés lehetett.

V.1.2. Kettévágás derékban A lefejezésnél súlyosabb halálbüntetés volt a „kettévágás derékban” (*zhan* 斬 vagy *yao zhan* 腰斬).²⁰³ Ez a zhangjiashani szövegek szerint az alábbiakat sújtotta:

– lázadók, illetve a lázadóknak ellen nem állók (ZL 1);

– császári pecsét meghamisítója (ZL 5);

– aki a határon kívülről jön be, hogy lopjon vagy raboljon (DL 6);

– aki elmulasztja az őrszolgálatot (ZYS 1).

V.1.3. Darabokra vágás Ritka és súlyos büntetés a darabokra vágás (*zhe* 磔).²⁰⁴ Ezt a következőkre alkalmazták:

– külső fejedelemségből érkezők, akik oda akarnak csábítani Han-beli lakost, illetve kémkednek (ZL 2);

– váltságdíjat követelő emberrablók (DL 11);

– másnak maradandó károsodást okozó csoportos rablók (DL 9);

– foglyot erőszakkal megszöktetők (DL 9);

– névtelen zsarolók (DL 9);

– mást megölő vagy megsebesítő rablók (DL 9);

– sírrablók (DL 9);

203 | RHL: 111–112.

204 | RHL: 110. HULSEWÉ szerint a *zhe* valójában nem a holttest feldarabolását, hanem közszemlére tételét jelentette.

V. A BÜNTETÉSEK

- emberrablók, akik el akarják adni áldozatukat (DL 9);
- magukat hivatalnoknak álcázó tolvajok (DL 9).

A fentiek természetesen nem azt jelentik, hogy e büntetéseket csak ezekben az esetekben alkalmazták, csupán azt, hogy ezekről van forrásunk.

V.1.4. Fej közszemlére tétele a piacon Egyetlen cikkelyben (ZL 28) szerepel ez a büntetés (*xiao shou shi* 梟首市), pontos tartalmát nem ismerjük. A történeti forrásokban néhányszor szerepel.²⁰⁵

V.1.5. Egyéb halálbüntetések Mint már említettük, a legsúlyosabb büntetést csak a narratív forrásokból ismerjük, ez a sírszövegekben nem fordul elő. A nagy súlyú, politikai jelentőségű ügyekben alkalmazták a „nemzetség kiirtása” (*yizu* 夷族, *miezu* 滅族, *zu* 族) vagy a „nemzetség kiirtása harmadízíglén” (*yi san zu* 夷三族) nevű büntetést, ez valószínűleg a bűnös mellett annak szüleit, fivéreit, valamint a feleségét és gyermekeit érintette.²⁰⁶

Szintén csak a történeti forrásokban szerepel az élve megfőzés és az élve megégetés. Ezeket elsősorban a háborús időszakokban, felkelések idején alkalmazták: Liu Bang és Xiang Yu háborúja idejéről például hét esetét ismerjük a megfőzésnek. A megégetésnek összesen négy esetét ismerjük.²⁰⁷

V.2. CSOKÍTÓ BÜNTETÉSEK²⁰⁸

Az egész kínai ókorban – egészen Han Wendi rendeletéig – az egyik legfontosabb büntetési mód a megcsokítás (*xing* 刑 vagy *rouxing* 肉刑) volt. Olyannyira, hogy a *xing* szót használták általánosan „büntetés” értelemben is, s például a modern kínai nyelv „büntetőjog” szavának (*xingfa* 刑法) is alkotó eleme. A *Shuowen jiezi* 說文解字 is azonosítja a *xinget* és a törvényt, „meghatározásában” ez szerepel: *fa xing ye* 法刑也, vagyis „a törvény: megcsokító büntetés”.²⁰⁹

A csokító büntetéseket a hagyomány szerint már a Korai Zhou-korban ismerték. A *Hanshu* 漢書 *Xingfazhi* 刑法志 című fejezete így írja le az ekkori rendszert:

205 | Például *Hanshu* 97A, *Shiji* 6.

206 | *RHL*: 112–122.

207 | *RHL*: 122–124.

208 | A csokító büntetések különböző fajtáiról, illetve az ezekhez kapcsolódó kényszermunka-fokozatokról lásd még *RHL*: 124–132, *SALÁT* 2003a: 136–141.

209 | *Shuowen jiezi*: 474.

Az Öt büntetést (*wuxing* 五刑): a tetoválást (*mo* 墨), amellyel ötszáz bűn járt, az orrlévágást (*yi* 劓), amellyel ötszáz bűn járt, az ivartalanítást (*gong* 宮),²¹⁰ amellyel ötszáz bűn járt, a láblevágást (*yue* 剕), amellyel ötszáz bűn járt, a halálbüntetést (*sha* 殺), amellyel ötszáz bűn járt²¹¹ – ezt nevezték úgy, hogy „a megbékített fejedelemségek megbüntetésénél használt közepes törvénykönyv”.

Minden esetben, akit kivégeztek, [a holttestét] kiterítették a piacon; akit tetováltak, azzal a kapukat őriztették; akinek levágták az orrát, azzal a szorosokat őriztették; akit ivartalanítottak, azzal a belső [palotákat] őriztették; akinek levágták a lábát, azzal a parkokat őriztették; akit csonkítatlanul (*wan* 完) hagytak, azzal a magtárat őriztették.²¹² Akit rabszolgává tettek (*nu* 奴), a férfiakat a bűnös rabszolgák (*zuili* 罪隸) közé vették fel,²¹³ a nőket pedig a gabonaőrölk (*chong* 春) és a szakácsok (*gao* 槁) közé.²¹⁴ Mindazokat, akiknek nemesi rangjuk (*jue* 爵) volt, akik elmúltak hetvenévesek, vagy akiknek még nem hullott ki a tejfoguk, nem tették rabszolgává.²¹⁵

Amikor a Zhou-ház útja lehanyatlott, s Mu 穆 király²¹⁶ megöregedett, és gondatlanná vált, megparancsolta Fu 甫 fejedelmének, hogy figyelembe véve az időket, készítsen büntetéseket, hogy féken tartsák a négy égtájat. A tetoválással büntetendőek közé ezer [bünt] soroltak; az orrlévágással büntetendőek közé ezer [bünt] soroltak; a térdkalács 髀 [levágásával] büntetendőek közé ötszázat soroltak; az ivartalanítással büntetendőek közé háromszázat soroltak; ami a nagy büntetéssel 大辟 [halállal] büntetendőket illeti, ide kétszáz [bünt] soroltak. Így az Öt büntetés alá háromezer [bünt] soroltak.²¹⁷ Mivel ez a megbékített fejedelemségek közepes törvénykönyvében [szereplő bűnök számánál] ötszáz cikkellyel több, ezt nevezik a „zűrzavar sújtotta fejedelemségek megbüntetésénél használt szigorú törvénykönyvnek”.

五刑: 墨罪五百, 劓罪五百, 宮罪五百, 剕罪五百, 殺罪五百, 所謂刑平邦用中典者也。凡殺人者陪諸市, 墨者使守門, 劓者使守關, 宮者使守內, 剕者使守圜, 完者使守積。其奴, 男子入於罪隸, 女子入春槁。凡有爵者, 與七十者, 與未齠者, 皆不為奴。周道既衰, 穆王眊荒, 命甫侯度時作刑, 以詰四方。黑罰之屬千, 劓罰之屬千, 髀罰之屬五百, 宮罰之屬三百, 大辟之罰其屬二百。五刑之屬三千, 蓋多於平邦中典五百章, 所謂刑亂邦用重典者也。²¹⁸

210| E büntetésnemet hagyományosan kasztrációnak értelmezik, de mivel létezett női megfelelője is (melynek konkrét mibenlétét nem ismerjük), „ivartalanításnak” fordítjuk. Lásd még SALÁT 2003a: 133/ 273. jegyzet, 137.

211| Vö. Zhouli 周禮, Qiuguan 秋官, Sixing 司刑.

212| Vö. Zhouli 周禮, Qiuguan 秋官, Zhanglu 掌戮.

213| Vö. Zhouli 周禮, Qiuguan 秋官, Sili 司厲.

214| Vö. Zhouli 周禮, Xiaguan 夏官, Gaoren 槁人. A mondat utolsó szava a szövegben *gao* 槁, „száraz, korhad”, de ez valószínűleg a *kao* 槁 elírása, mely utóbbi a *kaoren* 槁人 „vendégül látó, főző” rövidítése lehet; nyilván arról van szó, hogy a nőket konyhai szolgálatra vezényelték.

215| Vö. Zhouli 周禮, Qiuguan 秋官, Sili 司厲. A Korai Zhou-kori büntetési rendszer leírásában a *Xingfazhi* kizárólag a Zhouli-ra támaszkodik. Ma már tudjuk, hogy a Zhouli jóval a Korai Zhou-kor után – a Hadakozó fejedelemségek korában vagy a Han-dinasztia alatt – keletkezett, s az általa leírt államszervezet eszményi, nem valós állapotokat tükröz. A Zhouli-ról lásd BOLTZ 1993.

216| Mu király a hagyomány szerint a Kr. e. 10. században uralkodott. A kőre szőtt legendákról lásd MASPERO 1978: 63–64.

217| Vö. SALÁT 2003a: 89–90.

218| *Hanshu* 23: 1091–1093.

V. A BÜNTETÉSEK

A megcsonkító büntetéseket Hanban soha nem alkalmazták magukban, mindig kényszermunka-büntetéssel jártak együtt. A csonkítások „eredménye” a kényszermunka idejének letelte után is megmaradt, s így egyszerre szolgált megszégyenítésként, kezdetleges bűnügyi nyilvántartásként és elrettentésként.

A csonkítások fajtáit az alábbiakban tekintjük át.

V.2.1. Leborotválás A leborotválás (*nai* 耐) a falépítésnél (lásd később) enyhébb kényszermunkára ítélték kísérő büntetése volt. Átvitt értelemben minden, maradandó csonkítással nem járó kényszermunka-büntetést jelenthetett.²¹⁹ Hogy pontosan mit borotváltak le, nem tudjuk: korábbi munkáimban a nyugati szakirodalmat követve a *nait* a „szakáll leborotválásának” fordítottam, de a zhangjiashani szövegekből kiderült, hogy a büntetést nőkre is alkalmazták, így ez az értelmezés helytelen. A borotválás egyrészt a megszégyenítés miatt számított büntetésnek, hiszen a kínaiak ebben az időben nem borotválkoztak, így egy borotvált férfi azonnal kitűnt környezetéből. Másrészt viszont a büntetésnek szakrális jellege is lehetett: az őstisztelethez hozzátartozott az, hogy a testet úgy adták vissza az ősöknek a halál után, ahogy kapták, tehát csonkítatlanul, a haj és a szakáll érintetlenül hagyásával. A borotválással tehát az illető az ősei előtt is kellemetlen helyzetbe került. Azt, hogy nők esetében mit jelentett a *nai*, nem tudjuk.

Vizsgálataim szerint a sírszövegekben a *nai* a leggyakrabban a közrabszolgává vagy közrabszolganővé (*lichenqie* 隸臣妾) tétellel szerepel együtt a leggyakrabban (ZL 11, ZL 25, ZL 27, ZL 33, DL 1, JL 8, JL 24, GL 1, WL 2, ZAL 9, TL 10, XINGL 2). Emellett egy cikkelyben (JL 1) a rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétellel, két cikkelyben (JL 8, GL 1) pedig a *sikou*vá tétellel kombinálják. Gyakran önmagában szerepel, s valószínűnek tartjuk, hogy ilyenkor a közrabszolgaság is vele jár, csak ez annyira egyértelmű, hogy a törvények nem írják ki. Szintén sokszor előfordul az *Ernian lüling*ben a „leborotválás megváltása”, ami gyakorlatilag egyfajta bírság lehetett.

V.2.2. A haj és a szakáll leborotválása A haj és a szakáll leborotválása (*kun* 髡) a *Zouyanshuban* és az *Ernian lüling*ben nem szerepel, de a történetírói források szerint e büntetés minden falépítővé ítéltet sújtott, s éppen magától értetődő volta miatt nem említik.²²⁰

219| RCL: 15–16.

220| RCL: 15, RHL: 129.

V.2.3. Tetoválás Mint láttuk, a tetoválást már a Korai Zhou-korban is alkalmazták, ahol a neve *mo* 墨 volt.²²¹ A tetoválás megcsonkító büntetésnek számított, hiszen az ember testét visszavonhatatlanul módosította, eltorzította. Hanban a büntetést *qing*nek 黥 nevezték, és általában a falépítés mellékbüntetéseként szerepelt. Az elítélt arcára vagy homlokára tetoválták a megszégyenítő jelet (hogy ez pontosan milyen volt, azt nem tudjuk).²²² Az eddig feltárt Han-kori sírszövegek néhány cikkelyben megadják a tetoválás helyét (JL 24, GL 1, GL 5, ZYS 2), és mindegyikben ez szerepel: *qing yan qiu* 黥顏頤. A *yan* a homlokot, pontosabban – a *Shuowen jiezi* szerint – a két szemöldök közötti területet jelenti, míg a *qiu* az arcnak a járomcsontnál levő részét. A tetoválás csaknem minden esetben a legsúlyosabb fokozatú férfi, illetve női kényszermunkára ítélték, a falépítők és gabonaőrők kísérő büntetése volt (például ZL 3, ZL 9, ZL 17, ZL 18, ZL 20, ZL 22, ZL 23, ZL 29, ZL 36, DL 1, DL 8, DL 10, JL 7, JL 11, JL 16). Egy esetben a tetoválás biztos nem jár falépítéssel: a ZL 24 szerint a rabszolgát, ha bizonyos bünt követ el, tetoválják, és visszaadják a gazdájának. Előfordult, hogy valakit a tetoválás megváltására ítélték (Z 33).

V.2.4. Az orr levágása Az orr levágása (*yi* 劓) egy *Ernian lüling*-beli cikkelyben szerepel (JL 7), ahol azt a visszaeső bűnözőt sújtják orrlevágással, akinek tetoválás járna, de már korábban tetoválták. Emellett a JL 22 megadja az orrlevágás megváltásának árát (1 *jin* arany). Emellett a ZYS 4-ben találkozunk egy emberrel, akit régebben tetováltak, és levágták az orrát. E nem túl bőséges információ alapján úgy tűnik, hogy az orrlevágásra akkor került sor, hogy ha egy bűnért tetoválás és falépítés járt, de valamilyen tényező miatt a büntetést súlyosbítani kellett. A büntetés más Han-kori szövegekben is csupán egyszer szerepel.²²³

V.2.5. A bal lábfej levágása E büntetés a *zhan zuo zhi* 斬左趾 nevet viselte, és elképzelhető, hogy a *zhi* nem lábfejet, hanem lábujjat jelentett. A büntetésre kevés példát ismerünk. A JL 7 szerint azon a visszaeső bűnösön hajtják végre, akinek korábban levágták az orrát, s most tetoválással kéne sújtani. A JL 9 által említett esetben a lábfej levágása falépítéssel jár együtt. A GL 5-ben az a férfi rabszolga jár így, aki gondatlanul tesz panaszt maga ellen (nem tudjuk, ez mit jelentett) – s a csonkítás után visszaadják a gazdájának.

221 | A tetoválás ókori kínai alkalmazásáról lásd REED 2000, különösen a tetoválásról mint büntetésről szóló részt (364–366).

222 | RCL: 15, RHL: 124–125.

223 | RCL: 15; RHL: 125.

V. A BÜNTETÉSEK

A ZAL 13 szerint annak vágják le a bal lábfejét, aki erőszakkal feleséget rabol magának, illetve annak, aki segíti őt ebben. A JGL 1 szerint az kapja ezt a büntetést – falépítéssel kombinálva –, aki átmászik egy határerődítményen, a ZYS 4 szerint pedig – szintén falépítéssel együtt – az, aki feleségül vesz egy szökevényt.

V.2.6. A jobb lábfej levágása A *zhan you zhi* 斬右止 nevű büntetés a valóságban a bal és a jobb lábfej (vagy azok lábujjai) levágását jelentette – a büntetés csak egyszer szerepel az *Ernian lüling*ben (a *Zouyanshuban* egyszer sem): a JL 7 szerint azt a visszaeső bűnöst, akinek korábban már levágták a bal lábfejét, s tetoválással sújtandó bünt követ el, a jobb lábfej levágására ítélik. Ez volt a kasztráció után a legsúlyosabb megcsonkítás.²²⁴

V.2.7. Kasztráció A Han-kori történeti művekben a kasztrációnak (*fu* 腐 vagy *gong* 宮) jó néhány esete szerepel (a leghíresebb ilyen eset Sima Qiané, a nagy történetíróé), de a kéziratos forrásokban kevésszer említik. A *Zouyanshuban* nem találkozunk vele, az *Ernian lüling*ben is csak néhány cikkelyben fordul elő (lásd alább). A nőknél a kasztrációnak megfelelő büntetést szintén *gong*nak nevezték, ami a kommentátorok szerint az „elzárás a palotában” (*bi gong* 閉宮) rövid formája – hogy ez pontosan mit jelentett, nem tudjuk, talán az orvosi iratokban néha „palotának” nevezett női nemi szerv valamiféle megcsonkítását.²²⁵ Az *Ernian lüling* az alábbi információkat tartalmazza a kasztrálásról:

- azt a visszaeső bűnöst, akinek korábban már levágták mindkét lábfejét, s tetoválással sújtandó bünt követ el, kasztrálásra ítélik (JL 7);
- a kasztrálás megváltásának ára: egy *jin* és négy uncia arany (JL 22);
- a kasztrálandó személyt a „belső hivatalba” (*neiguan* 內官 – hogy ez pontosan mit jelent, nem tudjuk) kell költöztetni, s ott kell végrehajtani a kasztrálást (JL 22);
- ha valaki gondatlanul feljelent valakit egy kasztrálással sújtandó bűn vádjával, akkor leborotválással és közrabszolgává tétellel sújtsák (GL 1);
- nemi erőszakért kasztrálás jár, s emellett az illetőt palotai közrabszolgává (*gong lichen* 宮隸臣) teszik (ZAL 12, SHL 1).²²⁶

224| RCL: 15; RHL: 125–126.

225| Ebben az értelemben szerepel a *gong* például a *Dong Xuan mester* (*Dong Xuan zi*) című Hat dinasztia korabeli (Kr. u. 4–6. század), szexualitással foglalkozó tankönyvben is. (In TÖKEI–VÁMOS 1998: 112–115. A kérdésről bővebben lásd RHL: 127, 144–145/87–89. jegyzet.)

226| A kasztrációról lásd még RHL: 127–128.

V.3. KÉNYSZERMUNKA-BÜNTETÉSEK

A Korai Han-kori jogi jellegű sírszövegekben a kényszermunka a leggyakrabban említett büntetés – valószínűleg ezt szabták ki a legtöbbször, s a zhangjiashani sír tulajdonosa is elsősorban ilyen súlyú bűnügyekkel foglalkozhatott. A kényszermunka-büntetés részleteiről viszonylag keveset tudunk, csak az elnevezéseik, néhány rájuk vonatkozó adminisztratív szabály, illetve a Han-kori történeti művek utalásai maradtak fenn. A büntetés kiszabása eltért a ma megszokott gyakorlattól: nem a büntetés időtartamát szabták meg, hanem a teljesítendő kényszermunka fokozatát. Minden fokozathoz megszabott munka, megcsonkítás és megbilincselési módozat tartozott, némi mérlegelési lehetőséggel. Ítélethozatalkor tehát csak a büntetés fokozatát mondták ki, annak konkrét tartalma közismert volt. A változatos elnevezések ellenére valószínűnek tűnik, hogy az elítéltek mindig azt a munkát végezték, amelyre az államnak éppen szüksége volt (tehát például a rőzsegyűjtők is dolgozhattak építkezéseken, sőt harcolhattak a háborúkban).²²⁷ Az elnevezések eredete ismeretlen.

Külön problémát jelent a büntetések időtartamának kérdése, amiről élénk – és máig eldöntetlen – vita zajlik a kutatók körében. Egyesek szerint a kényszermunka egész életre szólt. Másik szerint minden fokozathoz meghatározott időtartam tartozott. Megint más tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy a büntetés meghatározatlan időre, de nem életfogytig szólt, hanem a következő amnesztiáig (közkegyelmet igen gyakran hirdettek a Han-kori uralkodók, mivel az erényszerző cselekedetnek számított).²²⁸ Annyi biztos, hogy Han Wendi császár később részletezett reformjai rögzített időtartamot rendelnek a büntetésekhez, ami épp azt jelentheti, hogy korábban a büntetési periódus nem volt meghatározva.²²⁹

A kényszermunka fokozatai az alábbiak voltak.

V.3.1. Falépítés (*chengdan* 城旦) és gabonaőrlés (*chong* 舂) Ez volt a legsúlyosabb kényszermunka-fokozat. A *chengdan* kifejezést „falépítésnek”, női megfelelőjét, a *chongot* „gabonaőrlésnek” fordítjuk. A *Hanshu* egyik kommentátora, Ying Shao 應劭 (140–206 k.) így magyarázza e kényszermunka-fokozatok neveit:

227| *RHL*: 130–131.

228| Az amnesztiáról lásd *RHL*: 225–250, TWITCHETT–LOEWE 1986: 533–534, LEWIS 2007: 231. Azt a gondolatot, hogy a büntetések nem meghatározott időre szóltak, GAO HENG vetette fel először (1977: 43–44). A különböző elméletekről lásd SANFT 2005: 91/41. jegyzet.

229| A kényszermunka-fokozatokról lásd még *RCL*: 14–17, *RHL*: 128–132.

V. A BÜNTETÉSEK

Chengdan 城旦 (falépítő): hajnalban (*dan*) kel, hogy falakat (*cheng*) ellenőrizzen vagy építsen. *Chong* 舂 (gabonaórló): a nők nem vesznek részt a külső szolgálatokban, csak őrlnek (*chong*),²³⁰ hogy legyen rizs. Mindkettő négyéves büntetés.

城旦者，旦起行治城；舂者，婦人不豫外徭，但舂作米：皆四歲刑也。²³¹

A *cheng* „falat” jelent, míg a *dan* „hajnalt”. Ez utóbbi azonban – a kommentátor magyarázatától eltérően – valószínűleg kölcsönszó, amely az azonos kiejtésű, „teher” jelentésű szó (*dan* 擔) helyett áll. A büntetés korai Han-kor^{ri} időtartamát nem ismerjük, a rögzített periódusra való utalások későiek. A büntetés – a történetírói források szerint – a következőkkel járt együtt: a fej leborotválása (*kun* 髡), „vasgallér” (*qian* 鉗) viselése a nyakban, botozás, valamint a láb megbéklyózása.²³² A kéziratos forrásokból azonban az derül ki, hogy a falépítés (és gabonaórlás) messze leggyakoribb kísérő büntetése a tetoválás volt. Emellett a csonkítás lehetett lábfejevágás és orrlevágás. Előfordul az is, hogy a falépítővé tétel mellett a *xing* 刑, „megcsonkítás” szó szerepel, további részletek nélkül. Többször szerepel – általában valamiféle enyhítő körülmény megléte esetén – a *wan chengdan* 完城旦, „teljes, csonkítatlan falépítő” kifejezés is, ami azt jelenti, hogy az illető a többi falépítővel együtt dolgozott, de – a szokásos borotváláson kívül – más csonkítással nem sújtották.²³³ Hulsewé szerint a csonkítatlanok büntetésének időtartama a Han-korban négy év volt, tehát kevesebb, mint a többi falépítőé.²³⁴ A szövegek nem említik, de a történetírók alapján valószínűsíthető, hogy a haj és az arcszőrzet leborotválása minden falépítőnél kötelező volt, s nincs kizárva a botozás és a „vasgallér” általános használata sem. Emellett a falépítőknek bilincset és lábbéklyót kellett viselniük.

A falépítő büntetés női megfelelője a *chong*, „gabonaórló” volt. A büntetés nevében és azon kívül, hogy ez a nők legsúlyosabb kényszermunka-büntetése, a Han-korból szinte semmit nem tudunk, leszámítva a fent idézett kommentárt. Érdekes azonban itt megemlíteni egy Qin-beli cikkelyt a *Tizenennyolcféle Qin-beli törvény* című shuihudi szövegcsoporthoz, amely talán a Han-korhoz hasonló állapotokat ír le:

230| A *chong* szó jelenthet „cséplést” is.

231| *Hanshu* 2: 30.

232| *RHL*: 128–129.

233| *RCL*: 15.

234| *RHL*: 130.

A 70

A falépítők és a gabonaőrők hordjanak vörös ruhát, s viseljenek vörös fejfedőt. Bilincseljék és béklyózzák meg őket.²³⁵ Úgyes falépítők ne vezessenek és felügyeljenek [más elítélteket]; akiket kineveztek vezetővé és felügyelővé, azok vezessenek és felügyeljenek. A gabonaőrők és falépítők, akik kimennek a közmunkára, ne merészkedjenek a piacra menni és az épület külső kapuján²³⁶ kívül maradni. Ha át kell haladniuk a piacon, akkor tegyenek kerülőt, ne haladjanak át. Ha falépítők vagy gabonaőrők megrongálnak vagy eltörnek egy agyagedényt, vaseszközt, faeszközt, vagy nagy szekerek készítésekor eltörik a kerékabroncsot, akkor azonnal botozzák meg őket. Egy garas értékű [kárért] tíz botütést kapjanak. Húsz vagy több garas értékű [kár esetén] teljes botozásban részesüljenek. Az eszközt töröljék [a nyilvántartásból]. Ha nem botozzák meg azonnal, akkor a felelős hivatalnok térítse meg [a kár] felét. *[Törvény] a munkák felügyelőiről.*

城旦春衣赤衣，冒赤氈，枸櫞欂櫨之。仗城旦勿將司；其名將司者，將司之。春城旦出徭者，毋敢之市及留舍閫外；當行市中者，回，勿行。城旦春毀折瓦器、鐵器、木器，為大車折輶，輶答之。值一錢，答十；值廿錢以上，熟答之，出其器，弗輶答，吏主者負其半。司空²³⁷

A falépítők és gabonaőrők tehát – legalábbis a Qin-korban – a társadalomtól elszigetelve éltek, megsegényítő vörös ruházatot, illetve bilincset kellett hordaniuk. Bár a különböző helyeken végzendő munkák miatt nem voltak folyamatosan elzárva, a társadalom többi tagjával nem érintkezhetek – erre utal, hogy nem volt szabad áthaladniuk a piacon. Ha kárt okoztak az általuk használt eszközökben vagy alapanyagokban, azonnali botozással büntették őket. Tilos volt falépítőkre más elítéltek vezetését bízni, még akkor is, ha „ügyesek”, vagyis a feladatra alkalmasak voltak. Az általuk végzett munkáról csupán annyit árul el a cikkely, hogy részt vehettek a „nagy szekerek” készítésében, vagyis iparos munkát is végezhettek, bár más cikkelyekben döngölt falak építésével, épületbővítésekkel, földek művelésével hozzák őket összefüggésbe. Az elítéltek gabonafejadagját és ruházatuk biztosítását pontos előírások rögzítették.²³⁸ A források utalnak arra, hogy büntetésük letelte után a falépítők és gabonaőrők nem váltak szabad emberré, hanem meghatározott ideig még enyhébb fokozatú kényszerszermunkásként kellett dolgozniuk.

Nem tudjuk, mi történt a falépítőkkal, ha a teljes büntetésük letelt. Az biztos, hogy ha a kényszerszermunka mellett megcsonkították őket, akkor nem térhettek vissza a társadalomba, hanem úgynevezett „rejtett

235| *Gou du lei di* 枸櫞欂櫨. A kifejezés értelme minden valószínűség szerint „kézbilincs és lábbéklyó” (lásd *RCL*: 69–70/13. jegyzet), de e szóösszetételek más szövegekben nem szerepelnek.

236| *She hui* 舍閫: a szövegből nem derül ki, hogy milyen épületről van szó.

237| *SHD*: 89–90.

238| A Qin-beli kényszerszermunkások életkörülményeiről lásd még *SALÁT* 2006: 235–244.

V. A BÜNTETÉSEK

hivatalnokká” (*yinguan* 隱官) váltak. Ez valószínűleg olyan szolgálatot jelentett, amelyet távoli, elzárt vidéken kellett végezni, ahol a volt elítélt nem volt kitéve a társadalom megvetésének. Mivel a falépítés szokásos kísérő büntetése, a tetoválás csonkításnak számított, a rejtett hivatalnokká válás valószínűleg a legtöbb falépítőt érintette. A *Zouyanshu* egyik cikkelyében (ZYS 4) egy olyan rejtett hivatalnok szerepel, akit korábban tetoválással és orrlevágással sújtottak. Az illető megházasodik (tehát a rejtett hivatalnok is köthetett házasságot), de mivel tudtán kívül egy szökött rabszolgát vesz el, újra megbüntetik. A bűnért tetoválás és falépítés járna, de mivel tetoválva már volt, ezért levágják a bal lábfejét, és falépítésre ítélik. A ZYS 17 cikkelyben – amely ugyan a Han-kori sírból került elő, de tartalmát a Qin-korra datálják – az ártatlanul tetoválásra és falépítésre ítélt személlyel kapcsolatban, ártatlansága kiderülése után, a következő rendelkezést hozzák: „Mentesítsék Jiangot [a büntetés alól], s válják belőle rejtett hivatalnok. Elrendeljük, hogy szabadon házasodhasson, s helyezték el őt Yuben 於. A feleségét és gyermekeit már eladták; a járási hivatal váltsa ki őket. Egyéb lefoglalt dolgait is eladták, az árát adják oda neki. Engedtesse el neki az elítéltetés költsége, a költséget ... ember adja vissza.” Látható tehát, hogy ha valakit egyszer elítéltek és megcsonkítottak, akkor már soha többet nem tölthette be a társadalomban ugyanazt a helyet, mint korábban, még abban az esetben sem, ha ártatlan volt.²³⁹

V.3.2. Rőzséggyűjtés (*guixin* 鬼薪) és rizsrostálás (*baican* 白粲) A *guixin* 鬼薪 és a *baican* 白粲 a második fokozatú kényszermunkát jelentette. A már idézett Ying Shao így magyarázza e büntetéseket:

Rőzsét (*xin*) gyűjteni az ősök temploma számára: ezt nevezik rőzséggyűjtésnek (*guixin*). Ülni és rizst (*zan* 粲) válogatni, hogy az teljesen fehér (*bai* 白) legyen: ezt nevezik rizsrostálásnak (*baican*). Mindkettő hároméves büntetés.

取薪給宗廟為鬼薪，坐擇米使正白為白粲，皆三歲刑也。²⁴⁰

A *gui* jelentése „szellem, kísértet”, a *xiné* pedig „rőzse, tüzelő”. Emiatt magyarázza a kommentátor úgy, hogy az elítélt rőzsét gyűjt az ősök temploma, illetve az abban lakozó szellemek számára. Valószínűbb azonban, hogy a *gui* itt a hasonló kiejtésű *gui* 歸 kölcsönszava, melynek van „összeszed”, „összegyűjt” jelentése is. A büntetés konkrét tartalma feltehetően nem kapcsolódott a nevéhez: az elítéltek azt a munkát végezték, amire éppen szükség volt. A Han-kor későbbi évtizedeiben ez a büntetés három évig tartott.

239| Rejtett hivatalnok szerepel még a JL 24, WL 2, WL 6, HL 5, HL 6, FUL 8 cikkelyekben.

240| *Hanshu* 2: 32.

A rőzsegyűjtés női megfelelője a *baican*, szó szerint „fehér rizs”, ez „rizsrostálónak” fordítható. Elképzelhető, hogy ezek az elítéltek gabonát válogattak a közraktárakban, de pontos adataink erről sincsenek. Feltételezhető, hogy e kényszermunka-fokozat általános kísérő büntetése a leborotválás (*nai*) volt. A Qin-korban a rőzsegyűjtők és rizsrostálók is vörös ruhát, illetve bilincset és béklyót viseltek. Az életkörülményeik és az általuk végzett munka is valószínűleg hasonló volt a falépítőkéhez, csak a kísérő csonkítás volt enyhébb, illetve minden bizonnyal a büntetés is rövidebb ideig tartott.²⁴¹

V.3.3. Közrabszolga és közrabszolganő (*lichenqie* 隸臣妾) A *lichen* 隸臣 kifejezést, amely a harmadik fokozatú kényszermunkát jelöli, jobb megoldás híján – és hogy jelezzük a vele kapcsolatban felmerülő bizonytalanságot – „közrabszolganak” fordítjuk. Ez és női megfelelője, a *liqie* 隸妾 – a két kifejezés leggyakrabban együtt szerepel, *lichenqie*ként 隸臣妾 – a legvitatottabb terminus, aminek oka a szóhasználat: mind a *li*, mind a *chen* rabszolgát jelent (a *qie* pedig rabszolganőt), ezért könnyen összekeverhető a kényszermunka-büntetés, illetve az (örökletes) rabszolgai státusz neve.²⁴² A megoldás az, hogy élesen el kell választani a *lichenqie*, a *lichen* és a *liqie* kifejezéseket a *chenqie* 臣妾, a *chen* 臣 és a *qie* 妾 szavaktól. Az előbbiek az általunk „közrabszolga(nő)nek” fordított kényszermunkásokat jelentik, míg az utóbbiak az egyszerű, *nuqie*nek 奴妾 is nevezett rabszolgákat.²⁴³ Van olyan elmélet, mely szerint a *lichenqie* többértelmű szó volt, s jelenthetett egyrészt kényszermunkást, másrészt meghatározott, örökletes rabszolgai státuszt, de ezt nem tartjuk valószínűnek. Ebben az esetben ugyanis ugyanaz a szó két igen különböző jogi státuszt jelölt volna, s a precizításra törekvő jogi szövegekben egész biztosan valami módon megkülönböztették volna őket.

A közrabszolga(nő) büntetése a Han-kor kései időszakában – a rőzsegyűjtőkhöz hasonlóan – három évig tartott. Kéziratos forrásainkban a *lichenqie* kényszermunka-fokozat minden olyan cikkelyben, ahol a kísérő megcsonkítás is meg van adva, a leborotválással (*nai*) szerepel együtt. Megszégyenítő ruhára, illetve béklyóra vagy bilincsre a közrabszolgákkal kapcsolatban a cikkelyek nem utalnak. A források szerint a közrabszolgák munkakörülményei nem voltak olyan szigorúak, mint a súlyosabb fokozatú kényszermunkásoké, s elképzelhető, hogy „kikölcsönözték” őket magánembereknek.

241| Vö. A 68, SHD: 84.

242| A *lichen* (és *liqie*) kifejezés értelmezéséről lásd RHL: 130, HULSEWÉ 1978: 211–213, GAO HENG 1977, HULSEWÉ 1981a, RCL: 15. A *lichenqie* értelmezéséről Kínában folyt vita irodalmáról lásd YATES 1995: 347–348, 46. jegyzet.

243| HULSEWÉ 1981a.

V.3.4. Rablók elleni őr (*sikou* 司寇) A *sikou* 司寇, „rablók elleni őr”, esetleg „határőrszolgálat”,²⁴⁴ a negyedik fokozatú büntetés, amely két módon volt kiszabható. Egyrészt lehetett valakit eleve *sikou*vá ítélni (a Korai Han-kor késői szakaszában e büntetés két évig tartott), másrészt a súlyosabb kényszermunkát végzők bizonyos idő letelte után *sikou*vá válhattak. A *sikou* mind férfi, mind női elítéltet jelenthetett. Csonkító büntetést a *sikou*vá tétel mellett csak egy-kétszer említenek a források, ez minden esetben leborotválás (például JL 8, GL 1). Érdekes módon – a többi kényszermunkással ellentétben –, *sikou* kaphatott állami ajándék ruházatot (CL 1), élelmet (CL 8), földosztáskor szántóföldet (HL 5), telket (HL 6). Ez utóbbi cikkelek arra utalnak, hogy a *sikou* valójában nem is végzett kényszermunkát, hanem a szó inkább valamiféle státuszt jelöl, amely a közembernél alacsonyabb rendű, a rejtett hivatalnoknál pedig némileg magasabb.

V.3.5. Vigyázó (*hou* 候) A *hou*, „vigyázó” volt a legenyhébb büntetés, amely a Han-kor késői időszakában egy évig tartott; konkrét tartalmát nem ismerjük.²⁴⁵ A zhangjiashani szövegekben a szó nem szerepel.

A kényszermunkához kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy börtönbüntetés nem létezett: mivel, mint már említettük, a szabadság nem számított jelentős értéknek, megvonása sem lehetett túlságosan elriasztó büntetés. Ez alól két látszólagos kivétel van. Az egyik a hatalmi harcokban éppen vesztes magas rangú személyek őrizetbe vétele, mozgásuk korlátozása: ez azonban inkább a politikai csatározások, mint a büntetőjog területére tartozik. A másik a gyanúsítottak őrizetbe vétele és fogságban tartása: de ez önmagában nem számított büntetésnek, csak arra szolgált, hogy megakadályozza a terheltek megszökését az ítélet meghozatala előtt, vagyis egyfajta vizsgálati fogságot jelentett.

A kényszermunka-büntetés nagy súlya a kínai büntetőjog rendszerében sokáig fennmaradt, találkozhatunk vele például a *Vízparti történet* számos betyárjának élettörténetében. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a hagyomány a mai napig érezteti hatását: a Kínai Népköztársaságban máig jellemzőbb az elítéltek „munka általi átnevelésre” (*laogai* 勞改) küldése, mint a kisszámú börtön valamelyikében való elhelyezése.

Meg kell még jegyezni, hogy a kényszermunka nem azonos a közmunkával (*yao* 徭): míg az előbbi a bűnözők büntetése, az utóbbi minden közszabad kötelessége. A közmunkának két formája volt: egyrészt részvétel

244| Megjegyzendő, hogy a szó korábbi szövegekben (például a *Shujing*ban) az egyik, igazságszolgáltatással foglalkozó főhivatalnokot, a „bűnösök igazgatóját” jelentette (lásd MASPERO 1978: 77 és *passim*).

245| RCL: 15, 88 (A 103/1. jegyzet).

a középítkezéseken és egyéb munkálatokban, másrészt pedig katonai szolgálat (a Han-korban az előbbi elvileg évi egy hónap, az utóbbi egy ember életében két év volt).²⁴⁶

V.4. Bírság

Az enyhébb bűncselekmények, illetve bizonyos enyhítő körülmények fennállása esetén a közepesen súlyos büntettek egyik szankciója a bírság (*fa* 罰) volt.²⁴⁷ Ezen a területen némi változás történt a Qin-beli rendszerhez képest. Qinben a bírság neve még *zi* 貲 volt, s a bírságokat páncélzatban (*jia* 甲), pajzsban (*dun* 盾) és – ritkábban – a páncélzatot összetartó fonalban (*luo zu* 絡組) adták meg, vagyis egy-egy szabálysértés bírsága egy-két páncélzat, egy-két pajzs vagy meghatározott egységnyi fonal volt.²⁴⁸ Feltételezésem szerint – amelyet azonban források nem igazolnak – már Qinben sem konkrét fegyvereket kellett beszolgáltatni, hanem azok árát, vagyis az „egy páncélzat”, „két páncélzat” stb. bírság jelentése meghatározott összegű pénz vagy nemesfém beszolgáltatása volt. A Korai Han-korban szakítottak ezzel a gyakorlattal, s a bírságokat „aranyban” (*jin* 金) szabták ki. Ez utóbbi mibenléte nem teljesen egyértelmű: bár a zhangjiashani szövegekben számtalanszor előforduló *jin* szót a kínai filológusok következetesen „aranyrak” (*huangjin* 黃金) értelmezik, gyanúm szerint könnyen meglehet, hogy valójában ezüstből van szó. A *jin* ugyanis egyszerre jelent „aranyat” és „fémet”, s utóbbi jelentésében ezüstre is vonatkozhat. Azt pedig tudjuk, hogy a kínai történelem nagy részében fizetőeszközként – a rézermék mellett – az ezüst szolgált, nem az arany. Az ezüstből nem öntöttek vagy vertek pénzt, hanem kisebb darabokban, súly alapján számoltak vele.

A DL 14-ben „sárga arany” (*huangjin* 黃金) szerepel mint csempészárú, ami szinte biztosan aranyat jelent. Ha azonban a törvényekben a *jin* mindig aranyat jelentett volna, nem feltétlenül lett volna szükség e cikkelyben a „sárga” jelzőre. A TL 2-ben négy uncia „sárga aranyat” említenek bírságként, a TL 7-ben pedig kettő uncia. A JGL 2 a „sárga arany” kivitelének tilalmáról rendelkezik, illetve sárgaarany-berakásos eszközöket említ. Mivel a szóhasználat a zhangjiashani szövegekben nem föltétlenül egységes, ebből még nem következik biztosan, hogy a *jin* és a *huangjin* két különböző fémet

246| RCL: 11.

247| A bírságokról bővebben lásd HULSEWÉ 1978: 208–211, RHL: 134–135. A *zi* szó Han-kori meghatározását lásd *Shuowen jiezi*: 285.

248| SALÁT 2006: 261.

V. A BÜNTETÉSEK

jelentett. Az egyetlen cikkely, amelyben az egyértelműen ezüst jelentésű írásjegy (*yin* 銀) szerepel, a JBL 11-es. Ebben többek között ezüstmányászatról van szó, s érdekes módon, míg a rendelkezés első felében *yin* bányászatáról van szó, ugyanennek a fémnek a feldolgozott változata már *jinként* szerepel – ez igazolja, hogy a korban a *jín* szót használták az ezüstre is. Ám ugyanebben a cikkelyben később *jín* bányászatáról is szó esik, aminek más az adózása, mint a *yiné*, tehát ebben a részben egész biztosan nem ezüstről van szó, hanem valószínűleg aranyról. Érdemes még megemlíteni a QL 1 cikkelyt, melynek értelmében ha az „arany” (*jín*) nem „kékesvörös” (*qing chi* 青赤), akkor nem hozható forgalomba. Mindennek alapján nem állíthatjuk biztosan, hogy a bírság – az általános értelmezéssel szemben – nem arany, hanem ezüst volt, de ez is elképzelhető. Mindenesetre a fordításban a *jint* a szakirodalomban általánosan elfogadott „aranyként” adjuk vissza.

Az esetek túlnyomó többségében a bírságot nem pénzben, hanem aranyban adták meg, s a bírság lehetett egy, kettő, négy, nyolc uncia (*liang* 兩) vagy egy *jín* 斤 arany (vagy, ha a fenti feltételezésünk helyes, ezüst).²⁴⁹

Egyetlen egy speciális esetet ismerünk, ahol a bírságot nem nemesfémbe, hanem pénzbe (*qian* 錢, ezt „garasnak” fordítjuk) adják meg: a XINGL 5 szerint ha valaki elmulaszt részt venni a közmunkában (vagy a szekere és ökrét nem adja át erre), akkor elmulasztott naponként 22 garast fizet.

Ugyanakkor nincs szó arról, hogy a bírságot mindenképpen nemesfémbe kellett volna befizetni. A *Törvények az aranyról és vászonról* című szövegcsoporthoz tartozó egyik cikkelye (JBL 6) leszögezi: „Ha valakit megbírságnak, büntetést vált meg, adósságot törleszt, s aranyat kell beszállíttatnia, de szeretné az összeget az átlagos ár szerint átszámolva pénzben befizetni (...) akkor mindent engedélyezzék. Mindezen esetekben a kétezzer vékás hivatalnok alá tartozó járási hivatalnak a tizedik hónapban az arany átlagos árának megfelelő pénzt adjanak be, és mentesítsék őket tartozásuktól.” Vagyis az aranyat át lehetett számítani garasra, méghozzá nem a mindenkori piaci árfolyamon számolva, hanem „átlagos áron” (*pingjia* 平價). A cikkelyből az is kiderül, hogy a bírságot a járási hivatalba fizették be, méghozzá a tizedik hónapban.

Bírság igen sok cikkelyben szerepel, álljon itt néhány példa az egyes tételekre. Egy uncia bírságot fizet, aki véletlenül írásjegyeket töröl egy dokumentumról (ZL 12); aki 1–22 garas közötti értékben lop (DL 1); aki a postaszolgálat hivatalnokaként fél napnál tovább feltartóztat egy levelet (XSHL 7); stb. Két uncia a bírsága annak, aki vele azonos vagy nála alacsonyabb rangú embert megver (ZL 22); aki haszonnövényeket ültet egy útra (TL 6); aki illetékes hivatalnokként nem fogja el az adóját eltitkoló árust (GSHL 2); stb.

249 | 1 *liang* 兩 (uncia) = 15,36 gramm, 1 *jín* = 16 uncia = 245 gramm.

Négy uncia bírságot fizet – a kártérítésen felül – az, akinek a hibájából tűzvész terjed tovább (ZL 3); aki gondatlanul hamis állításokat ír a császárnak (ZL 8); aki alacsonyabb nemesi rangúként megver egy nála magasabb nemesi rangút (ZL 22); stb. Nyolc uncia fizet a kiszabni elmulasztott évenként a bíró, aki a törvényben megadottnál rövidebb fogva tartásra ítél egy bűnöst (JL 9). Egy *jīn* aranyat fizet az, aki a felelősségi csoport tagjaként nem jelenti fel az adóját eltitkoló piaci árust (GSHL 2).

V.5. BÜNTETÉS MEGVÁLTÁSA

A zhangjiashani cikkelyekből kiderül, hogy – csakúgy, mint Qinben²⁵⁰ – egyes esetekben a halálbüntetést, csonkítást, kényszermunkát és botozást pénzzel meg lehetett váltani (*shu* 贖). Ez valószínűleg nem általános lehetőség volt, hanem olyan privilégium, amellyel csak egyesek – hivatalnokok, nemesi rangok viselői – rendelkeztek.²⁵¹ Ugyanakkor érdekessége a Han-kori jognak, hogy – a Qin-korhoz hasonlóan – lehetett valakit a büntetés megváltására ítélni – vagyis tulajdonképpen ily módon egyfajta bírsággal sújtani. A megváltás történhetett pénzzel (arannyal), illetve nemesi rangról való lemondással.

Ha valakinek bizonyos fokozatú nemesi rangja volt, akkor annak visszadásával megválthatta a büntetést. Ennek konkrét részleteit nem ismerjük; a ZL 30-ból azt tudjuk, hogy a szülei ellen bűnt elkövető nemesi rangot viselő gyerek *nem* élhetett ezzel a lehetőséggel.

Az egyes büntetések megváltásának eseteiről valamivel többet tudunk. Leborotválás megváltására ítélték például a gondatlanságával kárt okozó hajóst (ZL 4); a viszonylag távoli rokonát megverő személyt (ZL 34); a más enyhébb bűn miatt gondatlanul feljelentő személyt (GL 1); stb. A tetoválás megváltására ítélték többek között azt, aki szidalmazta vagy megátkozta idősebb testvérét (ZL 33); aki utat nyitott egy falon keresztül (ZAL 1); stb. A halálbüntetés megváltására ítélték azt, aki „hibát elkövetve” vagy „játék közben” megölt egy másik embert (ZL 16); a szülőt/gazdát, aki agyonverte gyermekét/rabszolgáját (ZL 31); a hivatalnokot, aki halálra botoztatott egy kényszermunkást (ZL 37). A fentiek mellett kétszer szerepel még szankcióként a lábfej levágásának megváltása (JL 7, GL 1), illetve kétszer a falépítés megváltása (HL 9, JGL 5).

Az egyes büntetések megváltásának árát is megőrizte az egyik cikkely (JL 22):

250 | SALÁT 2006: 263–264.

251 | RHL: 205–214.

V. A BÜNTETÉSEK

A halálbüntetés megváltásának ára: két *jin* és nyolc uncia arany.

A falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel megváltásának ára: egy *jin* és nyolc uncia arany.

A [lábfej-] levágás, kasztrálás megváltásának ára: egy *jin* és négy uncia arany.

Az orrlevágás, tetoválás megváltásának ára: egy *jin* arany.

A leborotválás megváltásának ára: tizenkét uncia arany.

A száműzés megváltásának ára: nyolc uncia arany. (...)

贖死、金二斤八兩。贖城旦舛・鬼薪白粲、金一斤八兩。贖斬・府（腐）、金一斤四兩。贖・黥、金一斤。贖耐、金十二兩。贖葬（遷）、金八兩。

A fent már említett JBL 6 szerint az aranyat büntetés megváltása esetén is át lehetett számítani pénzre, szintén „átlagos ár” szerint.

V.6. BOTOZÁS

A botozást – amelyet bambuszhusánggal hajtottak végre – három esetben alkalmazhatták: egyrészt vallatáskor, tehát *nem* büntetésként; másrészt kisebb súlyú kihágások megtorlásakor; harmadrészt pedig a kényszermunka mellett kiegészítő büntetésként. A vallatáskor végrehajtott botozásról nem tudunk sokkal többet annál, mint hogy a korábban idézett ZYS 17 szerint a megbotozott vádlott fájdalomában vagy félelmében akkor is bűnösnek vallhatta magát, ha valójában ártatlan volt. A kényszermunka melletti kísérő botozásról nincs elsődleges információnk. A büntetésként végrehajtott botozásról az *Ernian lüling* az alábbi információkat tartalmazza:

A JL 8 szerint azok a kényszermunkások, akiken már az összes csonkítást végrehajtották, s leborotválással vagy súlyosabb büntetéssel járó bünt követ nek el, száz botütést kapnak. A JL 23 szerint ha egy rőzsegyűjtő/rizsrostáló büntetésmegváltással vagy enyhébb büntetéssel járó bünt követ el, akkor száz botütést kap. A JL 24 szerint ha egy rabszolga büntetésmegváltással vagy enyhébb büntetéssel járó bünt követ el, akkor száz botütést kap, s ugyanez a büntetése a súlyosabb bünt elkövető rabszolgának is, ha fiatalossága vagy öregsége miatt nem lehet megcsonkítani, vagy pedig már az összes megcsonkítást végrehajtották rajta.

A WL 1 és WL 8 szerint ha valaki megszökik, de feladja magát, ötven botütést kap. A WL 3 szerint ha megszökött rabszolga feladja magát, száz botütést kap. A WL 7 szerint ha rőzsegyűjtő/rizsrostáló megszökik, száz botütést kap. A XSHL 7 szerint a postaszolgálat alkalmazottja ötven botütést kap, ha fél napot késik, és száz botütést, ha fél–egy napot.

A JL 5 szerint hivatalnokok és közemberek, ha botozás járna nekik, egy uncia arany befizetésével megválthatják azt. A ZL 37 szerint előfordult, hogy egy hivatalnok halálra botoztatott egy kényszermunkást – ez esetben a halálbüntetés megváltására ítélték.

V.7. RABSZOLGÁVÁ TÉTEL

A rabszolgává tétel, úgy tűnik, egyfajta mellékbüntetés volt: a bűnt elkövető személy közeli hozzátartozóit „foglalták le” (*shou* 收), s tették rabszolgává.²⁵² A ZYS 17 cikkelyben, mint láttuk, egy férfit ártatlanul tetoválásra és falépítésre ítélnék, a feleségét és gyermekeit pedig eladják rabszolgának. Amikor ártatlansága kiderül, a járási hivatal kiváltja őket. A rabszolgává tétel részleteiről e dokumentum sem számol be. Mint említettük, a bűnös családtagjainak rabszolgává tételét Han Wendi császár Kr. e. 179-ben megszüntette – ám a gyakorlat feltehetően hamarosan újjáéledt.²⁵³

V.8. SZÁMÚZÉS

A Han-korral foglalkozó narratív történeti forrásokban a száműzés (*qian* 遷) jó néhányszor előfordul, de általában előkelőbb személyeket, hercegeket, bárókat büntettek ezzel. Itt valószínűleg inkább politikai, mint jogi relevanciájú esetekről van szó.

Az *Ernian lüling* egyetlen egyszer adja meg, hogy milyen bűnért járt száműzés: a GSHL 2 szerint ha valaki kereskedés során becsap egy másik embert, akkor az elcsalt összeg alapján lopásért ítélik el, s emellett – ha az így kiszabott büntetése leborotválás vagy enyhébb lenne –, száműzik is.

Az összes többi esetben csak említés történik a száműzésről: a ZL 4 és JL 9 a száműzetés megváltását említi, a JL 24-ben és a GL 1-ben „száműzéssel járó bűn” szerepel. A JL 22 megadja, hogy a száműzés megváltásának ára nyolc uncia arany.²⁵⁴

252| A lefoglalásról lásd még a jelen dolgozat családi felelősségről szóló pontját (IV.1.1.).

253| A lefoglalásról és rabszolgává tételről lásd a jelen könyv IV.1.1. pontját.

254| A száműzésről lásd még *RHL*: 132–134.

V.9. ELBOCSÁTÁS

Az elbocsátás mint büntetés természetesen csak az állami alkalmazottaknál, elsősorban hivatalnokoknál jöhetett szóba. A Qin-korban két hasonló ilyen büntetés létezett, a menesztés (*fei* 廢) és az elbocsátás (*mian* 免).²⁵⁵ A kettő között az volt a különbség, hogy a *fei*, amelyet „menesztésnek” fordítunk, azt jelentette, hogy az illető elvesztette hivatalát, és soha többé nem lehetett belőle hivatalnok. Ezzel szemben az „elbocsátott” hivatalnok később tölthetett még be tisztséget.

A zhangjiashani szövegekben a „menesztés” nem szerepel, csupán az elbocsátás, vagyis a *mian*.

Lefokozás mellett elbocsátással sújtották a katonákat vagy rendőröket, akik „gyávaságukban és gyengeségükben” nem közelítették meg az üldözött gonosztevőket (BL 3). Ha a járásban egy éven belül legalább három gonosztevő elmenekült, s a járásfőnök, a járásfőnök-helyettes és a járási parancsnok nem vette ezt észre, akkor „feladatukra való alkalmatlanság” (*bu shengren* 不勝任) miatt elbocsátották őket (BL 4).

Ha egy hatszáz vékás vagy magasabb [fizetésű] hivatalnok, vagy a császári szolgálattevő kamatra pénzt adott kölcsön, azt elbocsátották (ZAL 3). Ha valaki hivatalra ajánlott egy másik személyt, akit „becstelenségért” vagy „feladatára való alkalmatlanságért” elbocsátottak, akkor az ajánlóját is elbocsátották (ZHLL1).

Külön szabályok vonatkoztak az elbocsátáskor alkalmazandó eljárásra. Az elbocsátott illetőnek azonnal el kellett hagynia a hivatalt (ZHLL 2). Járásfőnök elbocsátása esetén a tartományi kormányzó egy fővárosi hivatalnokot küld, hogy helyettesítse, és ellenőrizze addigi tevékenységét (XL 1), s hasonlóan járnak el a „tényleges hivatalnokok” (*shiguan* 實官) esetében is (XL 2). Ha egy hivatalnok ellen büntetőeljárás indult, akkor nem bocsáthatták el és nem helyezhették át – nyilván az ítélet meghozataláig (XL 3).

A cikkelyekből nem derült ki, hogy az elbocsátott hivatalnok később vállalhatott-e hivatalt – ahogy ez Qinben volt –, vagy pedig végleg eltiltották az állami tisztségektől.²⁵⁶

255| SALÁT 2006: 264–265.

256| A hivatal elvesztését a történeti forrásokban *jingu* 禁錮 vagy *feigu* 廢錮 néven emlegették. Eseteit lásd RHL: 135–140.

V.10. HATÁRSZOLGÁLAT

A narratív történeti források szerint a Han-korban minden közrendű férfinak az életében egyszer két év katonai szolgálatot kellett teljesítenie, a kötelezettség általános neve *shu* 戍, „őrszolgálat”, „védelmi szolgálat” volt. Emellett azonban néhány zhangjiashani cikkelyben az is előfordul, hogy valakit valamilyen vétségért meghatározott idejű őrszolgálatra vagy határszolgálatra (*shubian* 戍邊) ítélnék. Az időtartam általában két év. Nem tudjuk, hogy a *shu* és a *shubian* között volt-e tartalmi különbség.

A leggyakoribb ilyen eset az, amikor eleve katonai vagy rendőri tevékenységet végző személyt ítélnék határszolgálatra szolgálati vétségért vagy mulasztásért. A DL 14 szerint ha a határállomás személyzetének tagjai átkutatnak egy kiutazót, aki aranyat csempész, de nem találják meg nála, akkor büntetésként két év határszolgálatot teljesítenek. A BL 3 szerint ha a gonosztevőket üldöző, ötös csoportba szervezett katonák közül a bűnözők megölnek vagy megsebesítenek valakit, s nem tudják elfogni őket, akkor az ötös csoport többi tagját két év határszolgálatra küldik. Ez alól mentesülnek, ha harminc napon belül elfogják a gonosztevők legalább felét. Ha az üldöző katonák meg sem merik közelíteni a gonosztevőket, akkor közülük a katonai ranggal nem rendelkezőket két év határszolgálatra küldik (a ranggal rendelkezőket lefokozzák). Szakasvezetőjüknek egy év határszolgálatot kell teljesítenie közlegényként. A BL 4 szerint ha gonosztevők elmenekülnek, és a területre beosztott hatósági emberek ezt nem veszik észre, akkor közlegényként két év határszolgálatot kell teljesíteniük.

Olyan cikkelyek is vannak azonban, amelyekben a határszolgálatra ítélt vétkes nem hatósági személy. A ZAL 5 szerint ha valaki szerencsejáték során elveszi egy másik ember javait, vagy döntőbíráskodik a játéknál, akkor – amennyiben nincs nemesi rangja – két év őrszolgálatot (*shu*) kell teljesítenie. A HL 13 szerint ha valaki nem a saját nevén birtokol szántóföldet vagy telket, annak – a föld elkobzása mellett – két év határszolgálatot kell teljesítenie. A JL 9-ben négy év határszolgálatra küldött nemesről esik szó. A ZHLL 1 szerint ha valaki hivatalra ajánl egy másik személyt, és azt, akit ajánlott, bizonyos vétkek miatt elbocsátják, akkor az ajánlónak – ha nem hivatalnok – bírságot kell fizetnie, és két év határszolgálatra küldik.

További információk a határszolgálatról mint büntetésről nem állnak rendelkezésünkre: e büntetésforma a történeti forrásokban nem szerepel.

V.11. „FOGVA TARTÁS” A KÉNYSZERMUNKÁSOK KÖZÖTT

Mind a shuihudi, mind a zhangjiashani sírszövegekben többször szerepel a „fogva tartás a falépítők/gabonaőrők között” (*ji chengdan chong* 繫城旦春) elnevezésű büntetés. Ezt a falépítéssel járónál enyhébb esetekben alkalmazták, s megszabott időtartamra szólt (általában hat vagy három évre). A büntetésről nincs sok információnk, valószínűleg azt jelentette, hogy az elítéltnak a falépítők között kellett dolgoznia, de nem sújtották a falépítést általában kísérő büntetésekkal, kalodával, bilincessel stb. A fogva tartással az alábbi esetekben találkozunk:

A JL 8 szerint ha közrabszolga vagy lefoglalt személy leborotválással járó bünt követ el, akkor a falépítők között tartják fogva hat évig. Ha a fogva tartása ideje alatt újra leborotválással járó bünt követ el, akkor csonkítatlan falépítővé teszik.

A JL 9 hatéves, illetve háromévesnél rövidebb falépítők közötti fogva tartást említ.

A GL 4 szerint a fogva tartott személy – csakúgy, mint a gyerekek, falépítők és rőzsegyűjtők – nem tehetnek feljelentést más ellen.

A WL 1 szerint ha hivatalnokok vagy lakosok elszöknek, s kevesebb mint egy évig vannak távol, akkor fogva tartják őket a falépítők között.

A WL 8 szerint ha közrabszolga vagy lefoglalt személy elszökik, s több mint egy évig távol van, akkor hat évig fogva tartják a falépítők között. Ha kevesebb mint egy évig van távol, akkor három évig tartják fogva. Ha hároméves fogva tartásra ítélt személy elszökik, akkor hat évig tartják fogva; ha hatéves fogva tartásra ítélt személy szökik el, akkor csonkítatlan falépítővé teszik.

V.12. HAN WENDI BÜNTETŐJOGI REFORMJAI

A fentiekben vázoltuk, hogy miként nézett ki a Korai Han-kor első évtizedeiben a büntetések rendszere. Ez a rendszer jelentősen módosult Han Wendi császár (Liu Heng, Kr. e. 180–157) reformjai során, amelyek a zhangjiashani szövegek születése utáni évtizedekben léptek hatályba.²⁵⁷

Han Wendi egy puccsal került a trónra, amelyet a császári Liu család hívei szerveztek a dinasztiaalapító Han Gaozu feleségének, Lü császárnénak a rokonsága ellen. A lehetséges jelöltek közül Liu Henget többek között

257 | Han Wendi reformjairól lásd például ZHOU QIYANG 2010: 106–107, SANFT 2005.

éppen emberséges természete miatt tették meg császárnak. A rá vonatkozó későbbi források Wen császárt bölcs, jóságos uralkodónak festették le, aki-nek uralkodási módszereit befolyásolták a korban divatos Huanglao 黃老 eszmék.²⁵⁸ E kép, mint látni fogjuk, nem teljesen megalapozott, de az biztos, hogy csökkentette az adókat, és más népbárát intézkedéseket hozott.²⁵⁹

Han Wendit, úgy tűnik, uralkodása kezdetétől érdekelték a jogi kérdések. Már uralkodása első évében, Kr. e. 179-ben eltörölte azokat a Qin-kortól érvényben lévő törvényeket, amelyek szerint az elítélt bűnös családtagjait rabszolgává tették.²⁶⁰ Kr. e. 178-ban eltörölte azokat a rendelkezéseket, melyek szerint a trón bírálata büntetendő volt.²⁶¹ Az igazán átfogó – és Wendi megítéléséhez leginkább hozzájáruló – lépésre bő egy évtizeddel később, Kr. e. 167-ben került sor. Ennek története a legrészletesebben a *Hanshu Xingfazhi* fejezetében van leírva.

V.12.1. A reformok ürügye: Chunyu uraság esete A reformok apropóját egy jogeset adta, amelynek során megcsonkításra ítélték egy köztisztelőben álló orvos-hivatalnokot. Az esetről így ír a *Xingfazhi*:

Amikor [Xiaowen] tizenharmadik éve ült a trónon (Kr. e. 167), a Qi-beli 齊 nagy magtárak előjárója, Chunyu 淳于 uraság²⁶² bűnt követett el, amiért büntetéséért. Egy császári parancs úgy rendelkezett, hogy fogják el, és tartsák fogva Chang'anban 長安. Chunyu uraságnak nem volt fiúgyermek, [csak] öt lánya. Amikor elfogták, lányait szidva így szólt: „Ha az ember gyermekeket nemz, de nem nemz fiút, annak veszedelem esetén nincs semmi haszna!” Legkisebb lánya, Tiying 緹縈 bánatos volt, és keserves sírásra fakadt. Ezután követte apját Chang'anba, s beadványt írt [a császárnak], amelyben ez állt:

„[Amikor] szolgálólányod atyja hivatalnokoskodott, Qiben mindenki dicsérte tisztességét és méltányosságát. Most a törvény szerint felelősségre vonják és megbüntetik őt. Szolgálólányod szomorú amiatt, hogy akit megölnek, azt többé nem lehet újra életre kelteni, akit megcsonkítanak, ahhoz nem lehet újra hozzácsatolni [levágott testrészét]. Még ha később szeretné is kijavítani a hibáját és megújítani magát, az [ehhez vezető] utat nem lehet követni. Szolgálólányod szeretné, ha [őt magát] lefoglalnák és hivatali rabszolgává tennék (*moru guanbi* 沒入為官婢), hogy ezzel megválthassa (*shu* 贖) apja büntetését és bűnét, s ezáltal az megújíthassa magát.”

即位十三年齊太倉令淳於公有罪當刑，詔獄逮系長安。淳於公無男，有五女，當行會逮，罵其女曰：「生子不生男，緩急非有益！」其少女緹縈，自傷悲泣，乃隨其父

258| A Huanglaóról és joggal kapcsolatos elképzeléseiről lásd PEERENBOOM 1993.

259| Han Wendiről lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 136–141, LOEWE 2000: 306–311.

260| Lásd a jelen könyv IV.1.1. pontját, illetve *Shiji* 10: 418, *Hanshu* 10: 110, SANFT 2005: 85.

261| *Shiji*: 1125, *Shiji* 10: 436, *Hanshu* 5: 137, SANFT 2005: 85.

262| Chunyu gong 淳于公, Chunyu Yi 意 (szül. Kr. e. 206 k.) orvos, hivatalnok volt, rövid életrajzát lásd *Shiji* 105; lásd még LOEWE 2000: 51–53.

V. A BÜNTETÉSEK

至長安，上書曰：「妾父為吏，齊中皆稱其廉平，今坐法當刑。妾傷夫死者不可複生，刑者不可複屬，雖後欲改過自新，其道亡繇也。妾願沒入為官婢，以贖父刑罪，使得自新。」

A lány, Tiying, tehát nem arra hivatkozik, hogy apja ártatlan lenne. Ehelyett a csonkító büntetéseket magukat bírálja, mivel azok visszavonhatatlanok, s nem adnak lehetőséget a hibák helyrehozatalára. Ez az érvelés a korban más-hol nem szerepel, ugyanakkor elképzelhető, hogy a közbeszéd része volt, s hogy a császár számára sem volt új a gondolat. Az biztos, hogy a kérésre fogékonynak mutatkozott:

A beadványt felterjesztették az Ég Fiához. Az Ég Fiát sajnálat és bánat töltötte el [a lány] szándékától, ezért rendeletet adott ki, amelyben ez állt:

„Császári rendelkezés a császári titkárok (*yushi* 御史) számára: Hallottuk, hogy Yu 虞 úrnak, [Shunnak]²⁶³ az idején elválasztották [a többiekétől a bűnösök] ruháját és kalapját, megkülönböztették jelvényeiket és ruházatukat, s ez szolgált megszegényítésül, így a nép nem szegte meg [a törvényeket]. Milyen tökéletessége volt ez a [jó] kormányzásnak! Jelenleg a törvényben három megcsonkító büntetés (*rouxing* 肉刑) szerepel,²⁶⁴ de a gonoszság nem szűnik meg. Hol lehet a hiba? Nem azért van ez, mert erényünk csekély, így a tanítás nem válik világossá [a nép előtt]? Mélyen szégyelljük magunkat. Így mivel a nevelés és az útmutatás nem tiszta, az ostoba nép beleesik [a bűnbe]. A *Dalok* könyvében ez áll: „A vidám és szerető úr: a nép apja és anyja.”²⁶⁵ Mostanság, ha az emberek vétet követnek el, a tanítás még nem terjed ki rájuk, de már alkalmazzák náluk a büntetéseket. Lehet, hogy szeretnék megváltoztatni viselkedésüket, hogy megjavuljanak, de az [ehhez vezető] út nem elérhető. Mi ezt nagyon sajnáljuk. Ha [valakit] megcsonkítanak, akkor a végtagot levágják, a bőrt felsértik, s élete végéig nem nő ki. Milyen fájdalmasak e büntetések, s [mi] milyen erénytelenek [vagyunk]! Hogy is felelhetnénk meg »a nép apja és anyja« eszméjének? Töröltessenek el a csonkító büntetések, s legyen, amivel felváltják azokat. Rendeltessék el az is, hogy a bűnösök, mindegyikük [bűnük] súlyosságától vagy enyhességétől függően, feltéve, ha nem szoknek meg és nem menekülnek el, éveik teljesítésével mentesüljenek (*mian* 免) [a büntetéstől]. Legyen mindebből rendelet!”

書奏天子，天子憐悲其意，遂下令曰：「制詔禦史：蓋聞有虞氏之時，畫衣冠、異章服以為戮，而民弗犯，何治之至也！今法有肉刑三，而奸不止，其咎安在？非乃朕德之薄而教不明與？吾甚自愧。故夫訓道不純而愚民陷焉，《詩》曰：『愷弟君子，民之父母。』今人有過，教未施而刑已加焉，或欲改行為善，而道亡繇至，朕甚憐之。夫刑至斷支休，刻肌膚，終身不息，何其刑之痛而不德也！豈為民父母之意哉！其除肉刑，有以易之；及令罪人各以輕重，不亡逃，有年而免。具為令。」

263| Shun a legendás aranykor egyik bölcs uralkodója volt.

264| Lásd a 114. jegyzetet.

265| Az idézet a *Shijing* 251. verséből való.

A császár itt egy jól bevett – és részben elvárt – retorikai fogással él, amikor saját magát okolja az alattvalók bűnbeesése miatt. Emellett konkrét utasításokat ad a főhivatalnokainak, hogy milyen elvek mentén dolgozzák át a törvényeket. Ezek a következők: 1. a csonkító büntetéseket törörlék el; 2. a csonkítások helyett azonban alkalmazzanak valamilyen más büntetést; 3. az ítéletek – nyilván a kényszermunkáról van szó – megszabott időtartamra szóljanak (hacsak nem történik szökés).

V.12.2. A csonkítások megszüntetésének konkrét részletei A császár természetesen nem maga fogalmazta meg a törvényeket és a rendeleteket, hanem a főhivatalnokai tettek javaslatot a konkrét részletekre – nemcsak ebben az esetben, hanem mint láttuk, máskor is.²⁶⁶ Itt a két rendkívül magas rangú tisztségviselő terjeszti be a császár elé a törvényjavaslatot:

Zhang Cang 張蒼 főminiszter²⁶⁷ (*chengxiang* 丞相) és Feng Jing 馮敬, a császári főtitkár²⁶⁸ (*yushi dafu* 御史大夫) a következő betérjesztést írták:

„A gonoszítottaknak a csonkító büntetésekkel való megakadályozása: igen régről eredő [gyakorlat]. Felsőged felvilágosult rendelkezést adott ki, amelyben sajnálkozik afelett, hogy ha a néptömegekből [valaki] egyszer is vétket követ el, azt megcsonkítják, s élete végéig nem nő ki [újra a levágott végtag], s emellett ha a bűnös szeretné megváltoztatni viselkedését, hogy megjavuljon, az [ehhez vezető] út nem érhető el. [Ez] hatalmas erényesség[re vall], amilyet mi, alattvalóid nem érhetünk el. Mi, alattvalóid, tiszteletteljesen megvitattuk [az ügyet], és azt kérjük, hogy a következő törvény adassék ki:

»Azokat, akiknek [bűnükért] a fej leborotválása²⁶⁹ járna, hagyják csonkítatlanul (*wan* 完), és válják belőlük falépítő (*chengdan* 城旦) vagy gabonaőrle (*chong* 春). Azoknak, akiknek tetoválás (*qing* 黥) járna, borotválják le a fejét (*kun* 髡), tegyenek rájuk nyakkalodát (*qian* 鉗), és válják belőlük falépítő vagy gabonaőrle. Azok, akiknek orrlevágás (*yi* 劓) járna, kapjanak háromszáz botütést (*chi* 笞).²⁷⁰ Azok, akiknek a bal lábfej levágása (*zhan zuozhi* 斬左止) járna, kapjanak ötszáz botütést. Azok, akiknek a jobb lábfej levágása (*zhan youzhi* 斬右止) járna, továbbá azok, akik embert öltek (*sharen* 殺人), de [lelepleződésük] előtt feljelentették magukat (*zigao* 自告), továbbá a hivatalnokok, akiket kenőpénz elfogadásáért (*shouqiu* 受賕) vagy a törvény elferdítéséért (*wangfa* 枉法) vonnak felelősségre, vagy akik járási vagy hivatali javakat őriztek, de loptak (*dao* 盜) belőlük – mindezeket, ha már elítélték őket, de megszöknek, s újra botozással járó bűnt követnek el, fejezzék le a piacon (*qishi* 棄市).

266| Lásd **jelen** könyvünk III.2. pontját.

267| Zhang Cangról lásd a 116. jegyzetet.

268| Feng Jingről lásd a 117. jegyzetet.

269| A szövegben a *wan* 完, „csonkítatlan” jelentésű írásjegy szerepel, ez azonban nyilvánvalóan elírás, hiszen éppen ezen büntetést elszenvadókat hagyják a továbbiakban csonkítatlanul. Minden bizonnyal a *wan* helyett eredetileg a hozzá némileg hasonló *kun* 髡 írásjegy szerepelt, mely a legenyhébb megcsonkító büntetést, a fej leborotválását jelenti.

270| A botozásról lásd *RHL*: 76–77, *SALÁT* 2003a: 141–142, illetve a jelen könyv V.6. pontját.

V. A BÜNTETÉSEK

Azok a bűnösök, akiknek már döntöttek az ügyében, s csonkítatlanul hagyva őket falépítésre vagy gabonaőrlésre ítélték őket, azokból három év leteltével válják rőzsegyűjtő (*guixin* 鬼薪) vagy rizsrostáló (*baican* 白粲). Egyévnyi rőzsegyűjtés vagy rizsrostálás után legyen belőlük közrabszolga vagy közrabszolganő (*lichenqie* 隸臣妾). Egyévnyi közrabszolgaság után mentesítsék őket (*mian* 免) [a bűnözői státusztól], és válják belőlük közrendű (*shuren* 庶人).

A közrabszolgák és közrabszolganők két év leteltével váljanak rablók elleni őrré (*sikou* 司寇). Egy év rablók elleni őrködés után, illetve ha valaki két évig [volt rablók elleni őr, illetve]²⁷¹ olyan [munkát] végzett, mint a rablók elleni őrködés (*zuo ru sikou* 作如司寇)²⁷² – mind[két esetben] mentesítsék őket, és válják belőlük közember.

Ha [azonban ezekben az esetekben] a bűnös megszökik és elmenekül, továbbá a leborotválással (*nai* 耐) járó és ennél súlyosabb bűnöknél, ezt a rendeletet ne alkalmazzák.

Akiket a korábbi törvény szerint megcsonkítottak és falépítővé vagy gabonaőrlové tettek [valamennyi] évre, de nem tiltottak el és zártak ki (*jingu* 禁錮)²⁷³ [a hivatalviselésből] – azok [büntetésének időtartamát] tegyék hasonlóvá [a jelen törvény szerint elítélt] csonkítatlan falépítők és gabonaőrlok [letöltendő] éveinek számához, majd mentesítsék őket.«

Mi, szolgáid, életünket kockáztatva, ezt kérjük [felségedtől].”

A [császár] így rendelkezett: „Jóváhagyjuk.”

丞相張倉、御史大夫馮敬奏言：「肉刑所以禁奸，所由來者久矣。陛下下明詔，憐萬民之一有過被刑者終身不息，及罪人欲改行為善而道亡繇至，于盛德，臣等所不及也。臣謹議請定律曰：諸當完者，完為城旦舂；當黥者，髡鉗為城旦舂；當劓者，笞三百；當斬左止者，笞五百；當斬右止，及殺人先自告，及吏坐受賕枉法，守縣官財物而即盜之，已論命復有笞罪者，皆棄市。罪人獄已決，完為城旦舂，滿三歲為鬼薪、白粲。鬼薪、白粲一歲，為隸臣妾。隸臣妾一歲，免為庶人。隸臣妾滿二歲，為司寇。司寇一歲，及作如司寇二歲，皆免為庶人。其亡逃及有罪耐以上，不用此令。前令之刑城旦舂歲而非禁錮者，完為城旦舂歲數以免。臣昧死請。」制曰：「可。」

A fenti passzus tartalmazza a reform részleteit. Megjegyzendő, hogy a két főhivatalnok rögtön az első mondatában leszögezi, hogy a csonkítás „igen régről eredő”, vagyis a hagyomány szentesítette gyakorlat. Ez célzás arra, hogy ők maguk a csonkítást nem tartják elvetendőnek, csak a császár erényessége miatt kerül sor a törvénymódosításra. A törvény megfogalmazóinak ez a fajta hozzáállása megmagyarázhatja az új rendelkezések furcsaságait.

271 | Hulsewé kiegészítése (RHL: 336, 382–383/180. jegyzet). A súlyosabb kényszermunkára ítélték büntetésük letelte után még egy évig dolgoztak *sikou*ként, azokat viszont, akiket eleve *sikou*vá ítélték, két évig tartották fogva.

272 | Ez utóbbi kifejezés nyilván a *sikou* büntetés női megfelelőjére utal, amelynek nem volt külön neve.

273 | A kifejezésről lásd RHL: 383/183. jegyzet.

A reform előtti és utáni rendszer az alábbi táblázatban foglalható össze:

KR. E. 167 ELŐTT		KR. E. 167 UTÁN	
Kényszersmunka	Kísérő büntetés (csonkítás)	Kényszersmunka	Kísérő büntetés (csonkítás)
<i>(falépítő/ gabonaőrő)</i>	<i>fejleborotválás</i>	<i>falépítő/ gabonaőrő</i>	<i>csonkítatlanul hagyás</i>
<i>(falépítő/ gabonaőrő)</i>	<i>tetoválás</i>	<i>falépítő/ gabonaőrő</i>	<i>fejleborotválás nyakkaloda</i>
	<i>orrlevágás</i>		<i>300 botütés</i>
	<i>bal lábfej levágása</i>		<i>500 botütés</i>
	<i>jobb lábfej levágása</i>		<i>lefejezés</i>

Mindemellett a módosítás kimondja, hogy az alábbiakra lefejezés vár:

- emberölést elkövetők, akik feladják magukat;
- korrupcióért, törvények kijátszásáért, sikkasztásért elítélt hivatalnokok, amennyiben megszöknek, és újabb súlyos – botozással, vagyis korábban az orr vagy a bal lábfej levágásával büntetett – bűncselekményt követnek el.

A rendelkezések meghatározzák az egyes kényszersmunka-fokozatok időtartamát is. Ezek alapján az egyes elítéltek a következő periódusokat töltötték rabságban:

- csonkítatlan falépítő/gabonaőrő: 3 év falépítés/gabonaőrés > 1 év rőzse-gyűjtés/rizsrostálás > 1 év közrabszolgaság/közrabszolgánőség > közemberi státusz
- közrabszolgák/közrabszolgánők: 2 év közrabszolgaság/közrabszolgánőség > 1 év rablók elleni őrség > közemberi státusz
- rablók elleni őrök: 2 év rablók elleni őrség > közemberi státusz

Szökés esetén mindezek a változások nem érvényesülnek. Ugyancsak figyelmen kívül hagyják őket, ha valakit leborotválásra ítélték – úgy tűnik, ez a csonkító büntetés megmaradt. Ezek szerint csak a csonkítatlanul hagyottaknál lépett életbe az új rend. A rendszert ugyanakkor visszamenőlegesen is érvényesítették azokra a kényszersmunkásokra, akiket korábban megcsonkítottak.

V. A BÜNTETÉSEK

Mindezekből a reform előtti rendszerről annyi derül ki, hogy az *nem* ilyen volt, hiszen egyébként nem említették volna a módosításokat.

V.12.3. A reform hatásai Fentebb utaltunk rá, hogy e rendelkezések sok szempontból meglehetősen furcsák, hiszen ellentmondanak a reformokról utólag kialakult képnek. A változások ugyanis nem föltétlenül jelentettek enyhítést, sőt: bizonyos esetekben a büntetések még keményebbekké váltak. Ilyen volt például azoknak az esete, akiket a korábbi rendszerben a jobb lábfej levágására ítélték volna – őket az új szabályok szerint lefejezték, enyhülésről tehát szó sem volt.

A *Xingfazhi*-beli leírás további részéből kiderül, hogy bizonyos további változások kimondva ugyan nem, de a gyakorlatban szintén súlyosbítást jelentettek:

Ezután kifelé az a hír járta, hogy a büntetések enyhültek, de valójában az embereket megölték. [Akiiket ugyanis korábban] a jobb lábfej levágásával sújtottak, azoknak most halálbüntetés járt. Akiiket [korábban] a bal lábfej levágásával sújtottak, az ötszáz botütést kapott, akiket [korábban] orrlevágással sújtottak, az háromszáz botütést kapott – általában az [elítéltek] többsége belehalt [ennyi botütésbe].

是後，外有輕刑之名，內實殺人。斬右止者又當死。斬左止者答五百，當劓者答三百，率多死。

Három korábbi megcsonkítást tehát lényegében halálbüntetésre váltottak át. Ez Wen császár és utódai megítélését is rontotta, ezért fia, Han Jingdi rögtön uralkodása legelején módosította a törvényeket, majd később újabb enyhítésre került sor:

Jingdi 景帝 császár²⁷⁴ első évében (Kr. e. 156) a következő rendeletet adták ki:

„A botozás és a súlyos bűnökért [járó halálbüntetés] között nincs különbség; ha valakinek szerencséje van, és nem hal bele [a botozásba], az sem élhet [többé] emberként. Ezért az alábbi törvényt adjuk ki: »Az ötszáz botütés háromszáznak olvasandó; a háromszáz botütés kétszáznak olvasandó.«”

De [a nép] továbbra sem maradt ép. Elérve a Zhong[yuan] 中[元] [uralkodási éra] (Kr. e. 149–144) hatodik évébe (Kr. e. 144), [Jingdi császár] újra kiadott egy rendeletet, amelyben ez állt:

„A botozás alkalmazásakor előfordul, hogy [a bűnös] meghal, mielőtt a botozás befejeződné. Mi ezt nagyon sajnálatosnak tartjuk. Ezért enyhítjük [a büntetést], a háromszáz botütés kétszáznak olvasandó, a kétszáz botütés pedig egyszáznak.” [A rendelet] ezt is tartalmazta: „A botozás: a tanítás eszköze. Adjunk hát ki rendeletet a husáng [mértéről]!”

274 | Han Jingdiről lásd a 9. jegyzetet.

Liu She 劉舍 főminiszter²⁷⁵ és Wei Wan 衛綰, a császári főtitkár²⁷⁶ az alábbi kérelmezték: „Ami a botozást illeti, a husáng hossza legyen öt láb; vastagsága a nyelénél legyen egy hüvelyk, s mivel bambuszról van szó, a végénél legyen fél hüvelyk vékony, a csomókat pedig simítsák el.²⁷⁷ Akit meg kell botozni, annak a tomporát botozzák meg. Nem szabad lecserélni a [botozást végző] embert; csak ha egy bűnért befejezték [a büntetés végrehajtását], akkor válthatják le.”

景帝元年，下詔曰：「加笞與重罪無異，幸而不死，不可為人。其定律：笞五百曰三百，笞三百曰二百。」獄尚不全。至中六年，又下詔曰：「加笞者，或至死而笞未畢，朕甚憐之。其減笞三百曰二百，笞二百曰一百。」又曰：「笞者，所以教之也，其定箠令。」丞相劉舍、御史大夫衛綰請：「笞者，箠長五尺，其本大一寸，其竹也，末薄半寸，皆平其節。當笞者，笞臀。毋得更人，畢一罪乃更人。」

Megjegyzendő, hogy Han Wendi és Han Jingdi császár reformjai után még évszázadokig viták zajlottak az udvarban arról, hogy helyes volt-e a csonkító büntetések megszüntetése.²⁷⁸

V.12.4. A reformok értékelése Ban Gu, a *Xingfazhi* szerzője így értékeli a Han Jingdi módosításai utáni helyzetet:

Ettől fogva a megbotozottak épen maradhattak, de kegyetlen hivatalnokok továbbra is alkalmazták [a túlzó botozást a nép] megfélemlítésére. A halálbüntetés súlyos volt, de az élve [hagyással járó] büntetések megint enyhültek, így a nép könnyen megszegte a törvényeket. 自是笞者得全，然酷吏猶以為威。死刑既重，而生刑又輕，民易犯之。

A történetíró itt nyíltan bírálta Jingdit: lényegében azt állítja, hogy a halálbüntetés, illetve a túlságosan enyhe – és így visszatartó erővel nem rendelkező – kisebb büntetések között nem volt egy köztes tartomány. Összességében tehát Ban Gu szerint a reformok kudarcot vallottak. Ráadásul tudjuk, hogy később időről időre a csonkító büntetések alkalmazását is felújították.

Ban Gu üzenete lehetett aktuálpolitikai jellegű is, hiszen a történetíró a Kései Han-kori udvari vitákban is állást foglalt. Egyáltalán nem biztos, hogy Wen és Jing császárok reformjai sikertelenek voltak, s a köztes büntetési tartományt is meghagyták a különböző fokú kényszermunkák formájában. A közbiztonság ráadásul nem is feltétlenül a büntetések súlyosságától függ, hanem inkább a felderítés hatékonyságától, illetve az általános társadalmi állapotoktól.

275| Liu She-ről lásd a 119. jegyzetet.

276| Wei Wanról lásd a 120. jegyzetet.

277| Egy láb (*chi* 尺) 23,1 cm, egy hüvelyk (*cun* 寸) 2,31 cm (TWITCHETT–LOEWE 1986: xxxviii). A husángnak tehát 115,5 cm hosszúnak, és 2,3 cm, illetve 1,2 cm vastagnak kellett lennie.

278| LIU YONGPING 303–308.

V. A BÜNTETÉSEK

Wendi és Jingdi intézkedései beleilleszkednek egy sok évszázados folyamatba, amelynek során a kínai büntetőjog egyre szisztematikusabbá vált, s némi enyhülése is kimutatható. Ahogy a Han birodalom konszolidálódott, és az államszervezet egyre kifinomultabbá vált, a korábbi kazuisztikus szabályokat és esetleges alkalmazásukat rendszerszerűbb előírások és működés váltotta fel. A jobban szervezett birodalomban az elrettentő büntetésekre is kisebb szükség volt.

Az, hogy ellentmondás feszült Wendi célja – a visszafordíthatatlan büntetések ritkítása –, illetve tényleges intézkedései – a *de facto* halálbüntetések megszaporodása – között, több oldalról is magyarázható.

Egyes kutatók szerint Wendi cinikus módon lényegében egyfajta propagandaeszköznak tekintette a csonkítások megszüntetését: miközben a jó-ságos uralkodó képét sugározta, a büntetéseket még súlyosbította is.²⁷⁹ Az ilyen jellegű intézkedések más területeken sem álltak távol Wen császártól. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy Wendiben megvolt a jó szándék, csak nem tudta, hogy a súlyos botozás milyen következményekkel jár. A világtól elzárt udvarban élő császár feltehetően nem volt tisztában azzal, hogy háromszáz vagy ötszáz botütés gyakran halálos lehet – s egyáltalán nem biztos, hogy ez az információ valaha is eljutott hozzá. Mindenesetre Jingdi már ismerte a valóságot, s igen hamar kétszer is csökkentette a botütések számát, illetve szabványosította a bambuszhusáng méretét. Mindez azt jelzi, hogy a Han udvar ugyanazzal a problémával nézett szembe, amivel a világtörténelem minden kormányzata: a jogrendszer sosincs „kész”, hanem folyamatos finomhangolásra van szüksége, hogy megfelelhessen a mindenkori állapotoknak.

VI. ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

A következő fejezetekben azt tekintjük át, hogy a korai Han-kori jogban milyen cselekedeteket tartottak bűncselekménynek, s ezekért jellemzően milyen szankció járt. Az általunk adott kép nem lehet teljes, hiszen nem áll rendelkezésünkre a Han-kori büntetőtörvények összessége. A meglévő információkból azonban így is olyan képet alakíthatunk ki, amely jól ábrázolja a korabeli viszonyokat.

VI. ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

A bűncselekményeket alapvetően három csoportba sorolhatjuk. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek az általános társadalmi értékeket – élet, testi épség, vagyon stb. – sértik meg, s szabályozásuk csak részleteiben kor- és államfüggő. Az emberölést például minden kultúra valamennyi ismert törvénykönyve büntette és bünteti, s a fő különbségek a szankciók jellegében és súlyosságában, illetve a kivételek, enyhítő vagy súlyosbító tényezők (például önvédelem, vérbosszú stb.) szabályozásában vannak.

A másik csoportba soroljuk azokat a bűncselekményeket, amelyek az adott állam rendje ellen irányulnak. E jogszabályok védik az állam szervezetét, hivatalait, méltóságait, intézményeit. Ide tartoznak például az uralkodó személye elleni cselekedetek vagy az állami gazdasági intézmények – például a pénzkiadás monopóliuma – elleni tettek (pénzhamisítás), a közmunka- vagy adóelkerülés stb.

A harmadik kategóriába a csak a hivatalnokok által elkövethető vétkeket soroljuk. Ezek nagy részével, mivel inkább hivatali kihágásnak, mint bűncselekménynek tekinthetők, a jelen dolgozat keretei között nem foglalkozunk. Van azonban néhány eset, amely szorosan érinti a büntetőjog területét; az ilyen eseteket érintőlegesen tárgyaljuk. A jelen fejezetben két súlyos bűncselekménnyel, az emberöléssel és a más megsebesítésével foglalkozunk.

VI.1. EMBERÖLÉS

Az emberölés (*sharen* 殺人) az egyik legsúlyosabb bűncselekmény volt. Ennek négy elkülönített esetét különböztették meg attól függően, hogy az elkövetőnek szándékában állt-e elkövetni a cselekményt, vagyis hogy milyen volt a tudattartalma azzal kapcsolatban. Ezek a következők voltak:²⁸⁰

– „Bűnös szándék” (*zei* 賊): a bűnös szándékú emberölés azt jelentette, hogy az elkövetőnek eleve az volt a szándéka, hogy megölje áldozatát.²⁸¹

– „Verekedés közben” (*dou* 鬥): ez minden bizonnyal azt jelentette, hogy a tettes eredetileg nem szándékozott megölni a másikat, de verekedés, dulakodás közben, annak hevében mégis megölte.²⁸²

– „Hibát elkövetve” (*guoshi* 過失): erről az elkövetési módról szinte semmit nem tudunk, valószínűleg a mi „gondatlanság”, „hanyagság” fogalmainkhoz áll közel.²⁸³

280 | Lásd például LIU YONGPING 1998: 269–270.

281 | *RHL*: 253, 255–257.

282 | *RHL*: 254–255.

283 | *RHL*: 262–265.

– „Játék közben” (*xi* 戲): erről is kevés információnk van, minden bizonnyal harci játék, birkózás közben véletlenül elkövetett emberölésről van szó.²⁸⁴

A történeti forrásokban szerepel még a „szándékosan” (*gu* 故),²⁸⁵ illetve „tévedésből” (*wu* 誤), elkövetett emberölés is, de ezekkel a zhangjiashani szövegekben nem találkozunk. Szerepelnek azonban olyan esetek, amikor nem alkalmazzák a fenti kategóriákat, de a körülmények leírásából kiderül, hogy valaki halálát gondatlanság vagy hanyagság okozta.

Az emberöléssel kapcsolatos legfontosabb cikkely az alábbi (ZL 16):

Aki bűnös szándékkal megöl egy embert, vagy verekedés közben megöl egy embert, azt fejezzék le a piacon. Aki hibát elkövetve vagy játék közben öl meg egy embert, az váltsa meg a halálbüntetést; ha megsebesít [egy embert], akkor mentesítsék [a büntetés alól].

賊殺人•?而殺人、棄市。其過失及戲而殺人、贖死、傷人、除。

A cikkelyből kiderül, hogy mind a bűnös szándékkal, mind a verekedés közben elkövetett emberölésért ugyanaz a fokozatú halálbüntetés járt, vagyis a szankcióban itt nem volt különbség. A „hibát elkövetve” vagy „játék közben” elkövetett emberölés büntetése jóval enyhébb, a vétkesnek a halálbüntetést kell megváltania; a JL 22 szerint ennek ára két *jin* és nyolc uncia arany.

Egy másik fontos cikkelyből kiderül, hogy a gyilkossági és emberölési esetekben a járási szint nem dönthetett önállóan (XINGL 1):

Ha a járási vagy határkörzeti hivatalnokok halálbüntetéssel járó ügyet, illetve hibát elkövetve vagy játék közben elkövetett emberölési ügyet tárgyalnak, s a pert már lefolytatták, akkor ne hozzanak ítéletet, hanem terjesszék fel az ügyet ahhoz a kétezer vékás hivatalnokhoz, akihez tartoznak. A kétezer vékás hivatalnok rendelje el, hogy egy feddhetetlen fővárosi hivatalnok vizsgálja felül az ügyet, s tájékoztassa [az eredményről] a kétezer vékás hivatalnokot. A kétezer vékás hivatalnok és a kétezer vékás hivatalnok helyettese gondosan tekintse át [az ügyet], s ha ítéletet kell hozni, akkor tájékoztassa a járási és határkörzeti hivatalnokokat, hogy azok járjanak el [az ítélethozatalban]. (...)

縣道官所治死罪及過失•戲而殺人、獄已具、勿庸論、上獄屬所二千石官。二千石官令毋害都吏復案、問（聞）二千石官、二千石官丞謹掾、當論、及告縣道官以從事。

A „kétezer vékás hivatalnok” a tartományi kormányzót és a hasonló státuszú hivatalnokokat jelenti. A kormányzó egy fővárosi hivatalnokkal felülvizsgálhatja az ügyet, s helyettesével együtt maga is áttekinti az esetet; a végső döntést ő hozza meg, s erről értesíti a járási hivatalnokokat. A cikkelyben

284| RHL: 254, NAN YUQUAN 2002: 25.

285| RHL: 251–252.

VI. ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

meg van nevezve a „hibát elkövetve” és „játék közben” elkövetett emberölés, de ide tartozott a másik két eset is, hiszen azokért halálbüntetés járt.

VI.1.1. „Bűnös szándékkal” elkövetett emberölés Mint fentebb láttuk, a bűnös szándékú (*zei*) emberölésért a „lefejezés a piacon” nevű büntetés járt. Az *Ernian lüiling* többi, ezzel a bűncselekménnyel foglalkozó cikkelye megfelel ennek, a tettes büntetése mindenhol lefejezés a piacon (ZL 18, JL 8, JL 24).

Egyetlen esetben, a ZL 28-ban szerepel ennél súlyosabb büntetés: ha gyerekek a szüleit, rabszolga a gazdáját vagy annak családtagját bűnös szándékkal megöli, akkor a fejét közszemlére teszik a piacon, sőt akkor is ezt a büntetést kapja, ha csak megsebesítés történt. A ZL 30 szerint hasonló esetben, vagyis ha a gyermek megöli szüleit (vagy egyéb meghatározott büntetett követett el velük szemben), akkor feleségét és gyermekeit lefoglalják, nemesi rangjával nem válthatja meg magát, és büntetését nem válthatja meg – s mindez akkor is igaz, ha a gyilkosságot csak tervezte. Ezek a cikkelyek azt mutatják, hogy – a szülőtiszteletet oly nagyra tartó hagyományos kínai értékrend szerint – a szülők megölése különösen súlyos bűncselekménynek számított. Ezt jelzi az is, hogy a GL 2 szerint az ilyen esetekben akkor se enyhíthető a büntetés, ha a tettes feljeleni magát.

Két cikkely foglalkozik azzal az esettel, ha egy visszaeső – már minden csonkítást elszenvedett – bűnöző bűnös szándékkal megöl valakit: a JL 8 szerint az ilyen falépítőt, ha feljeleni magát, lefejezik a piacon; a JL 9-ben ugyanez áll, csak nem falépítőre, hanem mindenkire vonatkozóan. (Ha nem jelentette fel magát, valószínűleg a halálbüntetés valamelyik súlyosabb fokozatát hajtották végre rajta.)

Külön említést érdemel az „kitervelés”, „eltervezés”, „tervet szövés” (*mou* 謀) esete.²⁸⁶ Ez az ismert Qin-kori cikkelyekben a lopással szerepel együtt, de az *Ernian lüiling*ben többször találkozunk vele emberöléssel kapcsolatban is. Qinben a *mou* azt jelentette, hogy több ember együtt megtervezett egy bűncselekményt – ilyenkor a büntetést az összes résztvevőre kiterjesztették, azokra is, akik a végrehajtásban nem, csak a tervezésben vettek részt.²⁸⁷ Hanban nem teljesen egyértelmű, hogy az „eltervezéshez” mindig több ember kellett. A ZL 17 cikkelyben ez áll:

Ha valaki tervet sző arra, hogy bűnös szándékkal megöl vagy megsebesít egy embert, de nem öli meg, akkor tetoválják falépítővé vagy gabonaórlóvé.

謀賊殺・傷人、未殺、黥爲城旦舂。

286| RHL: 265–268.

287| SALÁT 2006: 170–172.

Mivel a klasszikus kínai nyelv nem jelöli a többes számot, a cikkely jelenthet egy eltervezőt, de többet is. Kérdés persze, hogy az egyszemélyes eltervezést miként tudták bizonyítani. Az mindenesetre tény, hogy az eltervezésért enyhébb büntetés járt, mint a végrehajtott emberölésért.

A Z 21 szerint ha valaki eltervezi egy másik ember bűnös szándékú megölését, akkor „bűnös szándékú” elkövetésért ítélik el. Ez úgy is értelmezhető, hogy ha valaki mással együtt tervet sző egy gyilkosságra – és azt végre is hajtják –, akkor ha abban fizikailag nem is vesz részt, akkor is bűnös szándékú emberölésért ítélik el.

A ZL 18 cikkely már egyértelműbb: ott a bűnös szándékú emberölést a tettes eltervezi valakivel. Ha végül nem hajtják végre, akkor a ZL 17-nek megfelelően falépítővé tetoválják őket; ha végrehajtják, akkor mindkettejüket lefejezik a piacon. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak a konkrét gyilkost ítélik el, hanem bűntársát, bűnsegédjét, felbujtóját is. A ZL 29 szerint ha egy gyerek szülei meggyilkolását tervezi, s szülei feljelentik szülőtisztelet hiánya miatt, akkor lefejezik a piacon.

Érdemes még megemlíteni itt egy cikkelyt, amelyben egy haszonállat bűnös szándékú megöléséről van szó: az ilyen esetet lopásként kezelik (ZL 38). A ZHHL 6 pedig bűnös szándékkal elkövetett emberölést említ – ennek szankciója a nemesi rangok vonatkozásában az, hogy a gyilkos rangja nem örökölhető.

VI.1.2. Az emberölés egyéb változatai A verekedés közben (*dou*) elkövetett emberölésért, mint fentebb láttuk, ugyanúgy piacon való lefejezés járt, mint a bűnös szándékúért (ZL 16). A ZL 19 szerint az is emberölésnek számított, ha valaki verekedés közben megsebesített valakit, s az a sérülésébe húsz napon belül belehalt.

A „hibát elkövetve” és „játék közben” elkövetett emberölésről a fenti általános cikkelyeken kívül nincs több információnk.

Az *Ernian lüling*ben néhány olyan cikkelyt is találunk, amelyekben valaki gondatlanságból okozza más halálát. A ZL 4 szerint „ha a hajós átvisz valakit a folyón, s az vízbe fullad, akkor borotválják le; a hajók felügyelője és a hivatalnokok vezetője pedig váltsa meg a leborotválást”. Itt tehát a halálokozást viszonylag enyhén szankcionálják – azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a „leborotválás” valószínűleg leborotválást és közrabszolgává tételt jelentett, csak ez utóbbit magától értetődő volta miatt nem említették. Ezzel szemben a TL 10 alapján ha valaki a lovak és marhák vonulásának útjába kutatás, és abba valaki belefut, akkor a felelőst lefejezik a piacon – ez az eset tehát gyakorlatilag a „bűnös szándékú” és „verekedés közben” elkövetett emberöléssel esik egy kategóriába.

VI. ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

Nem sorolható a fenti kategóriákba, de az emberöléshez kapcsolódik még néhány cikkely. A JL 3 szerint ha egy feleség megöli a férjét, akkor nem enyhíthető a büntetése a férje nemesi rangja szerint, szemben más esetekkel (a feleség felett általában a férje nemesi rangja szerint ítéleztek – ZHHL 3). Ha egy tízévesnél fiatalabb gyerek öl embert, akkor nem végzik ki, hanem csonkítatlan falépítővé vagy gabonaórlóvé teszik.

VI.1.3. Bűnöző megölése Az emberölés nem minden esetben számított bűncselekménynek, sőt kiemelten veszélyes bűnöző megölésekor jutalom is járt. Ez vonatkozott természetesen a rendfenntartó erőkre, de úgy tűnik, a közemberekre is. Az állam tehát nem tartotta fenn magának teljes egészében az erőszak-monopóliumot, bizonyos esetekben a lakosság is részt vehetett a bűnözők elleni harcban.

A BL 8 szerint ha valaki el akar fogni egy rablót (*dao* 盜), gonosztevőt (*zei* 賊), bűnözőt (*zui ren* 罪人), de dulakodásba keveredve vele megöli, vagy a bűnöző öngyilkos lesz, akkor az elkövetőt nem büntetik meg, de a jutalomnak csak a felét kapja. Megjegyzendő, hogy a „rabló” és a „gonosztevő” gyakran szerepel együtt a cikkelyekben, így elképzelhető, hogy a *daozei* 盜賊 nem két különböző, hanem egy kifejezés, s egy speciális bűnözőfajtát jelent. Ugyancsak a BL 8-as cikkelyben szerepel, hogy ha valaki, akire egy korábbi bűnéért halálbüntetés vár, de megöl egy csoportos rablót vagy gyilkost, akkor nem végzik ki: ha egy főt öl meg, akkor felmentik és közrendűvé teszik, ha többet, akkor – amennyiben helyesen javítunk egy nyilvánvalónak tűnő elírást – megjutalmazzák.

A BL 6 szerint aki levág két csoportos rablót, annak jutalomként megemelik a nemesi rangját két fokozattal; ha egy csoportos rablót vág le, vagy a nemesi rangját nem lehet megemelni, akkor egyéb jutalmat kap. Ugyanakkor a cikk megjegyzi: „ha valaki levág egy csoportos rablót, annak rendelkeznie kell bizonyítékkal erre, mert csak ekkor lehet végrehajtani a megjutalmazását”.

A csoportos rablást és az egyéb erőszakos bűncselekményeket a hatóságok nagyon komolyan vették: a BL 3 szerint ha csoportos rablók vagy gonosztevők megöltek, megsebesítettek valakit, vagy erőszakos rablást követtek el, akkor a járásnak azonnal megfelelő létszámú csapatot kellett küldenie az üldözésükre. Ha azok elmulasztották a bűnösök elfogását, megbüntették őket.

VI.2. TESTI SÉRTÉS

A testi sértésre a jogi szakszó a „más megsebesítése” (*shangren* 傷人) volt. Ez a cikkelyekben nagyon gyakran együtt szerepel az emberöléssel, csak a szankció különbözik, de az sem minden esetben. Más megsebesítésénél ugyanazt a négy fajta tudattartalmat különböztették meg, mint az emberölésnél: a sebesítés történhetett „bűnös szándékkal”, „verekedés közben”, „hibát elkövetve” vagy „játék közben”.

A „hibát elkövetve” és „játék közben” elkövetett testi sértésről csak annyit tudunk, amennyi az előző pontban idézett ZL 16 cikkelyből kiderül: eszerint ha valaki így sebesít meg egy másik embert, akkor nem büntetik meg.

VI.2.1. Más megsebesítése bűnös szándékkal A bűnös szándékkal elkövetett testi sértésre vonatkozóan nincs olyan egyértelmű szabály, mint az emberölésnél. A rendelkezésünkre álló cikkelyek egy-egy speciális esetet szabályoznak.

A ZL 17 szerint ha valaki eltervezi (*mou*), de nem hajtja végre egy másik ember bűnös szándékú megsebesítését, akkor – ugyanúgy, mint az emberölés eltervezésekor – falépítővé/gabonaőrlové tetoválják. A ZL 21 szerint – szintén az emberöléshez hasonlóan – a bűnös szándékú megsebesítés eltervezőjét bűnös szándékú elkövetésért vonják felelősségre.

A családon belüli testi sértésre külön szabályok vonatkoztak. Ha a gyerek a szüleit, rabszolga a gazdáját vagy annak családtagjait bűnös szándékkal megsebesítette, akkor lefejezték, és a fejét közszemlére tették a piacon – ugyanúgy, mintha megölte volna (ZL 28). Ha a gyerek bűnös szándékkal megsebesítette szüleit, akkor feleségét és gyerekeit lefoglalták, és nemesi rangjával és pénzzel nem válthatta meg magát (ZL 30). Hasonlóan szigorú szabályok vonatkoztak a feleségre: ha megsebesítette a férje szüleit, nagyszüleit, mostohaanyját, akkor lefejezték a piacon (ZL 32).

A visszaeső bűnösre, akin már minden csonkítást végrehajtottak, ugyanaz a szabály vonatkozott, mint gyilkosság esetén: ha bűnös szándékkal megsebesített valakit, akkor ha feljelentette magát, lefejezték a piacon (JL 8, JL 24).

Speciális eset volt, amikor valaki magát (vagy társát) sebesítette meg azzal a céllal, hogy elkerülje a közmunkaszolgálatot: ez esetben falépítővé/gabonaőrlové tetoválták (ZL 20). Ha valaki a másik haszonállatát sebesítette meg bűnös szándékkal, akkor azt lopásként kezelték (ZL 38).

A fentiekből látható, hogy a más bűnös szándékú megsebesítése is súlyos bűncselekménynek számított, a büntetése gyakran nem is különbözött az emberölésétől. Feltehető ezért, hogy csak a súlyos sérülésekkel járó eseteket számították ide.

VI.2.2. Más megsebesítése verekedés közben Mint fentebb láttuk, ha valaki verekedés közben megsebesített valakit, s az illető húsz napon belül belehalt a sérülésébe, az esetet emberölésként kezelték (ZL 19).

A ZL 22 cikkely azt tanúsítja, hogy – Qinhez hasonlóan – a verekedés megítélésekor figyelembe vették a fegyverhasználatot, illetve a sérülés fokát:

Ha valaki verekedés közben karddal, bronz- vagy vaslándzsával, kalapáccsal, bárdal megsebesíti a másikat, akkor mindezekben az esetekben tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha nem használ ilyen eszközöket, de megvakítja a másikat, eltöri a végtagját, fogát, ujját, ízületét, leszakítja az orrát, fülét, akkor borotválják le.

Ha nem történik sebesülés, s egy alacsonyabb nemesi ranggal rendelkező ver meg²⁸⁸ egy magasabb nemesi rangút, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. Ha azonos vagy alacsonyabb rangút ver meg, akkor bírságként fizessen két uncia aranyat. Ha duzzanat vagy zúzódás keletkezik, és ..., akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat.

鬪而以刃及金鐵銳•錘•椎傷人、皆完爲城旦舂。其非用此物而鎰人、折枳•齒•指、叱體、斷決鼻•耳者、耐。其毋傷也、下爵毆上爵、罰金四兩。毆同死〈列〉以下、罰金二兩、其有疥瘡及口、罰金四兩。

A cikkely első fele szerint ha valaki valamilyen veszélyes eszközt használt verekedés közben, s azzal okozott sérülést, akkor a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkára ítélték, tetoválással kombinálva. Ha nem használt eszközt, de súlyosabb sérülést okozott, leborotválással sújtották – ez valószínűleg közrabszolgasággal járt együtt.

A cikkelyből az is kiderül, hogy a másik megverése vagy megütése önmagában, sebesülés nélkül is bűncselekménynek számított. Ennek szankciója bírság volt, amelynek mértéke a verekedő felek rangjától, illetve a sebesülés mértékétől függött.

VI.2.3. Más megsebesítésének egyéb esetei Az *Ernian lüling*ben találunk néhány cikkelyt, amelyek a családon belüli testi sértéssel foglalkoznak. A ZL 26 szerint ha egy feleség „vad”, és a férje megveri vagy megbotozza – de ehhez nem használ fegyvert –, akkor a férjet nem büntetik meg akkor sem, ha a feleség sérülést szenvedett. Ez megfelel a hagyományos kínai patriarchális családfelfogásnak. A GL 2 alapján ha a gyerek megsebesíti szüleit, a rabszolga megsebesíti gazdáját vagy annak családját, akkor hiába jelenti fel magát, nem enyhítik a büntetését. Itt is a családon belüli hierarchikus viszonyok védelméről van szó. A JL 3 szerint ha a feleség megsebesíti férjét, akkor nem enyhíthető a büntetése a férje nemesi rangja szerint – egyéb esetekben

288| Az *ou* 毆 „(meg)ver”, „üt” szó használatából itt és a többi előforduláskor nem derül ki, hogy egyszeri megütésről van szó, vagy megverésről.

a feleség a férj nemesi rangját viselte. Ugyanakkor a feleség is kap kedvezményt, ha ő az áldozat: az SHL 1 szerint ha a férj megsebesíti a feleségét, s emiatt eljárás indul ellene, akkor a feleség mentesül a lefoglalás alól.

Szó esik gondatlan, hanyag viselkedésről is, amely sebesüléshez vezet. A ZL 4 szerint ha a folyón való átkelés közben az utas megsebesül, akkor a hajósnak meg kell váltania a leborotválást, az illetékes hivatalnokoknak pedig meg kell váltaniuk a száműzetést (a JL 22 szerint ez tizenkét, illetve nyolc uncia arany befizetését jelenti). A TL 10 szerint ha valaki tiltott helyre kutatás, s valaki beleesvén megsérül, akkor a kútásót csonkítatlan falépítővé/gabonaőrlové teszik.

A mást megsebesítő bűnös elfogására ugyanazok a cikkelyek vonatkoztak, mint a gyilkosokéra: a járási hivatalnokoknak mindent meg kellett tenniük a tettes kézre kerítésére. Ha az elfogás közben megsebesítették a tettest, azért nem járt büntetés (BL 3, BL 8).

A *Zouyanshu* egyik cikkelye (ZYS 5) éppen egy olyan esetet ír le, amelynek során egy hatósági ember megsebesít egy menekülő vádlottat. A Kr. e. 197-re datált esetről egy tolvajfogó (*qiudao* 求盜, lényegében rendőr, poroszló) – egy feljelentés alapján – üldözőbe vesz egy állítólagos szökött rabszolgát. Amikor el akarja fogni, a rabszolgával kölcsönösen megsebesítik egymást, de végül elfogják. Az ügy tárgyalásakor kiderül, hogy a szökött rabszolgának vélt személy valójában szabad ember, így nem kellett volna elfogni. Ugyanakkor az elfogásakor mégiscsak ellenállt, és megsebesítette az őt üldöző tolvajfogót. A vallató hivatalnok szerint, bár nem volt bűnös, amikor el akarták fogni, hagynia kellett volna magát, s a bíróság előtt mindent tisztázhatott volna. Azzal azonban, hogy megsebesítette a tolvajfogót, a hivatalnok szerint elkövette a „más megsebesítése bűnös szándékkal” (*zei shangren* 賊傷人) büntettét. A Han-korból nincs ilyen rendelkezésünk, de a shuihudi szövegek D 53-as cikkelye szerint ha Qinben egy bűnöző megölte az őt üldöző tolvajfogót, akkor a bíróság – a konkrét körülményektől függetlenül – vélemezte a „bűnös szándékot”, vagyis a bűnöst akkor is a súlyosabb büntetésre ítélték, ha a verekedés hevében, s nem előre megfontolt szándékkal ölte meg az üldözőjét.²⁸⁹ A hivatalnok szavai azt jelzik, hogy ez a vélelem a Han-korban is fennállt. A vádlott azzal védekezik, hogy bár valóban megsebesítette a tolvajfogót, de ezt nem „bűnös szándékkal” tette, hanem hirtelen haragjában, mert látta, hogy ártatlanul el akarják fogni. Végül aztán kénytelen elfogadni a hivatalnok értelmezését, s elismeri a bűnös szándékot. A tolvajfogó is vád alá kerül, hiszen megsebesítette a szökevénynek hitt személyt. Ő azonban azzal védekezik, hogy a feljelentés alapján az illetőt szökött rabszolgának

289 | SHD: 179–180. A cikkelyről, valamint az emberölés különféle eseteiről lásd Hulsewé 1997: 205.

VI. ÉLET ÉS TESTI ÉPSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK

tartotta, s azért volt kénytelen megsebesíteni, mert elfogásakor az karddal rátámadt. Az ügyben végül az udvar (valószínűleg az igazságügyi miniszter) dönt, úgy rendelkezve, hogy az első vádlottat tetoválják és ítéljék a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkára, falépítésre, míg a tolvajfogót mentsék fel a vádak alól. Vagyis a hatósági embernek az ártatlanul üldözöttek sem állhattak ellen, míg az előbbiek büntetlenül megsebesíthették a gyanúsítottakat.

VII. LOPÁS ÉS RABLÁS

A zhangjiashani iratokban az egyik leggyakrabban előforduló bűncselekmény a *dao* 盜. Ez a szó egyaránt jelenthet „lopást”, „rablást”, „betörést”, „sikasztást”, de tulajdonképpen a „törvénytelen el tulajdonítás” minden esetére a *dao* kifejezést használták.²⁹⁰ Fordításunkban általában lopásként vagy – ha ezt a körülmények indokolják – rablásként adjuk vissza, de érdemes figyelembe venni, hogy itt ugyanarról a bűncselekmény-kategóriáról van szó. Néha az elkövetés részletei alapján egyértelmű, hogy pontosan miféle bűntett történik, máskor azonban ez nem megállapítható. Mint később látni fogjuk, számos vagyoni kárt okozó cselekménynél, amelyre a lopás/rablás kifejezés nem illett, a törvények így fogalmaztak: a tettest „a lopásra vonatkozó törvények szerint ítélik el”, vagyis a *dao*

290 | A *dao* szó rendkívül összetett jelentéséről a Qin- és Han-kori jogban lásd HULSEWÉ 1988.

VII. LOPÁS ÉS RABLÁS

büntetését meghatározó törvényeket meglehetősen kiterjesztően alkalmazták. A „lopással” az *Ernian lüling*ben külön rész foglalkozik (*Törvények a lopásról Dao lü 盜律*), de a többi részben is számos lopásra vonatkozó információt találunk.

VII.1. AZ ELKÖVETÉSI ÖSSZEG

A lopás megítélésénél a legfontosabb figyelembe vett tényező az elkövetési összeg, vagyis a „zsákmány” (*zang 贓*) értéke volt. A büntetés mértéke – más tényezők mellett – ezen múltott. Qinhez hasonlóan²⁹¹ a zsákmány értékét garasban (*qian 錢*) adták meg, s az egyes esetek megítéléséhez értékhatárokat állítottak fel. Az egyik cikkely (DL 1) világosan megadja az egyes értékhatárokhoz tartozó büntetéseket:

Ha valaki lop, s a zsákmány értéke meghaladja a 660 garast, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. 660 és 220 garas között hagyják csonkítatlanul, s válják belőle falépítő vagy gabonaőrlové. Ha [a zsákmány] nem éri el a 220 garast, de meghaladja a 110 garast, akkor borotválják le, és válják belőle közrabszolga vagy közrabszolganő. Ha nem éri el a 110-et, de meghaladja a 22 garast, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. Ha nem éri el a 22 garast, de meghaladja az 1 garast, akkor fizessen bírságként egy uncia aranyat.

盜賊（贓）直（值）過六百六十錢、黥爲城旦舂。六百六十到二百廿錢、完爲城旦舂。不盈二百廿到百一十錢、耐爲隸臣妾。不盈百一十錢到廿二錢、罰金四兩。不盈廿二錢到一錢罰金一兩。

Ennek alapján az egyes értéksávok büntetése az alábbi volt:

ÉRTÉKSÁV	BÜNTETÉS
1–22 garas	egy uncia arany bírság
22–110 garas	négy uncia arany bírság
110–120 garas	leborotválás + közrabszolgaság/ közrabszolganőség
220–660 garas	csonkítatlanul hagyás + falépítés/gabonaőrlés
660 garas felett	tetoválás + falépítés/ gabonaőrlés

291 | SALÁT 2006: 159–167.

Ezeket a büntetéseket még számos tényező módosíthatta: nemesi rang, nem, csoportos elkövetés stb. Arról, hogy a zsákmány értékét miként állapították meg, egyedül a DL 17 ad információt: e szerint a zsákmány „átlagos értékét” (*pingjia* 平價) kell figyelembe venni, vagyis nem a – feltehetően folyamatosan változó – piaci árakat. Az átlagos érték kiszámításának módját azonban nem ismerjük.

A fenti rendelkezés olyan egyértelmű, hogy az *Ernian lüling* ezen kívül értékhatárt csupán egyetlen cikkelyben említ: a JL 8 szerint ha egy falépítő, akin már végrehajtották az összes csonkítást, több mint 110 garas értékben lop, akkor ha feljeleníti magát, lefejezik a piacon.

Megjegyzendő, hogy a Qin-korban ugyanezek voltak az értékhatárok, s a büntetések is hasonlóak voltak.

A lopásra vonatkozóan még egy általános cikkelyt ismerünk (DL 4): e szerint – nyilván a tolvaj elfogása esetén – a zsákmány maradékát visszaadják a gazdájának.

VII.2. A CSOPORTOS ELKÖVETÉS

Többször szerepelnek az *Ernian lüling*ben a csoportos rablók (*qundao* 群盜), s kiemelt szerepeltetésük jelzi, hogy az állam nagy figyelmet szentelt a megfékezésüknek.²⁹² A *qundao* valószínűleg „professzionális” rablóbandát jelentett, vagyis nem csak egyszerűen tolvajok csoportját. A történeti forrásokból tudjuk, hogy a különböző rablóbandák mindig is súlyosan fenyegették Kínában a közbiztonságot.

A DL 7 cikkely meghatározza a csoportos rablás fogalmát:

Ha a tolvajok öten vagy többen vannak, s együtt támadva rabolnak, akkor az csoportos rablásnak számít.

盜五人以上相與功（攻）盜、爲群盜。

Ennek alapján tehát a bűnözőknek legalább öten kellett lenniük, a bűncselekményt együtt kellett elkövetniük, s támadniuk (*gong* 攻) kellett ahhoz, hogy csoportos rablóknak minősítsék őket.

A bűncselekmény pontos szankcióját nem ismerjük. A csoportos rablás-hoz hasonló esetet említ a ZL 1 cikkely, amely olyan külső „fejedelemségbeli emberekről” szól, akik „támadni és rabolni érkeznek” Han központi

VII. LOPÁS ÉS RABLÁS

területeire – őket derékban kettévágják. Hasonló rendelkezést tartalmaz a DL 6 is: e szerint ha valakik „a határon kívülről jönnek be, hogy lopjanak”, akkor szintén derékban kettévágják őket. Kérdéses azonban, hogy ez a csoportos rablókra is vonatkozott-e. A bűncselekményt említő cikkelyek többnyire az elfogásuk körülményeivel foglalkoznak, s azzal, hogy a helyi hatóságoknak milyen erőfeszítéseket kell tenniük a kézre kerítésükre.

A DL 8 szerint ha valaki együtt eszik és iszik áldozati fogásokat csoportos rablókkal, akkor ha tudott a bűncselekményükről, velük azonos büntetést kap, ha nem tudott, akkor falépítővé vagy gabonaőrlové tetoválják. Ez a leg súlyosabb kényszermunka-büntetés volt, így feltételezhető, hogy magukat a csoportos rablókat halálbüntetéssel sújtották. Ugyanezen cikkely szerint ha a rablókkal étkező ember elfogja vagy levágja őket, akkor nemhogy nem büntetik meg, hanem meg is jutalmazzák; ha csak feljelentést tesz ellenük, akkor is mentesítik a büntetéstől, ám jutalmat nem kap.

A BL 3 arról rendelkezik, hogy ha csoportos rablók megölnek vagy megsebesítenek valakit, akkor a járási hivatalnokoknak azonnal elegendő létszámú embert kell kiküldeniük az elfogásukra, méghozzá a járásfőnök vagy a járási parancsnok vezetésével. Amennyiben nem sikerül elfogniuk őket, a katonák büntetésben részesülnek. A BL 5 szerint ha a csoportos rablókat feljelentik, s a feljelentést befogadó hivatalnok ezt nem vagy nem azonnal jelenti a feletteseinek, akkor megbüntetik. A BL 6 rendelkezik a sikeres üldözők megjutalmazásáról: aki élve elfog egy vagy levág kettő csoportos rablót, annak nemesi rangját egy fokozattal megemelik. Ha csak egyet vág le, vagy nemesi rangja nem megemelhető, akkor egyéb jutalmat kap. Ugyanakkor a rabló levágását mindezen esetekben bizonyítania kell. A BL 8 szerint ha egy halálbüntetéssel fenyegetett bűnös megöl, megsebesít, elfog csoportos rablókat, akkor nem végzik ki, sőt egyes esetekben a büntetését megválthatja. A BL 9 szerint ha valakinek hivatalból az a kötelessége, hogy elfogja a bűnösöket, akkor ha elfog valakit, akkor nem jutalmazzák meg – kivéve, ha az illető csoportos rabló. A JGL 4 szerint ha csoportos rablók átszöknek a határon, akkor az őket üldözők utánuk mehetnek – még ha egyéb esetben nem is léphetik át a határt.

VII.3. A LOPÁS EGYÉB ESETEI

A bűnös szándékkal elkövetett emberölésnél találkoztunk az „eltervezés” (*mou* 謀) esetével, amely lopással kapcsolatban is előfordult. Mindkét „eltervezést” említő cikkelyben legalább két személy szerepel. A hiányos

DL 2-ben valaki „eltervezve” elküld egy másik embert lopni, megmondja neki a zsákmány helyét, majd megosztózik vele a zsákmányon. Ebben az esetben a „küldőt”, vagyis a felbujtót is lopásért vonják felelősségre, vagyis ugyanazt a büntetést kapja, mint a tényleges tolvaj.

Érdekes cikkely a DL 3, amely egy közösen eltervezett és végrehajtott lopásról szól:

Ha valakik együtt tervet szőve lopnak, s mindegyiküknek megvan a maga szerzeménye, akkor összesítve becsülik fel a zsákmányukat, és annak alapján ítélik el őket.

謀偕盜而各有取也、并直（值）其臧（贓）以論之。

A cikkely kulcsa az „összesítve becsülik fel” fordulat, amely azt jelenti, hogy a bűnösöket nem a saját zsákmányukért vonják felelősségre, hanem mindegyiküket az összesített zsákmányért. A shuihudi szövegekben találunk egy hasonló esetet (D 11):

A és B soha nem ismerték egymást. A elindul kirabolni C-t. Éppen odaér, amikor B is C kirablására érkezik. A és B beszélnek egymással, majd külön-külön rabolnak. Zsákmányuk értéke fejenként 400 [garas]. Miután már elhagyták [C házát], mindkettőjüket elfogják.

Ha előtte megtervezték [a rablást], az összesített zsákmány alapján ítélik el őket. Ha nem tervezték meg, mindkettőről a saját zsákmánya alapján döntsenek.

甲乙雅不相知，甲往盜丙，才到，乙亦往盜丙，與甲言，即各盜，其臧值各四百，已去而偕得。其前謀，當并臧以論；不謀，各坐臧。²⁹³

A két különböző korból származó cikkely összhangban van egymással, s mindkettő szerint az „eltervezés” gyakorlatilag a büntetés súlyosbításával jár. Ha például két ember lopást elkövetve külön-külön 400-400 garast lop, akkor az a 220–660 garas közötti sávba tartozik, így a fejezet elején idézett DL 1 szerint csonkítatlan falépítővé teszik őket. Ha azonban a bűncselekményt eltervezik, akkor mindkettejüket 800 garas ellopásáért vonják felelősségre, ami meghaladja a 660 garast, vagyis mindkettőjüket tetovált falépítővé teszik.

A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni még itt a ZL 42 cikkelyt, amelyben a szankciót nem a zsákmány értéke alapján szabják ki: ha valaki ellop vagy eldob egy levelet, amely hivatali pecséttel van lezárva, azt leborotváltják – itt nyilván nem az anyagi kár a lényeges, hanem a hivatal rendes működése.

A *Zouyanshuban* is szerepel néhány lopással, rablással kapcsolatos eset. Ezek közül a ZYS 15 tartalmaz új információkat, amelyet Kr. e. 200-ra kelteztek Liyang 醴陽 járásba, Nanjun 南郡 tartományba. Liyang

VII. LOPÁS ÉS RABLÁS

járásfőnökét, Huit – aki a 10. nemesi rangfokozatot (*zuoshuzhang* 左庶長) viseli, s a 600 vékás hivatalnoki osztályba tartozik – feljelentik azzal, hogy meghatározott mennyiségű gabonát lopott a járás egyik hivatali raktárából. Hui elismeri bűnét, s elmondja, hogy a gabonát Shi írnnokkal lopatta el, és két emberét bízta meg azzal, hogy a lopott árut értékesítsék. A gabonáért meghatározott összegű pénzt kaptak, amely jóval meghaladja azt a 660 garasos határt, amely feletti lopásért a legsúlyosabb fokozatú büntetés jár. Az eset egyértelmű, de felmerül a kérdés, hogy Hui büntetését nem kell-e enyhíteni amiatt, mert hivatalt visel. Válaszában a felettes idéz egy – az *Ernian lüling*ben is szereplő – törvényt (DL 1), mely szerint ha a lopott áru értéke meghaladja a 660 garast, akkor a büntetés tetoválás és falépítés (legsúlyosabb fokozatú kényszermunka). Továbbá idéz egy másik, az *Ernian lüling*ben nem szereplő törvényt is, mely szerint ha hivatalnok lop, és a törvény szerint megcsonkítás jár, akkor rajta is végre kell hajtani a csonkító büntetést (*xing* 刑), és a nemesi rangját sem szabad figyelembe venni. Így a hivatalnokot végül tetoválják és falépítővé teszik.

VII.4. A LOPÁS HASZNÁLATA ANALÓGIAKÉNT

A lopás, rablás tényállása általában meglehetősen egyértelmű volt, így a *dao* alapesetével viszonylag keveset foglalkoznak az *Ernian lüling* cikkelyei. A vágyon ellen elkövetett bűncselekményeknek azonban számos olyan esete volt, amikor nem hagyományos értelemben vett lopás történt, azonban a jogalkotó nem állított fel külön bűncselekmény-kategóriát, hanem azt rögzítette a törvényben, hogy az adott esetben úgy kell eljárni, mintha lopás történt volna. Vagyis a *dao* bűncselekményét analógiára használták fel. Ennek kifejezésére a leggyakoribb módszer a *yu dao tongfa* 與盜同法, vagyis „a lopásra vonatkozó törvényeket alkalmazzák”, más értelmezésben „a lopással azonos módon járjanak el” kitétel használata volt. A másik ilyen kifejezés a következő volt: *zuo zang wei dao* 坐贓爲盜, vagyis „a zsákmány összege alapján lopásért vonják felelősségre”.

Az *Ernian lüling*ben az alábbi esetekben találkozunk a *dao* analógiás felhasználásával:

– Ha valaki hozzátesz vagy elvesz egy részt egy levélből, hogy nyereségre tegyen szert, az így szerzett nyereséget zsákmánynak tekintve lopásért ítélik el (ZL 10).

– Ha szárított hús mérgezését okoz, és a felelős hivatalnokok a maradék húst nem égetik el a törvény szerint, akkor a megmaradt hús értékét zsákmánynak tekintve lopásért ítélik el őket (ZL 15).

– Ha valaki bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti egy másik ember haszonállatát, lopásért ítélik el (ZL 38).

– Ha valaki megvesztegetést követ el (*xingqiu* 行賄) vagy vesztegetést fogad el (*shouqiu* 受賄), azt lopásért ítélik el, hacsak nem követett el súlyosabb bűncselekményt, mert akkor az utóbbi alapján vonják felelősségre (DL 5).

– Ha valaki árut csempész ki a határon, s a határállomás hivatalnoka tud erről, de kiengedi, akkor a csempészre és a hivatalnokra is a lopásra vonatkozó törvényt alkalmazzák (DL 13).

– Ha a határállomás hivatalnoka úti okmány nélkül küldötteket enged ki a határon, akkor a lopásra vonatkozó törvényt alkalmazzák vele szemben (DL 13).

– Pénz, arany, vászon, selyem, gabona, ló és marha magánúton való kikölcsönzése esetén (*sizi jiadai* 私自假貸) a kölcsönadóra a lopásra vonatkozó törvényeket alkalmazzák (DL 15). (A „magánúton való kölcsönzés” tartalmát nem ismerjük.)

– Ha valaki elfog egy bűnösnek vélt másik embert, amiért jutalmat kap, de kiderül, hogy az elfogott személy nem bűnös, ám időközben az elfogó már túlad a jutalmon; vagy ha csalást, hamisítást követett el az elfogással kapcsolatban, akkor a jutalmat zsákmánynak tekintve lopásért ítélik el (BL 9).

– Ha valaki rejteget valakit, akit le kell foglalni, akkor a lopásra vonatkozó törvényt alkalmazzák rá (SHL 5).

– Ha valaki szándékosan megrongál vagy megolvaszt pénzerméket, hogy más tárgyat készítsen belőlük, akkor a megrongált pénzt tekintve zsákmánynak lopásért ítélik el (QL 2).

– Ha az állami futárszolgálatban a megszabottnál több embert küldenek ki futárnak, vagy magánküldötteket valaki hivatalos futárként élmez, akkor a felelősöket lopásért ítélik el, a törvénytelenül elfogyasztott étel árát számítva zsákmánynak (CHSHL 2).

– Ha valaki tiltott helyre kutatás, és ló vagy marha a kútba esve elpusztul vagy megsérül, akkor a kútásót a lopásra vonatkozó törvények szerint ítélik el (TL 10).

– Ha egy piaci árus eltitkolja az adóját, akkor zsákmányként az eltitkolt adó összegét számítva lopásért vonják felelősségre (GSHL 2).

– Ha egy kereskedő vagy más személy becsap egy másikat, akkor az így szerzett nyereséget tekintve zsákmánynak lopásért ítélik el, s ha így csak leborotválás vagy enyhébb büntetés járna neki, akkor számúzik is (GSHL 2).

VIII. HAMIS VÁDASKODÁS, GONDATLAN FELJELENTÉS

Mint korábban láttuk, az államnak alapvető érdeke volt, hogy tudomást szerezzen a területén történt bűncselekményekről, hiszen csak így teljesíthette egyik legfontosabb – s hatalmát legitimáló – feladatát, a rend fenntartását. Ezért a megfigyelő rendőrségi hálózat kiépítése mellett a Han-korban – a korábbi rendszert követve – a lakosoknak kötelező volt a tudomásukra jutott bűncselekményekről feljelentést (*gao* 告) tenni. Ezt egyrészt a kollektív felelősségi csoportok létrehozásával kényszerítették ki, vagyis azzal, hogy a közösségek tagjai kénytelenek voltak – a büntetések elkerülése érdekében – szemmel tartani és adott esetben feljelenteni egymást. Másrészt pedig ahol ilyen kölcsönös felelősségi csoport nem volt, ott jutalmakkal ösztönözték a bűnösök feljelentését. Harmadrészt szigorú büntetést helyeztek kilátásba azoknak, akik tudtak

VIII. HAMIS VÁDASKODÁS, GONDATLAN FELJELENTÉS

ugyan egy büntettről, de nem jelentették fel a tette – akkor is, ha nem tartoztak a felelősségi csoportba. Így tehát több módon is arra sarkallták a lakosságot, hogy figyelje meg környezetét, és ha szükséges, tájékoztassa a hatóságokat.

Mindez azonban súlyos problémákat okozhatott, mivel ha mindenki minden gyanús ügyben feljelentést tesz, az a téves feljelentések túlzott elszaporodásához vezet, ami megbéníthatja vagy lelassíthatja az igazságszolgáltatást és a hivatalok működését. A büntetés elkerüléseért vagy a jutalom reményében, esetleg pusztán rosszakaratból az emberek olyan bűncselekményekről is jelentést tehetnek, amelyek egyáltalán nem vagy nem úgy történtek meg, ahogyan azt a feljelentő állítja. Az ilyen feljelentések visszaszorítása érdekében Hanban – Qin mintájára²⁹⁴ – külön bűncselekmény-kategóriákat alkalmaztak: a hamis vádaskodást (*wu* 誣) és a gondatlan feljelentést (*gao bushen* 告不審). Azt, hogy a téves vagy hamis feljelentés esetei meglehetősen elterjedtek lehettek, jelzi, hogy mind a shuihudi, mind a zhangjiashani cikkelyek számottevő része ilyen ügyekkel foglalkozik.

Mindkét kategória arra vonatkozott, amikor valaki nem valós vagy pedig a valóságostól eltérő bűncselekménnyel vádolt meg egy másik személyt. A két bűncselekmény közötti különbség az volt, hogy a hamisan vádaskodó tudatában volt vádjá hamis voltának, a gondatlan feljelentő viszont nem tudta, hogy vádjá nem helytálló. Ezt a különbséget az egyik Qin-beli cikkely (D 35) egyértelműen kimondja, s a Han-kori gyakorlatban is tükröződik a megkülönböztetés:

A feljelentő B-t egy ökör ellopásáért vagy egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért. B [azonban] nem lopott ökröt, illetve nem sebesített meg senkit.

Kérdés: – A felett hogyan ítélnének?

– Ha tudatosan (*duan* 端) tette, akkor ez a „hamis vádaskodás” [esete]. Ha nem tudatosan, akkor [a bűne:] „gondatlan feljelentés”.

甲告乙盜牛若賊傷人，今乙不盜牛、不傷人，問甲何論？端為，為誣人；不端，為告不審。²⁹⁵

A cikkelyben „tudatosan”-nak fordított szó (*duan* 端) jelentése több shuihudi cikkely alapján egyértelműen az, hogy az illető tudatában van cselekedete helytelen voltának. A *duan* határozó kétféle cselekménnyel szerepel együtt: egyrészt a hamis feljelentéssel, másrészt pedig az igazságtalan bírói ítékezéssel. A szó fenti értelmezését a szöveggörnyezet minden előfordulásnál igazolja.

294 | SALÁT 2006: 180–194.

295 | A „gondatlanságról” lásd még SALÁT 2002.

VIII.1. HAMIS VÁDASKODÁS

A *wu* tehát azt a bűncselekményt jelöli, amikor valaki szándékosan hamis váddal illet valakit a hatóságok előtt. Ennek a bűncselekménynek a szankciója a *Törvények a feljelentésről* (*Gao lü* 告律) első cikkelye (GL 1) szerint egyértelmű:

Ha valaki hamisan vádaskodva halálbüntetéssel járó bűnért feljelent valakit, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Más [bűncselekmények] esetén alkalmazzák a büntetés megfordítását. (...)

誣告人以死罪、黥爲城旦舂・它各反其罪。

Eszerint a hamis vádaskodásnak kétféle szankciója van:

– Általános esetben a „büntetés megfordítását” (*fan zui* 反罪) alkalmazzák, ami a történeti források szerint azt jelenti, hogy a hamisan vádaskodó azt a büntetést kapja, ami a megvádoltnak járna, ha a vád igaznak bizonyulna.²⁹⁶ Ha például valaki olyan bűnnel vádol meg valakit hamisan, amiért leborotválás és közrabszolgává tétel járna, akkor a vádlót borotválják le és teszik közrabszolgává.

– A legsúlyosabb esetben, vagyis ha a hamis vádban olyan bűn szerepel, amiért halálbüntetés járna, nem alkalmazzák a büntetés megfordítását. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a halálbüntetést a törvényhozók túl súlyosnak tartották volna a hamisan vádaskodónak. Ehelyett a legsúlyosabb kényszermunka-büntetést kapja: tetoválják és falépítővé/gabonaőrlové teszik.

Az *Ernian lü*lingben a fentén kívül a hamis vádaskodás csak egyetlen további cikkelyben fordul elő (JL 24): ebben az áll, hogy ha rabszolgákat megcsonkítanak, majd visszaadnak a gazdájuknak, s „bizonyágtételükben” (*zheng* 證) nem a valós körülményeket mondják el, akkor azt a hamis vádaskodás eseteként kell kezelni. A cikkely ezen része nehezen értelmezhető, az egyik szövegkiadásban az is felmerült, hogy az egyik bambuszlapot rossz helyre illesztették.²⁹⁷

A *Zouyanshuban* egy dokumentumban (ZYS 17) szerepel a hamis vádaskodás, ezt a fellebbezésről szóló részben (IV.6.) már idéztük. A cikkelyben az történik, hogy a hatóságok elfognak egy tehenet, s mivel valami miatt azt gyanítják, hogy a tehenet nem egyedül lopta el, kínvallatásnak vetik alá. A kínvallatás súlyosságát a másodfokú eljárás során felvett „látlelet” bizo-

296 | RCL: 126/4. jegyzet, SHD: 159/3. jegyzet, HULSEWÉ 1979: 25, NAN YUQUAN 2002: 26.

297 | Az ELZYS szerkesztői szerint a [121]-es bambuszlapnak nem itt van a helye, hanem fentebb, a [107]-es bambuszlap előtt.

VIII. HAMIS VÁDASKODÁS, GONDATLAN FELJELENTÉS

nyítja. Mivel nem bírja tovább a szenvedést, a tolvaj „hamisan megvádol” (*wu*) egy ártatlan embert. Ez utóbbit is elfogják, s addig verik, amíg „hamisan megvádolja önmagát” (*zi wu* 自誣) azzal, hogy részt vett a lopás megtervezésében. A cikkely szerint tehát a kínvallatás során tett hamis vallomást is „hamis vádaskodásnak” nevezték. A fellebbezés utáni eljárásban az ártatlan embert felmentik, de az nem szerepel a leírásban, hogy az őt hamisan megvádolót megbüntetik-e a hamis vád miatt.

VIII.2. GONDATLAN FELJELENTÉS

A gondatlan feljelentés, mint láttuk, azt jelentette, hogy valaki úgy tesz téves feljelentést valaki ellen, hogy nincs tisztában vádja téves voltával. Ez is bűncselekménynek számított, amelyre összetett szankciórendszert dolgoztak ki.

Ahogy a hamis vádaskodást, a gondatlan feljelentést is a *Törvények a feljelentésről* (*Gao lü*) első cikkelye (GL 1) szabályozta:

(...) Ha valaki gondatlan feljelentést tesz, de a [a lelepleződés] előtt bűne miatt feljenti magát, akkor enyhítsék a büntetését egy fokozattal:

Halálbüntetéssel járó bűn esetén tetoválják falépítővé vagy gabonaörlővé.

Falépítővé vagy gabonaörlővé tétellel járó bűn esetében legyen belőle csonkítatlan falépítő vagy gabonaörlő.

Csonkítatlan falépítővé vagy gabonaörlővé tétellel járó bűn esetében ...

... rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétellel, valamint kasztrálással járó bűn esetében borotválják le és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolgánővé.

Leborotválással és közrabszolgává vagy közrabszolgánővé tétellel járó bűn esetében borotválják le és tegyék *sikou*vá.

*Sikou*vá tétellel, száműzéssel és az arc és homlok tetoválásával járó bűn esetében váltsa meg a leborotválást.

Leborotválás megváltásával járó bűn esetében bírságként fizessen négy uncia aranyat.

Halálbüntetés megváltásával járó bűn esetében váltsa meg a falépítővé vagy gabonaörlővé tételt.

Falépítővé vagy gabonaörlővé tétel megváltásával járó bűn esetén váltsa meg a [lábfej-] levágást.

[Lábfej-] levágás megváltásával járó bűn esetében váltsa meg a tetoválást.

Tetoválás megváltásával járó bűn esetén váltsa meg a leborotválást.

Leborotválással járó bűn esetén ...

Négy uncia arany [bírsággal] járó bűn esetében bírságként fizessen két uncia aranyat.

Két uncia arany bírsággal járó bűn esetében fizessen bírságként egy uncia aranyat. (...)

告不審及有罪先自告、各減其罪一等、死罪黥爲城旦舂、城旦舂罪完爲城旦舂、完爲城旦舂罪□□鬼薪白粲及府（腐）罪耐爲隸臣妾、耐爲隸臣妾罪耐爲司寇、司寇・犇（遷）及黥（顏）鑄罪贖耐、贖耐罪罰金四兩、贖死罪贖城旦舂、贖城旦舂罪贖斬、贖斬罪贖黥、贖黥罪贖耐、耐罪□金四兩罪罰金二兩、罰金二兩罪罰金一兩。

Mint látjuk, a cikkely nem a gondatlan feljelentés alapesetét szabályozza, hanem azt, amikor a gondatlan feljelentő a feljelentés után rájön, hogy állítása hamis volt, ezért feljeleni magát. Nem tudjuk, hogy ezt az általa indított eljárás mely pontjaig tehetette meg. Mindenesetre ilyenkor is meglehetősen súlyos büntetést kapott: ha nem is alkalmazták nála a büntetés megfordítását, ennél csak egy fokozattal kapott enyhébb büntetést.

Ez azonban azt is jelenti, hogy ha gondatlan feljelentése mellett kitartott, akkor minden bizonnyal nála is a büntetés megfordítását alkalmazták, vagyis a hamis vádaskodás és a gondatlan feljelentés szankciója azonos volt. Ezt megerősíti az a tény, hogy bár a Qin-korban is elkülönítették a *wu* és a *gao bushen* eseteit, a shuihudi cikkelyekből az derül ki, hogy szankciójuk a legtöbbször azonos volt.

A gondatlan feljelentő akkor mentesülhetett a büntetéstől, ha az általa megvádolt személy valóban elkövetett egy bűncselekményt, csak mást, mint amivel megvádolták. A GL 2 az ilyen eseteket szabályozza: e cikkely szerint ha a valós bűncselekmény azonos súlyú vagy súlyosabb volt annál, mint ami a gondatlan feljelentésben szerepelt, a feljelentőt nem ítélték el.

Speciális eset volt, amikor nem feljelentés (*gao*), hanem „hivatali feljelentés” (*he* 劾) volt gondatlan, vagyis az állami alkalmazott úgy indított eljárást valaki ellen, hogy rosszul ismerte a tényeket. Erről az esetről szól a JL 18 cikkely:

Ha valaki hivatali feljelentést téve gondatlan, azzal hibát követ el. Ha enyhébb bünt [követett el valaki], de szándékosan súlyosabb bűnről tesznek hivatali feljelentést, az „becstelenség”.

劾人不審、爲失、其輕罪也而故以重罪劾之、爲不直。

Úgy tűnik, hogy a „gondatlan hivatali feljelentés” bűncselekménye ismeretlen volt, így ezt az esetet két hivatali vétség valamelyikébe sorolták: súlyosságtól függően vagy a „hiba” (*shi* 失), vagy a „becstelenség” (*bu zhi* 不直) kategóriát alkalmazták, ezek szankciójáról minden bizonnyal külön törvények rendelkeztek.

Még egy különleges esetet ismerünk a témával kapcsolatban: a GL 5 szerint ha egy rabszolga gondatlanul tesz panaszt magáról (*zisong bushen* 自訟不審), akkor férfi rabszolgának levágják a bal lábfejét, rabszolgának tetoválják

VIII. HAMIS VÁDASKODÁS, GONDATLAN FELJELENTÉS

a homlokát és az arcát, s visszaadják őket a gazdájuknak. Azt sajnos nem tudjuk, hogy a „panaszt tesz magáról” pontosan mit jelentett.

A *Zouyanshuban* egy cikkelyben találkozunk a gondatlan feljelentés esetével. A VI.2.3. pontban már említett ZYS 5 dokumentumban egy ember feljelent egy másik személyt, akit a saját megszökött rabszolgájának tart. Az eljárás során kiderül, hogy az illető közben szabad emberré vált, így a feljelentés téves. A feljelentő erre elismeri, hogy feljelentés gondatlan volt. Büntetése a szövegből nem derül ki.

IX. SZÖKÉS

A Han-korban, csakúgy, mint az egész kínai ókorban, a népesség nagy részét kötött elemek alkották. Maguk a közemberek sem számítottak szabadnak, abban az értelemben, hogy – egyéb kötöttségeik (például közmunka, katonai szolgálat) mellett – hivatalos engedély nélkül nem hagyhatták el lakóhelyüket. Ennek az oka az volt, hogy az adókat a földek és a parasztszaládok alapján vetették ki, s ha a lakosság túlságosan mozgékony lett volna, az ellehetetlenítette volna az adók nyilvántartását és beszedését. Emellett közbiztonsági okai is lehetnek annak, hogy az embereket helyhez kötötték: így egyrészt hatékonyabban tudtak működni a kollektív felelősségi csoportok, másrészt könnyű volt észrevenni, ha – potenciálisan veszélyes – idegenek érkeznek egy környékre. A lakosok költözését, helyváltoztatását részletes törvények szabályozták.

IX. SZÖKÉS

A HL 15 szerint például ha valaki elköltözött, addigi lakóhelyének hivatalnokai minden adatát azonnal továbbították új lakóhelyének hivatalához, s ha ezt elmulasztották, megbüntették őket.

A földművesek mellett számos még kötöttebb embercsoport létezett. Ilyenek voltak természetesen a kényszermunkások, akiknek a számukra kijelölt helyen a kijelölt munkát kellett végezniük. Szintén nem közlekedhettek szabadon a rabszolgák. Férjükhöz voltak kötve a feleségek is, szökésüket törvény tiltotta. Ha valakit közmunkára vagy katonai szolgálatra vettek igénybe, ő sem hagyhatta el szolgálati helyét. Még a hivatalnokoknak, futároknak, küldöncöknek is rendelkezniük kellett a megfelelő okiratokkal, ha utazni akartak. Az utakon ellenőrző állomásokat létesítettek az utazók szemmel tartására, ezek kikerülése is bűnnek számított.

Ha mindezek a kötött népelemek elhagyták a nekik kijelölt helyet, az bűncselekmény volt, amelyre az általános „szökés” (*wang* 亡) szóval hivatkoztak, s ugyanezt alkalmazták a „szökevényre” is. Az *Ernian lüling*ben külön rész foglalkozik a szökéssel (*Törvények a szökésről – Wang lü* 亡律), s más részekben is találkozunk ezzel a bűncselekménnyel. Az alábbiakban ezeket tekintjük át.

IX.1. KÉNYSZERMUNKÁS SZÖKÉSE

A kényszermunkásoknak a számukra kijelölt helyen, nyilván az általuk végzett munkák helyszínén kellett lakniuk. Erre utal a HL 2 cikkely, mely szerint „ha közrabszolga, közrabszolganő, falépítő, gabonaőrő, rőzseggyűjtő, rizsrostáló az otthonában él”, akkor szökésért elítélik. Ezen kívül több információnk a kényszermunkások Han-kori életkörülményeiről nincs, szemben Qinnel, ahonnan a shuihudi iratok bőséges tájékoztatást adnak az elítéltek ruházatáról, fejadagjáról stb.²⁹⁸

Ami a kényszermunkások szökését illeti, a legáltalánosabb cikkely ezzel kapcsolatban az alábbi (WL 7):

Ha falépítő vagy gabonaőrő megszökik, tetoválják, és tegyék megint falépítővé vagy gabonaőrővé. Ha rőzseggyűjtő vagy rizsrostáló [szökik meg], akkor kapjon száz botütést.

城旦舂亡、黥、復城旦舂。鬼薪白粲也、皆笞百。

A cikkely első része minden bizonnyal a csonkítatlan falépítőkre/gabonaőr-
lőkre vonatkozik, akik szökés esetén megkapják azt a csonkítást, ami alap-
 esetben a falépítéssel amúgy is járt szokott (tetoválás), s emellett újrakezdő-
dik a kényszermunka-szolgáltatuk. Kérdéses, mi volt a szankció a már eleve
tetovált falépítőknél; talán az orrukat vagy a lábfejükét vágták le, de erre nincs
bizonyítékunk. Érdekes módon a második fokozatú kényszermunkásokat
szökés esetén sem csonkították meg, csak száz botütést kaptak.

A WL 2 cikkely is említ egy szankciót: e szerint ha egy *sikounak* (enyhe
fokozatú közmunka) vagy rejtett hivatalnoknak (valaha megcsonkított, de
már elengedett kényszermunkás) szökés miatt közrabszolgaság vagy súlyo-
sabb büntetés járna, akkor a hivatalukba viszik őket, hogy ott dolgozzanak.
Ez azt jelenti, hogy ezen elemeknek szökés esetén közrabszolgaság vagy
súlyosabb büntetés is járhat, ugyanakkor ugyanott dolgoznak tovább, ahol
eddig: a hivatalukban. A *sikouk* ugyanis általában egy hivatal környékén
teljesítettek szolgálatot, a rejtett hivatalnokok pedig a „rejtett hivatalban” –
ez utóbbi jelentése nem ismert.

A WL 8 szerint ha közrabszolga(nő) vagy lefoglalt személy – vagyis elítélt
családtagja – elszökik, s több mint egy évig távol van, akkor hat évig falépi-
tők/gabonaőr-
lők között tartják fogva. Ez valószínűleg azt jelentette, hogy
a falépítők/gabonaőr-
lők között kellett dolgoznia, de a kísérő büntetéseket
nem hajtották végre rajta. Ha kevesebb mint egy évig volt szökésben, akkor
három évig tartották fogva a falépítők/gabonaőr-
lők között. Ha feladta magát,
akkor száz botütést kapott. Ugyanezen cikkely szerint ha a kényszermun-
kások közötti hároméves fogva tartásra ítélt személy elszökött, akkor hat
évig tartották fogva; ha hatéves fogva tartásra ítélt személy szökött el, akkor
státusza megváltozott: csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőr-
lővé tették.

A JL 24 szerint nemcsak a kényszermunkára ítélt távozását számított
szökésnek, hanem azoké is, akiknek a bűnük miatt kényszermunkára ítéltés
járt, de formálisan még nem ítélték el őket. A cikkely szerint ha valakire
csonkítatlan falépítővé/gabonaőr-
lővé, rőzsegyűjtővé/rizsrostál-
lóvá tétel
vagy súlyosabb büntetés várt, de elszökött, akkor az eredetileg elkövetett
bűnért vonták felelősségre. Ugyanezzel a büntetéssel sújtották azt, akinek
a hibájából/bűnéből a szökés megvalósult – hacsak nem fogták el maguk
a szökevényt. Ha enyhébb, leborotválás és közrabszolga(nő)vé tétel járt
valaki eredeti bűnéért, és megszökött, akkor a „találkozó elmulasztása” (*chu
hui* 出會) bűnéért ítélték el. Ez utóbbi elvileg azt az esetet jelentette, amikor
valaki nem jelent meg a kötelező közmunkán.

IX.2. KÖZEMBER SZÖKÉSE

A lakosok – és a hivatalnokok – szökéséről az *Ernian lüling*ben egy cikkely rendelkezik (WL 1), ez többféle szankciót is megad:

Ha hivatalnokok vagy lakosok elszöknek, s több mint egy egész évig [távol vannak], borotválják le őket. Ha nem telik el egy egész év, akkor tartásuk fogva őket a falépítők és gabonaőrők között. Ha *gongshik*, *gongshi*-feleségek vagy magasabb [nemesi rangúak], és a hivatalban dolgoznak, akkor mindannyian fizessenek kártérítést a szökésben töltött napjaikért. Ha feladják magukat, kapjanak ötven botütést. Ha valaki elkerüli a szolgálatot (*bushi* 通事), akkor jegyezzék fel a szökésének napját, s számolják úgy, hogy egy évnél tovább [volt szökésben]; ha elfogják, borotválják le.

吏民亡、盈卒歲、耐、不盈卒歲、訃(?) 城旦舂、公士・公士妻以上上官府、皆償亡日。其自出?(也)、笞五十。給通事、皆籍亡日、趾數盈卒歲而得、亦耐之。

A cikkely alapján a szökés különböző eseteiért az alábbi büntetések jártak:

- egy évnél hosszabb időtartamú szökés > leborotválás;
- egy évnél rövidebb időtartamú szökés > fogva tartás falépítők/gabonaőrők között;
- hivatalban dolgozó *gongshik* vagy magasabb nemesi rangúak szökése > kártérítés;
- szökevény feladja magát > ötven botütés;
- szolgálat elkerülése, vagyis a közmunka elmulasztása > leborotválás (mivel mindenképpen egy évnél hosszabb szökésnek számolják).

Speciális esetet jelentett, amikor egy nő – minden bizonnyal feleség – elszökött. Ez nem csupán családi ügy volt, ilyenkor az állam is feladatának érezte, hogy beavatkozzék. A WL 2 szerint ha egy nőt korábban szökés miatt a leborotválás megváltására ítélték, és később újra elszökik, s megint a leborotválás megváltása járna neki, akkor borotválják le és tegyék közrabszolganővé. Vagyis a nő első szökésekor megválthatta a leborotválást, második szökésekor már nem: leborotválták és közrabszolganővé tették.

A megszökött nőt nem volt szabad feleségül venni. A WL 11 cikkely alapján ha valaki feleségül vette egy másik ember feleségét vagy egy olyan nőt, aki szökevénynek számított, akkor mind a nőt, mind az új férjet tetoválták és falépítővé/gabonaőrlővé tették – mindazokkal együtt, akit tisztában voltak a körülményekkel. Ha a nő korábban a szökésnél súlyosabb bűnt követett el, akkor az érintetteket a „bűnösök rejtegetéséért” (*ni zui ren* 匿罪人) ítélték el.

Ez utóbbi cikkelyt a *Zouyanshu* egyik esete (ZYS 4) is idézi, és alkalmazák is. A cikkelyben egy rejtett hivatalnok feleségül vesz egy szökevény nőt. Nem tudja ugyan, hogy szökevény, de ez nem mentség: „szökevény feleségül

vételért” elítélik, s mivel korábban már tetoválással és orrlevágással sújtották, újabb bűne miatt levágják a bal lábfejét, és falépítővé teszik.

Az is szökésnek számított, ha valakit űr- vagy katonai szolgálatra (*shu* 戍) küldtek, de nem ment az állomáshelyére, vagy azt elhagyta. A XINGL 2 szerint ha az űrszolgálatra küldött személy hét napig késlekedett az indulással, vagy pedig szolgálati helyéről egytől hét napig terjedő időtartamra megszökött, akkor a leborotválás megváltására ítélték. Ha a szökés meghaladta a hét napot, akkor leborotválták és közrabszolgává tették; ha a három hónapot is meghaladta, akkor csonkítatlan falépítővé tették.

IX.3. RABSZOLGA SZÖKÉSE

A mai kínai történészek – a vulgármarxista történelemfelfogást követve – az ókori Kínát rabszolgatartó társadalomnak írják le. Rabszolgák valóban voltak az adott időszakban – a Han-korban is –, azonban a források szerint korántsem játszottak jelentős szerepet a termelésben. A rabszolgaság patriarchális jellegű volt, a rabszolgák a családhoz tartoztak, annak alacsonyabb rangú tagjai voltak. Valószínű, hogy a rabszolgák száma nem volt túl magas, legalábbis nem rendelkezünk olyan forrással, amely tömeges rabszolgaságról tanúskodna.²⁹⁹

Természetesen a rabszolgák (*nu* 奴) és rabszolgánők (*bi* 婢) is kötött elemek voltak, s szökésük nem családi ügy volt, hanem az állam is szankcionálta. A rabszolga szökését a jogi szaknyelvben ugyanúgy *wang*nak nevezték, mint mások szökését.

Valószínűleg rabszolgák szökésével foglalkozik a WL 3 cikkely. Ennek eleje hiányos, de a szövegkörnyezetből alapján arról van szó, hogy a szökött rabszolgákat tetoválják, majd visszaadják őket a gazdájuknak. A „visszaadás” (*bi* 𠂔) általában jellemző volt akkor, ha valamely büntetett rabszolga követett el: ilyenkor az állam végrehajtotta rajta a büntetést, majd ismét a gazdája rabszolgája lett. (A ZL 24-ben a közrendűt megverő rabszolgát tetoválják, majd visszaadják a gazdájának; a JL 24 megcsonkításról, illetve az arc és a homlok tetoválásáról és visszaadásról beszél; a GL 5-ben a rabszolga bal lábát levágják, a rabszolgánő arcát és homlokát tetoválják, majd visszaadják őket a gazdájuknak; stb.)

299| A Korai Han-kori rabszolgaságról lásd WILBUR 1943, különösen a VI. fejezetet, amelyben külön rész foglalkozik a rabszolgák büntetőjogi megítélésével. A szerzőnek azonban természetesen még nem álltak rendelkezésére sírövegek. Egy viszonylag friss elemzés YATES 2002. Az *Ernian liling* rabszolgákkal kapcsolatos cikkelyeiről lásd CENG JIA 2007.

IX. SZÖKÉS

A szökött rabszolgákat az állam nem minden esetben büntette meg: a WL 4 szerint ha a szökött rabszolga visszatér a gazdája családjához, vagy a családtagok maguk elfogják, s a büntetés amúgy is „visszaadás” lenne, akkor a gazdának nem kötelező bevinni őt a hivatalba, hogy ott elítéljék. Ugyanakkor a hiányos WL 3 szerint ha a rabszolga visszatér a gazdájához, akkor száz botütést kap. Az ellentmondást talán az okozza, hogy a cikkely elejéről hiányzó írásjegyek a szökésen kívül valamilyen más enyhébb bünt is említene.

A rabszolgákat fel lehetett szabadítani, de ilyenkor sem számítottak teljesen szabad embernek. A WL 6 szerint a felszabadított férfi rabszolga „magán-hozzátartozó” (*sishu* 私屬) státuszú lett, a rabszolgánő pedig közrendű (*shuren* 庶人). A magán-hozzátartozóból akkor lett közrendű, ha a volt gazda meghalt, vagy bűncselekményt követett el. Ugyanakkor a cikkely szerint ha a felszabadított rabszolga „nem viselkedik jól” (*bu shan* 不善), akkor volt gazdája újra rabszolgájává teheti. Ha pedig a felszabadított rabszolga megszökik (nem tudni, hogy a volt gazdájától vagy állami szolgálat elől), akkor a szökött rabszolgákra vonatkozó törvény szerint ítélik el.

A *Zouyanshuban* három dokumentum foglalkozik szökött rabszolgákkal. Ezek mindegyike jól kiegészíti azt a képet, amelyet az *Ernian lülingből* nyerhetünk.

A Kr. e. 197-re datálható, már említett ZYS 4 cikkelyben egy ember a hivatalba vezet egy nőt, azt állítva, hogy az az ő rabszolgája, s megszökött (vagyis a hivataltól várja a szökevény megbüntetését). A rabszolgánő elismeri, hogy megszökött, nyilvántartásba vétette magát egy másik ember rabszolgánőjeként, aki feleségül adta őt egy rejtett hivatalnokhoz. Ez utóbbi azt állítja, hogy nem tudott felesége szökött rabszolga voltáról.

A szintén Kr. e. 197-ben történt ZYS 5-beli esetben egy közember feljelentést tesz, miszerint a szökött rabszolgáját látta a közelben. A hatósági emberek a rabszolga nyomába erednek, és miután egy tolvajfogóval kölcsönösen megsebzik egymást, elfogják. A tárgyaláson a rabszolga azzal védekezik, hogy gazdájától még Chu (vagyis Xiang Yu 項羽 uralma) idején – vagyis a 206-tól 202-ig tartó belháborúban – szökött meg, s hogy szabad emberként nyilvántartásba vétette magát a Han-beli hatóságoknál. (Han eszerint a háborúban azzal igyekezett a saját bázisát növelni, hogy szabadságot ígért a Chuból megszökött rabszolgáknak.) Mindezt a volt gazda is elismeri, ami azt jelenti, hogy ő elkövette a „gondatlan feljelentés” bűnét, hiszen a férfi nem számít többé a rabszolgájának. A „gondatlan feljelentés” büntetése egyértelmű, ezért a szöveg nem foglalkozik többet a gazdával. A volt rabszolgát tehát nem terheli a szökés bűne, viszont a tolvajfogó megsebesítésével elkövetett egy másik bünt: emiatt „más megsebesítése bűnös szándékkal” (*zei shangren* 賊傷人) büntette miatt felelősségre vonják.

A Kr. e. 196-ra datált ZYS 2-ben egy ember feljelentést tesz, mondván, hogy öt évvel korábban (Kr. e. 201) egy másik személytől tizenhatezer garasért vett egy rabszolganőt, de az nemrég megszökött. A rabszolganőt elfogják, s ő így vall: régen valóban rabszolgája volt az előző gazdájának, de Chu idején megszökött, és feladta magát Hanban. Ám a népesség-nyilvántartásba (*mingshu* 名數) nem vétette föl magát. Akkori gazdája elfogta, s saját rabszolgájaként újra nyilvántartásba vétette, majd eladta. Mivel a rabszolganő úgy véli, hogy többé nem rabszolga (hiszen Chu és Han háborúja idején átszökött Hanba), ezért szökését jogosnak tartja. A vallomást a régi gazda is megerősíti, de szerint a rabszolganőt ő törvényesen adhatta el, mivel az ő rabszolgájaként volt regisztrálva. Az ügyben a járás nem tud dönteni, ezért jelentést tesz a tartományi szintnek. Döntést a passzus nem tartalmaz, csak két javaslatot: az egyik szerint a rabszolganőnek tetováltatni kell az arcát, s vissza kell adni őt az új gazdájának (hiszen a nyilvántartásba vétel elmulasztása miatt nem tekinthető szabadnak, így a szökésért büntetés jár); a másik szerint közemberré kell tenni (vagyis fel kell szabadítani).

IX.4. EGYÉB RENDELKEZÉSEK A SZÖKÉSRŐL

Az *Ernian lüling Törvények a szökésről* című része tartalmaz egy általános rendelkezést (WL 9) arról az esetről, amikor a szökevények feladják magukat.

Mindenkinek, aki elszökik, de feladja magát, enyhítsék [a büntetését]. Ha nincs megnevezve [a törvényben az enyhítés mértéke], akkor minden esetben egy fokozattal enyhítsék a büntetését.

諸亡自出、減之、毋名者、皆減其罪一等。

Eszerint tehát az önfeladás ténye minden esetben a büntetés enyhítésével járt. Az, hogy mi számított egy fokozatnak a büntetéseknel, a VIII.2. pontban idézett GL 1 cikkelyből derül ki.

Mint minden más bűnös esetében a szökevények segítői is büntetést kaptak. A WL 12 arról az esetről rendelkezik, amikor valaki legalább öt napig szállást ad egy szökevénynek vagy megszökött bűnösnek úgy, hogy nem tud az illető szökevény voltáról. Ebben az esetben a szállásadónak meg kell váltania a leborotválást, akár kényszermunkára ítéendő bűnös, akár lefoglalt személy, akár rabszolga volt a megszökött illető. A WL 13 szerint ugyanígy kell eljárni, ha valaki munkára alkalmaz egy szökevényt. Akkor azonban

IX. SZÖKÉS

mentesül a büntetés alól, ha ő maga – vagy a feljelentése alapján a hatóság – elfogja a szökevényt. Igaz, jutalmat se kap.

Több cikkely foglalkozik a szökevények elfogásával, illetve az elfogásukért teendő erőfeszítésekkel. A BL 1 szerint ha valaki elfog egy szökevényt (vagy más bűnöst), az jutalmat kap, melynek összege a bűnösre kiszabandó büntetéstől függ. A szökevény büntetése és a jutalom az alábbiak szerint alakult:

- lefejezés a piacon > tíz uncia arany;
- megcsonkítás + falépítés/gabonaőrlés > négy uncia arany;
- falépítés/gabonaőrlés csonkítatlanul > két uncia arany.

A XINGL 8 szerint ha valaki a határt őrzi, s egy szökevény az őrhelyénél átjut a határon, anélkül, hogy az őr észrevenné, akkor bírságot kell fizetnie.

A JGL 4 szerint a szökevényeket üldöző csapatok átléphetik a határt, noha ez alapesetben tilos lenne nekik.

X. EGYÉB BŰNCSELEKMÉNYEK

Az alábbiakban az eddig nem tárgyalt, de a forrásokban többször előforduló bűncselekményeket tárgyaljuk. A felsorolás nem teljes, ezek mellett létezett még néhány speciális cselekmény, amelyért büntetés járt. Ezek közül a fejezet utolsó pontjában említünk néhányat. Szintén nem tárgyaljuk azokat a csak hivatalnokok által elkövethető vétségeket vagy bűnöket, amelyekért szankció járt.

X.1. PÉNZZEL KAPCSOLATOS BŰNCSELEKMÉNYEK

A Han-korban a pénzkiadás állami monopólium volt, amelyet büntető jogszabályokkal védtek. Ezzel a kérdéskörrel foglalkozik az *Ernian lüling Törvények a pénzről* című része. Megjegyzendő, hogy a régi Kínában nem verték a pénzt, hanem öntötték: a régészeti feltárások során előkerült öntőformák alapján egy bronz öntőformával egyszerre több tucat rézérmét öntöttek. Egy korszakban csak egyetlen címletű pénzérme (*qian* 錢) volt forgalomban, ezt fordításunkban „garasként” adjuk vissza. Emellett fizetőeszközként szolgált az arany (vagy ezüst) is,³⁰⁰ amelyet nem érmeként, hanem különböző méretű darabokban, súly alapján használtak.

A QL 1 cikkely rögzíti a pénzérme méretét (nyolctized hüvelyknél nagyobbak kell lennie), s előírja: ha az érme ennél nem kisebb, és a felirat olvasható rajta, akkor kötelező elfogadni, nem szabad válogatni az érmék között. Emellett az aranyat is kötelező elfogadni, ha az nem kékesvörös. Ha valaki visszautasítja a hivatalos pénz vagy arany elfogadását, annak négy uncia bírságot kell fizetnie. A QL 2 szerint a pénzérme megrongálása vagy megolvasztása is büntetendő: ha valaki szándékosan ilyet tesz, azt lopás miatt ítélik el, a megrongált pénz értékét számítva zsákmánynak.

A pénzhamisítást a törvény szigorúan büntette. A QL 3 szerint azt, aki aranyat hamisított, falépítővé/gabonaőrlové tetoválták. A QL 4 szerint aki titokban pénzérmét öntött, vagyis hamisított, azt lefejezték a piacon, s ugyanezzel a büntetéssel sújtották azokat, akik segítettek neki. A cikkely azt is megadja, hogy milyen büntetést kaptak a vele egy felelősségi csoportba tartozók, ha nem jelentették fel: családtagjainak meg kellett váltaniuk a leborotválást, ötös csoportjának tagjai, valamint a falufőnök (*zhengdian* 正典) és a szántóföld főnöke (*tiandian* 田典) négy uncia arany bírságot fizettek. Azok a hatósági emberek, akiknek feladatuk lett volna a pénzhamisító elfogása, de ezt nem tették meg, szintén négy uncia bírságot fizettek.

A QL 5 szerint az, aki tud a pénzhamisításról, de a hamisítónak elad rezet vagy faszenet, vagy pedig az elkészült pénzt forgalomba hozza, a hamisítóval egyazon büntetést kap – a QL 4 alapján lefejezik a piacon. A QL 7 szerint viszont ha az ilyen segítők és pénzhamisítók elfogják vagy feljelentik egymást, s ez alapján a hatóság többüket elfogja, akkor a feljelentőt mentesítik a büntetés alól.

A QL 6 alapján ha valaki elfogott egy pénzhamisítót vagy egy olyan személyt, aki segített a hamisítónak, az jutalomként egyfokozatnyi nemesi

300 | Lásd a jelen könyv V.4. pontját.

rangot kapott, vagy megválthatta valamely ismerőse büntetését – akár a halálbüntetését is.

A pénzhamisításnak már az előkészülete is büntetendő volt: a QL 8 szerint ha valaki nem öntött még pénzt, de beszerezte az öntéshez szükséges eszközök nagy részét, akkor falépítővé/gabonaörlővé tetoválták. Azt is így büntették, akinek tudomása volt arról, hogy valaki öntőeszközöket vett.

Egy cikkelyben (QL 5) előfordul a pénz „továbbadásának” (*tong* 通) bűncselekménye, amelyet már a shuihudi iratok is említettek.³⁰¹ Ennek jelentését azonban nem ismerjük.

X.2. PARÁZNÁLKODÁS

A törvénytelen szexuális kapcsolattal, vagyis az általam „paráználkodásnak” fordított bűncselekménnyel a *Vegyes törvények* (*Za liu* 雜律) című rész foglalkozik. A paráználkodásra a szövegek a *jian* 奸 szót használják, ez azonban önmagában még nem feltétlenül bűncselekmény, a szó önmagában csak szexuális kapcsolatra utal. A ránk maradt szabályok korántsem adnak teljes képet arról, hogy mi számított büntetendő paráználkodásnak, így csak néhány részletrendelkezést tudunk ismertetni.

A ZAL 11 megadja a paráználkodás egyik alapesetének szankcióját: ha egy férfi más ember feleségével szexuális kapcsolatot létesít, akkor mind őt, mind a vele paráználkodó nőt csonkítatlan falépítővé/gabonaörlővé teszi. Ha viszont a férfi hivatalnok, akkor súlyosabb büntetést kap: erőszakos paráználkodásért (*qiangjian* 強姦), vagyis nemi erőszakért ítélik el akkor is, ha valójában nem történt erőszak.

A ZAL 12 megadja a nemi erőszak szankcióját: az elkövetőt kasztrálják, és „palotai közrabszolgává” (*gonglichen* 宮隸臣) teszik. A palota (*gong*) utalhat a kasztrálásra is, így lehet, hogy nem „palotai”, hanem „kasztrált közrabszolgáról” van szó. Ha a „palota” a helyes értelmezés, akkor valami olyasféle helyről lehet szó, ahol a kasztrálással megszégyenített férfi a külvilágtól elzárva végezhetett szolgálatot. A BL 1 szerint az erőszaktevő elfogójának tíz uncia arany volt a jutalma.

Paráználkodásnak számított a vérfertőzés is: ha testvérek szexuális kapcsolatot létesítettek vagy házasságot kötöttek egymással, akkor mindkettejüket lefejezték a piacon. Ha azonban nemi erőszak történt, akkor csak az elkövetőt fejezték le, az áldozatot nem büntették meg (ZAL 10).

X. EGYÉB BŰNCSELEKMÉNYEK

Az SHL 1 megadja a paráznaságot elkövető személyért kollektív felelősséget viselők körét: a cikkely szerint ha valakit paráználkodás miatt kasztrálnak, annak a gyerekeit lefoglalják, kivéve, ha külön háztartásban élnek, nemesi rangjuk van vagy tizenhét évnél idősebbek. A más bűnöknél szokásos eljárástól eltérően a paráználkodó feleségét nem foglalják le.

Két cikkely rabszolga és közember kapcsolatát tárgyalja. A ZAL 7 szerint ha egy közember férfi egy rabszolganőt vesz feleségül, és gyerekük születik, akkor a gyereket a rabszolganő gazdájának adják, nyilván rabszolgának. Más szankciót a cikkely nem említ, tehát itt a házasság önmagában nem bűncselekmény. Ugyanezen cikkely szerint ha a gazda paráználkodik a rabszolganőjével, vagy egy másik ember rabszolgáját feleségül veszi, s gyerekük születik, akkor a gyerekeket a rabszolganő gazdájának kell adni. A cikkely befejezése szerint „mindannyian legyenek rabszolgák és rabszolganők”, de kérdés, hogy ez csak a gyerekekre vonatkozik, vagy az ügy összes szereplőjére. Az előbbi tartjuk valószínűbbnek. A cikkelyből az mindenképp kiderül, hogy rabszolganő gyereke rabszolga lesz, akkor is, ha az apja közember volt.

Ha a dolog fordítva történik, akkor a gyerek státusza is más lesz: a ZAL 8 szerint ha egy férfi rabszolga egy közrendű nővel paráználkodik, akkor a gyerekük közrendű lesz. Vagyis a gyerek itt is az anyja státuszát öröklí.

A férfi rabszolga azonban nem létesíthetett viszonyt saját gazdájával: a ZAL 9 szerint ha egy férfi rabszolga házasságot kötött vagy paráználkodott gazdájával, annak anyjával, feleségével vagy gyerekével, akkor lefejezték a piacon, a nőt pedig leborotválták és közrabszolganővé tették. Erőszakos közösülés esetén azonban a megerőszakolt felet nem büntették meg.

A paráználkodás a *Zouyanshuban* is előfordul. A ZYS 3-ban egy kishivatalnokra bízzák, hogy a fővárosba kíséren egy oda telepítendő, külső fejedelemségből való nőt, de útközben feleségül veszi, és megpróbál visszaszökni vele a fejedelemségbe. Amikor elfogják, az egyik vád az ellene, hogy paráználkodott.

A ZYS 21 a paráználkodás egyik egészen speciális esetével foglalkozik. A cikkelyben egy asszonynak meghal a férje, s ő, miközben a férje holtteste kiterítve fekszik a nagyszobában, és az anyósa virraszt mellette, a hátsó szobában paráználkodik egy másik férfival. Mivel ilyen esetekre nincs külön törvény, az ügyet a felsőbb hatóságokhoz utalják, ahol harminc jogi hivatalnok ezt javasolja: az özvegyet a szülőkkel szembeni tiszteletlenség miatt ítélik el, és tegyék csonkítatlan gabonaőrlové. Velük szemben azonban egyetlen hivatalnok ellenvéleményt fogalmaz meg: szerinte mivel a férj már halott, a nő nem szeg meg vele szemben olyan kötelességet, amely büntetőjogilag szankcionálható. A végső döntés végül ennek az ellenvéleménynek ad igazat. Ez a cikkely idéz két rendelkezést a törvényekből, amelyek a paráználkodásra vonatkoznak:

„Aki paráználkodik, borotválják le és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolganővé.”

„Ha elfognak egy paráználkodót, akkor az ügyet ki kell vizsgálni, [és a bűnöst] meg kell bilincselni.”³⁰²

奸者，耐為隸臣妾。捕奸者必案之 校上。

Eszerint tehát a paráználkodásért leborotválás és közrabszolgává/közrabszolganővé tétel járt. Ez ellentmond a fenti cikkelyeknek, amelyek legalább csonkítatlan falépítővé/gabonaőrlové tételt írnak elő a paráználkodóknak. Az ellentmondás feloldása az lehet, hogy a ZYS 21 nem feltétlenül Han-kori: a szöveg a *Zouyanshu* dokumentumainak többségével ellentétben nem tartalmaz időpontra vonatkozó utalást. A szövegcsoporthoz való elhelyezkedése alapján az irat Qin-korinak tűnik, ugyanakkor szerepel benne a *zheng* 正 írásjegy, amely Qin Shihuang uralkodása alatt névtabu alá esett, s amelyet az egyértelműen Qin-korra datált Z 22 dokumentumban is más írásjeggyel helyettesítenek. Emiatt elképzelhető, hogy az eset a Kr. e. 246, vagyis a leendő Első Császár trónra lépése előtti Qinből származik.

X.3. SZÜLŐKKEL SZEMBENI TISZTELETLENSÉG

A szülőtisztelet (*xiao* 孝) Kínában az ősidőktől fogva egészen a mai napig a legfontosabb erények egyike.³⁰³ A konfuciánus értékek közé szokták sorolni, de valójában már a konfucianizmus előtt is alapvető követelmény volt a kínai társadalomban, hogy az ember tisztelje a szüleit és az őseit, s engedelmeskedjék nekik. A szülőtisztelet nem csupán családon belüli ügy volt: ápolását az állam is ösztönözte, megsértését pedig a hatóságok is büntették.³⁰⁴ A shuihudi szövegek alapján így volt ez a konfuciánusnak nem mondható Qinben,³⁰⁵ a zhangjiashani szövegek pedig azt bizonyítják, hogy a *buxiao* 不孝, vagyis a „szülőtisztelet hiánya” – más fordításban: „szülőkkel szembeni tiszteletlenség” – a korai Han-korban is bűncselekménynek számított.

A rendelkezésünkre álló néhány passzus alapján szülőtisztelet hiánya miatt a szülők tehettek feljelentést, vagyis ezen bűncselekmény ügyében a hatóságok maguktól nem indítottak eljárást.

A ZL 29 az alábbiakat tartalmazza:

302| A mondat értelmezése bizonytalan. A *jiao shang* 校上 kifejezés „megbilincsel” értelméről lásd SHD: 278/1. jegyzet, RCL: 207/3. jegyzet.

303| HOLZMAN 1998, P. SZABÓ 2000, 2003a.

304| A szülőtisztelet hiányának Qin- és Han-kori büntetőjogi megítéléséről lásd GU LIYING 2008; a Tang-kor előtti hosszabb időszakról lásd MACCORMACK 2006.

305| SALÁT 2006: 219–222.

X. EGYÉB BŰNCSELEKMÉNYEK

Ha egy gyermek tervet sző arra, hogy megöli apját vagy anyját, megveri vagy megátkozza apai nagyapját vagy nagyanyját, apját vagy anyját, mostohanagyanyját, főanyját, másodanyját, s az apja vagy anyja feljelenti a gyermeket szülőtisztelet hiánya miatt, akkor mind-ezekben az esetekben [a gyermeket] fejezzék le a piacon.

Ha a gyermek olyan bűnt követ el, amiért falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel jár, vagy ennél súlyosabb [büntetés], vagy pedig más ember rabszolgájává vagy rabszolganőjévé kell tenni, s ekkor az apja vagy az anyja feljelenti szülőtisztelet hiánya miatt, akkor a [feljelentést] ne fogadják el.

Ha egy hetven évnél idősebb [személy] feljelenti a gyereket szülőtisztelet hiánya miatt, akkor kötelező háromszor visszautasítani. Ha három különböző napon visszautasították, s még mindig [fenntartja] feljelentését, akkor fogadják el [a feljelentést].

Aki a szülőtisztelet elvetésére vesz rá másokat, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové.

子牧殺父母、毆詈泰父母・父母?（假）大母・主母・後母、及父母告子不孝、皆棄市。其子有罪唐城旦 舂・鬼薪白粲以上、及爲人奴婢者、父母告不孝、勿聽。年七十以上告子不孝、必三環之。三環之各不同日而尚告、乃聽之。教人不孝、黥爲城旦舂。

A cikkely szerint a szülőtisztelet nemcsak az édesapát és édesanyját illette meg, hanem az apai nagyszülőket, illetve a különböző mostohaanyákat és nagyanyákat is. Ez utóbbiak felsorolása azzal magyarázható, hogy Kínában többnejűség volt, s a mellékfeleségtől született gyerekeknek tisztelniük kellett a főfeleséget, s a főfeleség gyerekeinek is a mellékfeleségeket. A cikkelyből nem derül ki, hogy mindezek megölésének, megverésének, megátkozásának tervezése önmagában bűncselekménynek számított-e, vagy csak akkor, ha a szülők feljelentést tettek szülőtisztelet hiánya miatt. Az biztos, hogy ha a szülők feljelentették a gyereket, akkor azt lefejezték a piacon. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy a szülők maguk nem ölheték meg a gyereket, ehhez a hatóság közreműködését kellett kérelmezniük. Ha azonban a gyereket más súlyos bűncselekmény miatt el kellett ítélni, akkor a szülők nem kérelmezhatték a lefejezését, ilyenkor az állam nem engedte, hogy a szülők a feljelentésükkel módosítsák az ítéletet.

A hetven évnél idősebb szülőknél a törvény igyekezett tompítani a rendelkezéseket: nekik négy különböző napon, összesen négyszer kellett feljelentést tenniük szülőtisztelet hiánya miatt, hogy a feljelentést elfogadják, s a lefejezést végrehajtsák. Ez a kikötés minden bizonnyal a hirtelen haragú szülőktől védte a már felnőtt gyerekeket.³⁰⁶

A cikkely utolsó rendelkezése szerint azt, aki felbujtott valakit a nem szülőtisztelő viselkedésre, falépítővé/gabonaőrlové tették.

306] Ló eset szerepel a shuihudi D 85 cikkelyben (SHD: 195), ám ott nem kell háromszor visszautasítani a feljelentést, hanem az elsőnél őrizetbe kell venni a gyereket.

A ZL 30 hasonló rendelkezéseket tartalmaz: e szerint ha valaki bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti szüleit, vagy szülei megölését tervezi, vagy megveri vagy megátkozza szüleit, s az apa vagy anya szülőtisztelet hiánya miatt feljeleni őt, akkor feleségét és gyerekeit lefoglalják, és mindegyiküket megbéklyózzák. Emellett nem engedik, hogy a gyermek a nemesi rangjával vagy más módon megváltsa a büntetését.

Az előző pontban említett datálás nélküli, de feltehetően a Qin Királyságban született ZYS 21 cikkely is tartalmaz két törvényidézetet a szülőtisztelettel kapcsolatban, a teljesség kedvéért itt idézzük őket:

„Aki felbujt mást arra, hogy tiszteletlen legyen szüleivel szemben, a felett a szülővel szembeni tiszteletlenségre vonatkozó törvény szerint ítéljenek.”

„Aki tiszteletlen szüleivel szemben, azt fejezzék le a piacon.”

教人不孝，次不孝之律。不孝者棄市。

X.4. TOVÁBBI BŰNCSELEKMÉNYEK

Az *Ernian lüling*ben és a *Zouyanshuban* a fentiekén kívül jó néhány bűncselekmény jelenik meg egyszer-kétszer, ezekről lényegében csak annyit tudunk, amennyi információ a cikkelyekben szerepel. A legtöbb ilyen büntett a *Törvények a gazettekről* (*Zei lü* 賊律) című fejezetben fordul elő: ide éppen azokat a rendelkezéseket gyűjtötték össze, amelyek nem tartoztak az ismert bűncselekmény-kategóriákba. Az alábbiakban néhány ilyen cselekményt említünk, de a felsorolás nem teljes.

A ZL 1 szerint ha városok, települések, határerődök fellázadnak (*fan* 反), vagy lázadást terveznek (*mou fan* 謀反), továbbá ha fejedelemségekben élők „támadni és rabolni” (*gong dao* 攻盜) érkeznek Hanba, továbbá ha valakik nem állnak ellen nekik, akkor derékban kettévágják őket, családtagjaikat pedig lefejezik.

A ZL 2 cikkely – kontextus nélkül – említi az „elcsábítás” (*you* 誘) esetét, amelyért a bűnöst darabokra vágták. Az „elcsábítást” a ZYS 3 is említi, itt valószínűleg azt jelenti, hogy valaki Han központi területeiről a külső fejedelemségekbe csábít valakit, hogy ott telepedjék le, ami büntetendő volt.

Szintén a ZL 2-ben szerepel a kémkedés (*xian* 間) büntette, amiért ugyanúgy darabokra vágás járt. E cselekmény még a BL 7-ben szerepel, ott a kémkedő a „fejedelemségekből érkezik”, s aki elfog egy ilyen személyt, annak jutalmul megemelik a nemesi rangját egy fokozattal, és emellett húszezer garast is kap. Máshol a szó nem szerepel, s az írásjegy értelmezése kérdéses.

X. EGYÉB BŰNCSELEKMÉNYEK

A ZL 3-ban a gyújtogatás büntette szerepel. Ha valaki bűnös szándékkal felgyújt (*zei fan* 賊燔) egy várost, kormányzati hivatalt vagy járási magtárat, azt lefejezik a piacon. Ha hivatali szállást gyújt fel, vagy lakosok házáat, tanyáját, magtárát gyújtja fel, akkor falépítővé/gabonaőrlové tetoválják. Akinek hibájából a tűz tovaterjed, az négy uncia büntetést fizet, emellett kártérítéssel tartozik.

A ZL 5 szerint azt, aki meghamisítja (*weixie* 偽寫) a császár pecsétjét, derékban kettévágják, és holttestét közszemlére teszik.

A ZL 6 alapján ha valaki meghamisítja egy *chehou*, vagyis a legmagasabb nemesi rang viselője pecsétjét, azt lefejezik a piacon. Aki kishivatalnok (*xiaoguan* 小官) pecsétjét hamisítja meg, azt csonkítatlan falépítővé/gabonaőrlové teszik.

A ZL 7 szerint aki hamisan egy császári rendeletre (*zhi* 制) hivatkozik, s ezzel kárt okoz, azt lefejezik a piacon; ha nem okoz kárt, négy uncia aranyat fizet büntetésként.

A felsorolás hosszan folytatható lenne: a *Zei lü* mellett szinte mindegyik további fejezetben szerepel néhány speciális bűneset. Ezek a fordítási részben tanulmányozhatók.

XI. A BÜNTETÉST MÓDOSÍTÓ TÉNYEZŐK

Ha valaki a korai Han-korban elkövetett egy bűncselekményt, akkor a büntetés kiszabásának csak egyik eleme volt, hogy megállapították, tette melyik bűncselekmény-kategóriába tartozott, azon belül milyen súlyú volt (például lopásnál mekkora volt a zsákmány), s ezt „megfeleltették” valamely törvény által előírt büntetésnek. Ezen túl az elkövető bizonyos személyes körülményeit is figyelembe vették, például nemét, életkorát, nemesi rangját, korábbi bűneit, esetleg hivatali pozícióját. A végső ítélet ezek számbavételével született meg. A következőkben azt tekintjük át, hogy milyen személyes tényezők befolyásolták az ítéletet.

XI. A BÜNTETÉST MÓDOSÍTÓ TÉNYEZŐK

XI.1. A NEM

A törvények megfogalmazásában általában nincs különbség a férfi és a női elkövetők között, vagyis az egyes esetekre vonatkozó rendelkezések ugyanazért a bűnért többnyire ugyanazt a büntetést szabják ki a férfiakra és a nőkre. Egyedül a kényszermunka-büntetéseknel tesznek különbséget az egyes fokozatok férfi és női megfelelői között.

Az *Ernian lüling Törvények az előkészítésről* (Julü 具律) című részében azonban találunk egy olyan cikkelyt (JL 7), amely szerint a nők esetében a büntetéseket enyhítették. A cikkelyben ez áll:

(...) Ha nő [követ el olyan bűnt, amiért] feldarabolás vagy derékban kettévágás járna, akkor fejezzék le a piacon. Ha [olyan bűnt követ el, amiért lábfej] levágása és falépítővé³⁰⁷ tétel járna, akkor tetoválják és tegyék gabonaőrlové. Ha [olyan bűnt követ el, amiért] megkéne váltania [lábfeje] levágását, akkor a tetoválást váltsa meg. Ha le kéne borotválni, akkor váltsa meg a leborotválást.

女子當磔若要（腰）斬者、棄市。當斬爲城旦者黥爲舂、當贖斬者贖黥、當耐者贖耐。

Ez alapján a nők büntetését az alábbiak szerint enyhítették az eseti törvény-cikkelyekben előírtakhoz képest:

- feldarabolás > lefejezés a piacon;
- derékban kettévágás > lefejezés a piacon;
- lábfej levágása + gabonaőrlés > tetoválás + gabonaőrlés;
- lábfej levágásának megváltása > tetoválás megváltása;
- leborotválás > leborotválás megváltása.

Ennek alapján tehát a nők mentesültek a legsúlyosabb kivégzési módoktól és csonkításoktól, emellett a leborotválást is megválthatták pénzzel. Mindez jelentős kedvezményeket jelentett számukra.³⁰⁸

XI.2. AZ ÉLETKOR

A korai Han-korban mind a gyerekeket, mind az időseket enyhébben ítélték meg, mint a felnőtteket. A gyerekeknél ezt nyilván a belátás hiánya, az időseknél pedig a magas életkorúaknak kijáró hagyományos tisztelet indokolta.³⁰⁹

307 | Minden bizonnyal elírás, mivel nőről van szó, a gabonaőrlés illik ide.

308 | A történeti forrásokban nem szerepel információ a nőkkel szembeni enyhébb bánásmóddal kapcsolatban. Vö. *RHL*: 300.

309 | A kérdésről lásd NAN YUQUAN 2002: 24–25.

A gyerekek már a Qin-korban enyhébb büntetést kaptak, de ott a „kiskorúság” kritériumát nem életévekben, hanem testmagasságban adták meg – ennek oka a pontos nyilvántartások hiánya lehetett. Qinben a férfiak hat láb öt hüvelyk (körülbelül 150 cm) testmagasság alatt „kicsinek” (*xiao* 小) számítottak, ez alatt például az ökörtolvajt, akinek tetoválás és falépítővé tétel járt volna, csonkítatlan falépítővé ítélték.³¹⁰

A zhangjiashani leletek tanúsága szerint a korai Han-korban már életkor alapján számolták a kiskorúságot.

A JL 2 szerint ha valaki még nincs tizenhét éves, és csonkítással sújtandó bűnt követ el, akkor csonkítatlanul hagyják. Egyes tudósok úgy vélik, itt a tizenhét a tíz elírása,³¹¹ de ezt a feltételezést nem látjuk teljesen megalapozottnak. A JL 5 szerint ha a bűnös még nincs tízéves, akkor mentesítik a büntetés alól, kivéve, ha embert öl – ez utóbbi esetben csonkítatlan falépítővé/gabonaörlővé teszik.

Ennek alapján – emberölés kivételével – a tíz év alatti gyermekek nem voltak büntethetők, a tizenhét év alattiakat pedig nem lehetett megcsonkítani.

Szintén a JL 2 rendelkezik az időseket érintő enyhítésekről: e szerint aki hetven évnél idősebb, azt nem szabad megcsonkítani. (A cikkely ugyanakkor hiányos, ez az értelmezés nem biztos.)

Hasonló rendelkezések a történeti forrásokban is fennmaradtak. A *Hanshu* szerint Kr. e. 195-ben, nem sokkal trónra lépése után Huidi császár kiadott egy rendeletet, miszerint „ha a lakosok közül hetven évnél idősebbek, vagy olyanok, akik még nem töltötték be tizedik évüket, csonkítással járó bűnt követnek el, hagyják őket csonkítatlanul.”³¹² Ez nagyjából megfelel a sírszövegekből megszerezhető információknak, azzal a különbséggel, hogy itt a megcsonkíthatatlanság határa a tizedik életév.

XI.3. KORÁBBI BŰNELKÖVETÉS

A források alapján úgy tűnik, hogy a visszaeső bűnösöket súlyosabb büntetéssel sújtották. A bűnösökről egyrészt nyilvántartást vezettek, másrészt a csonkítások önmagukban is jelezték a „büntetett előéletet”, így a bíróság tisztában volt vele, ha valaki régebben elkövetett egy súlyosabb bűnt.

A legáltalánosabb cikkely a visszaeső bűnösökről a JL 7. Ebben ez áll:

310| Lásd D 5 (SHD: 153), illetve A 12 (SHD: 49).

311| ELZYS: 124.

312| 民年七十以上若不滿十歲有罪當刑者，皆完之。 *Hanshu* 2.

XI. A BÜNTETÉST MÓDOSÍTÓ TÉNYEZŐK

Ha valakit a bűnéért tetoválni kellene, akkor, ha régebben tetoválva volt, vágják le az orrát; ha régebben levágták az orrát, vágják le a bal lábfejét; ha le van vágva a bal lábfeje, vágják le a jobb lábfejét; ha le van vágva a jobb lábfeje, kasztrálják. (...)

有罪當黥、故黥者?之、故?者斬左止（趾）、斬左趾、斬左止（趾）者斬右止（趾）、斬右止（趾）者府（腐）之。

Eszerint tehát a korábban megcsonkított bűnöst, akit most tetoválni kell, ennél súlyosabb csonkítással sújtják. Ennek ugyanakkor részben lehettek praktikus okai is: a tetoválást valószínűleg az arc egy adott helyére vitték fel, s ide több tetoválás már nem fért; ugyanígy nem lehetett valakinek kétszer levágni ugyanazt a lábfejét.

Egy másik cikkely, a WL 2 szerint ha egy nőt korábban szökés miatt a leborotválás megváltására ítélték, és később újra elszökik, s megint a leborotválás megváltása járna neki, akkor leborotválják és közsabszolganővé teszik – vagyis másodszorra már az a büntetést kapja, amit korábban megválthatott. Ez azt mutatja, hogy az ismételt szökést súlyosbító tényezőnek tartották.

Ugyanakkor a DL 12 szerint a már egyszer elítéltek egy speciális esetben kedvezményben részesülnek: ha emberrablás miatt a kölcsönös felelősség alapján olyan személyt kell elítélni, aki korábbi bűne miatt volt már közrabszolga/közrabszolganő, vagy ennél súlyosabb büntetést kapott, azt nem kell felelősségre vonni.

A ZYS 4-ben leírt eset egyik főszereplője egy korábban megcsonkított személy, „rejtett hivatalnok”. Őt valaha tetoválták, és levágták az orrát. Mostani bűnéért – egy szökevény feleségül vételéért – tetoválás és falépítés járna. Némi bizonytalanság után a felsőbb szintű hivatalnok úgy dönt, hogy az illetőnek levágják a bal lábfejét, és falépítővé teszik – ez pontosan megfelel a fentebb idézett JL 7 cikkelynek.

XI.4. NEMESI RANGOK

A jobb megoldás híján „nemesi rangnak” fordított *jue* 爵 a Qin- és Han-kori Kína sajátos intézménye volt.³¹³ Itt természetesen nem az európai értelemben vett nemességről van szó, mindez csak egy-két elemében hasonlított rá.

313| Kifejezetten ezzel a témával foglalkozik LOEWE 1960 és KROLL 1990. A nyugati szakirodalom a *jué* általában „arisztokratikus rangnak” fordítja, de szerintünk ez félrevezető, hiszen az alsó fokozatokat viselő személyek nem sokban emlékeztettek a mi fogalmaink szerinti arisztokratákra. Mi a „nemesi rang” fordítást valamivel szerencsésebbnek tartjuk, bár tudjuk, hogy ez sem adja vissza az eredeti intézmény tartalmát. A Qin-beli rendszerről lásd SALÁT 2006: 267–274.

Nemesi rangot eredetileg katonai érdemekért lehetett szerezni jutalomként, s bizonyos mértékig örökölhető volt.

Az intézmény valószínűleg *Qin*ből eredt, ahol a hagyomány szerint *Shang Yang* 商鞅 vezette be a Kr. e. 4. században:

Aki katonai érdemeket szerzett, az szolgálatai alapján magasabb nemesi rangot (*jue*) kapott.

有軍功者，各以率受上爵。³¹⁴

Shang urának törvényei kimondták, hogy aki [csatában] levág egy fejet, annak rangja (*jue*) egy fokozattal emelkedjék, s ha hivatalt kíván betölteni, ötven *shinyi* 石 [jövedelmet nyújtó] hivatal illeti meg; aki pedig két fejet vág le, annak rangja két fokozattal emelkedjék, s ha hivatalt kíván betölteni, száz *shinyi* [jövedelmet biztosító] hivatal illeti meg. A hivatali és rangbéli előmenetelt tehát a fejlevágással szerzett érdemhez kellett hozzámérni.

商君之法曰：「斬一首者爵一級，欲為官者為五十石之官；斬二首者爵二級，欲為官者為百石之官。」官爵之遷與斬首之功相稱也。³¹⁵

A Qin- és Han-beli nemesi rangok különlegessége volt, hogy a rangoknak különböző fokozatai voltak. Ha valakinek volt már valamilyen *juéje*, de újabb érdemeket szerzett, akkor magasabb rangot kapott; bizonyos esetekben pedig alacsonyabb rangra fokozták le.

A *Hanshu* húsz *juét* sorol fel a Han-korra vonatkozólag, megjegyezve, hogy a rendszert a Han-dinasztia *Qintől* vette át.³¹⁶ A rangok a *Hanshu* szerint a következők voltak, emelkedő sorrendben:

1. <i>gongshi</i> 公士	11. <i>youshuzhang</i> 右庶長
2. <i>shangzao</i> 上造	12. <i>zuogeng</i> 左更
3. <i>zanniao</i> 簪褭	13. <i>zhonggeng</i> 中更
4. <i>bugeng</i> 不更	14. <i>yougeng</i> 右更
5. <i>dafu</i> 大夫	15. <i>shaoshangzao</i> 少上造
6. <i>guandafu</i> 官大夫	16. <i>dashangzao</i> 大上造
7. <i>gongdafu</i> 公大夫	17. <i>siju shuzhang</i> 駟車庶長
8. <i>gongcheng</i> 公乘	18. <i>dashuzhang</i> 大庶長
9. <i>wudafu</i> 五大夫	19. <i>guanneihou</i> 關內侯
10. <i>zuoshuzhang</i> 左庶長	20. <i>chehou</i> 徹侯

314| *Shiji* 68: 2230.

315| *Han Feizi*: 306 (43. fej., *Ding fa*). TÖKEI FERENC ford. In *KF* II.: 324–325.

316| *Hanshu* 19A: 739–740. *Qinre* vonatkozólag lásd még DUYVENDAK 1963: 61–65, Hanról pedig LOEWE 1960: 99.

XI. A BÜNTETÉST MÓDOSÍTÓ TÉNYEZŐK

A legmagasabb rang tehát a *cheshou* volt, a legalacsonyabb pedig a *gongshi*. Akik nem viseltek nemesi rangot, azokat általában közembereknek (*shiwu* 什伍) nevezték. Ez utóbbi kifejezés szó szerinti jelentése: „ötös és tízes csoport [tagja]”. Sokszor szerepelt még a forrásokban a *shuren* 庶人, „közrendű” szó, azt azonban nem tudjuk, hogy volt-e jogi megkülönböztetés a *shiwu* és a *shuren* között.

Valószínűleg a nemesi rangok többségét katonai érdemekért adták a korai Han-korban is, de erről a területről az alapvetően civil ügyekkel foglalkozó zhangjiashani iratok nem számolnak be. A történeti források szerint különleges alkalmakkor a császár jelentős tömegeknek adott nemesi rangot, az uralkodói kegyesség jeleként. A Han-korból nagyjából száz ilyen esetről tudunk.³¹⁷ Emellett bizonyos alkalmakkor vásárolni is lehetett nemesi rangot. Az első ilyen eset Kr. e. 194-ben történt, amikor Huidi császár lehetővé tette, hogy „ha a lakosok bünt követnek el, vásárolhassanak harmincfokozatnyi nemesi rangot, hogy elkerüljék a halálbüntetést.”³¹⁸ Kr. e. 178-ban Chao Cuo 晁錯³¹⁹ ezt javasolta az uralkodónak: „Szólítsuk fel az Égalatti [népét], hogy szolgáltasson be gabonát a hivataloknak, ezzel szerezhessen nemesi rangot, s mentesülhessen a büntetéstől.”³²⁰ Mindkét eset jelzi, hogy a nemesi ranggal birtokosa enyhíthette a rá kiszabott büntetést.³²¹

A zhangjiashani szövegekben jó néhány olyan esetet találunk, amikor valaki nemesi rangot kap, vagy megemelik a nemesi rangját. Ezek mind olyan alkalmak, amikor valaki elfog egy veszélyes bűnözőt. Néhány példa a nemesi rangfokozat megemelésére:

Ha egy hivatalnok olyan személyeket fog el, akik a határon kívülről jöttek Hanba rabolni, akkor nemesi rangját megemelik egy fokozattal (DL 6).

Aki élve elfog egy csoportos rablót, vagy levág kettőt, annak nemesi rangját megemelik egy fokozattal. Ha az illető *dafu*, akkor nem lehet tovább emelni a rangját, ilyenkor egyéb jutalmat kap (BL 6).

Aki elfog egy olyan személyt, aki a fejedelemségekből érkezett kémkedni, annak egy fokozattal megemelik a nemesi rangját, emellett jutalmul húszezer garast kap (BL 7).

Aki elfog egy pénzhamisítót vagy olyan személyt, aki segített neki, annak egy fokozattal megemelik a rangját. Megteheti azonban, hogy a nemesi rangról való lemondással mentesíti egy ismerőst a büntetés alól: így meg-

317| RHL: 215.

318| 民有罪，得買爵三十級以免死罪。 *Hanshu* 2. A szövegben – a maximális húsz helyett – harminc fokozat szerepel, amelynek magyarázata kétséges (lásd RHL: 223/4. jegyzet).

319| Chao Cuo (Kr. e. 200?–154) korai Han-kori főhivatalnok volt, Kr. e. 155–154 között császári főtitkárként szolgált. Lásd TWITCHETT–LOEWE 1986: 144–149.

320| 今募天下入粟縣官，得以拜爵，得以除罪。 *Hanshu* 24.

321| További hasonló alkalmakról lásd RHL: 215–216.

válthatja egy halálra ítélt, illetve két falépítő/gabonaőrő vagy rőzsze gyűjtő/rizsrostáló, továbbá három közrabszolga(nő), lefoglalt személy, *sikong* büntetését (QL 6). Feltételezhető, hogy a nemesi rang ilyen célú felhasználására más esetekben is lehetőség volt.

A nemesi rangokkal az *Ernian lüling*ben külön rész foglalkozott (*Törvények a nemesi rangokról, Jue lü* 爵律), de számtalan vonatkozó cikkely található a *Törvények az ajándékozásról (Ci lü* 賜律), a *Törvények az örökös beiktatásáról (Zhi hou lü* 置後律), a *Törvények a háztartásokról (Hu lü* 戶律), a *Törvények a lajstromba vételről (Fu lü* 傳律) szövegrészek cikkeleiben és más részekben is.

A nemesi rang örökölhető volt, erről részletes szabályok rendelkeztek. A jellemző az volt, hogy az apa nemesi rangját egyetlen – a főfeleségtől született legidősebb – fia örökölte (ZHHL 1). Őt nevezték „örökösnek” (*hou* 後). A többi – de korlátozott számú – gyerek alacsonyabb nemesi rangú lett. Például a *guanneihou* „örökös” *guanneihou* lett, a többi gyereke közül kettő *bugeng*, a maradék pedig *zanniao* (FUL 6). Olyan személy azonban, aki valaha is követett el leborotválással járó vagy súlyosabb bűncselekményt, nem örökölhetett nemesi rangot (ZHHL 18). Ha már megszületett a döntés valakinek a nemesi rangba történő beiktatásáról, de még a beiktatás előtt leborotválással sújtandó bűnt követett el, akkor nem iktatták be (JUEL 1). A JUEL 2 szerint ha valakinek nemesi rang járt, de valami miatt nem lehetett beiktatni, akkor rangfokozatonként tízezer garast kapott.

A nemesi rangfokozat csökkentéséről két cikkelyben találunk rendelkezést. A ZAL 5 szerint ha valaki szerencsejáték közben megszerzi a másik javait, vagy szerencsejátékánál döntőbíráskodik, akkor egy fokozattal csökkentik a nemesi rangját (ha nincs nemesi rangja, akkor a büntetése két év őrszolgálat). A SHIL 6 szerint ha valaki nem látta el – a cikkelyben nem tisztázott jellegű – szolgálatát, akkor egy fokozattal csökkentették a nemesi rangját.

A nemesi rangok rendszerének elemzése külön monográfiát igényelne, a továbbiakban csak a büntetőjogi vonatkozásokat ismertetjük.

A nemesi rang igen fontos tényező volt a bűncselekmények megítélésében. Ha a tettes ranggal rendelkezett, akkor enyhébb büntetéssel számolhattak, mint a közemberek – ahogy ezt a fent idézett történeti források is jelezték. Ha pedig az áldozat volt nemes, akkor a bűnös büntetése súlyosabb lett. A rangfokozatok szerint is különbséget tettek a büntetésekben.

Fontos megjegyezni, hogy a nők automatikusan férjük nemesi rangját viselték (ZHHL 3). Ugyanakkor a JL 3 szerint ha a feleség megölte vagy megsebesítette a férjét, akkor nem volt szabad a férje nemesi rangja szerint ítélni felette, vagyis nem enyhítették a büntetését.

XI. A BÜNTETÉST MÓDOSÍTÓ TÉNYEZŐK

A JL 2 szerint ha *gongshi* – vagyis a legalacsonyabb nemesi rang viselője –, olyan bűnt követett el, amiért csonkítás járt volna, akkor sem csonkították meg. Ez minden bizonnyal minden más nemesi rangra is vonatkozott.

A WL1 szerint ha a hivatalban dolgozó *gongshik* vagy magasabb nemesi ranggal rendelkezők elszöktek, akkor csupán kártérítést kellett fizetniük a szökésben töltött napokért, míg a közemberek ugyanezért súlyos büntetést kaptak.

A JL 1 szerint ha *shangzao* (második fokozatú nemes) vagy magasabb nemesi rangú személy olyan bűnt követ el, amiért megcsonkítás és falépítővé/gabonaőrlové tétel járna, akkor leborotválták és rőzsegyűjtővé/rizsrostálóvá teszik, vagyis a csonkítás legenyhébb formáját kapja, s csak a második leg-súlyosabb kényszermunkára ítélik.

A ZL 22 alapján ha egy – sebesülést nem okozó – verekedés közben egy alacsonyabb nemesi ranggal rendelkező megver egy magasabb nemesi rangút, akkor bírságként négy uncia aranyat fizet; ha viszont valaki vele azonos vagy nála alacsonyabb rangút ver meg, akkor bírsága csak két uncia arany.

A ZL 30 szerint ha valaki súlyos bűncselekményt követ el a szülei ellen – vagy ezt tervezi –, s a szülei feljelentik szülőtisztelet hiánya miatt, akkor a gyerek nem válthatja meg magát a nemesi rangjával. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy bizonyos más esetekben a nemesi rangja visszaadásával megválthatta a büntetést. Ezt közvetve megerősíti JUEL 3 is: e szerint ha valaki nemesi rangot hamisított magának, hogy azzal mentesítse magát vagy valaki mást egy büntetéstől, akkor falépítővé/gabonaőrlové tetoválták.

AZ SHL 1 szerint ha csonkítatlan falépítővé/gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé tétellel vagy ennél súlyosabb büntetéssel sújtottak valakit, vagy ha valakit paráználkodás miatt kasztráltak, akkor a gyerekeit lefoglalták – ez alól az egyik kivétel volt, ha a gyerekeknek nemesi rangjuk volt.

A XINGL 1 szerint a *chehouk* – vagyis a legmagasabb nemesi ranggal rendelkezők – településeinek ügyeiben közvetlenül a tartományi kormányzó ítélkezik, nem a járás.

A ZL 36 szerint ha egy járási hivatalnok a hivatalnak végzett szolgálat közben megver vagy megátkoz egy *wudafut* (kilencedik rang) vagy magasabb ranggal rendelkezőt, akkor falépítővé tetoválták.

A ZL 6 szerint ha valaki meghamisítja egy *chehou* pecsétjét, azt lefejezik a piacon.

A HL 1 szerint „a *wudafu*nál alacsonyabb rangú emberekből lakóhely szerint ötös csoportot kell alkotni”. Ez azt is jelenti, hogy a nemesi ranggal rendelkezők csak a *wudafu* cím alatt tartoztak felelősségi csoportba, az ennél magasabb rangúak – a családi felelősséget leszámítva – mentesültek a kölcsönös felelősség alól.

XII. A FORDÍTÁSRÓL

A jelen munka következő részeiben közlöm az *Ernian lüling* és a *Zouyanshu* című zhangjiashani szövegek teljes fordítását. Ez a szövegek első nyugati nyelvű fordítása, más tudósok eddig csak egy-egy cikkelyt ültettek át nyugati nyelvre. Egyetlen szövegrészt nem közlök: az *Ernian lüling Törvények a hivatali rangokról* (*Zhi lü* 秩律) című fejezetének cikkelyei nem tartalmazznak mást, mint hosszú felsorolásokat arról, hogy több száz terület különböző hivatalnokai hány vékás fizetési osztályba tartoznak. Nem láttam értelmét ezt lefordítani.

A fordítás előtt fontosnak tartok néhány alapvető információt közölni a szövegekkel kapcsolatban.

XII.1. SZÖVEGKIADÁSOK

A zhangjiashani sírt 1983-ban tárták fel, de a benne talált jogi szövegeket csak hosszú idő elteltével publikálták. Először a *Zouyanshu* jelent meg a *Wenwu* 文物 című folyóirat 1993/8. és 1995/3. számában.³²² Itt a szövegeket egyszerűsített írásjegyekkel, jegyzetek nélkül közölték, néhány bemutató tanulmány kíséretében.

Az összes zhangjiashani szöveget – beleértve az *Ernian lüling*et is – 2001-ben publikálta a pekingi Wenwu Chubanshe 文物出版社 *Zhangjiashan Han mu zhujian* (*Ersiqi hao mu*) 張家山漢墓竹簡(二四七號墓) címmel.³²³ A kötetet a Zhangjiashani 247-es számú Han-kori sír feliratos bambuszlapjait összeállító munkacsoport (Zhangjiashan Ersiqi Hao Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu 張家山二四七號漢墓竹簡整理小組) szerkesztette. A kiadvány tartalmazza a bambuszlapok fényképét, továbbá a szövegek átíratát standard hagyományos írásjegyekkel.³²⁴ A bambuszlapok sorszámkokat kaptak. Fordításomban alapszöveggként az ebben a kötetben található átíratot használtam, s szögletes zárójelben – az egyes bambuszlapok végén – megadom az adott bambuszlapok számát, ahogyan azok itt szerepelnek.

Figyelembe vettem ugyanakkor egy későbbi, jobb minőségű szövegkiadást is, amely csak az *Ernian lüling* és a *Zouyanshu* szövegét tartalmazza. Az *Ernian lüling yu Zouyanshu – Zhangjiashan Ersiqi hao Han mu chutu falü wenxian shidu* 二年律令與奏讞書 張家山二四七號漢墓出土法律文獻釋讀 (rövidítve: *ELZYS*) című 2007-es kiadványt Peng Hao 彭浩, Chen Wei 陈伟 és a japán Kudō Motoo 工藤元男 szerkesztette, és a Shanghai Guji Chubanshe 上海古籍出版社 adta ki. Ez a kötet tartalmazza a két jogi szöveg bambuszlapjainak fotóját és átíratát, jóval nagyobb jegyzetapparátussal, mint az előző kiadvány. Az átíratban – infravörös műszereket is alkalmazva – javították az előző kiadások számos tévedését, sok korábban felismerhetetlen írásjegyet azonosítottak, s néhol a bambuszlapok sorrendjén is változtattak. Fordításomban figyelembe vettem az e kötetben található javításokat és kiegészítéseket, ugyanakkor megtartottam a Wenwu Chubanshe-féle kiadás beosztását, mivel az a kiadvány jóval elterjedtebb.

322| ZYS 1, ZYS 2.

323| A jelen könyvben a kiadvány Z/S rövidítéssel szerepel.

324| Arról, hogy az átírás nem tökéletes, lásd ÖBA 2001: 138–140.

Az *Ernian lüling* teljes szövegét közli egyszerűsített írásjegyekkel ZHU HONGLIN 2005. Ez a kiadvány a *ZJS* szövegkiadást követi, így a szöveget nem vettem külön figyelembe, azonban jegyzeteit felhasználtam a fordításhoz.³²⁵

XII.2. A SZÖVEGEK

A sírban talált bambuszlapokat összekötő szálak vagy szíjak elenyésztek, a lapok szétszóródtak, így azok pontos eredeti sorrendje nem rekonstruálható. A jelenlegi sorrend a szerkesztők aprólékos elemző munkájának műve. Fordításomban a Wenwu Chubanshe-féle kiadás sorrendjét követem; ahol az *ELZYS* más sorrendre tesz javaslatot, ott ezt lábjegyzetben jelzem. A fordításnál kellő szaktudás hiányában nem a bambuszlapok fényképei, hanem az átiratok alapján dolgoztam. Az *Ernian lüling*ben az egyes törvények legutolsó bambuszlapján szerepelt a törvény címe; azt, hogy mely cikkely mely törvénybe tartozhatott, a kínai tudósok rekonstruálták.

A szövegben sok az olvashatatlan vagy hiányzó írásjegy, ezeket ...-tal jelzem. Ahány írásjegy hiányzik egy szövegből, annyi ... található a fordításomban. Ha egy írásjegy olvasata bizonytalan, azt (?) -lel jelzem.

A törvények rövidítéseit és a cikkelyek sorszámaint én adtam, a könnyebb hivatkozhatóság kedvéért. A szövegkiadásokban cikkelyenként külön-külön szedve, de sorszám nélkül szerepelnek a rendelkezések.

A klasszikus kínai szövegeknél megszokott módon a zhangjiashani szövegekben alig van központosítás, így a mondatrész- és mondatathárak bizonytalanok. Egy-egy passzus értelmezése ezért attól is függ, hogy mit tekintünk egy-egy mondatrész vagy mondat elejének és végének. A cikkelyeknek már csak ezért is többféle értelmezésük lehet, mi ezekből a számunkra legvalószínűbbnek tűnőt adtuk meg.

XII.3. MÉRTÉKEGYSÉGEK

A lefordított szövegekben számos különféle mértékegység szerepel. Ezek nagyjából az alábbi értékeknek felelnek meg.³²⁶

325| A könyv végén megtalálható az általam ismert legteljesebb kínai nyelvű bibliográfia a shuihudi és a zhangjiashani kéziratokról (ZHU HONGLIN 2005: 301–370).

326| TWITCHETT–LOEWE 1986: xxxviii., NIENHAUSER 1994: xxxi–xxxiii.

XII. A FORDÍTÁSRÓL

Hosszmértékek

<i>cun</i> 寸	hüvelyk	23,1 mm
<i>chi</i> 尺	láb	23,1 cm (10 <i>cun</i>)
<i>bu</i> 步	lépés	1,38 m (6 <i>chi</i>)
<i>zhang</i> 丈	öl	2,31 m (10 <i>chi</i>)
<i>li</i> 里	mérföld	415 m

Űrmértékek

<i>sheng</i> 升		199,69 cm ³
<i>dou</i> 斗	mérő	1,996 liter (10 <i>sheng</i>)
<i>shi</i> 石	véka	19,968 liter (10 <i>dou</i>)

Súlymértékek

<i>zhu</i> 銖		0,64 gramm
<i>liang</i> 兩	uncia	15,36 gramm (24 <i>zhu</i>)
<i>jin</i> 斤		245 gramm (16 <i>liang</i>)
<i>jun</i> 鈞		7,37 kg (30 <i>jin</i>)
<i>shi</i> (<i>dan</i>) 石		29,5 kg (4 <i>jun</i>)

Területmértékek

<i>mu</i> 畝		456,056 m ² (240 <i>bu</i> ²)
<i>qing</i> 頃		45605,6 m ² = 0,045 km ² (100 <i>mu</i>)

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI

(*Ernian lüling*)

TÖRVÉNYEK A GAZTETTEKRŐL – ZL³²⁷

ZL 1

Ha városok, települések, határerődök fellázadnak,³²⁸ s be akarják hódoltatni a fejedelemségeket, illetve azokat, akik védelmezik a városokat és határerődöket, s a fejedelemségbeli emberek támadni és rabolni érkeznek, akkor azok, akik nem védekeznek keményen, hanem feladják és elhagyják [állomáshelyüket], vagy megadják magukat, továbbá azok, akik lázadásra tervet szőnek,³²⁹ mindezek [1] vágassanak ketté derékban. Apjukat, anyjukat, feleségüket, gyermeküket, testvéreiket,³³⁰ tekintet nélkül arra, hogy fiatalok vagy felnőttek, le kell fejezni a piacon.

Ha valakit [a kölcsönös felelősség alapján] felelősségre kell vonni eltervezett lázadásért, de sikerül neki valamennyi [bűnöst] elfognia, vagy [a lázadás megtörténte] előtt feljeleníti őket a hivatalnoknál, akkor az illetőt mentesíteni kell a büntetéstől. [2]

ZL 2

...³³¹ jönnek, hogy elcsábítsanak,³³² vagy hogy kémkedjenek,³³³ azokat vágják darabokra. Ha megszöknek ...³³⁴ [3]

327| *Zei lü* 賊律: a *zei* jelentése „gaztett”, „gonosztett” stb., illetve ezek elkövetője; a jogi szövegekben határozóként jelenti még a „bűnös szándékot”, előre megfontoltságot is. Itt emberölésre, testi sértésre, továbbá olyan súlyosabb büntetésekre vonatkozik, amelyek nem tartoznak az általános bűncselekmény-kategóriákba.

328| *Fan* 反: „lázas”, „ellenszegül” stb.

329| *Mou* 謀: a *mou* bűncselekmények határozójaként vagy jelzőjeként a jogi szövegekben azt jelenti, hogy a bűncselekményt többen közösen előre eltervezték. Az eltervezésről lásd a jelen könyv VI.1.1. pontját.

330| *Tongchan* 同產: szó szerint „ugyanattól született”. A *ZJS* szerkesztői utalnak a *Hou Hanshu* 後漢書 című történeti mű 2. fejezetének (*Xianzhong Xiao Mingdi ji* 顯宗孝明帝紀二) kommentárjára, miszerint a *tongchan* ugyanattól az anyától származó fivéreket jelent (*ZJS*: 133). Elképzelhető azonban, hogy itt mindenféle testvért jelöl. Lásd még a 147. jegyzetet.

331| Az *ELZYS* által idézett egyik elemző szerint a hiányzó rész helyén ez állhatott: „Ha a fejedelemségekből...” (*ELZYS*: 90). Vö. BL 7.

332| *You* 誘, „csábít”: a szó valószínűleg azt jelöli, amikor valaki Han központi területeiről egy külső fejedelemségbe akar csábítani valakit.

333| *Xian* 間.

334| A cikkely befejezése hiányzik.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

ZL 3

Akik bűnös szándékkal felgyújtanak egy várost, kormányzati hivatalt vagy egy járási hivatal magtárát, azokat fejezzék le a piacon. Ha hivatali szállást vagy lakosok házát, tanyáját, magtárát gyújtják fel, tetoválják őket falépítővé vagy gabonaőrlové. Akinek hibájából a tűz tovaterjed és pusztít, az fizessen négy uncia büntetést, s feleljen [4] mindazért, ami leégett. Ha a körzeti hatóság,³³⁵ a hivatalnokok felügyelője,³³⁶ a hivatalnokok vezetője³³⁷ nem fogja el [a felelőst], mindegyikük fizessen két uncia arany büntetést. [5]

ZL 4

Ha a hajós átvisz valakit a folyón, s az vízbe fullad, akkor borotválják le; a hajók felügyelője³³⁸ és a hivatalnokok vezetője pedig váltsa meg a leborotválást. Ha ló vagy ökör pusztul el, vagy egy ember megsérül [átkelés közben], akkor a hajós váltsa meg a leborotválást; a hajók felügyelője és a hivatalnokok [vezetője] pedig váltsa meg a száműzetést.

Ha gabona vagy egyéb termék semmisül meg [6], s több mint a fele [kárbá vész], akkor a felének [a megtérítéséért] a hajós felel, a hajó elején és végén szolgálók fizessenek két részt, a közmatrózok egy részt. Ha [a terméket] le lehetett volna kötni, de megsemmisül, akkor az egész [kárért] feleljenek; a hajó elején és végén szolgálók fizessenek két részt, a közmatrózok egy részt; [továbbá] bírságolják meg a hajók felügyelőjét [7] és a hivatalnokok [vezetőjét] fejenként négy uncia aranyra. Ha ember fullad a vízbe, vagy sebesül meg, ló vagy marha pusztul el, emellett gabona vagy más termék is odavész, azért ne feleljenek. [8]³³⁹

ZL 5

Ha valaki meghamisítja a császár levélpecsétjét vagy a császár utazópecsétjét, azt vágják ketté derékban, és [holttestét] tegyék közszemlére.³⁴⁰ [9]

ZL 6

Ha valaki meghamisítja egy *chehou*³⁴¹ pecsétjét, azt fejezzék le a piacon. Aki kishivatalnok³⁴² pecsétjét [hamisítja meg], abból válják csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrlové. [10]

ZL 7

Aki hamisan egy [császári] rendeletre³⁴³ hivatkozik, s ezzel kárt okoz, azt fejezzék le a piacon; ha nem okoz kárt, fizessen büntetésként négy uncia aranyat. [11]

335| *Xiangbu* 鄉部.

336| *Guan sefu* 官嗇夫.

337| *Lizhu* 吏主.

338| *Chuan sefu* 船嗇夫.

339| A cikkely elemzését lásd FENG YONG 2005. A szerző arra jut, hogy megkülönböztettek büntető- és polgárjogi felelősséget. A büntetőjogi felelősséget minden esetben megállapították, de kártérítést nem minden esetben fizettek a felelősök.

340| *Xun* 詢.

341| A *chehou* 徹侯 a húsz Han-kori nemesi rang közül a legmagasabb.

342| *Xiaoguan* 小官.

343| *Zhi* 制.

ZL 8

Ha valaki [a császárnak] olyan beadványt ír, amelyben hamis szavak vannak, abból válják csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrlő. Ha véletlenül³⁴⁴ volt gondatlan, büntetesként fizessen négy uncia aranyat. [12]

ZL 9

Aki levelet hamisít, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlővé. [13]

ZL 10

... aki csalárdul hozzászól [valamennyi szövegrészt] egy levél tekercséhez, vagy elvesz belőle,³⁴⁵ továbbá aki levél készítésekor [másolásakor] szándékosan csalárdul nem másol le [egy részt], hogy ezzel elkerüljön egy fizetnivalót, vagy hogy jutalomra vagy javakra tegyen szert, azt mindezekben az esetekben lopásért ítélik el, [a zsákmány értékeként] a hasznot számolva. Ha azért [követte el a fentieket], hogy elkerülje az elítéltetést, vagy hogy ne azt [a büntetést] kapja [14], amely jár neki, akkor az elkerülni kívánt büntetéssel sújtásák. Ha az, amit el akart kerülni, nem bűncselekmény-kategória,³⁴⁶ vagy a bűncselekmény-kategória négy uncia [bírságnál] kisebb [büntetéssel járna], továbbá ha nem sikerült elkerülni [a büntetést], akkor mindezekben az esetekben bírságként fizessen négy uncia aranyat. [15]

ZL 11

Aki feltör egy pecsétet, s egy másik sértetlen pecséttel pecsételi le [az iratot], azt borotválják le, és válják belőle közrabszolga vagy közrabszolgánő. [16]

ZL 12

... .. és véletlenül több vagy kevesebb, mint valójában, vagy aki írásjegyeket véletlenül letöröl, az fizessen bírságként egy uncia aranyat. Ha véletlenül tette, és az ügyben [fennakadás nélkül] el lehet járni, akkor ne ítélik el. [17]

ZL 13

Azt, aki mérgezett nyilat hordoz magánál, például sisakvirág mérgével, boglárka³⁴⁷ [mérgevel preparált nyilat], illetve azt, aki kikeverte a sisakvirágmérget, fejezzék le a piacon. Egyesek a boglárkát egérméregnek³⁴⁸ nevezik. Ha császári parancs rendeli el a járási hivatalnokoknak, hogy legyen [mérgezett nyiluk], akkor nem kell alkalmazni ezt a törvényt. [18]

344| Wu 誤.

345| Az ELZYS szerint a *quanshu* 券書 („tekercs-levél”) egy speciális dokumentumfélé, szerződés, amelyet a kereskedelembe használtak. Kettétörték egy jobb és bal oldali részre, s a két fél eltett egy-egy felet (ELZYS: 96).

346| *Zui ming* 罪名, szó szerint: „bűncselekmény-név”.

347| *Jin* 堇, *luo* 蘿. Természetesen – mint egyetlen ókori kínai növényelnevezésnél sem – itt sem határozható meg pontosan, hogy milyen növényről van szó. Az írásjegyek mai jelentéseiből indultunk ki, bár ezek sem egyértelműek.

348| *Xi du* 饑毒.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

ZL 14

Ha egy katonatiszt egy határszéli járásban vagy határkörzetben engedéllyel mérget kever, a mérgezett nyilakat gondosan zárja el. Ha külső *man*- és *yi*-barbár³⁴⁹ rablókat üldöz, és használja [a nyilakat], akkor az ügy végeztével azonnal zárja el [a nyilakat]. Ha elrejtí, és nem viszi vissza [a nyilakat], s eltelik öt nap, akkor a törvények szerint ítélik el. [19]

ZL 15

Ha valaki szárított hússal élelmez [másokat], s a szárított hústól valaki mérgezésben meghal, megsebesül³⁵⁰ vagy megbetegszik, akkor [a hús] maradékát azonnal teljes egészében gondosan égessék el. A járási hivatalban található szárított húst is égessék el. Ha el kell égetni [az élelmiszert], de nem égetik el, akkor a hivatalnokok vezetőit mind vonják felelősségre a lopásra vonatkozó törvények szerint, a szárított hús [értékét] számítva zsákmánynak. [20]

ZL 16

Aki bűnös szándékkal megöl egy embert, vagy verekedés közben megöl egy embert, azt fejezzék le a piacon. Aki hibát elkövetve vagy játék közben öl meg egy embert, az váltsa meg a halálbüntetést; ha megsebesít [egy embert], akkor mentesítsék [a büntetés alól]. [21]³⁵¹

ZL 17

Ha valaki tervet sző arra, hogy bűnös szándékkal megöl vagy megsebesít egy embert, de nem öli meg, akkor tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlővé. [22]

ZL 18

Ha valaki bűnös szándékkal megöl egy embert, s erre tervet sző valakivel, akkor mindegyiküket fejezzék le a piacon. Ha nem ölik meg [az áldozatot], akkor tetoválják őket falépítővé. [23]

ZL 19

Ha valaki verekedés közben megsebesít valakit, s az a sebesülés okán húsz napon³⁵² belül meghal, akkor az emberölésnek számít. [24]

ZL 20

Ha valaki bűnös szándékkal megsebesít egy embert, illetve ha valaki bűnös szándékkal megsebesíti saját magát, hogy így elkerülje a [közmunka-] szolgáltatást, akkor mindkét esetben tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlővé. [25]

349| A *man* 蠻 és a *yi* 夷 nem konkrét etnikumot jelöl, hanem szűkebb értelemben a „keleti”, illetve „déli barbárokat”, vagyis nem kínai népcsoportokat. Tágabb értelemben a *man* és a *yi* mindenféle nem kínai törzset jelent.

350| Itt a *shang* 傷, „megsérül” írásjegy áll, de nyilván megbetegedésről van szó.

351| A „bűnös szándékkal” (*zei* 賊), verekedés közben (*dou* 鬪), hibát elkövetve (*guoshi* 過失), játék közben (*xi* 戲) elkövetett emberölésről és testi sértésről lásd a jelen könyv VI. fejezetét.

352| *Er xun* 二旬, vagyis két dekád. A dekád (*xun*) tíz napig tartó időszak a hagyományos kínai időszámításban.

ZL 21

Ha valaki [mással együtt] tervet sző egy ember bűnös szándékú megölésére vagy megsebesítésére, arra a bűnös szándékú [elkövetésre vonatkozó] törvényt kell alkalmazni. [26]

ZL 22

Ha valaki verekedés közben karddal, bronz- vagy vaslándzsával, kalapáccsal, bárdal megsebesíti a másikat, akkor mindezekben az esetekben tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha nem használ ilyen eszközöket, de megvakítja a másikat, eltöri a végtagját, fogát, ujját, ízületét, leszakítja az orrát, fülét [27], akkor borotválják le.

Ha nem történik sebesülés, s egy alacsonyabb nemesi ranggal rendelkező ver meg³⁵³ egy magasabb nemesi rangút, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. Ha azonos vagy alacsonyabb rangút ver meg, akkor bírságként fizessen két uncia aranyat. Ha duzzanat vagy zúzódás keletkezik, és ..., akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. [28]

ZL 23

Ha rőzséggyűjtő vagy rizsrostáló megver egy közrendűt³⁵⁴ vagy annál magasabb rangú [személyt], tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha falépítő vagy gabonaőrlo [ver meg közembert vagy magasabb rangút], akkor tetoválják. [29]

ZL 24

Ha rabszolga vagy rabszolganő megver egy közrendűt vagy annál magasabb rangú [személyt], tetoválják az arcát, majd adják vissza a gazdájának. [30]

ZL 25

Ha valakit megvernek, és az elvetél, akkor [az elkövetőt] borotválják le, és legyen közrabszolga vagy közrabszolganő. Ha valaki terhes, és mégis verekedést [kezdeményezni] merészel mással, akkor ha a verekedéstől elvetél is, a vetélést okozó személy bírságként négy uncia aranyat fizessen. [31]

ZL 26

Ha egy feleség vad, és a férje megveri vagy megbotozza, de nem használ fegyvert vagy kardot, akkor ha [a feleség] megsebesül is, [a férjet] ne büntessék meg. [32]

ZL 27

Ha egy feleség megveri a férjét, borotválják le, és tegyék közrabszolganővé. [33]

353] Az *ou* 毆 „(meg)ver”, „(meg)üt” szó használatából itt és a továbbiakban nem derül ki, hogy egyszeri megütésről van szó, vagy alaposabb megverésről.

354] *Shuren* 庶人. Itt és a továbbiakban a *shurent* „közrendűnek”, a *shiwut* 什伍 „közembernek” fordítom. Nem tudni, hogy a kettő státusza között volt-e különbség.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

ZL 28

Ha egy gyerek bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti apját vagy anyját, ha egy rabszolga vagy rabszolganő bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti a gazdáját, a gazdája apját, anyját, feleségét vagy gyerekeit, akkor minden esetben [fejezzék le, és] a fejét tegyék közszemlére³⁵⁵ a piacon. [34]³⁵⁶

ZL 29

Ha egy gyermek tervet sző arra, hogy megöli apját vagy anyját, megveri vagy megátkozza³⁵⁷ apai nagyapját vagy nagyanyját, apját vagy anyját, mostohanagyanyját,³⁵⁸ főanyját,³⁵⁹ másodanyját,³⁶⁰ s az apja vagy anyja feljeleníti a gyermeket szülőtisztelet hiánya³⁶¹ miatt, akkor mindezekben az esetekben [a gyermeket] fejezzék le a piacon.

Ha a gyermek olyan bűnt követ el, amiért falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel jár, vagy ennél súlyosabb [büntetés] [35], vagy pedig más ember rabszolgájává vagy rabszolganőjévé kell tenni, s ekkor az apja vagy az anyja feljeleníti szülőtisztelet hiánya miatt, akkor a [feljelentést] ne fogadják el.

Ha egy hetven évnél idősebb [személy] feljeleníti a gyerekeit szülőtisztelet hiánya miatt, akkor kötelező háromszor visszautasítani. Ha három különböző napon visszautasították, s még mindig [fenntartja] feljelentését, akkor fogadják el [a feljelentést].

Aki a szülőtisztelet elvetésére vesz rá másokat [36], azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. [37]³⁶²

ZL 30

Ha valaki bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti apját vagy anyját, vagy apja vagy anyja megölésére tervet sző, vagy megveri vagy megátkozza apját vagy anyját, s az apa vagy anya szülőtisztelet hiánya miatt feljeleníti a gyermeket, akkor [a gyermek] feleségét és gyerekeit foglalják le, mindegyiküket béklyózzák meg.³⁶³ Ne engedjék, hogy [a gyermek] a nemesi rangjával megváltsa magát, és töröljék el [büntetése] megválthatóságát. [38]

ZL 31

Ha az apa vagy anya megveri vagy megbotozza a gyermekét, rabszolgáját vagy rabszolganőjét, s a gyerek, a rabszolga vagy rabszolganő a verés vagy botozás következtében meghal, akkor [a szülők] váltsák meg a halálbüntetést. [39]

355| *Xiao* 梟.

356| A cikkelyről lásd MACCORMACK 2006: 62.

357| A *li* 詈 jelenthet megátkozást, de egyszerű szidalmazást is.

358| *Jia damu* 假大母.

359| *Zhumu* 主母.

360| *Houmu* 後母.

361| *Buxiao* 不孝. A szülővel szembeni tiszteletlenségről lásd a jelen könyv X.3. pontját, büntetőjogi megítéléséről lásd GU LIYING 2008, MACCORMACK 2006.

362| A cikkelyről lásd MACCORMACK 2006: 62–63.

363| *Gu* 鉤.

ZL 32

Ha egy feleség bűnös szándékkal megsebesíti, megveri vagy megátkozza a férje nagyapját vagy nagyanyját, [férje] apját vagy anyját, főanyját, másodanyját, akkor mindezekben az esetekben fejezzék le a piacon. [40]

ZL 33

Ha valaki megveri bátyját vagy nővérét vagy saját apjától vagy anyjától született [fél] testvérét, azt borotválják le, és válják belőle közrabszolga vagy közrabszolgánő. Ha szidalmazza³⁶⁴ vagy megátkozza [ezeket], váltsa meg a tetoválást. [41]

ZL 34

Ha valaki megveri apja mellékfeleségének apját vagy anyját, fivérének feleségét, apai nagyapjának vagy nagyanyjának testvérét, férje apjának vagy anyjának testvérét, férje testvérét, vagy ha megveri felesége apját vagy anyját, mindezekben az esetekben meg kell váltania a leborotválást. Ha szidalmazza vagy megátkozza [ezeket], akkor bírságként fizessen [42] négy uncia aranyat. [43]

ZL 35

Aki ... anyját, feleségét, gyermekét, azt fejezzék le a piacon. Ha valaki vadul viselkedik a gazdájával szemben, ezért [a gazda] kérelmezi, hogy öljék meg, akkor szintén fejezzék le a piacon. Ha azt kérelmezi, hogy vágják le a lábfejét,³⁶⁵ vagy [másként] csonkítsák meg, akkor vágják le, vagy csonkítsák meg.

Ha valaki szidalmazza vagy megátkozza gazdáját, [gazdájának] apját, anyját, feleségét, [44] azt bűnös szándék alapján ítélik el. [45]³⁶⁶

ZL 36

Ha valaki a járási hivatalnak szolgálatot végezvén megver vagy megátkoz egy hivatalnokot, azt borotválják le. Ha az, akit megvertek vagy megátkoztak, hivattal rendelkező³⁶⁷ vagy magasabb rangú, illetve ha a járási hivatalnak való szolgálatvégzés közben egy hivatalnok megver vagy megátkoz egy *wudafu*³⁶⁸ vagy magasabb nemesi ranggal rendelkező személyt, akkor [a bűnöst] mindezekben az esetekben tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha egy

364| *Xiegou* 奚詢.

365| A „láb” szó az *ELZYS* kiegészítése, a *ZJS*-ban nem szerepel.

366| Az *ELZYS* szerkesztői szerint a [45]-ös bambuszlap valószínűleg nem ennek a cikkelynek a végére való. Ők a cikkelyt befejezetlenül hagyják (*ELZYS*: 107).

367| *Youzhi* 有秩, „hivatallal rendelkező”, a Korai Han-korban a százvékás jövedelmi osztály feletti hivatalnokokat sorolták ide. Az I.4. pontban idézett *Hanshu*-részlet szerint a *youzhi* a körzetben, vagyis a járás alatti szinten tevékenykedett.

368| A *wudafu* a nemesi rangok közül a kilencedik.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

vezető hivatalnok a járási hivatalnak szolgálatot végezvén megátkozik egy kishivatalnokot³⁶⁹ [46], ... akkor se alkalmazzák ezt a törvényt. [47]³⁷⁰

ZL 37

Ha egy hivatalnok a járási hivatalnak szolgálatot végezvén megbotozik egy falépítőt vagy gabonaőrölt, rőzsze gyűjtőt vagy rizsrostálót, s az ennek következtében meghal, akkor [a hivatalnok] váltsa meg a halálbüntetést. [48]

ZL 38

Ha valaki bűnös szándékkal megöli vagy megsebesíti egy másik ember haszonállatát, arra a lopásra vonatkozó törvényt [alkalmazzák]. Ha a haszonállat más embernél legel, és az megöli vagy megsebesíti ... [49]³⁷¹

ZL 39

Ha egy kutya megöli vagy megsebesíti más ember haszonállatát, akkor a kutya gazdája térítse meg a kárt, más ... [50]³⁷²

ZL 40

Ha valaki elveszít egy pecsétet, bírságként fizessen négy uncia aranyat. [Az ügyet] jelentse és tegye közzé a járási hivatalban, s [a továbbiakban] ne fogadják el az elvesztett pecsétet. [51]

ZL 41

Ha valaki elveszít egy iratot, hivatalos levelet, védőkapun belépésre szolgáló égetett faokmányt, erődkapuhoz vagy városkapuhoz való kulcsot, az bírságként fizessen két aranyat. [52]

ZL 42

Ha valaki ellop vagy eldob egy levelet, amely hivatali pecséttel vagy ennél magasabb [státuszú pecséttel van lezárva], azt borotválják le.³⁷³ [53]

ZL 43

Törvények a gáztettekről [54]

369| *Zhangli* 長吏, „vezető hivatalnok”, illetve *shaoli* 少吏, „kishivatalnok”. A *ZJS* által idézett *Hanshu*-kommentár szerint a vezető hivatalnok a kétszáztól négyszáz vékás fizetési osztályba tartozó tisztviselőket jelentette, a kishivatalnok a százvékás és ez alatti hivatalnokokat (*ZJS*: 140). Az is elképzelhető azonban, hogy a jelen esetben itt egymáshoz képesti alá- és fölérendeltségről van szó (*ELZYS*: 108).

370| Az *ELZYS* szerkesztői szerint a [47]-es bambuszlap valószínűleg nem ennek a cikkelynek a végére való. Ők a cikkelyt befejezetlenül hagyják (*ELZYS*: 108).

371| A cikkely befejezetlen.

372| A cikkely befejezetlen.

373| A szankció írásjegye elmosódott, az olvasat nem biztos.

TÖRVÉNYEK A LOPÁSRÓL – DL³⁷⁴

DL 1

Ha valaki lop, s a zsákmány értéke meghaladja a 660 garast, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. 660 és 220 garas között hagyják csonkítatlanul, s válják belőle falépítő vagy gabonaőrlové. Ha [a zsákmány] nem éri el a 220 garast, de meghaladja a 110 garast, akkor botváltják le, és válják belőle közrabszolga vagy közrabszolgánő. Ha nem [55] éri el a 110-et, de meghaladja a 22 garast, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. Ha nem éri el a 22 garast, de meghaladja az 1 garast, akkor fizessen bírságként egy uncia aranyat. [56]

DL 2

Ha valaki tervet szöve elküld egy másik embert lopni, megmondja neki a lopás helyszínét, és a másik ember az ő szavai szerint és tudván a lopásról megosztozik vele, akkor mindegyikükre a lopásra vonatkozó törvényt [alkalmazzák]. [57]

DL 3

Ha valakik együtt tervet szöve lopnak, s mindegyiküknek megvan a maga szerzeménye, akkor összesítve becsülik fel a zsákmányukat, és annak alapján ítélik el őket. [58]

DL 4

Ha egy tolvaj lop valakitől, akkor a zsákmányból azt, ami megmaradt, adják vissza a gazdájának. [59]

DL 5

Ha valaki vesztegetést elfogadva³⁷⁵ kijátssza a törvényt,³⁷⁶ továbbá ha valaki megvesztegetést követ el, akkor mindegyiküket a zsákmány [összege] alapján lopásért ítélik el. Ha a bűncselekmény súlyosabb volt, mint a lopás, akkor a súlyosabb [bűncselekmény miatt] ítélik el őket. [60]

DL 6

Ha valakik a határon kívülről jönnek be, hogy lopjanak, azokat vágják ketté derékban. Ha egy hivatalnoknak sikerül elfogni vagy levágni [közülük] egy főt, akkor emelik meg a nemesi rangját egy fokozattal. Ha nem kíván magasabb nemesi rangot, vagy nem hivatalnok volt, akinek sikerült [elfogni vagy levágni a tolvajt], azt jutalmazták meg a törvény szerint. [61]

374| *Dao lü* 盜律. A *dao* jelent lopást, rablást, betörést, sikkasztást és mindenféle illegális eltulajdonítást. Lásd a jelen könyv VII. fejezetét.

375| *Shou qiu* 受賄.

376| *Wang fa* 枉法.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

DL 7

Ha a tolvajok öten vagy többen vannak, s együtt támadva rabolnak, akkor az csoportos rablásnak számít. [62]

DL 8

Ha egy ember tudja, hogy valakik csoportos rablásban vettek részt, de velük együtt áldozati fogásokat iszik és eszik, akkor velük azonos bűncselekményért [büntessék meg]. Ha nem tudott [a csoportos rablásról], akkor tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha képes saját maga elfogni vagy levágni [a rablókat], akkor mentesítsék a büntetés alól, és jutalmazzák meg az elfogás vagy levágás alapján. [63] Ha a csoportos rablók elvonulnak, s nem tudja elfogni vagy levágni őket, de feljelentést tesz ellenük a hivatalnoknál, akkor mentesítsék a büntetés alól, de ne jutalmazzák meg. [64]

DL 9

Ha csoportos rablók és olyan szökevények, akik a csoportos rablókkal tartanak, megvernek valakit és eltörlik a végtagját, ízületét, úgy, hogy lesántul vagy bicegni kezd; ha megkötözve, őrizet alatt vezetnek valakit, és valakik erőszakkal elrabolják; ha valaki bedobott levéllel, más ember [nevében írt] felfüggesztett levéllel³⁷⁷ más embertől ki akar zsarolni³⁷⁸ [65] pénzt vagy javakat; ha rabló megöl vagy megsebesít valakit; ha rabló felnyit egy sírt; ha valaki elrabol egy embert, hogy eladja,³⁷⁹ s már elrabolta, de még nem adta el; ha valaki hivatalnoknak adja ki magát, s hivatalnoknak álcázva magát lop – mindezekben az esetekben [a bűnösöket] vágják darabokra. [66]

DL 10

Ha valaki tudja, hogy egy másik ember elrabolt egy embert, hogy eladja,³⁸⁰ és üzletet köt az illetővel, azt ugyanazért a bűnért [büntessék meg]. Ha nem szabad eladni [valakit], de [valaki] titokban eladja egy másik embernek, akkor az eladót minden ilyen esetben tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha a vásárló ismerte a körülményeket, akkor ugyanazért a bűnért [büntessék meg]. [67]

DL 11

Ha valaki elrabol egy másik embert, s tervet sző arra, hogy az elrabolt embertől pénzt vagy javakat követeljen, akkor ha nem kapta is meg vagy nem rabolta is el [a pénzt], minden esetben vágják darabokra. Feleségét és gyermekét hagyják csonkítatlanul,³⁸¹ válják belőlük

377| *Toushu* 投書, „bedobott levél”: a sírszövegek a névtelen leveleket nevezik így. A *xuanshu* 懸書, „felfüggesztett levél”, szintén névtelen levél vagy feljelentés, amelyet a *ZJS*-ban idézett Tang-kori kommentár szerint a (hivatali) póznára vagy zászlórúdra tűznek.

378| *Konghe* 恐獨.

379| *Jie* 劫.

380| *Lüe mai ren* 略賣人.

381| A „csonkítatlan” szó az *ELZYS* módosítása; a *ZJS* olvasata szerint „büntessék meg a feleségét és gyermekeit is”.

falépítő vagy gabonaőrő. Ha a feleségét és a gyermekeit is felelősségre kell vonni, és mind el kell fogni őket, de azok feljelentést tesznek a hivatalnoknál, és a hivatalnok [68] elfogja [a bűnöst], akkor a [kölsönös felelősség alapján] felelősségre vonandókat mind mentesítsék a büntetés alól. [69]

DL 12

Ha emberrablás miatt [a kölcsönös felelősség alapján] valakiket felelősségre kell vonni és el kell ítélni, akkor közülük azokat, akik korábban bűnük miatt voltak már közrabszolgák vagy közrabszolganők, vagy ennél súlyosabb büntetést kaptak, továbbá a rabszolgákat nem kell felelősségre vonni, ők legyenek a köznép tagjai.³⁸² A köznép tagjait se vonják felelősségre. [70]

DL 13

Ha valaki másokkal együtt eltervezi egy ember elrablását, vagy elrabol egy embert, ám sikerül neki társai kisebb részét elfogni, vagy pedig feljelentést tesz a hivatalnoknál, és a hivatalnok elfogja [a rablók] kisebb részét, akkor a feljelentőt mentesítsék a büntetés alól, emellett [az elfogott rablókért] fejenként kapjon 50 ezer garas jutalmat. Ha [a rablók] többségét elfogta vagy feljelentette, akkor [az elfogott] személyek száma alapján jutalmazák meg [71], és ne feleljen az emberrablás által szerzett zsákmányért. Ha azokat, akiket feljelentett, nem fogják el, akkor amennyiben nem jelentette fel valamennyi társát, akkor ne mentesítsék a büntetés alól. Azokat, akik az emberrablóknak pénzt vagy javakat adnak, akik rabolnak nekik, és háztartásuk tagjait³⁸³ [72], akik tudnak [a bűncselekményről, de] nem jelentik fel őket a hivatalnoknál, ugyanazért a bűnért [vonják felelősségre]. Ha az emberrablók elmenekülnek, s még nem telt el egy nap, és [valakinek a fentiek közül] sikerül saját magának elfognia egy kis részüket, és valamennyi [rablót] feljelenti a hivatalnoknál, akkor mentesüljön [a büntetés alól]. [73]

DL 13

Ha egy tolvaj³⁸⁴ javakat visz ki a határállomáson vagy erődön, és az ottani hivatal vezetője tudja ezt, de mégis kiengedi, akkor mindegyikükre a lopásra vonatkozó törvényt [alkalmaz-zák]. Ha nem tudja, akkor bírságként fizessen négy aranyat.

Ha küldöttek akarnak kimenni [a határon], rendelkezniük kell igazolással és úti okmány-nal;³⁸⁵ ha nincs igazolásuk és úti okmányuk [74], s a hivatalnok tudja ezt, és mégis kiengedi őket, akkor szintén a lopásra vonatkozó törvényt [alkalmaz-zák]. [75]

382| Itt a szövegben a *min* 民, „nép”, „lakos” szó szerepel. Valószínűleg ez nem jogi státuszt jelentett.

383| *Tongju* 同居.

384| Itt és a következő cikkelyben a „tolvaj” (*dao* 盜) „titokban”-t is jelenthet, így a cikkelyek kezdete így is értelmezhető: „Ha valaki titokban...”

385| *Fuzhi* 符致.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

DL 14

Ha egy tolvaj sárga aranyat visz ki a határállomáson vagy erődön, és a tiszték, közlegények és a hivatal vezetője tudnak erről, de kiengedik anélkül, hogy átkutatnák, akkor ugyanazért a bűnért [büntessék meg őket]. Ha nem tudnak róla, s átkutatják, de nem találják meg [nála az aranyat], akkor teljesítsenek határszolgálatot két évig. [76]

DL 15

Ha javakat magánúton kikölcsönöznek, akkor a kölcsönző személy bírságként fizessen két uncia aranyat. Pénz és arany, vászon és selyem, gabona, ló és marha [kölcsönzése esetén] a lopásra vonatkozó törvényeket [alkalmazzák]. [77]

DL 16

Ha valaki kölcsönvesz [valamit] a járási vagy határkörzeti hivaltaltól, s a szolgálatát befejezte, akkor a kölcsönvett [dolg]ot vissza kell adni. Ha nem adja vissza, s eltelik húsz nap, akkor a magánkölcsönzésre vonatkozó törvény szerint ítélik el.³⁸⁶ Ha a kölcsönvett [dolog] más helyen van, továbbá ha [a kölcsönvevő] meghal, s ez okból nem adja vissza a kölcsönvett [tárgyat], és maga [vagy hozzátartozója] bejelenti ezt [78] tartózkodási helyének járási vagy határkörzeti hivatalában, akkor a járási vagy határkörzeti hivatal írásban jelentse ezt annak a járási vagy határkörzeti hivatalnak, ahol a kölcsönvett dolog van, hogy foglalják le azt. Ha [a kölcsönvevő vagy hozzátartozója] nem jelenti be maga, és eltelik húsz nap, ez esetben szintén a magánkölcsönzésre vonatkozó törvény szerint ítélik el. Ha a kölcsönvett [dolg]ot már korábban beszolgáltatta egy másik hivatalnak, és a tartózkodási helyének járási vagy határkörzeti hatósága nem [79]³⁸⁷

DL 17

Ha valaki lop ..., akkor a bűnéért³⁸⁸ az [ellopott áru] átlagos értéke³⁸⁹ szerint ítélik el. [80]

DL 18

Törvények a lopásról

Zheng Chi 鄭氏³⁹⁰ másolta. [81]

386| Vagyis a DL 15 szerint.

387| Az utolsó írásjegy a ZJS szerint ting 廷, az ELZYS ezt feire 非 javította. Az ezután következő bambuszlap hiányzik, a cikkely így befejezetlen.

388| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

389| Ping jia 平價, „átlagos érték”, „átlagos ár”: a cikkely jelzi, hogy az egyes árucikkek ára változott, de ezt a zsákmány felbecslésekor nem vették figyelembe.

390| Az adott név olvasata bizonytalan.

TÖRVÉNYEK AZ [ÍTÉLETEK] ELŐKÉSZÍTÉSÉRŐL – JL³⁹¹

JL 1

Ha *shangzao*,³⁹² *shangzao* felesége vagy magasabb [rangot viselő személy], valamint császári fiúági unokák, lányági unokák, dédunokák vagy ükunokák bünt követnek el, amiért megcsonkítás és falépítővé vagy gabonaőrlové tétel járna nekik, akkor borotválják le őket, és válják belőlük rőzsegyűjtő vagy rizsrostáló. [82]

JL 2

Ha *gongshi*,³⁹³ *gongshi* felesége, illetve hetven éves vagy idősebb, vagy ha életkora nem éri el a tizenhét évet,³⁹⁴ s bünt követ el, amiért csonkítás járna, akkor minden esetben hagyják csonkítatlanul. [83]

JL 3

Ha ... feleség³⁹⁵ megöli vagy megsebesíti férjét, akkor nem szabad a férje nemesi rangja szerint ítélni felette. [84]

JL 4

Ha Lü Xuan herceg³⁹⁶ fiúági unokái, lányági unokái, fiúági dédunokái, ükunokái, fejedelemségek hercegeinek fiai, fiúági unokái és ükunokái, *chehouk*³⁹⁷ fiai, fiúági unokái bünt követnek el, akkor a *shangzaók*hoz és *shangzaók* feleségéhez, illetve ennél magasabb [rangú személyekhez] hasonlóan [ítéljenek felettük]. [85]

JL 5

Ha hivatalnok vagy a köznép tagja bünt követ el, amiért botozás járna, de kérelmezi, hogy egy uncia arany bírságot fizethessen be a botozás helyett, akkor ezt engedélyezzék neki.

Ha valaki bünt követ el, de még nincs tízéves, azt mentesítsék [a büntetés alól]. Ha embert öl, akkor hagyják csonkítatlanul, s válják belőle falépítő vagy gabonaőrlové. [86]

JL 6

Ha ... rőzsegyűjtővel vagy rizsrostálóval, azt hagyják csonkítatlanul, s válják belőle falépítő vagy gabonaőrlové. [87]

391| *Ju lü* 具律. Itt az „előkészítés” (*ju* 具) az ítéletek „előkészítésére”, vagyis a kiszabásukkor figyelembe veendő tényezők számbavételére utal a bírósági eljárás során.

392| A *shangzao* 上造 a húsz nemesi rang közül alulról a második.

393| A *gongshi* 公士 a húsz nemesi rang közül a legalacsonyabb.

394| Az *ELZYS* által idézett tudósok szerint elképzelhető, hogy a „tizenhét” itt a „tíz” elírása (*ELZYS*: 124).

395| A szó olvasata bizonytalan, a *ZJS* nem is adja meg, csak az *ELZYS*.

396| A Lü Xuanwang 呂宣王 Lü császárné apjának tiszteleti címe volt, amelyet Lü császárné Kr. e. 187-ben posztumusz adományozott neki.

397| A *chehou* 徹侯 a húsz nemesi rang közül a legmagasabb.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

JL 7

Ha valakit a bűnéért tetoválni kellene, akkor, ha régebben tetoválva volt, vágják le az orrát; ha régebben levágták az orrát, vágják le a bal lábfejét; ha le van vágva a bal lábfeje, vágják le a jobb lábfejét; ha le van vágva a jobb lábfeje, kasztrálják.

Ha nő [követ el olyan bűnt, amiért] feldarabolás vagy derékban kettévágás járna, akkor fejezzék le a piacon. Ha [olyan bűnt követ el, amiért lábfej] levágása és falépítővé³⁹⁸ tétel járna, akkor tetoválják és tegyék gabonaőrlové. Ha [olyan bűnt követ el, amiért] meg kéne váltania [lábfeje] levágását, akkor a tetoválást váltsa meg. [88] Ha le kéne borotválni, akkor váltsa meg a leborotválást. [89]

JL 8

Valaki bűnt követ el, amiért leborotválás járna, de a törvény nem nevezi meg a leborotválást. Ez esetben ha közrendű vagy annál magasabb [rangú az illető], akkor borotválják le, és tegyék *sikou*vá. Ha *sikou*, akkor borotválják le, és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolganővé.

Ha közrabszolga, közrabszolganő vagy lefoglalt személy követ el leborotválással járó bűnt, akkor tartsák fogva a falépítők vagy gabonaőrlok között hat évig. Ha a fogva tartásának ideje még nem telt le, de újra leborotválással járó bűnt követ el, akkor hagyják csonkítatlanul [90], és válják belőle falépítő vagy gabonaőrlo. Ha falépítő vagy gabonaőrlo követ el leborotválással járó vagy súlyosabb bűnt, akkor tetoválják. Ha [a fentiek] büntettségváltással vagy enyhébb [büntetéssel járó bűnt követnek el], valamint ha öregek vagy kicsik, akkor nem kell megcsonkítani őket. Akin az összes csonkítást végrehajtották, az mindezekben az esetekben kapjon száz botütést.

Ha egy falépítő, akin már végrehajtották az összes csonkítást, lop, és zsákmánya 110 garas vagy több, vagy pedig ha bűnös szándékkal megsebesít vagy megöl valakit, akkor ha [a lelepleződése] előtt [91] feljelenti magát, mindezekben az esetekben fejezzék le a piacon. [92]

JL 9

Ha peres ügyek tárgyalásánál [a bíró] engedékeny³⁹⁹ vagy becstelen,⁴⁰⁰ továbbá ha a vizsgálatban, ítélethozatalban, perben szándékosan⁴⁰¹ nem teljes körűen gondosan jár el, akkor ha halálbüntetés vagy a bal lábfej levágásával kísért falépítővé tétel [járna a büntetért], és más esetekben a [bírót az eredetileg kiszabandó] büntetéssel sújtásák.

Ha a falépítők vagy gabonaőrlok között való fogva tartás vagy a [büntetés napjainak] a hivatalban történő ledolgozása [járna a bűnösnek] [93], akkor [a ki nem szabott büntetért] évenként fizessen bírságként nyolc uncia aranyat. Ha [a büntetés időtartama] nem éri el az egy évet, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat. [94] unciát.

398| Minden bizonynyal elírás: mivel nőről van szó, a gabonaőrllés illik ide.

399| *Guzong* 故縱.

400| *Buzhi* 不直.

401| *Gu* 故.

Ha befizetés, beszolgáltatás, kártérítés [lenne a bűnös büntetése, akkor a bíró] az egyes értékek alapján feleljen.

Ha [a bíró] vesztegetést fogad el, akkor büntetését súlyosbítsák két fokozattal.

Ha [a bíró] a zsákmányhoz hozzátesz, s így súlyosbítja a büntetést, akkor a súlyosbítás alapján ítélik el, s [büntetését] szintén súlyosbítsák két fokozattal.

Ha nem szándékosan tette, hanem véletlenül⁴⁰² [95] volt gondatlan, akkor az egyes⁴⁰³ büntetések megváltására ítélik.

Ha nemesi rang⁴⁰⁴ miatt négyéves határszolgálatra [rendelés lenne a büntetés], vagy a büntetés falépítő vagy gabonaőrök közötti hatéves fogva tartás vagy súlyosabb lenne, akkor [a bíró] bírságként fizessen négy uncia aranyat.

Ha a halálbüntetés megváltása, falépítővé vagy gabonaőrövé, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel megváltása, [lábfej] levágásának vagy kasztrálásnak a megváltása, [határ] szolgálat, amely [96] négyévesnél rövidebb, hatévesnél rövidebb fogva tartás, illetve egy *jin* vagy több arany bírság járna büntetésként, akkor [a bíró] fizessen bírságként két uncia aranyat.

Ha három évnél rövidebb fogva tartás, borotválás megváltása, száműzés megváltása, illetve egy *jin* aranyánál kisebb bírság járna büntetésként; ha befizetés, beszolgáltatás, kártérítés, a [büntetés] napjainak a járási [97] hivatalban való ledolgozása járna büntetésként, akkor [a bíró] fizessen egy uncia aranyat. [98]

JL 10

Ha egy ember több ... bűnt követ el, akkor a súlyosabb bűnéért büntessék meg. [99]

JL 11

... .., akkor a bűne alapján ítélik el. Ha csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrök követ el bűnt, akkor tetoválják. Ha rőzsegyűjtő vagy rizsrostáló követ el bűnt, tetoválják falépítővé vagy gabonaőrövé. Ha valaki feladja magát, akkor ha halálbüntetéssel járó bűnt követett el, tetoválják falépítővé vagy gabonaőrövé; más bűn esetében hagyják csonkítatlanul, és legyen belőle falépítő vagy gabonaőrök. [100]

JL 12

Ha valaki fel akar jelenteni egy bűnöst, vagy egy bűnös [a lelepleződése] előtt fel akarja jelenteni magát, és távol tartózkodik a saját járási hatóságától, akkor minden esetben fogadják el a feljelentést abban a körzetben, ahol tartózkodik. A körzeti hivatalnokok hallgassák meg figyelmesen, írják le a feljelentését, és terjesszék fel azt a járási vagy határkörzeti hivatalba. A hatósági alkalmazottak és hivatalnokok szintén hallgassák meg a feljelentést. [101]

402| Shi 失.

403| Itt a ZJS-ban olvashatatlanak jelzett két írásjegyet az ELZYS pótolta.

404| A *jue* 爵, „nemesi rang” írásjegyet a ZJS szerkesztői szerint itt elírás.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

JL 13

A járási és határkörzeti hivatalok megbízott⁴⁰⁵ járásfőnök-helyettesei nem ítélezhetnek perekben, és nem írhatnak jogi jelentést.⁴⁰⁶ Amikor az államminiszter,⁴⁰⁷ a császári [fő-]titkár⁴⁰⁸ vagy a kétezer vékás hivatalnok nevez ki megbízott vagy helyettesítő⁴⁰⁹ hivatalnokot, akkor ha egy járásfőnök-helyettes hiányzik, és egy parancsnokot⁴¹⁰ tesznek meg megbízott járásfőnök-helyettesnek, akkor az [illető] ítélezhet perekben, írhat jogi jelentést peres ügyekről [102], ellenőrizheti és felügyelheti az alsóbb szintű hivatalnokokat, de nem vonhatja őket felelősségre. [103]

JL 14

Ha egy ügyben ítélezni kell, de a járásfőnök, az előjáró, a járásfőnök-helyettes a körzeti hivatalokba utaztak más ügyekben vizsgáldni, így nincsenek jelen; továbbá ha betegek, de nem hagyták el a járás vagy határkörzet területét; továbbá ha a fővárosi hivatal⁴¹¹ vezetője, előjárója, helyettes vezetője elhagyta a hivatalát egyéb ügy miatt [104], de mindegyikük a hivataluk ügyében jár el; továbbá ha betegek, s nincsenek annak a járásnak vagy határkörzetnek a területén, ahol a hivataluk van; [ezekben az esetekben] ha a megbízott járásfőnök-helyettes és járásfőnök, előjáró és a valódi⁴¹² járásfőnök-helyettes jelen van, és ők az egyedüliek, akik ítélezhetnek, és nem megfelelő ítéletet hoznak, akkor a valódi járásfőnököt, előjárót, [105] járásfőnök-helyettest, akik nincsenek jelen vagy betegek, mindannyiukat közösen vonják felelősségre, olyan bűnért, mintha személyesen ítéleztek volna és jelen lettek volna. Csak ha kérelmezik attól a kétezer vékás hivatalnoktól, akihez tartoznak, [hogy ő ítélezzék], akkor ne vonják felelősségre őket.⁴¹³ [106]

JL 15

⁴¹⁴ Ha a feljelentésnél a feljelentő gondatlan, ha a kihallgatás becsstelen, ha engedékenységből nem büntetik meg, vagy az elítélésénél hibát követnek el, vagy ha a lefoglalt [személyek, akiket] rabszolgává vagy rabszolgánővé [kell tenni], elszöknek, vagy útjukra engedik őket, vagy ha a törvényekben és rendeletekben az áll, hogy „ugyanazt a törvényt

405| *Shou* 守, „örzö”: „ideiglenes, átmeneti.

406| *Yan* 讞.

407| *Xiangguo* 相国.

408| *Yushi* 御史, valószínűleg a császári főtitkár (*yushi dafu* 御史大夫) rövidítése.

409| *Jia* 假.

410| *Wei* 尉.

411| *Duguan* 都官, „fővárosi hivatal”. Az elnevezés nem a szerv székhelyére utal, hanem arra, hogy az adott hivatal egy fővárosi hatóság, minisztérium alá tartozik, vezetőjét központilag nevezzük ki. Ezzel szemben állnak a járási (*xian*) szervek, amelyeknek főtisztviselőit (*sefu*, „felügyelő”) helyben jelöli ki a járásfőnök. Tehát mind a fővárosi, mind a járási hivatalok – mindkét fajtából több van, a különböző állami funkcióknak megfelelően – a járásokban működnek, a különbség a felügyeletükben és vezetőik kinevezésében van (*RCL*: 29/19. jegyzet).

412| *Zhen* 真.

413| A JL 14 az *ELZYS* szerkesztői szerint nem alkot külön cikkelyt, hanem a JL 13-hoz tartozik. A cikkely értelmezése kérdéses.

414| Az *ELZYS* szerkesztői szerint ennek a cikkelynek az elején a [121]-es bambuszlap áll, amely a *ZJS*-ban a JL 24-es cikkely első lapja.

alkalmazzák”, „ugyanazért a bűnért [vonják felelősségre]”, és azon [107] [törvény szerint, amellyel] azonos [büntetést kell alkalmazni, a bűnöst] meg kell csonkítani és újra falépítővé vagy gabonaőrlové kell tenni, vagy ha [a törvényben] az áll, hogy tetoválni kell, vagy ha rőzsegyűjtőt vagy rizsrostálót meg kell csonkítani és falépítővé vagy gabonaőrlové kell tenni, vagy ha olyan bűnről van szó, amely megcsonkítással és a gazdának való visszaadással jár, akkor [ha az ítélkező a fentebb felsorolt hibák valamelyikét követi el], a leborotválással járó bűnök szerint [ítéljék el]. Ha elengedi [a bűnösöket,] s ezáltal falépítők [108] vagy gabonaőrlok, rőzsegyűjtők vagy rizsrostálók megszöknek, akkor az elengedőt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové.⁴¹⁵ [109]

JL 16

Ha a bizonyításnál valaki nem a [valós] körülményeket mondja el, s emiatt a bűnöst elengedik vagy enyhébb büntetéssel sújtják,⁴¹⁶ akkor ha halálbüntetéssel járó bűnről van szó, akkor [a tanúskodót] tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Más esetekben a felmentés vagy enyhébb büntetés esetén [a tanúskodóra] alkalmazzák a büntetést megfordítását.⁴¹⁷ Ha a pernek még nincs vége, és [a tanú] megváltoztatja a szavait a körülményekről, akkor mentesítsék [a büntetés alól]. A hivatalnok előzetesen gondosan különböztesse meg a feljelentéseket és a bizonyítékokat. [110]⁴¹⁸

JL 17

Ha hamisan tolmácsolják egy ember kihallgatását, akit emiatt felmentenek vagy enyhébb büntetéssel sújtanak, akkor ha halálbüntetéssel járó bűnről van szó, [a tolmácsot] tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Más esetekben a felmentés vagy enyhébb büntetés esetén [a tolmácsra] alkalmazzák a büntetés megfordítását. [111]

JL 18

Ha valaki hivatali feljelentést téve gondatlan, azzal hibát követ el. Ha enyhébb bünt [követett el valaki], de szándékosan súlyosabb bűnről tesznek hivatali feljelentést, az „becstelenség”. [112]

JL 19

Ha bűnügyben ítélkeznek, mindenki felett a rá vonatkozó feljelentés vagy hivatali feljelentés szerint ítéljenek. Aki erélytelen merészel lenni a kihallgatásban, vagy akadályozza az igazság [kiderülését], vagy aki más bünt akar keresni [a vádlottnál], vagy aki feljelentés

415| A cikkely értelmezése bizonytalan.

416| Az *ELZYS*: 137 értelmezése alapján.

417| *Fan zui* 反罪, lásd a jelen könyv VIII.1. pontját.

418| E cikkelyről és a hamis tanúzás eseteiről lásd NAN YUQUAN 2002: 26–27.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

vagy hivatali feljelentés nélkül felhatalmazás nélkül⁴¹⁹ többször kihallgatja,⁴²⁰ és ítéletet hoz [felette], azt mindezekben az esetekben „perek tárgyalásakor szándékosan becstelen”⁴²¹ [viselkedésért] ítélik el. [113]

JL 20

Ha egy bűnös ügyében már ítéleztek, s ő maga, mivel a büntetése nem felel meg [a bűnnek], szeretne könyörögni az újratárgyalásért,⁴²² akkor ezt engedjék meg neki. Ha a „könyörgés az újratárgyalásért” gondatlan, súlyosbítsák a büntetését egy fokozattal. Ha [ezután] szeretne megint könyörögni az újratárgyalásért, s csonkítás jár neki, akkor csonkítsák meg, s csak ezután hallgassák meg [a kérelmét].

Ha valaki halálbüntetéssel járó bűnt követett el, akkor saját maga nem könyöröghet [114] az újratárgyalásért. Ha az apja, anyja, bátyja, nővére, öccse, férje, felesége, gyermeke szeretne könyörögni az újratárgyalásért, akkor ezt engedjék meg nekik. Ha gondatlanok, akkor tetoválják őket falépítővé vagy gabonaörlővé.

Ha olyan valaki könyörög az újratárgyalásért, aki még nem töltötte be a tíz évet, azt ne hallgassák meg.

Ha az ügyben már legalább egy éve döntöttek, akkor nem [115] lehet könyörögni az újratárgyalásért.

Az újratárgyalásért könyörgők vallomásait abban a járásban vagy határkörzetben, ahol tartózkodnak, a járási vagy határkörzeti hivatal feje, előljárója, járásfőnök-helyettese gondosan hallgassa meg, írják le a könyörgést az újratárgyalásért, s az ügyet terjesszék fel ahhoz a kétezer vékás hivatalnokokhoz, amely alá tartoznak. A kétezer vékás hivatal vezetője vagy a fővárosi hivatalnok tárgyalja újra [az ügyet].

A fővárosi hivatalnok által újratárgyalt és eldöntött összes [ügyet] a hatóság [116] és a tartomány továbbítja a szomszédos tartományokba. A császári titkár és a főminiszter által újratárgyalt és eldöntött [ügyeket] továbbítsák a hatóságokhoz. [117]⁴²³

JL 21

Ne merészljenek „bedobott levél”⁴²⁴ szavai alapján elfogni és elítélni valakit. Aki nem tartja be ezt a törvényt, azt „perek tárgyalásakor szándékosan becstelen” [viselkedésért] ítélik el. [118]

JL 22

A halálbüntetés megváltásának ára: két *jīn* és nyolc uncia arany.

419| *Shan* 擅.

420| *Fu* 覆. A kifejezés valószínűleg arra utal, hogy a szóban forgó ügyben már folyt eljárás a vádlott ellen (SALÁT 2006: 118).

421| *Juyu gu buzhi* 鞠獄故不直.

422| A *qiju* 乞鞠 a fellebbezés intézménye volt, lásd a jelen könyv IV.6. pontját.

423| A cikkelyről lásd NAN YUQUAN 2002: 28.

424| *Toushu* 投書: nem tudjuk, hogy ez pontosan mit jelentett.

A falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel megváltásának ára: egy *jin* és nyolc uncia arany.

A [lábfej-] levágás, kasztrálás megváltásának ára: egy *jin* és négy uncia arany.

Az orrlevágás, tetoválás megváltásának ára: egy *jin* arany.

A leborotválás megváltásának ára: tizenkét uncia arany.

A száműzés megváltásának ára: nyolc uncia arany.

Ha valaki olyan bűnt követ el, amiért kasztrálni kell, akkor költöztessék a belső hivatalba, s a belső hivatalban kasztrálják. [119]

JL 23

Ha rőzsegyűjtő vagy rizsrostáló olyan bűnt követ el, amelynek [büntetése] a leborotválástól a csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tételig terjed, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha büntetésmegváltással vagy enyhébb [büntetéssel járó] bűnt követ el, akkor kapjon száz botütést. [120]

JL 24

Ha falépítő vagy gabonaőrlo, rőzsegyűjtő vagy rizsrostáló száműzéssel, leborotválással járó vagy súlyosabb bűnt követ el, akkor meg kell csonkítani és újra falépítővé vagy gabonaőrlové kell tenni, vagyis falépítővé vagy gabonaőrlové kell tetoválni vagy csonkítani.

Ha rabszolgát vagy rabszolganőt meg kell csonkítani és vissza kell adni a gazdájának, s a bizonyágtételükben nem [a valós] körülményeket mondják el, akkor [a bűnük:] hamis vádaskodás. [121]⁴²⁵

Ha rabszolgák vagy rabszolganők olyan bűnt követnek el, amelynek [büntetése] a csonkítással együtt járó falépítővé vagy gabonaőrlové tételtől a száműzésig terjed, vagy leborotválással jár, akkor tetoválják homlokukat és arcukat, s adják vissza őket a gazdájuknak. Ha büntetésmegváltással büntetendő vagy enyhébb bűnt követnek el, valamint ha kicsik vagy öregek, és nem szabad megcsonkítani őket, vagy pedig ha már valamennyi csonkítást végrehajtották rajtuk, akkor kapjanak száz botütést.

Ha valakin már végrehajtották az összes csonkítást, és bűnös szándékkal megsebesít vagy megöl egy másik embert, és [lelepleződése] előtt feljelenti magát, akkor fejezzék le a piacon.

Ha valaki bűnt követ el [122], amiért csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tétel, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel vagy súlyosabb [büntetés] járna, de megszökik, akkor az [elkövetett] bűn kategóriája alapján [járjanak el ellene]. Ha leborotválással és közrabszolgává vagy közrabszolganővé tétellel járó vagy enyhébb bűnt követett el, [és megszökik], akkor a „találkozó elmulasztása”⁴²⁶ büntett alapján ítélik el.

425| Az *ELZYS* szerkesztői szerint a [121]-es bambuszlapnak nem itt van a helye, hanem fentebb, a [107]-es bambuszlap előtt.

426| *Chuhui* 出會.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

Arra, aki által megtörtént a szökés bűne, ha [a szökevénynek] csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tétel, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétel vagy súlyosabb [büntetés] járna, s nem kapják el, a [a szökevény] bűnének [123] kategóriáját alkalmazzák.

Ha közrendű vagy magasabb [rangú személy], *sikou*, közrabszolga vagy közrabszolganő nem falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétellel járó vagy súlyosabb bünt követ el, de a hivatalnok szándékosan becstelen, és hibásan csonkítja meg őket, akkor mindannyian váljanak rejtett hivatalnokká.⁴²⁷ [Az így megcsonkított] közrendű nő ne fizessen fejadót és ne végezzen szolgálatot, s rendelkezhessék maga felett. [124]⁴²⁸

JL 25

Törvények az [ítéletek] előkészítéséről [125]

427| *Yinguan* 隱官, lásd a jelen könyvünk V.3.1. pontját.

428| Az utolsó mondat számos értelmezési lehetőségéről lásd ELZYS: 142–143.

TÖRVÉNYEK A FELJELENTÉSRŐL – GL⁴²⁹

GL 1

Ha valaki hamisan vádaskodva halálbüntetéssel járó bűnért feljelent valakit, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Más [bűncselekmények] esetén alkalmazzák a büntetés megfordítását. [126]

Ha valaki gondatlan feljelentést tesz, de a [a lelepleződés] előtt bűne miatt feljenti magát, akkor enyhítsék a büntetését egy fokozattal:

Halálbüntetéssel járó bűn esetén tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové.

Falépítővé vagy gabonaőrlové tétellel járó bűn esetében legyen belőle csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrlo.

Csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tétellel járó bűn esetében ... [127]

... rőzsegyűjtővé vagy rizsrostálóvá tétellel, valamint kasztrálással járó bűn esetében borotválják le és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolgánóvé.

Leborotválással és közrabszolgává vagy közrabszolgánóvé tétellel járó bűn esetében [128] borotválják le és tegyék *sikou*vá.

*Sikou*vá tétellel, száműzéssel és az arc és homlok tetoválásával járó bűn esetében váltsa meg a leborotválást.

Leborotválás megváltásával járó bűn esetében bírságként fizessen négy uncia aranyat.

Halálbüntetés megváltásával járó bűn esetében váltsa meg a falépítővé vagy gabonaőrlové tételt.

Falépítővé vagy gabonaőrlové tétel megváltásával járó bűn esetén váltsa meg a [lábfej-] levágást.

[Lábfej-] levágás megváltásával járó bűn esetében váltsa meg a tetoválást.

Tetoválás megváltásával járó bűn esetén váltsa meg a leborotválást.

Leborotválással járó bűn esetén [129] ...

Négy uncia arany [bírsággal] járó bűn esetében bírságként fizessen két uncia aranyat.

Két uncia arany bírsággal járó bűn esetében fizessen bírságként egy uncia aranyat.

Ha a járásfőnök, a járásfőnök-helyettes, a járási írnokok vagy mások előbb maguk [130] elfogják, mentesítsék egymást. [131]⁴³⁰

GL 2

Ha valaki megöli vagy megsebesíti nagyapját, nagyanyját, apját, anyját, valamint ha rabszolga vagy rabszolgánő megöli vagy megsebesíti gazdáját, gazdája apját, anyját, feleségét, gyermekét, akkor ha feljenti is magát, egyik esetben se enyhítsék [a büntetését].

429| *Gao lü* 告律.

430| Az utolsó mondat valószínűleg nem ebbe a rendelkezésbe való. Ezen a véleményen vannak mind a ZJS, mind az ELZYS szerkesztői, illetve az utóbbiak által idézett tudósok.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

Ha valaki gondatlanul jelent fel valakit, de a feljelentett személy elkövetett egy olyan bűnt, amelynek fokozata megegyezik azzal vagy súlyosabb annál, mint ami a feljelentésben szerepelt, akkor a feljelentőt ne [ítéljék el] gondatlan [feljelentésért]. [132]

GL 3

Ha gyerek feljeleníti apját vagy anyját, feleség feljeleníti az anyósát, rabszolga vagy rabszolganő feljeleníti a gazdáját, gazdája apját, anyját, feleségét vagy gyermekét, [a feljelentést] ne fogadják el, és a feljelentőt fejezzék le a piacon. [133]⁴³¹

GL 4

Ha tíz évet be nem töltött [gyermek], fogva tartott személy, falépítő, gabonaőrlő, rőzsegyűjtő, rizsrostáló feljelenít valakit, a [feljelentést] egyik esetben se fogadják el. [134]

GL 5

Ha rabszolga vagy rabszolganő gondatlanul tesz panaszt magáról⁴³² [a hivatalban], akkor a rabszolgának vágják le a bal lábfejét, a rabszolganőnek tetoválják a homlokát és az arcát, s adják vissza őket a gazdájuknak. [135]

GL 6

Törvények a feljelentésről [136]

431 | A cikkelyről lásd MACCORMACK 2006: 63–64.

432 | *Zi song* 自訟: nem tudjuk, hogy ez konkrétan milyen eseteket jelölt.

TÖRVÉNYEK AZ ELFOGÁSRÓL – BL⁴³³

BL 1

... szökevényt, asszonyrablót, emberkereskedő rablót, erőszaktevőt, pecséthamisítót [vagy más olyan bűnözőt, akinek] bűnéért piacon való lefejezés jár, egy főt, az jutalmul kapjon tíz uncia aranyat. Ha megcsonkítással és falépítővé vagy gabonaőrlové tétellel járó bünt [elkövető személyt fog el], akkor jutalmul kapjon négy uncia aranyat. Ha csonkítatlan fal [137] [-építővé vagy gabonaőrlové tétellel járó bünt elkövetőt fog el, akkor jutalmul kapjon] ... két unciát. [138]

BL 2

Ha valaki titokban feljelent⁴³⁴ egy bűnöst, s a hivatalnok elfogja [a bűnöst], akkor a titokban [feljelentő] fél jutalmat kapjon. [139]

BL 3

Ha csoportos rablók megölnek vagy megsebesítenek valakit, gonosztevők megölnek vagy megsebesítenek valakit, [bűnözők] erőszakos rablást követnek el, de elmenekülnek a járásból vagy határkörzetből, akkor a járás vagy határkörzet azonnal küldjön ki szakaszvezetőket,⁴³⁵ annyit, amennyi elegendő az üldözésükhöz és elfogásukhoz. A [járási] parancsnokok külön-külön vezessenek [csapatokat], a járásfőnök egyesítve vezessen [csapatokat], s azonnal vonuljanak oda, ahova a rablók és gonosztevők menekültek. Teljes erejükkel üldözzék és fogják el őket, ne merészeljenek ... [140] a határon, majd visszatérni.

Amikor a tiszt vezeti a közlegényeket a rablók és gonosztevők üldözésére, alkossanak ötös csoportokat. Ha a rablók és gonosztevők rövid fegyverrel megölik vagy megsebesítik [egy ötös csoport] vezetőjét vagy egy ötös csoport tagját, és nem tudják elfogni őket, akkor [az ötös csoportból] mindenkit küldjenek határszolgálatra két évre. Ha harminc napon belül sikerül elfogniuk legalább a [rablók] felét, akkor mindannyiukat mentesítsék a büntetés alól. [141] Ha a [rablók] felénél kevesebbet fognak el, akkor csak az elfogókat mentesítsék [a büntetés alól].

Aki szolgálatban meghal, annak az örökösét⁴³⁶ iktassák be a törvény szerint. Ha [valaki szolgálatban] súlyos sebet⁴³⁷ szerez a karján, kezén, combján, lábszárán, vagy levágják [valamijét, akkor az illetőt] mentesítsék [a büntetés alól].

Ha [az üldözők] találkoznak a rablókkal és gonosztevőkkel, de azok elmenekülnek, akkor megfelelő erővel üldözzék és fogják el őket, és a hivatal ... [142] maradnak, és gyávaságukban és gyengeségükben nem merik megközelíteni őket, akkor egy katonai

433| *Bu lü* 捕律.

434| *Xionggao* 詔告: a *xiong* jelentése: „kémkedik, megfigyel, besúg, titokban feljelent” stb.

435| *Litu* 吏徒.

436| *Hou* 後.

437| Vö. a shuihudi D 188-as cikkellyel.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

ranggal⁴³⁸ fokozzák le őket, és bocsássák el őket. Akinek nincs rangja, azt küldjék határszolgálatra két évre. Továbbá büntessék meg az őket vezető szakaszvezetőket: valamennyien közlegényként teljesítsenek határszolgálatot egy évig.

Ha szakaszvezetőket indítanak a rablók és gonosztevők üldözésére és elfogására, s a parancsot már megkapták, de elszöknek, akkor „gyávaságért és gyengeségért”⁴³⁹ ítélik el őket. [143]

BL 4

Ha rablók és gonosztevők elmenekülnek, és a közharcosok tisztjei⁴⁴⁰ és a tolvajfogók, [akik a területen] állomásoznak, továbbá a járásfőnök, a járásfőnök-helyettes és a járási parancsnok nem veszik észre ezt, akkor a közharcosok tisztjeit és a tolvajfogókat közlegényként mind küldjék két év határszolgálatra; a járásfőnök, járásfőnök-helyettes, járási parancsnok pedig bírságként fizessen négy-négy uncia aranyat. Ha a járásfőnöknek, járásfőnök-helyettesnek, járási parancsnoknak sikerül [az eset kiderülése] előtt észrevennie [a szökést], kerestetik és elfogadják a rablókat és gonosztevőket, továbbá hivatalos feljelentést tesznek maguk ellen, akkor ítélik el [144] a tiszték állomáshelyének vezetőjét,⁴⁴¹ de mentesítsék a bírság alól a járásfőnököt, járásfőnök-helyettest és járási parancsnokot. Ha rablók és gonosztevők egy éven belül elmenekülnek, de a járásfőnök, a járásfőnök-helyettes és a járásparancsnok nem veszi ezt észre, s az elmenekültek [száma] legalább három, akkor mindannyiukat minősítsék „feladatukra alkalmatlanná”,⁴⁴² s bocsássák el őket. [145]

BL 5

Ha csoportos rablók, rablók és gonosztevők elmenekülnek, s feljelentik őket a hivatalnoknál, de a hivatalnok eltitkolván ezt nem jelenti [az ügyet] a járási hatóságnak, vagy a jelentéssel legalább egy napot késlekedik, akkor ez [olyan, mintha] szándékosan nem fogta volna el [a szökevényeket]: minden ilyen esetben ítélik el a „szándékos engedékenységi per során”⁴⁴³ [bűncselekmény] szerint. [146]

BL 6

... .. elmenekül, s verekedés közben megöl egy embert, és nem fogják el, akkor a hivatal felügyelője, a közharcosok tisztje és a tiszték állomáshelyének vezetője fejenként fizessenek bírságként két uncia aranyat; a járási parancsnok és a parancsnokság írnoke pedig fejenként egy uncit.

A [gonosztevők] levágásáról, elfogásáról, kézre kerítéséről, kézre nem kerítéséről, a [gonosztevő] által megölt vagy megsebesített [személyekről] és az [általa] zsákmányolt javakról

438| Jiangjue 將爵.

439| Weiruan 畏兇.

440| Shili 士吏. Más értelmezésben: „közlegények és tiszték”.

441| Libu zhu 吏部主.

442| Bu shengren 不勝任.

443| Juyu guzong 鞠獄故縱.

adjanak számot annak a kétezer vékás [147] hivatalnoknak, aki alá tartoznak. A kétezer vékás hivatalnok jelentse ezt a főminiszternek és a császári titkárnak.

Akinek sikerül elfognia egy csoportos rablót vagy levágnia kettőt, annak emeljék meg a nemesi rangját egy fokozattal. Ha egy személyt vág le, vagy a nemesi rangja meghaladja a *dafut*,⁴⁴⁴ s ezért nem lehet megemelni a nemesi rangját, akkor jutalmazza meg a törvények szerint. Ha az, akit elfogtak vagy levágtak, később közkegyelemben részesül,⁴⁴⁵ és ezért nem [148] ítéli el, a megjutalmazást akkor is végre kell hajtani.

Ha valaki levág egy csoportos rablót, annak rendelkeznie kell bizonyítékkal [erre, mert] csak ekkor lehet végrehajtani a megjutalmazását. [149]

BL 7

Aki elfog egy olyan személyt, aki a fejedelemségekből érkezett kémkedni, annak emeljék meg a nemesi rangját egy fokozattal, emellett jutalmul kapjon húszezer garast. Akinek nem lehet megemelni a nemesi rangját, annak növeljék a jutalmát tízezer garassal, s hajtás végre a megjutalmazását.

Ha több ember közösen fog el egy bűnöst, és ezért meg kell jutalmazni őket, s szeretnék [150] egymásnak átadni [a jutalmat], azt engedjék meg nekik. [151]

BL 8

Ha valaki elfog egy rablót vagy gonosztevőt vagy bűnöst, valamint ha valaki feljelentés vagy hivatali feljelentés alapján el akar fogni valakit, és az elfogás során dulakodás történik, és [az elfogó] megöli vagy megsebesíti [a bűnöst], vagy [a bűnös] szorult helyzetében öngyilkos lesz, akkor az őt megölt vagy megsebesített mentsék fel [a büntetés alól], és ha jutalom jár neki, akkor a jutalom felét kapja.

Ha valaki megöl vagy megsebesít [152] [egy vagy több] csoportos rablót vagy gyilkost,⁴⁴⁶ és [korábban] olyan bűnt követett el, amiért meg kéne ölni, akkor ne ölje meg. Ha sikerül elfognia csoportos rablót vagy gyilkost, vagy levágnia, egy főt, akkor mentsék fel, és legyen belőle közrendű. Ha ennél többet fog el, akkor váltsa meg⁴⁴⁷ [a büntetését] a törvények szerint. [153]

BL 9

Ha több ember közösen fog el egy bűnöst, de [valamelyikük] csak magáról tesz jelentést, azt nem jutalmazza meg.

Ha a hivatalnokok vezetője a rablók és gonosztevők vagy szökevények ellen áll készenlétben, és így fog el egy bűnöst; vagy ha [hivatalból] keresi a bűnösöket, és így fogja el őket; vagy ha feljelentés vagy hivatali feljelentés [történik valaki ellen, és az illető] nem szökik el,

444| A *dafu* az ötödik nemesi rang.

445| A „közkegyelemben részesül” az *ELZYS* kiegészítése, a *ZJS* itt olvashatatlan írásjegyeket jelöl.

446| *Mingzhe* 命者.

447| Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az itt szereplő *shu* 贖, „megvált” a *gou* 購, „megjutalmaz” elírása.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (*ERNIAN LÜLING*)

[és így fogja el]; vagy ha az, akit elfogott, [154] nem csoportos rabló, akkor egyik esetben se kapjon jutalmat.

Ha az elfogott bűnösnek nem jár [büntetés], de a megkapott jutalmat [az elfogó] odaadta másnak, vagy csalást és hamisítást követett el [az elfogással kapcsolatban], akkor az lopásnak minősül, s az elítélésénél a zsákmány értékeként a kapott jutalom értékét vegyék figyelembe. [155]

BL 10

Törvények az elfogásról [156]

TÖRVÉNYEK A SZÖKÉSRŐL – WL⁴⁴⁸

WL 1

Ha hivatalnokok vagy lakosok elszöknek, s több mint egy egész évig [távol vannak], borotválják le őket. Ha nem telik el egy egész év, akkor tartsák fogva őket a falépítők és gabonaőrök között. Ha *gongshik*, *gongshi*-feleségek vagy magasabb [nemesi rangúak], és a hivatalban dolgoznak, akkor mindannyian fizessenek kártérítést a szökésben töltött napjaikért. Ha feladják magukat, kapjanak ötven botütést. Ha valaki elkerüli a szolgálatot,⁴⁴⁹ akkor jegyezzék fel a szökésének napját, s számolják úgy, hogy egy évnél tovább [volt szökésben]; ha elfogják, borotválják le. [157]

WL 2

Ha egy nőt korábban szökés miatt a leborotválás megváltására ítélték, és később újra elszökik, s [megint] a leborotválás megváltása járna neki, akkor borotválják le és tegyék közrabszolganővé.

Ha *sikouknak* vagy rejtett hivatalnokoknak szökés miatt közrabszolgaság vagy súlyosabb [büntetés] járna, akkor szállítsák őket a hivatalukba, hogy ott dolgozzanak. [158]

WL 3

... .. arcát, és adják vissza a gazdájának. Ha feladja magát, vagy magától visszatér a gazdájához, a gazdája rokonaihoz vagy ismerőseihez, akkor mindezekben az esetekben kapjon száz botütést. [159]

WL 4

Ha rabszolgák vagy rabszolganők elszöknek, s maguktól visszatérnek a gazdájukhoz, gazdájuk rokonához vagy ismerőiséhez, vagy pedig a gazda, a gazda apja vagy anyja, fia vagy háztartásának tagja keresi és saját maga elfogja őket, s a „gazdának való visszaadás” járna nekik, de [a gazda] nem szeretné bevinni őket a hivatalnokokhoz, hogy elítéltesse őket, akkor ezt engedjék meg neki. [160]

WL 5

...⁴⁵⁰ a gazda beviszi eladni a járási hivatalba, s a gazdája nem szeretné hazavinni, hanem be akarja adni a rabszolgát vagy rabszolganőt a járási hivatalba, akkor a járási hivatal⁴⁵¹ vegye meg. [161]

448| *Wang lü* 亡律. A szökésről lásd a jelen könyv IX. fejezetét.

449| *Bu shi* 通事. A *shuihudi* D 144 cikkely szerint „ha közmunkára kell menni, [amivel kapcsolatban] a hivatalnokok és a [falu-] főnökök már kiadták a parancsokat, s [valaki] ekkor megszökik, és nem [jelenik meg] a gyűlekezőhelyen, az számít a »szolgálat elkerülésének«”. *SHD*: 221.

450| A *ZJS* itt hiányos cikkelykezdetet jelöl, az *ELZYS* viszont nem.

451| A „járási hivatal” megkettőzése az *ELZYS* kiegészítése.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

WL 6

Ha egy rabszolgát vagy rabszolganőt jósága miatt a gazdája szeretne felszabadítani,⁴⁵² engedjék meg neki. A rabszolga neve legyen magán-hozzá tartozó,⁴⁵³ a rabszolganő legyen közrendű.⁴⁵⁴ Mindketten mentesüljenek a [közmunka-] szolgálat és a fejadó alól, s olyan szolgálatokat végezzenek, mint a rabszolgák és rabszolganők. Ha a gazda meghal, vagy bűnt követ el, [162] akkor magán-hozzá tartozóiból legyen közrendű, ha pedig meg voltak csonkítva, akkor válják belőlük rejtett hivatalnok. Ha valakit felszabadítanak, de nem viselkedik jól, akkor a felszabadítója újra rabszolgává vagy rabszolganővé teheti. Ha megszökik, vagy más bűnt követ el, akkor a rabszolgákra és rabszolganőkre vonatkozó törvény szerint ítéljék el. [163]

WL 7

Ha falépítő vagy gabonaőrő megszökik, tetoválják, és tegyék megint falépítővé vagy gabonaőrővé. Ha rőzsegyűjtő vagy rizsrostáló [szökik meg], akkor kapjon száz botütést. [164]

WL 8

Ha közrabszolga, közrabszolganő vagy lefoglalt személy elszökik, s több mint egy évig [távol van], akkor tartsák fogva a falépítők vagy gabonaőrők között hat évig. Ha kevesebb mint egy évig [van távol], tartsák fogva három évig. Ha feladja magát, kapjon száz botütést.⁴⁵⁵ Ha hároméves fogva tartásra [ítélt személy] elszökik, tartsák fogva hat évig; ha hatéves fogva tartásra [ítélt személy] szökik el, válják belőle csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrő. [165]

WL 9

Mindenkinek, aki elszökik, de feladja magát, enyhítsék [a büntetését]. Ha nincs megnevezve [a törvényben az enyhítés mértéke], akkor minden esetben egy fokozattal enyhítsék a büntetését. [166]

WL 10

Ha valaki rejteget egy bűnöst, akkor ha annak halálbüntetés jár, akkor [elrejtőjét] tetoválják falépítővé vagy gabonaőrővé. Más esetekben ugyanazért a bűnért [büntessék meg, amit az elrejtett személy elkövetett]. Ha az elrejtett [személy] még nem ment el tőle, és feljeleníti, akkor mentesítsék [a büntetés alól].

Ha valaki a házában rejteget egy bűnöst, és a bűnös feladja magát, s a [telepleződése] előtt feljeleníti magát, enyhítsék a büntetését, és ugyancsak enyhítsék az őt házában rejtegető személy büntetését. Akinek háza [167]⁴⁵⁶

452| Mian 免.

453| Sishu 私屬.

454| Shuren 庶人.

455| A „kapjon száz botütést” az ELZYS kiegészítése.

456| A bambuszlap itt véget ér, a mondat folytatását nem ismerjük.

WL 11

Ha valaki elveszi feleségül egy másik ember feleségét, vagy egy szökevényt vesz el feleségül, akkor azt, aki feleségül vett és azt, akit feleségül vettek, [továbbá] a házasságközvetítőt és azokat, akik ismerték a körülményeket, mind tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha a [szökevény] eredeti bűne súlyosabb volt, akkor [mindezeket] a bűnösök rejtegetéséről szóló törvény szerint ítélik el. Ha nem tudták [168], akkor ne ... [169]⁴⁵⁷

WL 12

Aki szállást ad egy szökevénynek vagy egy megszökött bűnösnek, akkor ha nem tudta, hogy [az illető] megszökött, s legalább öt napot [tartózkodott nála], akkor ha az elszállásoltnak tetoválás ... járna, a [szállásadó] váltsa meg a leborotválást. Ha csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové tétel járna [az elszállásoltnak], vagy ennél enyhébb büntetés, egészen a leborotválásig, továbbá ha az [elszállásolt illető] megszökött lefoglalt [személy], közrabszolga vagy közrabszolganő, rabszolga vagy rabszolganő, továbbá [ha a szökevény] tizenkét hónapnál régebben... [170] szökött meg, akkor [a szállásadó] váltsa meg a leborotválást. [171]

WL 13

Ha valaki egy szökevény bűnözőt alkalmaz munkára, s nem tudja, hogy megszökött, akkor a szökevények elszállásolásáról szóló törvény szerint ítélik el. Ha az, akit elszállásolt és alkalmazott, még nem ment el, [s elfogja és feljelenti], vagy ha már elment, de utólag megismervén a körülményeket elfogja és feljelenti, vagy pedig titokban feljelenti a hivatalnoknál, és [a bűnözőt ennek alapján] elfogják, akkor mindezen esetekben [a munkaadót] mentesítsék a büntetés alól, de ne jutalmazzák meg. [172]

WL 14

Törvények a szökésről [173]

457| Vö. ZYS 4. Az ott idézett törvény szerint nem számít enyhítő körülménynek, ha a feleségül vevő nem tudott a feleség szökevény voltáról. A szökevény feleségül vételének tilalmáról lásd még ZHANG SHUYI 2008: 8–9.

TÖRVÉNYEK A LEFOGLALÁSRÓL – SHL⁴⁵⁸

SHL 1

Azon bűnösöknek, akiket csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové, rőzsegyűjtővé tétellel vagy ennél súlyosabb [büntetéssel sújtanak], továbbá azoknak, akiket paráználkodás miatt kasztrálnak, minden esetben foglalják le a feleségüket, gyerekeiket, javaikat, szántóföldjüket, telküket. Ha a gyerekeknek van feleségük vagy férjük, és ezzel [külön] háztartást⁴⁵⁹ alkotnak, vagy ha nemesi rangjuk van, vagy tizenhét évnél idősebbek, vagy ha valaki a férfinak a felesége volt, de eltaszították, vagy özvegy [174], akkor mindezekben az esetekben ne foglalják le. Ha valakit paráználkodásért vonnak felelősségre, rabolta a feleségét, vagy megsebesíti a feleségét, s emiatt foglalják le [a javait és hozzátartozóit], akkor a feleségét ne foglalják le. [175]

SHL 2

Ha a férj bűnt követ el, s a felesége feljelenti, akkor mentesítsék a lefoglalás és az elítélés alól. Ha a feleség bűnt követ el, s a férj feljelenti, akkor a férjet szintén mentesítsék a büntetés alól.

Ha [egy nőnek] nincs férje, vagy valakinek úgy az ágyasa, hogy egymaga alkot háztartást, és máshol lakik, s nem ugyanabban [a háztartásban] szerepel a nyilvántartásban, akkor ha olyan bűnt követ el, amiért gabonaőrlové vagy rizs- [176] rostálóvá tétel vagy súlyosabb [büntetés] járna, akkor foglalják le őt, de ne foglalják le a gyerekeit.

A fiúági unokákat ne foglalják le a férj [bűne] miatt. [177]

SHL 3

Ha valaki bűnt követ el, s ezért le kell foglalni [a javait és hozzátartozóit], de még mielőtt az ügyben döntenének, jutalomként mentesítik a büntetés alól, [akkor is] foglalják le [a javait és hozzátartozóit]. [178]

SHL 4

Ha valaki [nek a javait] le kell foglalni, akkor rendeljék el, hogy a bírósági írnok⁴⁶⁰ a hivatal felügyelőjével és hivatalnokával együtt közösen pecsételje le [a javait]. Javainak mennyiségéről tegyenek jelentést a járási hatóságnak, s az ellenőrizze és vegye számba [azokat]. [179]

458| *Shou lü* 收律: a lefoglalásról lásd a jelen könyv IV.1.1. pontját, illetve CHEN ZHONGLONG 2008, ahol a szerző a jelen fejezetben található cikkeket is kimerítően elemzi.

459| *Hu* 戶.

460| *Yushi* 獄史.

SHL 5

Ha egy rabszolga bűnt követ el, ne⁴⁶¹ foglalják le és tegyék rabszolgává és rabszolganóvé a feleségét és gyerekeit. Ha feljelentés vagy hivatalos feljelentés történik ellene, de meghal, mielőtt elfognák, foglalják le [a javait és hozzátartozóit].

Aki rejteget valakit, akit le kell foglalni, azt a lopásra vonatkozó törvény alapján [ítélik el]. [180]

SHL 6

Törvények a lefoglalásról [181]

461 | Elképzelhető, hogy a „ne” szó itt elírás.

VEGYES TÖRVÉNYEK – ZAL⁴⁶²

ZAL 1

Ha valakik a városok, települések, falvak, hivatalok, piacok, udvarok falát szándékosan megrongálva utat nyitnak rajtuk, amelyen ki-be járnak, vagy lopva kinyitják a kaput vagy ajtót, akkor mindezen esetekben váltsák meg a tetoválást. Ha a fal sérülésének magassága nem éri el az öt lábat, akkor mentesítsék őket [a büntetés alól]. [182]

ZAL 2

Ha valaki elfog egy embert, vagy a járási hivatalnak szolgálatot teljesítvén úzőbe vesz egy embert, akkor ha az, aki úzőbe veszi vagy elfogja [az elfogandó személyt], átugorja a város, település, falu, hivatal, piac falát, akkor az üldöző, elfogó és követő járhasson ki-be az [üldözött] nyomában. [183]⁴⁶³

ZAL 3

Ha egy hatszáz vékás vagy magasabb [fizetésű] hivatalnok vagy császári szolgálattevő⁴⁶⁴ kamatra pénzt vagy javakat merészel kölcsön adni, azt bocsássák el. [184]

ZAL 4

Ha valaki felhatalmazás nélkül [javakat] begyűjt és adót szed, az bírságként fizessen négy uncia aranyat, és köteles a begyűjtött és adóban beszedett [javakért azok] gazdáját kárpótolni. [185]

ZAL 5

Akik szerencsejátékot játszanak, és elragadják egymás pénzét vagy javait, vagy aki döntőbíráskodik [a játéknál], azoknak minden esetben csökkentsék a nemesi rangjukat egy fokkal, vagy [ha nincs nemesi rangjuk, akkor]⁴⁶⁵ két évig teljesítsenek őrszolgálatot. [186]

ZAL 6

Akinek adósa van, és erőszakkal zálogot merészel kicsikarni tőle, az bírságként fizessen négy uncia aranyat. [187]

462| *Za lü* 裸律.

463| Vö. JGL 4.

464| *Huan huangdi* 宦皇帝.

465| Az *ELZYS* kiegészítése alapján.

ZAL 7

Ha a köznép tagja rabszolgát vesz feleségül, és gyerekük születik, akkor a gyereket adják a rabszolga gazdájának. Ha a gazda paráználkodik egy rabszolgánővel, vagy egy másik család rabszolgáját veszi feleségül, s gyerekeik születnek, akkor a gyerekeket adják a rabszolgánő gazdájának, s mindannyian legyenek rabszolgák és rabszolgánők. [188]

ZAL 8

Ha egy rabszolga egy közrendűvel paráználkodik, s gyerekük születik, akkor a gyerek legyen közrendű. [189]

ZAL 9

Ha egy rabszolga feleségül veszi gazda[asszony]át, gazdája anyját, gazdája feleségét vagy gyereket, vagy ha paráználkodik vele, fejezzék le a piacon, a nőt pedig borotválják közrabszolgánővé. Ha erőszakkal paráználkodott, akkor azt, akit megerőszakolt, mentse fel [a büntetés alól]. [190]⁴⁶⁶

ZAL 10

Ha testvérek⁴⁶⁷ egymással paráználkodnak, vagy [az egyik a másikat] elveszi feleségül, akkor [a feleségül vevőt] és azt, akit elvett feleségül, fejezzék le a piacon. Ha erőszakkal paráználkodott vele, akkor azt, akit megerőszakolt, mentesítsék [a büntetés alól]. [191]⁴⁶⁸

ZAL 11

Ha valaki más ember feleségével paráználkodik, akkor őt és azt, akivel együtt [paráználkodik], tegyék csonkítatlan falépítővé vagy gabonaőrlové. Ha az illető hivatalnok volt, akkor erőszakos paráználkodásért ítéljék el. [192]⁴⁶⁹

ZAL 12

Ha valaki erőszakosan paráználkodik valakivel, akkor kasztrálják, és tegyék palotai⁴⁷⁰ közrabszolgává. [193]

ZAL 13

Annak, aki erőszakkal elrabol valakit, hogy a feleségévé tegye, illetve annak, aki segít neki ebben, vágják le a bal lábfejét, és tegyék falépítővé. [194]

466| A cikkelyről, illetve a rabszolgák és közemberek közötti házassági tilalomról lásd ZHANG SHUYI 2008: 9–10.

467| *Tongchan* 同產, lásd a 330. jegyzetet.

468| A cikkelyről és a vérfertőzés egyéb eseteiről lásd ZHANG SHUYI 2008: 11.

469| A cikkelyről és a paráználkodás egyéb eseteiről lásd ZHANG SHUYI 2008: 10–11.

470| A palota (*gong* 宮) utalhat a kasztrálásra is, így lehet, hogy nem „palotai”, hanem „kasztrált közrabszolgáról” van szó.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (*ERNIAN LÜLING*)

ZAL 14

Aki bátyja, öccse, fiatalabb nagybátyja, idősebb nagybátyja feleségével, ágyasrabszolganőjével közösül,⁴⁷¹ azt mindezekben az esetekben tetoválják falépítővé vagy gabonaórlóvé. Aki öccse, bátyja fiának, fiatalabb nagybátyja, idősebb nagybátyja fiának feleségével, ágyasrabszolganőjével közösül, azt tegyék csonkítatlan falépítővé. [195]⁴⁷²

ZAL 15

Vegyes törvények [196]

471| *Fu* 復.

472| Az *ELZYS* szerint az egész cikkely máshova, a *Törvények a felmentésről* (*Fu lü* 復律) szövegcsoporthoz tartozik. A cikkelyről és a családon belüli paráználkodás egyéb eseteiről lásd ZHANG SHUYI 2008: 11–12.

TÖRVÉNYEK A PÉNZRŐL – QL⁴⁷³

QL 1

Ha a garas [pénzérmé] átmérője nyolctized hüvelyknél⁴⁷⁴ nagyobb, s ha kopás miatt hiányos is, de a felirat felismerhető, továbbá ha nem törött, és nem ólomból van, akkor az mindezekben az esetekben forgalomba hozható pénz.⁴⁷⁵

Ha az arany nem kékesvörös, akkor az forgalomba hozható arany.

Aki válogatni [197] merészel, és nem fogadja el a forgalomba hozott pénzt vagy aranyat, az bírságként fizessen négy uncia aranyat. [198]

QL 2

Ha valaki szándékosan megrongál vagy megolvaszt forgalomba hozott pénzt, hogy rezet vagy más tárgyat készítsen belőle, azt lopásért kell felelősségre vonni, a [megolvasztott pénz értékét] tekintve zsákmánynak. [199]

QL 3

Aki aranyat hamisít, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové. [200]

QL 4

Azt, aki titokban pénzt önt, illetve azt, aki segít neki, fejezzék le a piacon. Ha háztartása tagja nem jelenti fel, váltsa meg a leborotválást. Ha a falufőnök,⁴⁷⁶ a szántóföld főnöke⁴⁷⁷ és ötös csoportjának tagjai nem jelentik fel, bírságként fizessenek négy uncia aranyat. Ha azonban feljelentik, mindannyiukat mentsék fel [a büntetés alól]. Ha a parancsnok, a parancsnoki írnok, a körzeti előjáró, a hivatal [201] felügyelője, a közharcosok tisztje, az előjáróság főnöke nem fogják el, bírságként fizessenek négy uncia aranyat. [202]

QL 5

Ha valaki tudja valakiről, hogy az titokban pénzt önt, és elad neki rezet, faszenet, vagy forgalomba hozza az új pénzét, vagy ha továbbadja⁴⁷⁸ [a pénzt], akkor ugyanazért a bűnért [vonják felelősségre, mint a pénzhamisítót]. [203]

QL 6

Ha valaki elfog valakit, aki titokban pénzt öntött, vagy olyat, aki segített neki, vagyis halálbüntetéssel járó bűnt követett el, egy főt, annak adjanak egyfokozatnyi nemesi rangot.

473| Qian lü 錢律.

474| 184,8 mm.

475| Xing qian 行錢.

476| Zheng dian 正典.

477| Tian dian 田典.

478| Tong 通.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

Ha szeretne [a nemesi rangról való] lemondással mentesíteni egy bűnöst [a büntetés alól], ezt engedjék meg neki.

Ha valaki [pénzhamisítót] fog, egy főt, a lemondással mentesíthet [a büntetéstől] egy halálbüntetéssel sújtandó embert. Falépítőből vagy gabonaőről, rőzsegyűjtőből vagy rizrostálóból két személyt, közrabszolgából, közrabszolganőből, lefoglalt emberből [204], *sikong*ból három személyt [mentesíthet], hogy azok közrendűvé váljanak. Ha csonkítás járna nekik, de azt még nem hajtották végre, ne csonkítsák meg őket.

Ha valaki újra feljelent⁴⁷⁹ egy embert, akkor ne biztosíthasson [felmentést] senkinek.

Ha valaki titokban tesz feljelentést a hivatalnoknál, és a hivatalnok elfogja [a bűnöst], akkor jutalmazza meg a törvények szerint. [205]

QL 7

Aki titokban pénzt önt, aki segít neki, s aki tudja, hogy titokban pénzt önt, és rezet vagy faszenet ad el neki, vagy forgalomba hozza az új pénzét, vagy pedig továbbadja azt – ha ezeknek sikerült egymást elfogniuk, vagy [lelepleződésük] előtt feljelentik magukat, vagy feljelentik a társukat, és a hivatalnok elfog [206] közülük többeket, akkor az elfogót [és a feljelentőt] mentesítsék a büntetés alól. [207]

QL 8

Ha valakik azt tervezik, hogy titokban pénzt öntenek, és már nagyrészt megvannak ehhez az eszközeik, de még nem öntöttek [pénzt], akkor mindannyiukat tetoválják falépítővé vagy gabonaőrülvé. Aki tudta, hogy pénzöntéshez szükséges eszközöket vettek, azt ugyanazért a bűnért [büntessék meg]. [208]

QL 9

Törvények a pénzről [209]

479| *Fu gao* 復告.

TÖRVÉNYEK A HIVATALNOKOK KINEVEZÉSÉRŐL – ZHLL⁴⁸⁰

ZHLL 1

Ha valaki hivatalra ajánl⁴⁸¹ egy másik személyt, és azt, akit ajánlott, becstelenségért⁴⁸² vagy feladatára való alkalmatlanságért⁴⁸³ elbocsátják, akkor az ajánlót is bocsássák el. Ha [az ajánló] nem hivatalnok vagy szolgálattevő, akkor bírságként fizessen négy uncia aranyat, és teljesítsen határszolgálatot két évig. [210]

ZHLL 2

... .. ha⁴⁸⁴ szolgálatot teljesít a járás vagy határkörzet hivatalában, és [közben] elbocsátják és elküldik, akkor ha a szolgálatát befejezte, [annak a hivatalnak] a hivatalnokai, ahová tartozik, azonnal távolíttassák el a szolgálattól. Ha nem hagyja el a szolgálatot, vagy ha ott marad, és nem adja át magától a szolgálatot [211], legalább húsz napig, akkor [a hivatalnokok] bírságként fizessenek fejenként két uncia aranyat; annak pedig, aki nem hagyta el magától a szolgálatot, súlyosbítsák az ítéletét a szökevényekről szóló törvény szerint. [212]

ZHLL 3

Ha a tartományi kormányzók, kétezer vékás hivatalnokok, a járások és határkörzetek hivatalnokai jelentik, hogy a határon felfordulás vagy vészhelyzet van, akkor a kiküldött hivatalnokok, az újonnan kinevezett hivatalnokok, az alárendelt parancsnokok, segédek és magasabb rangú [hivatalnokok], akiknek nincs hátszlovuk, mind felszállhatnak [213] a futárkocsira.

Ha a járások, határkörzetek hivatalnokai elszámolást készítenek, mindegyikük annak a kétezer vékás hivatalnak terjessze fel [az elszámolást], ahová tartozik. A fizetésük, gabonajuttatásuk [mennyiségét], valamint igényüket az évente szállítandó javakra, a tartományhoz [tartozók] terjesszék fel a kormányzójuknak, a központhoz [tartozók] terjesszék fel [214] a fővárosi előljárónak.⁴⁸⁵

A nemesi rangok megszerzését és a [hivatalnokok] lecserélését terjesszék fel a parancsnoknak.⁴⁸⁶

480| *Zhi li lü* 置吏律. A fejezet elemzését és modern kínai fordítását lásd HUANG–YOU–LI–LIN–LI 2010.

481| *Ren* 任.

482| *Bulian* 不廉.

483| *Bu shengren* 不勝任.

484| Az *ELZYS* kiegészítése.

485| *Neishi* 內史.

486| *Wei* 尉: lehet, hogy nem parancsnokról, hanem igazságügyi miniszterről (*tingwei* 廷尉) van szó.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

A fővárosi hivatalnokok a parancsnoktól és a fővárosi előljárótól lefelé ne ítélkezzenek perekben. A peres ügyeket, akár súlyosak, akár enyhék, terjesszék fel az [igazságügyi minisztériumi] előljárónak; a tartományhoz [tartozók] a kormányzójuknak terjesszék fel őket. [215]

ZHLL 4

A hivatalok között mind van megkülönböztetés. Senki ne merészeljen eljárni nem a saját hivatala ügyében; amit nem kell meghallgatnia, azt senki ne merészelje meghallgatni.

Ha a követnek a megbízólevelén nincs világosan feljegyezve az általa igénybe veendő közkatonák, fegyverek, gabona [mennyisége], akkor ne merészeljék kiutalni neki. [216]

ZHLL 5

A hivatalnokok és a császári szolgálattevők közül a belső lovas vitézek⁴⁸⁷ évente hatvan-napnyi pihenőidőt kapjanak; a többi belső hivatalnok⁴⁸⁸ negyven napot. Azok a hivatalnokok, akik az otthonuktól több mint kétezer *lire* laknak, két évente egyszer térjenek haza, s nyolcvannapnyi pihenőidőt kapjanak. [217]

ZHLL 6

A fővárosi hivatalnokok a velük szomszédos járásokból és határkörzetekből nevezhetnek ki hivatalnokokat. Ha a fővárosi hivatalnok Chang'anban, Yueyangban,⁴⁸⁹ Luoyangban székel, akkor az adott tartományból és a szomszédos tartományokból nevezhet ki hivatalnokokat. [218]

ZHLL 7

Ha járási vagy határkörzeti hivatalnokok kérelmet nyújtanak be, hogy [valamilyen ügyben] törvény vagy rendelet szülessék, akkor mindegyikük ahhoz a kétezer vékás hivatalnokhoz nyújtsa be a kérelmet, ahová tartozik. A kétezer vékás hivatalnok terjessze fel [a kérelmet] az államminiszternek és a császári titkárnak. Az államminiszter és a császári titkár tanulmányozza az iratokat, s ha kérelmezésre érdemesek, akkor kérelmezzék [a császártól a törvénybe vagy rendeletbe foglalást]. Nem szabad közvetlenül benyújtani a kérelmet; ha valaki közvetlenül nyújt be kérelmet [219], az bírságként fizessen négy uncia aranyat. [220]

ZHLL 8

A fejedelemségek hercegei [alábbi fokozatú] ágyasokat iktathatnak be: *bazi*, *ruzi*, *liangren*.⁴⁹⁰ [221]

487| *Zhongcongqi* 中從騎.

488| *Neiguan* 內官.

489| *Yueyang* 櫟陽 Han Gaozu uralkodásának második évétől hetedik évéig a Han-dinasztia fővárosa volt, az udvar ezután költözött Chang'anba.

490| *Bazi* 八子, *ruzi* 孺子, *liangren* 良人.

ZHLL 9

A *chehouk*⁴⁹¹ [ágyasként] *ruzit* és *liangrent* iktathatnak be. [222]

ZHLL 10

A fejedelemségek hercegeinek a lányait nem szabad „hercegnőnek”⁴⁹² nevezni. [223]

ZHHL 11

Törvények a hivatalnokok kinevezéséről [224]

491 | A legmagasabb nemesi rang.

492 | *Gongzhu* 公主.

TÖRVÉNYEK A KIEGYENSÚLYOZOTT SZÁLLÍTÁSRÓL – JSHL⁴⁹³

JSHL 1

Ha hajóval vagy kocsival szállítanak, s a szállítmányt ki kell vinni az átkelőkön vagy határszorosokon,⁴⁹⁴ és van szállítási felügyelő⁴⁹⁵ vagy [szállítmányt kísérő] hivatalnok, akkor a felügyelő és a hivatalnok a szakaszparancsnoknak,⁴⁹⁶ a legénységparancsnoknak,⁴⁹⁷ egyenként látja az ő vezeti, és rablók kimennek mind úgy, mint⁴⁹⁸ [225]

JSHL 2

Ha valaki ... az átkelőknél vagy határszorosoknál, átkutatják, és megtalálják nála [a csempészett árut?], akkor ha még nem vitte is ki, lopásért ítélik el, a [csempészett áru értékét] számolva zsákmánynak. ... átkutatják, de nem találják meg, akkor [az átkelők felelőseit] küldjék két évre határszolgálatra. [226]⁴⁹⁹

JSHL 3

Törvények a kiegyensúlyozott szállításról [227]

493| *Junshu lü* 均輸律.

494| Az „átkelőkről és határszorosokról” lásd JGL.

495| *Chuan sefu* 傳嗇夫.

496| *Dunzhang* 敦長.

497| *Fangzhang* 方長.

498| A cikkely töredékes. Az *ELZYS* valamivel több írásjegyet azonosít, mint a *ZJS*, de a cikkely így is értelmezhetetlen marad.

499| A *ZJS* a cikkely írásjegyeiből csak néhányat azonosított, ott a cikkely teljesen értelmezhetetlen. A fenti fordítás az *ELZYS* alapján készült.

TÖRVÉNYEK A SZOLGÁLATBELI ÉLELMEZÉSRŐL – CHSHL⁵⁰⁰

CHSHL 1

Aki futárkocsira szállva elindul Chang'anból, domb déli oldal
... -nak ... [228]⁵⁰¹

CHSHL 2

Ha valakit futárszolgálatra küldenek egy nagy távolságra lévő helyre,⁵⁰² s az utazása [idő-tartamát] kiszámítva nem képes odaérni a vezető hivatalnokok ne oldják el az újonnan betanított lovakat. Ha a futár nem szolgálatot teljesít, s újonnan betanított lovat kell eloldani neki, hogy azon lovagoljon, akkor ne kapjon [se ő, se a ló] futárszolgálatbeli élelmet [229], és az átlagos ár szerint számítsák fel neki [az élelem árát] pénzben. Ha nem kell valahova futárt küldeni, akkor ne merészeljenek kiutalni [a futárnak] futárszolgálatbeli élelmet. Ha [a megszabottnál] több embert küldenek futárnak, vagy a magánküldötteket valaki [hivatalos] futárként merészeli élelmezni, akkor mindegyik esetben vonják felelősségre lopásért, az élelem [mennyiségét] számítva zsákmánynak. [230]

CHSHL 3

... aki postalovon lovagol, futárszolgálatban utazik egyik esetben se részesüljön futárszolgálati élelmezésben. [231]

CHSHL 4

Ha a főminiszter, a császári titkár vagy bármelyik kétezer vékás hivatalnok követet küld, amennyiben hivatalnokot, újonnan kinevezett hivatalnokot, továbbá alárendelt parancsnokot, segéd[]parancsnokot] vagy magasabb [rangú hivatalnokot] indít útnak, s az úton van, valamint ha a katonai hivatalnokok, járások és határkörzetek különösen sürgős [232] váratlan eseményről tesznek jelentést, akkor mindegyikük részesüljön futárszolgálatbeli élelmezésben.

A kocsi *dafuja* fél mérő tiszta rizst kapjon, [naponta] háromszor étkezzék.⁵⁰³ A kísérek durva rizst [kapjanak]. Mindegyiküknek adjanak étkezőedényt. A kocsi *dafuja* szójaszószból kapjon egynegyed *shenget*, sóból [ő] és kísérei fejenként egyhuszonkettő *shenget*. [233] A lovakat a törvények szerint etessék, annyi gabonát kapjanak, mint a futárszolgálati lovak.

Ha a követ nem lát el [hivatalos] szolgálatot, és a járása vagy határkörzete határain belül tartózkodik, ne adjanak neki többletélelmet. Ha szolgálatot lát el, s tíz vagy több napig távol

500| *Chuanshi lü* 傳食律

501| A cikkely mindegyik szövegkiadásban hiányos.

502| Az *ELZYS* kiegészítése.

503| A mértékegységekről lásd a *jelen* könyvünk XII.3. pontját.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (*ERNIAN LÜLING*)

marad, adjanak neki rizst, és azt saját maga [234] főzze meg. A császári parancsot [vivő] követeknél és a postalovon lovagoló küldötteknél ne alkalmazzák ezt a törvényt.

A járások egyenként jegyezzék le az élelmezés összes napját, a következő járás pedig a törvények⁵⁰⁴ szerint folytassa [a követ] élelmezését.

Ami a kísérek élelmezését illeti: A kétezer vékás [hivatalnokok kíséroiinek száma] nem haladhatja meg a tíz főt. Az ezer vékástól a hatszáz vékásig terjedőké nem [235] haladhatja meg az öt főt. Az ötszáz vékástól a kétszáz⁵⁰⁵ vékásig terjedőké nem haladhatja meg a két főt; a kétszáz vékás alattiaké az egy főt.

Ha a követ nem hivatalnok, akkor a kíséreit így élelmezzék: *qing*⁵⁰⁶ vagy magasabb rangú [követ] esetében ugyanúgy [élelmezzék a kíséreit], mint az ezer vékásoknál; *wudafu*tól lefelé *guandafu*ig ugyanúgy, mint az ötszáz vékásoknál [236]; *dafu* alatt ugyanúgy, mint a kétszáz vékásoknál. A hivatalnokokat a kísérek tényleges [száma] alapján élelmezzék.

Ha a kocsira szálló hivatalnokok és a magasabb rangúak, valamint a császári szolgálattevők visszavonulnak vagy lemondanak [a hivatalukról], s futárszolgálatba mennek, akkor a járási fogadók a törvények szerint élelmezzék az embereiket és a lovaikat. [237]

CHSHL 5

Törvények a szolgálatbeli élelmezésről [238]

504| Az *ELZYS* módosítása.

505| Az *ELZYS* szerint a kétszáz helyett itt háromszáznak kell állnia.

506| *Qing* 卿.

TÖRVÉNYEK A FÖLDMŰVELÉSRŐL – TL⁵⁰⁷

TL 1

Ha egy szántóföldet nem lehet bevetni, ne osszák ki [a földműveseknek]. Ha valaki, akinek szántóföld jár, szeretné megkapni [ezt a földet], azt engedélyezzék. [239]

TL 2

A *qingen*kénti széna- és szalmabeszolgáltatásról: *qingen*ként három *shi* szalmát kell beszo­lgáltatni.⁵⁰⁸ Shangjunben rossz a föld, ott *qingen*ként két *shít* kell beszo­lgáltatni. Szénából mindenhol két *shít* [kell beszo­lgáltatni].

Mindenkinek az adott évben [termett szalmát és szénát] kell beszo­lgáltatnia, nem szabad rég­it beszo­lgáltatni. Aki nem tartja be [ezt a] rende­letet, az bírságként fizessen négy uncia sárga aranyat. A begyűjtött [240] és beszo­lgáltatott szénát és szalmát a já­rások legfeljebb egy éven belül használják fel. Ha [a begyűjtött széna és szalma bőven] elegendő a járás felhasználására, akkor a fennmaradó [felesleges részt pénzben kell befizetni]: *qingen*ként 55 garast kell beszo­lgáltatni széna és szalma helyett. Szénából egy *shi*ért 15 garast, szalmából egy *shi*ért 5 garast kell számolni. [241]

TL 3

Ha a széna és a szalma drágább, mint ami a törvényben [meg van szabva], akkor a széna és szalma beszo­lgáltatásakor az átlagos árral [számolva] szol­gáltassanak be pénzt. [242]

TL 4

Ha a járás vagy határkörzet már feltört egy földet, akkor annak mennyiségéről terjesszenek fel [jelentést] a kétezer vékás hivatalnoknak. Az [oda telepített] háztartások számát is csatolják [a jelentéshez], s ebben ne lép­jék túl az ötödik havi ellenőrzés [idejét]. [243]

TL 5

Ha egy szántóföldet nem lehet feltörni, s [művelője] szeretné visszaadni, akkor ha nem kapott kárpótlást,⁵⁰⁹ engedélyezzék ezt. [244]

TL 6

Aki titokban elfoglal egy falusi vagy települési utat, patakparti ösvényt, fák közötti ösvényt, és feltörvén azt [haszonnövényeket ültet oda], hogy ebből táplálkozzék, az bírságként fizessen két uncia aranyat. [245]

507| *Tian lü* 田律.

508| A mértékegységekről lásd a jelen könyv XII.3. pontját.

509| Elképzelhető, hogy amikor a rossz földet megkapta, kapott valamiféle kárpótlást, támogatást. De arra is utalhat, hogy akkor adhatja vissza a földet, ha nem kér kárpótlásként egy másik parcellát.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

TL 7

Az egy lépés széles, 240 lépés hosszú földdarab a *zhen*,⁵¹⁰ [egy] *mu* az két *zhen*, egy *mo*-út;⁵¹¹ száz *mu* az egy *qing*; tíz *qing* az egy *qian*-út,⁵¹² az út szélessége két *zhang*.

Minden őszön a hetedik hónapban gyomlálják ki a *mók* és *qianek* nagy füveit. A kilencedik hónapban tartanak „nagy megtisztítást” [246] az utakon és a veszélyes lejtőkön. A tizedik hónapban állítsák helyre a hidakat, javítsák meg a hullámgátakat, hozzák rendbe az átkelőket és hidakat. Ha nincs itt az utak megtisztításának ideje, de [az út úgy] megsüllyed vagy megrongálódik, hogy nem lehet közlekedni rajta, azonnal hozzák rendbe. A körzeti hivatal⁵¹³ felügyeli a településbeli utakat, a szántóföldek főnöke felügyeli a szántóföldi [247] utakat. Ha az út úgy megsüllyed vagy megrongálódik, hogy nem lehet közlekedni rajta, akkor a felügyelő és a hivatalnokok vezetője fejenként fizessenek bírsággént két uncia sárga aranyat. Ha valaki titkon beülteti az utat, a *qiant* és a *mót*, és felássza a földjét, az bírsággént fizessen két uncia aranyat.⁵¹⁴ [248]

TL 8

A köznéphez tartozó személyek, hivatalnokok, gyalogszolgák⁵¹⁵ ne merészeljenek tavasszal és nyáron fát vágni a hegyi erdőkben, gáttal elállítani a vízfolyásokat és forrásokat, füvet égetni hamu előállításá érdekében, és újonnan született özborjakat, tojásokat, fiókákat gyűjteni. Ne öljenek meg erősen vemhes állatokat, ne mérgezzenek meg halakat. [249]⁵¹⁶

TL 9

Wuji napon nem szabad megkezdeni a földeken a munkát. [250]

TL 10

Amerre a lovak és marhák járnak, senki ne merészeljen kutat ásni. Ha az ásott kút vagy más felállított csapda képes kárt okozni emberben, lóban vagy marhában, akkor ha nem történt is halál vagy sebesülés, [a kutat ásót vagy csapdát állítót] borotválják közrabszolgává vagy közrabszolganóvé. Ha ló vagy marha elpusztul vagy megsebesül, akkor a lopásra vonatkozó törvények [szerint ítélik el a kutat ásót]. Ha meghal egy ember [251], fejezzék le a piacon. Ha megsebesül egy ember, [a kutat ásót] tegyék csonkítatlan falépítővé vagy gabonaórlóvé. [252]

510| *Zhen* 畛.

511| *Mo dao* 陌道.

512| *Qian dao* 阡道.

513| *Xiang bu* 鄉部.

514| Az eredeti szövegkiadásban e mondatnak csak a vége szerepelt; az első tagmondat az *ELZYS* kiegészítése.

515| *Tuli* 徒隸.

516| Egy ehhez nagyon hasonló cikkely szerepel a shuihudi iratok *Tizennyolcféle Qin-beli törvény* című részében. A cikkelyről lásd még SANFT 2010: 704–706.

TL 11

Ha ló, marha, birka, disznó megeszi más ember gabonáját vagy termését, az [állat] gazdája bírságként fizessen lovanként és marhánként egy uncia aranyat; négy megtermett disznó, tíz birka vagy [kisebb] disznó egy marhának számít. Rendeljük el, hogy a megevett⁵¹⁷ gabonáért [a felelős] kárpótolja a gazdát. Ha a járási hivatal lova [253], marhája, birkája [ette meg a termést], akkor bírságolják meg a hivatalnokot és az alkalmazottat, aki felügyelte. Ha valaki szegény, és nem tud kárpótlást fizetni, az dolgozza le [a kárt] a járási hivatalban. fal-építő vagy gabonaőrő, rőzseggyűjtő vagy rizsrostáló, az kapjon száz botütést. A járási hivatal mindezekben az esetben kárpótolja a gazdát. Tilos [ezután is ott] legeltetni a disznót. [254]

TL 12

Ami a *qing*nél alacsonyabb rangúakat illeti: az ötödik hónapban a háztartások fizessenek be 16 garas *fu*-adót,⁵¹⁸ a tizedik hónapban a háztartások adjanak be egy *shi* szalmát. Ha ez elegendő [túl sok] a járás használatára, akkor a fennmaradó részt a *qing*enkénti szalmáról szóló törvény⁵¹⁹ szerint pénzben fizessék be. [255]

TL 13

A hivatalnokok egyenként két láb hosszú lapokra külön-külön jegyezzék fel a lovak, marhák, egyéb állatok által egy év alatt elfogyasztott széna mennyiségét, a megmaradt széna és szalma mennyiségét, s [e jelentéseket] terjesszék fel a fővárosi előljárónak. Mindig [írják meg ezt] az éves jelentést a nyolcadik havi ellenőrzésre. [256]

TL 14

Törvények a földművelésről [257]

517| Az itt álló *qiao* 塹 írásjegy értelme bizonytalan, de értelemszerűen a megevett vagy elpusztított, letaposott gabonáról lehet szó.

518| *Fu* 賦.

519| Lásd TL 2, TL 3.

TÖRVÉNYEK A [HATÁRSZOROSOKRÓL] ÉS PIACOKRÓL – GSHL⁵²⁰

GSHL 1

Ha valaki selymet árul, s annak szélessége nem éri el a két láb két hüvelyket, akkor kobozzák el [a selymet]. Ha valakinek sikerül elfognia vagy feljelentenie [az illetőt], adják neki [a selymet]. Kenderszövetnél, fehér szalagnál, szürke szegélynél, vörös selyemnél, durva [258] kenderanyagnál, szövött selyemnél, finom selyemnél ezt a törvényt ne alkalmazzák. [259]⁵²¹

GSHL 2

Ha egy piaci árus elrejtí és nem jelenti be magától a zu-adóját,⁵²² akkor zsákmányként az általa elrejtett adó [összegét] számítva lopásért vonják felelősségre. A járási hivatal számára kobozzák el az áruját és a bevételét, s fosszák meg a [helyétől az árusok] sorában. Ha az [árusok] sorának vezetője és ötös csoportjának tagjai nem jelentik fel, bírsággként fizessenek fejenként egy *jín* aranyat. Ha a felügyelő [260] és a hivatalnokok vezetője nem fogja el, bírsággként fizessenek fejenként két uncia aranyat.

Ha valaki becsap egy másik embert, hogy megszerezze [a javait], vagy valaki árusítás vagy kereskedés során becsap egy másik embert, azt a zsákmánya alapján a lopásra vonatkozó törvények szerint vonják felelősségre. Ha a büntetés leborotválás vagy annál enyhébb [261], száműzzék is. Ha valakinek sikerül [a csalót] elfognia vagy titokban feljelentenie a hivatalnoknál, s a hivatalnok elfogja, egy főt, akkor mentesítsék a két év őrszolgálat alól. Ha szeretne más embert mentesíteni [a büntetés alól], azt engedélyezzék. [262]

GSHL 3

Törvények a [határszorosokról] és piacokról [263]

520| ... *shi lü* ... 市律. A shuihudi iratok *Tizennyolcféle Qin-beli törvény* című részében utalnak egy *Határszorosok és piacok* (*Guanshi* 關市) című törvényre, ennek alapján valószínűsíthető, hogy a törvény címéből hiányzó írásjegy *guan* 關, vagyis a törvény eredeti címe *Törvények a határszorosokról és piacokról* *Guanshi lü* 關市律.

521| Az egyes anyagfajták fordítása csak megközelítő, rekonstruálhatatlan, hogy a cikkelyben szereplő szakszavak pontosan milyen textilféleséget takartak.

522| *Zu* 租.

TÖRVÉNYEK A LEVELEK TOVÁBBÍTÁSÁRÓL – XSHL⁵²³

XSHL 1

Tíz *linként* állítsanak fel egy postaállomást.⁵²⁴ Nanjun tartományban a Folyamtól délre, egészen a Suo [járás] déli határáig,⁵²⁵ húsz *linként* legyen egy postaállomás. [264]

XSHL 2

Egy postaállomáshoz tizenkét család tartozzék, Chang'an kiterjedt postaállomásaihoz huszonnégy család, a sürgős ügyek postaállomásaihoz tizennyolc család.

Ha valaki meghal vagy eltávozik [a postaállomáshoz tartozók közül], azonnal lépjen a helyébe valaki, akinek legyen meg a maga szántóföldje és telke. Ha gyarapodik [az emberek száma], ne csökkentsék a háztartások számát. Ha a postaállomás emberének megparancsolják, hogy vigyen császári rendeletet vagy sürgős [265] levelet, akkor mentesítsék [az egyéb szolgálatok alól], s ne végeztessenek vele más szolgálatot.

Ha veszélyeztetettség miatt vagy a határ közelében nem lehet postaállomást létesíteni, akkor rendeljék el, hogy a kapuk őrállomásának katonái⁵²⁶ és a rablóüldözők⁵²⁷ szállítsák [a leveleket].

Beidi, Shang és Longxi [tartományokban] harminc *linként* legyen egy postaállomás. Ahol a domborzat veszélyes vagy szűkös, s nem lehet postaállomást létesíteni [266], ott a [levelek] hozatalát és vitelét az arra alkalmas hely [hivatala intézze].

Mindegyik postaállomás rendelkezék gyékénymatracokkal, legyen kútja és őrlőköve. Ha egy hivatalnok a járási hivatal ügyében jár el, és nincs szolgálja, akkor a postaállomás főzzön rá. Ha van szolgálja, akkor kölcsönözzenek neki edényt. Mindkét esetben biztosítsanak neki vizet és frissítőt. [267]

XSHL 3

A Shu, Ba, Hanzhong [tartományokban] és a Xiabian, Gudao [útnál] és Jilunban található öt postaállomásnál a postaállomáshoz tartozókat ne vezényeljék közmunkára és őrszolgálatra, ne vegyék igénybe szolgálatra a háztartásukat, ne adóztassák meg egy *qingnyi* földjüket, ne kelljen *zu*-adót⁵²⁸ és szénát, szalmát beszolgáltatniuk. [268]

XSHL 4

Ha [iratot] indítanak útnak,⁵²⁹ s a futárszolgálat továbbítja, akkor, ha volt határidő meg-

523| *Xingshu lü* 行書律

524| *You* 郵.

525| A ZJS Suonan-folyót ír, ezt az ELZYS a „Suo déli határára” javítja, s azonosítja Suo járást.

526| *Menting zu* 門亭卒.

527| *Budao* 捕盜.

528| *Zu* 租.

529| Az ELZYS javítása alapján.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

szabva, és azt lekésik, az a „szolgálat elhanyagolása”,⁵³⁰ amiért bírsággként fizessenek két uncia aranyat. Ha nem hanyagolják el a szolgálatot, s a leveleket mind összekészítették, de ott tartják, és nem továbbítják, akkor ha a továbbítandó levelet több mint tíz napig ott tartják, akkor minden [269] nap [késésért] fizessenek bírsággként két uncia aranyat. [270]

XSHL 5

... .. nem a sorrend szerint, akkor bírsággként fizessenek fejenként négy uncia aranyat, és módosítva, a sorrend szerint továbbítsák. [271]

XSHL 6

Ha a levél nem sürgős, de felhatalmazás nélkül a postaszolgálattal továbbítják, akkor bírsággként fizessenek két uncia aranyat. [272]

XSHL 7

A postaszolgálat embere, amikor levelet továbbít, egy nap és egy éjszaka kétszáz *lit* tegyen meg. Ha nem tartja magát ezen előíráshoz, s fél napot [késik], akkor kapjon ötven **botütést**. Ha fél napnál többet, de legfeljebb egy napot [késik], akkor kapjon száz botütést. Ha [a késés] meghaladja az egy napot, akkor bírsággként fizessen két uncia aranyat.

Ha a postaszolgálat hivatalnoka megállítja a határon a továbbítandó levelet [273], nem továbbítja, hanem ott tartja, akkor ha [a késlekedés] fél napnál több, bírsággként fizessen egy uncia aranyat.

Ha a levelet nem a postaszolgálatnak kell továbbítania, akkor vigyék el, és jelentsék a járásnak vagy a határkörzetnek, s [onnan] a sorrend szerint továbbítsák.

Ha levelet továbbítanak, és a pecsétje letörik, akkor [az érintettek] mindannyian fizessenek bírsággként [274] egy uncia aranyat. Ha egy levelet a járások a sorrendnek megfelelően továbbítanak, vagy a postaszolgálattal továbbítanak, és a pecsét letörik, akkor a járás, amelyeken áthalad a levél, azonnal⁵³¹ ellenőrizze a pecsétet, újra pecsételje le, és jegyezze le a kísérő táblára: „A pecsét letört, X járás főnökének vagy járásfőnök-helyettesének pecsétjével újra lepecsételtük.” [275]

XSHL 8

Ha egy peres ügy iratait több mint ötszáz *lire* [továbbítják], vagy ha a tartományi vagy járási hivatalnokok egymásnak [küldenek] olyan iratokat, amelyekben az egymásnak juttatott vagy egymástól kapott javak szerepelnek, hogy ellenőrizzék és számba vegyék őket, akkor ezeket a postaszolgálattal továbbítsák. [276]

XSHL 9

Törvények a levelek továbbításáról [277]

530| *Fa shi* 乏事.

531| Itt két írásjegyre az *ELZYS* kiegészítése.

TÖRVÉNYEK A FELMENTÉSRŐL – FL⁵³²

FL 1

... .. kézművesek a járási hivatalnak teljesítenek szolgálatot, a háztartásuk felmenthető [a közmunka és adó alól], de mindegyik [végezze] a maga mesterségét. A legügyesebb kezűek [családtagjai] közül nagyjából tízből három menthető fel: két felnőtt nő és egy egyéb személy, nekik nem kell *fu*-adót fizetniük és közmunkát végezniük. Ha a családjukban nincsen olyan [278], akinek közmunkát kell végeznie, akkor a felmentést megkaphatja a járásból egy másik ember. Ha a járás felmentene [valakit a terhek alól], de nincs [az adott járásban] olyan, akit fel lehetne menteni, akkor [a felmentést] megkaphatja egy azon járásbeli személy, amelyben a felmentő hivatal található. Aki újonnan tanulta [a mesterséget], és már egy egész éve [dolgozik], az felmenthető, a kéz[műves tudásának] rangsorolása szerint. Aki már több mint két éve [dolgozik], de az ügyessége nem megfelelő [279], azt ne mentsék fel. [280]

FL 2

Törvények a felmentésről [281]

532| 復律. Az *ELZYS* szerkesztői másképp értelmezik a törvény címét, s ennek megfelelően más cikkelyt sorolnak ide. Szerintük a *fu* 復 itt vérfertőzést jelent, így a *ZJS*-ban a *Végyes törvények*hez sorolt [195]-ös számú bambuszlapot, vagyis a *ZAL* 14-es cikkelyt ide helyezik, a *ZJS*-ban itt szereplő [278]–[280]-as cikkelyt pedig a *Törvények a közmunkákról* részhez (*ELZYS*: 246).

TÖRVÉNYEK AZ AJÁNDÉKOZÁSRÓL – CL⁵³³

CL 1

Ha valaki köntöst kap ajándékba, [a köntös a következő mennyiségű anyagból készüljön]: hat öl és négy láb, a szegélye öt láb, a bélése három *jin*; a felsőkabát két öl és két láb, a szegély [egy] öl, a bélés két *jin*; a nadrág két öl és egy láb, a bélés másfél *jin*; a hálóruga öt öl és két láb, a szegélye két öl és hat láb, a bélése tizenegy *jin*.⁵³⁴

Wudafu és magasabb [rangú megajándékozott esetén] [282] hímzett legyen a [ruha] külseje; *gongcheng* és alacsonyabb [rangú esetén] minta nélküli selyem legyen a külseje. A belseje mindkét esetben selyem legyen. *Sikou* és alacsonyabb [rangú megajándékozott esetén] vászon legyen a [ruha] külseje és belseje is.

Ha a második és a nyolcadik hónap között ajándékoznak köntöst, felsőkabátot, akkor ne adjanak hozzá belsejt és bélést.

Ha egy kétezer vékás hivatalnok olyan beteg, hogy nem tud felkelni, ajándékozzanak neki köntöst, felsőkabátot, koporsót és hivatali alsóruhát. [283] Ha tartományi parancsnok [betegszik meg], ajándékozzanak neki köntöst, koporsót és hivatali alsóruhát.

Ha ezer vékától hatszáz vékáig [terjedő fizetésű] hivatalnok meghal a hivatalában, akkor az a járás, ahol lakik, ajándékozzék neki koporsót és hivatali köntöst. Ha ötszáz vékánál alacsonyabb [rangú hivatalnok] hal meg a hivatalában, a járásfőnök-helyettesig és járási parancsnokig bezárólag, akkor a járás, ahol lakik, ajándékozzék neki koporsót. [284]

CL 2

Egy hivatali köntöshöz hat öl és négy láb díszítetlen selymet használnak fel, a belseje legyen selyem, béléssel ne rendelkezzen. Egy hivatali alsóruhához két öl díszítetlen selymet használnak fel. [285]

CL 3

Ha egy hivatalnok körutazást tesz a körzetében, s ...⁵³⁵ betegségbe esik, kapjon élelmet, hidegben kapjon kölcsön ruhát, s szállítsák a járásába. [286]

CL 4

... ház, s nincs, amivel etessék és itassák, akkor ajándékozzanak neki két véka rizst, egy malacot, egy véka bort. [287]

533| *Ci lü* 賜律. Az itt szereplő törvények azokra az esetekre vonatkoznak, amikor az állam megajándékoz valakit.

534| A mértékegységekről lásd a jelen könyv XII.3. pontját.

535| Itt egy értelmetlen írásjegy vagy ábra található, az *ELZYS* szerint a *ZJS* megfejtése helytelen.

CL 5

Ha egy házban két halottat terítenek ki a nagyszobában, akkor a járási hivatal ajándékozzék [a családnak] egy koporsót; ha három halottat terítenek ki, ajándékozzék két koporsót.⁵³⁶ [288]

CL 6

Ha belső és külső koporsót akarnak ajándékozni, de [a megajándékozott] pénzben szeretné megkapni [a koporsó árát], akkor *qing* és magasabb [rangú személy esetén] belső koporsóra adományozzanak fokozatonként⁵³⁷ ezer garast, külső koporsóra fokozatonként hatszázat; *wudafu* és alacsonyabb [rangú személy esetén] belső koporsóra fokozatonként hatszáz garast, külső koporsóra fokozatonként háromszázat; akinek nincs nemesi rangja, annak külső koporsóra háromszázat. [289]

CL 7

Amikor valakit meg kell ajándékozni, de a hivatal nem rendelkezik az adott tárggyal, akkor az átlagos áron átszámítva adományozzanak pénzt. [290]

CL 8

Ha megajándékoznak valakit, aki nem hivatalnok vagy császári szolgálattelvő, akkor *guan-neihou* és magasabb [nemesi rangú személy esetén] úgy járjanak el, mint a kétezer vékás [hivatalnokoknál]; a *qingeknél* úgy, mint az ezervékás [hivatalnokoknál]; a *wudafuknál* úgy, mint a nyolcszáz vékás [hivatalnokoknál]; a *gongchengeknél* úgy, mint a hatszáz vékásoknál; *gongdafuknál*, *guandafuknál* úgy, mint az ötszáz [291] vékásoknál; *dafuknál* úgy, mint a háromszáz vékásoknál; *bugengeknél* úgy, mint a „hivatallal rendelkezőknél”,⁵³⁸ *zanniaóknál* úgy, mint a „mérővel étkezőknél”,⁵³⁹ *shangzaóknál*, *gongshiknél* úgy, mint a segédhivatalnokoknál.⁵⁴⁰ Akinek nincs nemesi rangja, az kapjon egy mérő főtt rizst, öt *jin* húst, kétharmad mérő bort, egyharmad *sheng* szójaszószt. [292] *Sikouk*, gyalogszolgák egy mérő főtt rizst, három *jin* húst, egyharmad mérő bort, egyhuszad *sheng* sót [kapjanak]. [293]⁵⁴¹

CL 9

Ha egy hivatalnok alacsony rangú, de nemesi rangja magas, akkor a nemesi rangú császári szolgálattelvőkhöz hasonlóan ajándékozzák meg. [294]

CL 10

A hercegnőket ugyanúgy ajándékozzák meg, mint a kétezer vékás [hivatalnokokat]. [295]

536| A passzus arra vonatkozik, hogy ha egy családban egyszerre két vagy három haláleset történik, akkor a járási hivatal hozzájárul a költséges temetéshez.

537| A „fokozatonként” (*ji* 級) értelmezés kérdéses.

538| *Youzhi* 有秩.

539| *Doushi* 斗食.

540| *Zuoli* 佐吏.

541| A gabonafajták mennyiségének megadásához használt mértékegységekről lásd LOEWE 1961.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

CL 11

A császári titkárt ugyanúgy [ajándékozzák meg], mint a hatszáz vékás [hivatalnokokat], s egymást ... [296]

CL 12

Ha egy hivatalnoknak bort és ételmet ajándékoznak, akkor az arány az legyen, hogy rangját illetően százvékánként tizenkét *jin* húst és egy mérő bort [adjanak neki]. A „mérővel étkező” és a járási írnok tíz *jin* húst [kapjon], a segédírnok nyolc *jin*t, továbbá [mindketten kapjanak] hét *sheng* bort. [297]

CL 13

A kétezer vékás hivatalnok ételmezeként tiszta kölesből, tiszta rizsből, ragacsos rizsből egy-egy *chenget*⁵⁴² kapjon; ecetből, szójaszószból két-két *shenget*, mustárból egy *shenget*. [298]⁵⁴³

CL 14

Az ezervékás hivatalnokoktól [lefelé] a hatszáz vékásokig, [a hivatalnokok] ételmezeként kapjanak két *cheng* [gabonát], ecetből, szójaszószból pedig egy-egy *shenget*. [299]

CL 15

Az ötszáz vékás és alacsonyabb [rangú] hivatalnokok ételmezeként kapjanak egy *cheng* [gabonát], szójaszószból pedig fél *shenget*. [300]

CL 16

Az ételmezést tekintve egy *cheng* rizs kilenc *sheng*nek felel meg. [301]

CL 17

A hatszáz vékás és magasabb [rangú] hivatalnokokat a „legmagasabb megtiszteltetéssel”⁵⁴⁴ ajándékozzák meg; az ötszáz vékás vagy alacsonyabb [rangúakat] „alacsony megtiszteltetéssel”;⁵⁴⁵ akinek nincs nemesi rangja, azt „kevert borral”.⁵⁴⁶ [302]

CL 18

Akit borral ajándékoznak meg, annak ne adjanak gabonát. [303]

CL 19

Törvények az ajándékozásról [304]

542| *Cheng* 盛. A CL 16 cikkely szerint egy *cheng* kilenc *sheng*nek felel meg.

543| A gabona- és ételfélék pontos fordítása kérdéses.

544| *Shangzun* 上尊.

545| *Xiazun* 下尊.

546| *Hejiu* 和酒.

TÖRVÉNYEK A HÁZTARTÁSOKRÓL – HL⁵⁴⁷

HL 1

A *wudafunál* alacsonyabb [rangú emberekből lakó]hely szerint ötös csoportokat kell alkotni. Osszanak fel ... egy igazoló jelvényt, s ahol laknak, ellenőrizték egymást, amikor jönnek és mennek, figyeljék meg egymást. Ha rablást vagy gonosztettet követ el valaki, és megszökik, azonnal jelentsék a hivatalnoknak és a falufőnöknek.⁵⁴⁸

A szántóföldek főnöke cserélje le és vegye magához a falu kapujának kulcsát, s a megfelelő időben nyissa ki. [305] Kánikula⁵⁴⁹ idején zárja be a kaput, s állítsa meg az utazókat és a földet művelőket. Aki italáldozatot kíván bemutatni, postalovon lovagol, vagy futárszolgálatban utazik, az a megbízó jelvénye alapján [folytathassa] küldetését. Aki árvíz vagy tűzvész megfékezésére [megy], továbbá aki rablókat vagy gonosztevőket üldöz, azt engedjék áthaladni. Aki nem követi [ezt a] törvényt, az bírságként fizessen két uncia aranyat. [306]

HL 2

Ha közrabszolga, közrabszolgánő, falépítő, gabonaőrő, rőzseggyűjtő, rizsrostáló az otthonában él, s a néppel a falujában lakik, akkor szökésért ítélik el. [307]

HL 3

Ha besoroznak egy lakost, s azt akarják, hogy a járás vagy a település kapuját őrizze, akkor megfelelő időben ki kell nyitnia és be kell zárnia a kaput, s meg kell állítania azokat, akik állataik legeltetésére indulnak. A lakosok lássák el őt étellemmel, minden hónapban [másik] két háztartás. [308]

HL 4

... .. ne váltsák le, a következő váltásban éjszakázzon a kapunál.

HL 5

[A kiutalandó föld mennyisége rang szerint az alábbi.] *Guanneihou*: 95 *qing*; *dashuzhang*: 90 *qing*; *siju shuzhang*: 88 *qing*; *dashangzao*: 86 *qing*; *shaoshangzao*: 84 *qing*; *yougeng*: 82 *qing*; *zhonggeng*: 80 [310] *qing*; *zougeng*: 78 *qing*; *youshuzhang*: 76 *qing*; *zoushuzhang*: 74 *qing*; *wudafu*: 25 *qing*; *gongcheng*: 20 *qing*; *gongdafu*: 9 *qing*; *guandafu*: 7 *qing*; *dafu*: 5 *qing*; *bu* [311] *geng*: 4 *qing*; *zanniao*: 3 *qing*; *shangzao*: 2 *qing*; *gongshi*: 1 és fél *qing*; közgyalogos,⁵⁵⁰ közember, közrendű: 1-1 *qing*; *sikou*, rejtett hivatalnok: 50-50 *mu*.

547| *Hu lü* 戶律. Az itt található cikkelyekről lásd WANG YANHUI 2007.

548| Az ötös csoportokról lásd a jelen könyv IV.1.2. pontját.

549| A *fu* 伏 itt valószínűleg a *furire* 伏日 utal, ami a nyár legmelegebb napjait jelenti. Nevezik *sanfunak* 三伏 is. A *ZJS* által idézett *Han guan jiuqi* szerint ilyenkor a kísértetek előjönnek, ezért be kell zárkózni, és nem szabad semmit csinálni.

550| *Gongzu* 公卒.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

Ha valaki szerencsétlenségére meghal, akkor először [312] az örököse válasszon szántóföldet, s csak utána következhet [a hátrahagyottak] maradéka. Ha [az elhunynak] egy másik fia szeretne háztartást alapítani, akkor csökkentve⁵⁵¹ adjanak neki földet. Ha már korábban háztartást alapított, de nem volt szántóföldje és telke,⁵⁵² vagy a földje és telke nem volt teljes, akkor kapjon [annyit, amennyitől] teljes lesz. Ha a telke nem a közelben van, akkor ne kapjon [földet]. [313]

HL 6

A telek hosszabbik oldala 30 lépés. A *chehou* kapjon 105 telket; a *guanleihou* 95 telket; a *dashuzhang* 90 telket; a *siju shuzhang* 88 telket; a *dashangzao* 86 telket; a *shaoshangzao* 84 telket; a *you* [314] *geng* 82 telket; a *zhonggeng* 80 telket; a *zougeng* 78 telket; a *youshuzhang* 76 telket; a *zoushuzhang* 74 telket; a *wudafu* 25 telket; a *gongcheng* 20 telket; a *gongdafu* 9 telket; a *guandafu* 7 telket; a [315] *dafu* 5 telket; a *bugeng* 4 telket, a *zanniao* 3 telket; a *shangzao* 2 telket; a *gongshi* 1 és fél telket; a közgyalogos, közember és közrendű 1 telket; a *sikou* és a rejtett hivatalnok fél telket. Ha szeretnének háztartást alapítani, engedjék meg nekik. [316]

HL 7

A *qingek* és a magasabb rangúak saját szántóföldjeik és háztartásuk szántóföldjei után ne fizessenek *zu*-adót, és ne kelljen beszoigáltatniuk *qingenként* szénát és szalmát. [317]

HL 8

... .. a hatóság évenként ne a közrendűekre vonatkozó törvények szerint.⁵⁵³

Akik nem kaptak szántóföldet és telket, azokat a körzeti hivatal háztartás-alapításuk alapján állítsa sorrendbe, az [igényeket] sorrendben szerkessze össze, a régebbi álljon a jobb oldalon. Ha a régiségük azonos, akkor a nemesi rang alapján állapítsák meg, hogy ki következik előbb, ki később. Ha a járási hivatalban nyilvántartásba veszik a szántóföldjüket és telküket,⁵⁵⁴ akkor ezt terjesszék fel az [érintett] hatóságához, s [a föld kiutalását] azonnal hajtsák végre a sorrend szerint. [318]

HL 9

Ha a szántóföldet és telket be kell adni a járási hivatalnak, de csalással kicserélik az [azt birtokló] háztartást, akkor [az érintettek] váltsák meg a falépítést, a szántóföldet és telket pedig kobozzák el. [319]

551 | Az *ELZYS* kiegészítése.

552 | *Tian zhai* 田宅.

553 | Az írásjegyek egy törött bambuszlapon szerepeltek, amelyet ideragasztottak, de azok valószínűleg nem kapcsolódnak a folytatáshoz.

554 | Vagyis földet kapnak.

HL 10

Ha valaki szeretne több telket venni, de [a megvásárolni szándékozott telek] nincs közel az [eredeti] telkéhez, akkor ne engedélyezzék neki.

A hivatalnokok és császári szolgálattevők vehessenek lakóházat. [320]

HL 11

Ha valaki szántóföldet és telket kap, s a telkét átadja másnak vagy eladja, az nem kaphat újra [földet]. [321]

HL 12

Ha kicserélnék egy háztartást, eladnak egy szántóföldet vagy telket, akkor ha a körzeti hivatal, a szántóföldek felügyelője és a hivatalnokok késlekednek, és nem rögzítik [azonnal a változást] a nyilvántartásban, s [a késlekedés eléri] az egy teljes napot, akkor bírsággént fizessenek két uncia aranyat. [322]

HL 13

Ha valaki nem alapított háztartást, de van szántóföldje és telke, s egy másik ember nevén szerepelteti [azokat a nyilvántartásban], illetve aki más nevében szántóföldet és telket [kap], az mind közkatonaként teljesítsen határszolgálatot két évig, szántóföldjét és telkét pedig kobozza el a járási hivatal. Ha valaki más nevében [kap] szántóföldet és telket, s erről [a lelepleződése előtt] feljelentést tesz, akkor mentesítsék [323] a büntetés alól, emellett adják oda a szántóföldet és telket annak, akinek a nevén van. Minden másban a törvények és rendeletek szerint járjanak el. [324]

HL 14

A lakosok mind maguk jelentsék az életkorukat. Aki kicsi, és még nem tudja maga jelenteni [az életkorát], és nincs apja, anyja, testvére, aki jelenthetné helyette, annak a hivatalnok a ...-val összehasonlítva állapítsa meg az életkorát. Ha valaki bejelenti a maga, a gyermeke, a testvére életkorát, s az a valóságostól több mint három évet eltér, azt mind [325] borotválják le. Akinek gyereke születik, az mindig a háztartás [tagjai életkorának bejelentésével egy] időben jelentse be a ... [326] ... fizessen bírsággént négy uncia aranyat. [327]

HL 15

Minden nyolcadik hónapban a körzeti hivatal felügyelője, a hivatalnok, a járási írnok közösen összesítsék és ellenőrizték a háztartások nyilvántartását, másolják le, és [a másolatot] tárolják a hatóságnál. Ha valaki elköltözik, akkor azonnal továbbítsák a háztartásának, életkorának, nemesi rangjának részletes [adatait] oda, ahova költözik, s együtt pecsételjék le. Ha késlekednek, s [az adatokat] nem továbbítják, vagy továbbítják, de nem pecsételik le együtt [328], vagy ténylegesen nem jut el a lajstrom [a rendeltetési helyére], legalább tíz napig, akkor bírsággént mindannyian fizessenek négy uncia aranyat. Ha a lajstrom

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

a falufőnöknél vagy a [szántóföldek] főnökénél van, s nem jelentik, akkor ugyanazért a bűnért [vonják őket felelősségre]. Ha a körzeti hivatal felügyelője, a hivatalnokok vezetője és a háztartások ellenőrzője⁵⁵⁵ nem fogja el őket, akkor bírságként fizessenek [329] fejenként egy uncia aranyat. [330]

HL 16

A lakosok telkének, kertjének és háztartásának nyilvántartását, az életkorok részletes nyilvántartását, az egymás mellett fekvő szántóföldek nyilvántartását, a szántóföldek összesített⁵⁵⁶ nyilvántartását, a szántóföldek zu-adójának nyilvántartását gondosan másolják le, és küldjék fel a járási hatósághoz. Ott tegyék el mindezeket ládába vagy zárható kosárba, lekötözéssel zárják le, a járásfőnök, a járásfőnök-helyettes [331] vagy a hivatal felügyelője pecsétjével pecsételjék le, [a helyiséget] kizárólagosan irattárnak különítsék el, s pecsételjék le az irattár ajtaját. Ha valakiről ítélni kell [a nyilvántartások] alapján, akkor a járási írnok, a hivatalnokok vezetője olvassák fel a járásfőnök vagy járásfőnök-helyettes sértetlen pecsétjét, a felügyelő nyissa ki, és együtt ítéelkezzenek. [332] Ha az ügyet⁵⁵⁷ lezárták, [a ládát vagy kosarat] kötözéssel azonnal újra zárják le, pecsételjék le, és tegyék el. Akik nem tartják be [ezt a] törvényt, azok bírságként fizessenek fejenként négy uncia aranyat.

Ha valaki csalást vagy hamisítást követ el, hozzáad vagy elvesz [a nyilvántartásból], s nem sikerül elfogni, akkor [az illetékesek] váltsák meg a leborotválást. A hivatal először mindig számolja össze és ellenőrizze [333], ... nyilvántartás ... nem egyezik meg⁵⁵⁸ a másolattal, kötözzék meg, tegyenek hivatalos feljelentést, és ítélik el.

Ha egy lakos szeretné végrendeletében felosztani a szántóföldjét és telkét, rabszolgáit és rabszolganőit, javait, akkor a körzeti hivatal felügyelője személyesen hallgassa meg a végakarátát, mindent írjon le egy három részre törhető okiratban, s azonnal küldje fel [334] [a járásba], ugyanúgy, mint a háztartások nyilvántartását. Ha vita tör ki [az örökség miatt], akkor az okirat alapján járjanak el az ügyben. Ha nincs okirat, ne hallgassák meg [a panasztevőt]. Ha a felosztáskor valaki szántóföldet és telket [kap], akkor ha nem alapít háztartást, akkor is kaphasson [földet és telket]; a nyolcadik hónapban írják be a háztartások közé. Ha valaki késlelteti vagy nehezíti a végrendelet [végrehajtását], s nem az okirat szerint jár el [335], az bírságként fizessen egy uncia aranyat. [336]

HL 17

Ha egy lakos nagypja, nagyanyja, apja, anyja, gyermeke, unokája, testvére, testvére gyermeke szeretnék egymás között felosztani a rabszolgáikat és rabszolganőiket, lovaikat, marháikat, birkáikat, egyéb javaikat, ezt minden esetben engedélyezzék nekik, s [a változásokat] azonnal vezessék be a nyilvántartásba.

555| *Anhuzhe* 案戶者.

556| Az *ELZYS* módosítása.

557| Az *ELZYS* módosítása.

558| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

Ha az unoka háztartást létesít, s együtt lakik a nagyanyjával és nagyapjával, de nem [337] megfelelően gondoskodik róluk, akkor rendeljék el, hogy az unoka máshol lakjék, a nagyapa és nagyanya pedig lakjék a házában, táplálkozzék a szántóföldjéből, dolgoztassa a rabszolgáit és rabszolganőit, ám ne adhassa el őket.

Ha az unoka meghal, akkor az anyja lép helyébe a háztartásban. Ne merészeljen a férje apját és anyját követve csatlakozni azok családjához [338], s ezzel a gyereke javait külső kézre juttatni. [339]

HL 18

Ha egy fejedelem szeretné felosztani apja és anyja, gyerekei, testvérei, főanyja, mostohaanyja között [a szántóföldjét], valamint ha a főanya vagy mostohaanya szeretné felosztani a szántóföldjét az ágyastól született gyerekek, mostohagyerekek között, hogy azok háztartást alapítsanak, ezt minden esetben engedélyezzék. [340]

HL 19

Az ágyastól született gyermekek mind ... [341]

HL 20

Ha özvegyembernek, özvegyasszonynak nincsen gyermeke és olyan, akivel együtt lakik, vagy ha van gyereke, de a gyerek még nincs tizennégy éves, továbbá ha egy árva még nincs tizennyolc éves, továbbá ha férj és feleség mindketten súlyos betegek, továbbá ha öregek, hetven évnél idősebbek, és nincs [342] gyerekük, vagy külön élnek tőle – ha nincs más gyermekük, s [valaki] szeretne visszatérni a háztartásukba, hogy gondozza őket, akkor ezt engedélyezzék. [343]

HL 21

Ha a gyermek kérelmezi, hogy visszatérhessen [szülei] háztartásába, akkor ezt engedélyezzék. [344]

HL 22

Aki valakinek a felesége, az nem alapíthat háztartást. Ha lakosok szeretnének különválni, hogy háztartást alapíthassanak, ezt mindig a nyolcadik havi háztartás- [összeírás] idején tegyék. Amikor nincs itt a háztartás- [összeírás] ideje, akkor ne engedjék meg nekik [a háztartás-alapítást]. [345]

HL 23

Törvények a háztartásokról [346]

TÖRVÉNYEK AZ ELLENŐRZÉSÉRŐL – XL⁵⁵⁹

XL 1

Ha a járás főnökét vagy határkörzet előljáróját [elbocsátják vagy áthelyezik], vagy olyan hivatalnokot elbocsátanak vagy áthelyeznek, akinek nincs előljárója, csak [járásfőnök- vagy előljáró-] helyettese,⁵⁶⁰ akkor a kétezer vékás hivatalnok küldjön egy fővárosi hivatalnokot, hogy ellenőrizze és helyettesítse. Ha nem bocsátják el vagy helyezik is át, de már három évet töltött a hivatalában, akkor is azonnal küldjenek egy fővárosi hivatalnokot [347], hogy felülvizsgálja és ellenőrizze. Ha ellenőrzik és felülvizsgálják a hivatalnokot, s [a rá bízott készletek] hiányosak, s a régi hivatalnok nem ellenőrizte az új hivatalnokot, és az új hivatalnok még nincs egy éve hivatalban,⁵⁶¹ akkor az új hivatalnokot ne vonják felelősségre. [348]

XL 2

Ha egy tényleges hivatalnokot⁵⁶² elbocsátanak vagy áthelyeznek, akkor ellenőrizni és helyettesíteni⁵⁶³ kell ... [349]

XL 3

Ha egy hivatalnokot hivatali [tevékenysége miatt] felelősségre kell vonni és el kell ítélni, ne bocsássák el és ne helyezzék át. [350]

XL 4

Ha ellenőriznek és felülvizsgálnak egy hivatalnokot, s a [rá bízott készletek] súlya és mennyisége hiányos, akkor feleljen [a hiányért]. [351]

XL 5

Ha több termést adnak ki, mint amennyit a törvény megszab, vagy nem kellene kiadni, de kiadják, akkor [az illetékes hivatalnok] minden esetben feleljen [a kiadott többletért]. [352]

XL 6

Törvények az ellenőrzésről [353]

559| *Xiao lü* 效律.

560| A mondat a *ZJS*-ban hiányos, több írásjegyzet az *ELZYS* kiegészítése.

561| Az *ELZYS* módosítása alapján.

562| *Shiguan* 實官.

563| Az *ELZYS* kiegészítése.

TÖRVÉNYEK A LAJSTROMBA VÉTELÉRŐL – FUL⁵⁶⁴

FUL 1

Dafu vagy magasabb [nemesi rangú személy] 90 éves, *bugeng* 91 éves, *zanniao* 92 éves, *shangzao* 93 éves, *gongshi* 94 éves, közgyalogos, közember 95 éves kora felett kapjon havonta egy véka pépes rizst. [354]

FUL 2

Dafu vagy magasabb [nemesi rangú személy] 70 éves, *bugeng* 71 éves, *zanniao* 72 éves, *shangzao* 73 éves, *gongshi* 74 éves, közgyalogos, közember 75 éves korában kapjon díszjelvényt.⁵⁶⁵ [355]

FUL 3

Dafu vagy magasabb [nemesi rangú személy] 58 évesen, *bugeng* 62 évesen, *zanniao* 63 évesen, *shangzao* 64 évesen, *gongshi* 65 évesen, közgyalogos és alacsonyabb [rangú] 66 évesen részesüljön időskori mentességben.⁵⁶⁶ [356]

FUL 4

Bugeng 58 évesen, *zanniao* 59 évesen, *shangzao* 60 évesen, *gongshi* 61 évesen, közgyalogos, közember 62 évesen részesüljön időskori enyhítésben.⁵⁶⁷ [357]

FUL 5

Ha egy lakosnak öt vagy több gyereke születik, s a fiúgyerekeket [már] felvették a közmunkalajstromba,⁵⁶⁸ a lányok pedig elérik a 12 éves kort, akkor az apa részesüljön ... mentességben. Ha az apa *dafu*, akkor [öt gyerek után] részesüljön időskori mentességben. [358]

FUL 6

[Ami azokat a gyerekeket illeti], akik nem örökösök, és lajstromba veszik őket: a *guannei-houk* gyerekei közül kettő legyen *bugeng*, a többi gyerek pedig legyen *zanniao*; a *qingek* gyerekei közül ketten legyenek *bugengek*, a többi gyerek pedig legyen *shangzao*; a *wudafu* gyerekei közül kettő legyen *zanniao*, [359] a többi gyerek pedig legyen *shangzao*; a *gongcheng* és *gongdafu* gyerekei közül kettő legyen *shangzao*, a többi gyerek pedig legyen *gongshi*; a *guandafu* és *dafu* gyerekei legyenek *gongshik*; a *bugengtől* [lefelé] a *shangzaóig* a gyerekek legyenek közgyalogosok. [360]

564| *Fu lü* 傅律.

565| *Zhang* 杖.

566| *Mianlao* 免老. A mentesség adóra és közmunkára vonatkozik.

567| *Huanlao* 皖老. Részleges közmunka- és adókedvezmény. Lásd YL 1.

568| *Fu* 傅.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (*ERNIAN LÜLING*)

Ha valaki [-nek a gyerekeit] *shangzaó*vá vagy magasabb [nemesi rangba] kell beiktatni, azok a főfeleség legidősebb gyerekei legyenek. Ha nincs a főfeleségnek gyereke, akkor a mellékfeleségek gyerekei és az ágyasok gyerekei közül a legidősebbek álljanak az élen [a rangsorban]. Ha valakik, akik sorrendbe vannak állítva, az apjuknál [laknak], s ezért nem vették még őket lajstromba, akkor várni kell, amíg lajstromba veszik őket. Mindegyiküket a lajstromba vétel [361] idején iktassák be az apjuk révén járó nemesi rangjukba. Ha az apjuk korábban meghal, akkor a halál idején [kapják meg] a nemesi rangot. Aki az apja örököséként megkapja a nemesi rangot, és lajstromba veszik, azt ugyanúgy iktassák be, mint [azokat a gyerekeket, akik] nem örökösök. [362]⁵⁶⁹

FUL 7

Akit lajstromba kell venni, de testmagassága nem éri el a hat láb és két hüvelyket, vagy született fogyatékosága van, azt minősíték „nyomoréknak”.⁵⁷⁰ [363]

FUL 8

A *bugenge* és alacsonyabb [rangúak] gyerekét 20 évesen [vegyék lajstromba]. A *dafuk*nak és magasabb [rangúaknak a gyerekét], egészen a *wudafukig*, valamint a kis nemesi ranggal⁵⁷¹ rendelkezőket, *bugengtől* lefelé a *shangzaóig*, 22 évesen [vegyék lajstromba]. A *qingek* és magasabb [rangúak] gyerekét és a kis nemesi ranggal rendelkezőket, *dafu* felett, 24 évesen vegyék lajstromba. A *gongshi* [364], közgyalogos, közember, *sikou*, rejtett hivatalnok gyerekei mind legyenek közemberek.

Aki apja hivatalát akarja folytatni, az az apjától tanuljon; aki mestertől tanul, az tanuljon [mestertől]. [365]

FUL 9

Törvények a lajstromba vételről [366]

569| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 123.

570| *Balong* 罷癯.

571| *Xiaojue* 小爵. A kifejezés a *ZJS* szerkesztői szerint a nemesi ranggal rendelkező fiatalokat jelöli. Az *ELZYS* által idézett kommentár szerint viszont a *xiaojue* a *gongshitól* a *bugengig* terjedő négy nemesi rangra utal.

TÖRVÉNYEK AZ ÖRÖKÖS BEIKTATÁSÁRÓL – ZHHL⁵⁷²

ZHHL 1

Ha valaki betegségben meghal, s örökös-gyermekeket⁵⁷³ iktatnak be, akkor a *chehou* örökös-gyermeke legyen *chehou*. Ha [az elhunyt] nincs főfeleségtől született gyereke, akkor a *ruzi*-ágyastól vagy *liangren*-ágyastól⁵⁷⁴ [született gyerekeit iktassák be örökösnek].

A *guannei* örökös-gyermeke legyen *guannei*, a *qing* örökös-gyermeke legyen *gongcheng*, a *wudafu* örökös-gyermeke legyen *gongdafu*, a *gongcheng* örökös-gyermeke legyen *guan* [367] *dafu*, a *gongdafu* örökös-gyermeke legyen *dafu*, a *guanda-fu* örökös-gyermeke legyen *bugeng*, a *dafu* örökös-gyermeke legyen *zanniao*, a *bugeng* örökös-gyermeke legyen *shangzao*, a *zanniao* örökös-gyermeke legyen *gongshi*. Ha [az elhunyt] nincs főfeleségtől született gyereke, akkor az alacsonyabb rangú feleség gyerekeit, mellékefeleség gyerekeit [iktassák be örökösnek]. [368]⁵⁷⁵

ZHHL 2

... .. a járási hivatalban dolgozik, s ez okból [szolgálat közben] meghal, vagy megsebesül, és húsz napon belül meghal, akkor mindezekben az esetekben kezeljék „szolgálatban elhunytként”.⁵⁷⁶ A fiúgyermeke vigye tovább a nemesi rangját. Ha nincs nemesi rangja, akkor az örököse legyen *gongshi*. Ha nincs fiúgyermeke, akkor a leánygyermeke [legyen az örökös]; ha nincs leánygyereke [369], akkor az apja; ha nincs apja, akkor az anyja; ha nincs anyja, akkor a fivére; ha nincs fivére, akkor a lánytestvére; ha nincs lánytestvére, akkor a felesége.

Mindenki, aki szolgálatban hunyt el, beiktathat örököst. Ha nincs apja és anyja, felesége és gyereke, testvére, akkor a nagyapja [legyen az örökös]; ha nincs nagyapja [370], akkor a nagyanyja és a vele egy háztartásban nyilvántartásba vettek [legyenek az örökösök]. [371]⁵⁷⁷

ZHHL 3

A nő ugyanazt a nemesi rangot viselje, mint a férje. [372]

572| *Zhihou lü* 置後律. A *hou* 後 nem általában örököst jelent, hanem azt az egy személyt, aki teljes joggal apja örökébe lép.

573| *Houzi* 後子. Az „örökös” máshol csak *hou*ként 後 szerepel, s nem csak a gyermek lehet örökös. Itt valószínűleg kifejezetten azokról a gyermekekről van szó, akik apjuk örökösei lesznek.

574| A *ZJS* és az *ELZYS* kiegészítése alapján. A *chehouk ruzi*- és *liangren*-ágyasáról lásd még ZHL 9 ([221]-es bambuszlap).

575| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 123.

576| *Sishi zhe* 死事者.

577| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 123.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (*ERNIAN LÜLING*)

ZHHL 4

... és (?) a nemesi rangot viselőnek, valamint annak, aki „szolgálatban elhunytal” azonos nemesi rangot viselt, mindegyiknek emeljék meg a régi nemesi rangját egy fokozattal; a *dafut* meghaladó [nemesi rangúak] kapjanak hivatali élelmezést. [373]

ZHHL 5

A magas nemesi rangúnak egy alacsony nemesi rangú vagy nemesi ranggal nem rendelkező szolgálatban történő elhunnya miatt ... a nemesi rangját.⁵⁷⁸ [374]

ZHHL 6

... először az idősebbre és a nemesi ranggal rendelkezőre ruházzák rá. Ha az, akinek a nemesi rangját át akarják ruházni, meghal, vagy megfosztják ..., akkor ennek mértéke szerint szállítsák le az örökös nemesi rangját.

Ha valaki bűnös szándékkal megöli magát, akkor ne iktathasson be örököszt. [375]⁵⁷⁹

ZHHL 7

Ha valaki meghal, s az özvegye állapotos az utódjával, akkor várják meg, amíg az utód-csecsemő megszületik, majd a törvények szerint iktassák be nemesi rangjába és a háztartás örökösének. [376]

ZHHL 8

Ha az apa, anya, illetve feleség szerencsétlenségére meghal, s már harminc napja eltemették, akkor gyerejük, testvérük, nagyapjuk és nagyanyjuk, apjuk és anyjuk testvére⁵⁸⁰ tizenöt napon [belül] menjen a hivatalba [bejelenteni a halálesetet]. [377]

ZHHL 9

Ha testvérek egymást teszik meg örökösnek, akkor [az öröklési sorrendben] az élen az [örökhagyó] háztartásának tagja álljon. Ha egyikük sem a háztartásának tagja, akkor a háztartásba nem tartozók [közül] kerüljön ki [az örökös], s az idősebb álljon az élen. Ha [az idősebb] más anyától született, akkor annak ellenére, hogy idősebb, az azonos anyától származó [legyen az örökös]. [378]

ZHHL 10

Ha valaki meghal, és nincs fia, hogy a helyére lépjen a háztartásban, akkor [lépjen helyére] az apja vagy az anyja. Ha nincs apja és anyja, akkor [lépjen helyére] az özvegye; ha nincs özvegye, akkor a lánya; ha nincs lánya, akkor az unokája; ha nincs unokája, akkor a déd-unokája; ha nincs dédunokája, akkor a nagyapja vagy nagyanyja; ha nincs nagyapja vagy

578| A szöveg nehezen olvasható, a mondat második fele az *ELZYS* kiegészítése.

579| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 124.

580| Az *ELZYS* módosítása alapján.

nagyanja, akkor a testvére [379] gyereke lépjen a helyére a háztartásban. Ha a testvére gyereke lép a helyére a háztartásban, akkor mindenképpen az [adott] háztartás tagjaként vegyék nyilvántartásba. Az eltaszított feleség⁵⁸¹ gyereke nem perlekedhet a későbbi feleség⁵⁸² gyerekével az örökösség miatt. [380]⁵⁸³

ZHHL 11

Ha a későbbi feleségnek nincs fiúgyermeke, akit örökössé lehetne tenni, akkor az eltaszított feleség fiúgyereke legyen [az örökös]. [381]

ZHHL 12

Ha valaki meghal, és nincs örököse, de van rabszolgája vagy rabszolganője, akkor a rabszolgát vagy rabszolganőt szabadítsák fel, és legyen közrendű. A közrendűekre⁵⁸⁴ vonatkozó törvények szerint adják neki⁵⁸⁵ a gazda szántóföldjét, telkét és maradék javait. Ha több rabszolga és rabszolganő van, a háztartásban a [gazda] helyébe lépők száma nem lehet több egynél. Az álljon elől [a rangsorban], aki régebben dolgozott [a gazdánál], akinek van [382] férje (?)⁵⁸⁶ és gyereke, vagy akit a gazda bizalmi szolgálatra⁵⁸⁷ alkalmazott. [383]

ZHHL 13

Ha egy nő alkot egy háztartást, nincs örököse, és férjhez megy, akkor a férje a feleség szántóföldjével és telkével növelje meg a saját szántóföldjét és telkét. Ha a telek nem a közelben van, akkor [a férj] ne kapja meg. Ha [a férj] eltaszítja a feleségét, vagy a férj meghal, akkor a feleség kapja vissza [a földjét], és alkosson háztartást. Ha a feleséget eltaszítják, adják vissza neki a javait. [384]

ZHHL 14

... .. az idősebbik (?) sorban következő gyerek, adják vissza⁵⁸⁸ neki a javait, egyenlő arányban részesüljön a közös [javakból] és a növekményből.

Ha egy rabszolganő kedvére tesz a gazdájának, és gyereke születik, s a gazda meghal, akkor a rabszolganőt szabadítsák fel, és legyen közrendű. [385]

ZHHL 15

Ha az özvegy lesz az örökös a háztartásban, adják neki a szántóföldet és a telket, s olyan nemesi rangot kapjon, mintha gyermek örökös lenne. Ha [az özvegy] nem lehet az örökös

581| *Qiqi* 棄妻.582| *Houqi* 後妻.

583| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 124.

584| Az *ELZYS* kiegészítése.585| Az *ELZYS* kiegészítése.586| A *ZJS* olvashatatlan írásjegyet jelez, az *ELZYS* kérdőjelesen a *fū* 夫 (férj) szót adja meg.587| Az *ELZYS* módosítása.588| Az *ELZYS* kiegészítése alapján.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

a háztartásban, de szeretne háztartást alapítani, s szántóföldet és telket kapni, akkor engedélyezzék, hogy a közrendűeknek [járó méretű] szántóföldet és telket kapjon. Ha nincs gyereke, akkor a férje [gyereke]; ha a férjének [386] nincs gyereke, akkor a férje lépjen a helyébe örökösként a háztartásban. Ha a férj testvérei és [azok] gyerekei vele azonos háztartásban szerepelnek a nyilvántartásban, akkor ne adhassa el a szántóföldet és a telket, és ne [vihesse magával, ha újra férjhez menvén] a férje családjához költözik. Ha férjhez megy más emberhez, és [az új férj] meghal, akkor a [megszabott] sorrend szerint léphessen [az új férje] helyébe a háztartásban. [387]⁵⁸⁹

ZHHL 16

... .. gondatlan, akkor a parancsnok és a parancsnoki írnokok vezetője⁵⁹⁰ bírsággént fizessen négy-négy uncia aranyat. [388]

ZHHL 17

Ha örököst kell beiktatni, de késlekednek, és az örököst nem iktatják be több mint tíz napig, akkor a parancsnok és a parancsnoki írnokok vezetője bírsággént fizessenek négy⁵⁹¹ uncia aranyat. [389]

ZHHL 18

Aki valaha is követett el olyan bűnt, amelyért leborotválás vagy súlyosabb [büntetés járt], az ne lehessen senki nemesi rangjának örököse.

Ha valakit beiktatnak [egy másik ember] nemesi rangja örökösének, akkor a szántóföldek főnöke vagy a falufőnök, ötös csoportjának tagjai és falujának lakói, öt embernél nem kevesebb, kezeskedjenek érte,⁵⁹² és vegyék nyilvántartásba. [390]

ZHHL 19

Törvények az örökös beiktatásáról [391]

589| A cikkelyről lásd LIU HOUQIN 2008: 125.

590| *Weishizhu* 尉史主.

591| Az *ELZYS* kiegészítése.

592| *Ren* 任.

TÖRVÉNYEK A NEMESI RANGOKRÓL – JUEL⁵⁹³

JUEL 1

Ha valakit be kell iktatni nemesi rangba, és meg kell ajándékozni, de még a beiktatás előtt olyan bűnt követ el, amiért le kell borotválni, akkor ne iktassák be, és ne ajándékozzák meg. [392]

JUEL 2

Ha valakit meg kell ajándékozni, és nemesi rangot kell kapnia, de nem lehet beiktatni nemesi rangjába, akkor [nemesi rang-] fokozatonként adjanak neki tízezer garast. [393]

JUEL 3

Ha valaki csalással nemesi rangot hamisít magának, s nemesi rangjával mentesíteni akarja magát [valamilyen büntetéstől], vagy más embert mentesíteni akar [a büntetéstől], akkor mindezekben az esetekben tetoválják falépítővé vagy gabonaórlóvé. Ha a hivatalnok tudatában van [a hamisításnak], de végrehajtja [a mentesítést], akkor ugyanazért a bűnért [büntessék meg]. [394]

JUEL 4

Törvények a nemesi rangokról [395]

593| *Jue li* 爵律. A nemesi rangokról lásd a jelen könyv XI.4. pontját.

TÖRVÉNYEK A KÖTELESSÉGSZEGÉSRŐL – XINGL⁵⁹⁴

XINGL 1

Ha a járási vagy határkörzeti hivatalnokok halálbüntetéssel járó ügyet, illetve hibát elkövetve vagy játék közben történt emberölési ügyet tárgyalnak,⁵⁹⁵ s a pert már lefolytatták, akkor ne hozzanak ítéletet, hanem terjesszék fel az ügyet ahhoz a kétezer vékás hivatalnokhoz, akihez tartoznak. A kétezer vékás hivatalnok rendelje el, hogy egy feddhetetlen⁵⁹⁶ fővárosi hivatalnok vizsgálja felül az ügyet, s tájékoztassa [az eredményről] a kétezer vékás hivatalnokot. A kétezer vékás hivatalnok és a kétezer vékás hivatalnok [396] helyettese gondosan tekintse át [az ügyet], s ha ítéletet kell hozni, akkor tájékoztassa a járási és határkörzeti hivatalnokokat, hogy azok járjanak el [az ítélethozatalban].

A *chehouk* településeinek [szintje] fölött az a tartományi kormányzó [ítélkezzék, ahová az adott terület] tartozik. [397]

XINGL 2

Ha valakit őrszolgálatra kell küldeni, s a parancsot már megkapta, de késlekedik, és nem indul el hét teljes napig; vagy pedig ha az őrszolgálatot teljesítő titokban elhagyja állomáshelyét, és szökése időtartama egy és hét nap között van, akkor váltsa meg a leborotválást. Ha [a szökés] meghaladja a hét napot, borotválják le, és legyen belőle közrabszolga. Ha meghaladja a három hónapot, válják belőle csonkítatlan falépítő. [398]

XINGL 3

Ha valakinek vészhelyzet elhárítására kell sietnie,⁵⁹⁷ de késlekedik, és nem indul el, akkor válják belőle csonkítatlan falépítő. [399]

XINGL 4

... vágják le (?) a bal (?) lábfejét (?), és tegyék falépítővé.⁵⁹⁸ [400]

XINGL 5

Ha valaki elmulasztja⁵⁹⁹ a közmunkát, vagy ha valakinek a szekerét és ökrét közmunkára kell igénybe venni, de elmulasztja [átadni őket], akkor mindkét esetben fizessen [elmulasztott] naponként 22 garas⁶⁰⁰ büntetést, emellett adjon kárpótlást az elmulasztott közmunkanapokért, a szekerekért ... [401]

594| *Xinglü* 興律.

595| *Guoshi* 過失, „hibát elkövetve”, illetve *xi* 戲, „játék közben”. Lásd a jelen könyv VI.1. pontját.

596| *Wuhai* 毋害.

597| *Benming* 奔命.

598| A töredékes rendelkezésből az eredeti szövegkiadás csak három írásjegyet azonosított, a láblevágásra vonatkozó rész az *ELZYS* bizonytalan kiegészítése.

599| Az *ELZYS* módosítása.

600| A *ZJS*-ban 12 garas szerepel, a 22 garas az *ELZYS* javítása.

XINGL 6

Közmunka (?) nap (?) ... [402]

XINGL 7

... bírság kiszabásakor a napokat, és garasban számolják ki. [403]

XINGL 8

Ha valaki a határt őrzi, s egy szökevény az őrhelyénél elhaladva ki- vagy bejut [a határon], és [az őr] nem veszi észre, akkor bírságként fizessen aranyból [404]

XINGL 9

Ha valaki a jelzőtüzet őrzi, és elmulasztja [őrizni], vagy ellenséget lát, és hibát elkövetve nem gyújtja meg a jelzőtüzet, vagy ha [valahol] meggyújtják a jelzőtüzet, de a sorrendben következve nem felel meg rá, mindezekben az esetekben bírságként fizessen négy uncia aranyat. [405]

XINGL 10

Törvények a kötelességszegésről [406]

TÖRVÉNYEK A KÖZMUNKÁRÓL – YL⁶⁰¹

YL 1

Aki időskori enyhítésben részesül, annak csökkentsék felére a nemesi rangja szerinti közmunkaszolgálat [napjainak] számát,⁶⁰² s csak a településén belül kelljen szolgálatot végeznie. Ha [az időskori enyhítésben részesültnek] közmunkát vagy őrszolgálatot kell ellátnia, de egy egész évig beteg, vagy akadályoztatva van, akkor ne fogják el. [407]

YL 2

Akinek gabonát kellene szállítania, az csak akkor ne szállítson, ha együtt [él] időskori mentesítésben vagy időskori enyhítésben részesült apjával és anyjával, vagy ha apja vagy anyja „nyomorék”.⁶⁰³

Ha [valakin] fegyver ütötte seb van, vagy ... betegsége van, ez esetben minősítsék „nyomoréknak”, s úgy végeztessenek vele szolgálatot, mint az időskori enyhítésben részesülővel. Ha a sebet nem [408] a hadseregben szolgálva, csata közben szerezte, akkor a járási hivatalban dolgozzék négy váltásnyit.⁶⁰⁴ Ha nem lehet szolgálatot végeztetni vele, akkor ne végeztessenek vele szolgálatot. Ne (?) általa (?) visszafog (?) meggyógyul, az előljáró és a parancsnok előtt.⁶⁰⁵ [409]

YL 3

Ha a járási vagy határkörzeti hivatalnokok felhatalmazás nélkül átalakítani merészelik a hivatali épületet vagy a hivatali szállást, akkor bírságként fizessenek négy uncia aranyat, s ők fedezzék az [átalakítás] költségeit. [410]

YL 4

Ha szállítmányt indítanak útnak, s a járási hivatal nem rendelkezik elegendő szekérrel és ökrökkel, akkor rendeljék el, hogy akik *dafunál* alacsonyabb [nemesi rangúak], és beszolgáltatással⁶⁰⁶ tartoznak, beszolgáltatásként közösen biztosítsanak szekeret és ökröt. Ezen felül rendeljék el, hogy azok, akik nem tartoznak beszolgáltatással, közösen adjanak az ökröknek takarmányt, hámot, szerszámot. A hivatalnokoknak és a császári szolgálattelvőknek nem [411] kell hozzájárulniuk a szállítási szolgálathoz.

Ha szállítmány szállításával bíznak meg valakit, akkor nehéz szekérrel és nehéz rakomány naponta 50 *lit* kell megtennie; üres szekérrel 70 *lit*; gyalogosan 80 *lit*.

601| *Yao lü* 徭律. Az *ELZYS* ebbe a fejezetbe helyezi az FL 1 cikkelyt ([278]–[280] bambuszlap).

602| Az *ELZYS* kiegészítése.

603| *Vö. FUL 7.*

604| *Geng* 更, „váltás”. A *ZJS* szerkesztői szerint itt ez a *jiangeng* 踐更 megfelelője, ami azt jelenti, hogy valaki pénzt fizet másnak, hogy az elvégezze helyette a közmunkát.

605| Az utolsó mondat értelmezhetetlen.

606| *Zi* 貲.

Azokat, akik időskori mentesítésben részesültek, akik kicsik, és még nem vétettek fel a lajstromba, a nőket, továbbá mindazokat, akiket mentesítettek [a szolgálat alól], a járási és határközveti hivatalok ne [412] merészeljék közmunkára igénybe venni.

Ha gabonát szállítanak, akkor küldjék [a szállítmánnyal] *gongdafu* vagy alacsonyabb [nemesi rangú személy] olyan gyereket, akit még nem vettek lajstromba, és idősebb 15 évnél.

A település védőfalának⁶⁰⁷ pótlásánál és kijavításánál, utak és hidak megtisztításánál, tó vagy medence átszelésénél, csatornák és árkok ásásánál, állóvizek és ligetek átvágásánál *gongdafut* és magasabb⁶⁰⁸ [rangú személyt] [413] ne vegyenek igénybe közmunkára.

A piacok falainak, útjainak, hidjainak építésére a neveletlen⁶⁰⁹ piaci embereket rendeljék ki.

A járási íjászok tavasszal és ősszel minden dekádban⁶¹⁰ öt napot⁶¹¹ [gyakorolják] a lövészetet, s ezzel váltsák ki a közmunkaszolgálatukat.

Ha valakinek az [elvégezendő] őrszolgálatból már csak kevés marad hátra, akkor azt tegyék át a következő évre.

Ha elindítanak szállítmányt (?)⁶¹² [414] vagy a közmunkára vagy őrszolgálatra küldés nem a [megszabott] sorrendben történik, vagy ha felhatalmazás nélkül indítanak el szekereket és ökröket, vagy olyan személyt vesznek igénybe közmunkára, akit nem kellene közmunkára igénybe venni, akkor [a hivatalnokok] bírságként fizessenek fejenként négy uncia aranyat. [415]

YL 5

A fővárosi hivatalnokot, járásfőnököt, járásfőnök-helyettest ítéljék el „a törvények szerinti megfelelő időben történő eljárás elmulasztása”⁶¹³ miatt, amennyiben évente [nem] terjesztik fel a [rendelkezésre álló] közmunkások számát és az igénybe vett közmunkások számát a kétezer vékás hivatalnoknak. [416]

YL 6

Törvények a közmunkáról [417]

607| Az *ELZYS* kiegészítése alapján.

608| A szövegben „alacsonyabb” rangú szerepel, de ez minden bizonnyal elírás.

609| *Bujing* 不敬, szó szerint „tiszteletlen”.

610| *Xun* 旬.

611| Más értelmezésben: összesen tizenöt napot.

612| Az *ELZYS* kiegészítése.

613| *Shian buru lü* 時案不如律.

TÖRVÉNYEK AZ ARANYRÓL ÉS VÁSZONRÓL – JBL⁶¹⁴

JBL 1

Mindenki, aki időszakosan⁶¹⁵ a járási hivatalban vagy gyalogszolgaként dolgozik, [az alábbi ruházatot kapja]:

A felnőtt férfiak⁶¹⁶ télen kapjanak vászonköntöst, melynek külső és belső rétege 7 öl vászonból [készül], a bélése 4 *jimből*; a nadrág 2 ölből, a bélése 2 *jimből* [készüljön].

Felnőtt nők és szolgáló kisleányok téli köntöse 5 öl és 6 láb [anyagból készüljön], a bélés 3 *jimből*, a nadrág [1] öl és 8 láb [anyagból], a bélése [418] 2 *jimből*.

Nem szolgáló kisleányok és szolgáló kislányok téli köntöse 2 öl és 8 láb [anyagból készüljön], a bélés 1 és fél *jimből*.

Nem szolgáló kislányok téli köntöse 2 öl [anyagból készüljön], a bélés 1 *jimből*.

Nyáron mind kapjanak egyrétegű ruhát, mindenki a saját, ölből [mért magasságának] felét, és ne kapjanak nadrágot. A nyári [ruhát] a negyedik hónaptól a hatodik hónap végéig, a téli [419] a kilencedik hónaptól a tizenegyedik hónap végéig adják ki.

A vászon mind nyolczongos és hétzongos⁶¹⁷ legyen. Szőrmével és bőrnadrággal helyettesíteni a köntöst és nadrágot – ez megengedett. [420]

JBL 2

Ami a járási hivatal által táplálendő lovakat és marhákat illeti: a háromévesnél idősebb marha naponta kapjon 2 *jun* és 8 *jint* szénát; a ló naponta 2 *jun* és ... *jint*, gabonából 1 *shit* és 16 *jint*, s szénából és szalmából a felét.⁶¹⁸

A császári kocsit húzó ló szénából kapjon kettőt, szalmából egyet.

A kétéves marhát és az egyéves lovat etessék [421] a lovak, illetve marhák gabonaadagjának felével.

A szekérvonó marha naponta kapjon 3 *jun* és 6 *jint* szénát, a borjú ennek a felét. A téli tizenegyedik hónapban kezdjék takarmányozni, s a harmadik hónapban hagyják abba [a takarmányozást]. Ha [a marha] a járási hivatalnak teljesít szolgálatot, s ezért nem tud szénát legelni, akkor nyáron is takarmányozzák ugyanúgy, mint télen [422], de mindegyik [adagnak] a felét kapja. [423]

614| *Jinbu lü* 金布律.

615| Az *ELZYS* módosítása alapján.

616| Az *ELZYS* a Juyannél talált iratokra hivatkozva jelzi: 6 éves korig számít a gyerek „nem szolgáló kisleánynak” (*weishi xiaonan* 未使小男) vagy „nem szolgáló kislánynak” (*weishi xiaonü* 未使小女). A 7–14 év közöttiek a „szolgáló kisleányok” (*shi xiaonan* 使小男) és „szolgáló kislányok” (*shi xiaonü* 使小女), a 15 év felettiak a „felnőtt férfiak” (*danan* 大男) és „felnőtt nők” (*danü* 大女).

617| A *zong* 稷 a vászon finomságát jelző mértékegység, a *Shuowen* szerint 1 *zong* 80 szálból áll, ami durva szövetet jelent.

618| Az *ELZYS* kiegészítése.

JBL 3

... .. naponta ... szénából 1 *junt* és 16 *jint*. [424]

JBL 4

... .. lovak fejenként naponta 2 mérő kölest és 1 mérő babot. A futárlovak, küldönclovak, a fővárosi istálló lovai naponta fejenként [kapjanak] másfél mérő babot. [425]

JBL 5

... .. hivatalnok jelenti a hivatalnoknak, és megbízzák, hogy menjen a járási vagy határközeti hivatalokba, akkor ha az alárendelt hivatal lepecsételte, hallgassák meg.⁶¹⁹ Az okiratra vezessék rá a hatóságát, a járást vagy határközteret, ahová megy, a járást vagy határközteret, ahol lakik, s mindezeket pecsételjék le, és őrizték meg. [426]

JBL 6

Ha valakit megbírságnak, [büntetést] vált meg, adósságot [törleszt], s aranyat kell beszoálgtatnia, de szeretné [az összeget] az átlagos ár szerint [átszámolva] pénzben befizetni; vagy ha valakinek jutalmat vagy kárpótlást kell kapnia, és [a hivatalban] nincs arany; vagy ha a járási hivatalnak aranyat vagy pénzt kéne kiadnia, de [az illető az összeg árán] szeretné mentesíteni magát valamely bírságtól, büntetésmegváltástól, adósságtól, vagy szeretne valaki mást mentesíteni – akkor mindezt engedélyezzék. Mindezen [az aranyat pénzzel kiváltó] esetekben a kétezer vékás [427] hivatalnok alá tartozó járási [hivatalnak] a tizedik hónapban az arany átlagos árának megfelelő pénzt adjanak be, és mentesítsék őket [a tartozásuktól]. [428]

JBL 7

Ha valaki a hivatalnak kézműves munkát végez, kereskedik, *zu*-adót vagy zálogot szed, minden esetben perselybe⁶²⁰ [tegye a pénzt. A perselyt] pecsételjék le a járásfőnök és a járásfőnök-helyettes pecsétjével, és úgy adják be. Osszanak szét egy három részre törhető okiratot, [az egyik részt] azonnal dobják be a pénzes perselybe, a középső részt küldjék fel a hatósághoz. Zálogvétel esetén nem kell okiratot széosztani.

A *zu*-adó, zálog, háztartási *fu*-adó, kertek és tavak [adója címén] beszedett pénzt [429] a járási és határközeti hivatalok ne merjék felhatalmazás nélkül felhasználni. A harmadik hónap első [napján] a meglévő arany és pénz mennyiségét jelentsék a kétezer vékás hivatalnoknak, a kétezer vékás hivatalnok pedig jelentse a főminiszternek és a császári titkárnak.

Ha valakit szerencsétlenségére elsodor az ár, és valaki másnak sikerül élve kimentenie, egy főt, az jutalomként kapjon két uncia aranyat. Aki holttestet emel ki, az jutalomként kapjon egy uncia. Ha nem tudják, ki volt [a halott], akkor temessék el, és derítsék ki [430] [a személyazonosságát].

619| A mondat a sok hiányzó írásjegy miatt értelmezhetetlen.

620| *Xiang* 𧯛.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

Ha valakit elsodor az ár, és meg lehetne menteni, de a vele együtt étkezők,⁶²¹ a vezető hivatalnokok,⁶²² a gázló felügyelője⁶²³ és a hivatalnokok nem mentik meg, bírságként fizessenek egy uncia aranyat.

Ha valaki megment egy elszabadult csónakot, amelyet még használni lehet, az kapjon jutalomként két uncia aranyat. Ha [a csónak hossza] nem éri el a 7 ölt, hanem ennél kisebb, akkor ölonként kapjon jutalmul 50 garast. Ha valaki felismeri, [hogya kié a csónak], akkor adják [vissza a gazdájának, s az] [431] maga fizesse ki a jutalmat. [432]

JBL 8

Ha valaki elveszíti, megöli vagy megsebesíti a járási hivatal használatát, s azt nem lehet többé használatként alkalmazni, vagy ha [az állat] legelés közben betegségben elpusztul, s a húsa és bőre megromlik és használhatatlanná válik, akkor mindezekben az esetekben [a felelős] az átlagos ár szerint fizessen kártérítést. Ha [az állatot] döglötten vagy sebesülten beadják a járási hivatalba, akkor az árával csökkentse a kártérítés [összegét]. [433]

JBL 9

Ha valaki elveszíti, elrontja, megrongálja⁶²⁴ a hivatal eszközét vagy javait, akkor az átlagos ár szerint fizessen kártérítést. Ha az elrontott vagy megrongált [eszközt] beadják a járási hivatalba, akkor az árával csökkentse a kártérítés [összegét]. [434]

JBL 10

Ha a járási hivatal eszköze olyan ócska, hogy nem lehet megjavítani, akkor adják el.

A lefoglalt személyeket mind vigyék be, és válják belőlük közrabszolga vagy közrabszolgánót.⁶²⁵ [435]

JBL 11

Ha valaki kiváltja vagy megveszi egy rokonát, akkor [a rokon] közrendű legyen, nem lehet rabszolga vagy rabszolgánót.

Aki magánúton sóstóból sóot nyer ki, vagy a Ji- és a Han-folyó [vizeinek] lepárlásával [sóot állít elő], vagy magánsókútja van, amiből sóot párol le, azt adóztassák meg: a járási hivatal kapjon 1 részt, a gazda 5 részt.

Ha valaki ezüstöt bányászik, azt adóztassák meg, s a járási hivatal adjon neki fújtatót. [436] Ezüstből⁶²⁶ 13 mérő felel meg 1 vékának, ... vékából a járási hivatalnak adóként ...

621| *Tongshi* 同食.

622| *Jiangli* 將吏.

623| *Jin sefu* 津嗇夫.

624| Itt a *shang* 傷, „megsebesít” szó szerepel, ami arra utal, hogy a cikkely állatokról is szólhat.

625| A második mondat valószínűleg másolási hiba folytán került ide.

626| Az *ELZYS* kiegészítése.

3 *jin* ezüstöt. Ha ..., a fűjtató használati díja vékánként 3 garas. Vessenek ki *zu*-adót az előállított fémre, az adó legyen 2 garas. Vessenek ki *zu*-adót arra, aki eladja a tárnát; az adó legyen 10 garasonként 1 [garas].

Aki vasat bányászik, 5 [egységenként] fizessen 1 [egységnyi] adót. Ha a nyersvasból [437] eszközt készít, újra fizessen 5 [egységenként] 1 [egységnyi] adót.

Aki aranyat bányászik, arra vessenek ki *zu*-adót, fejenként naponta fizessen $2/15$ *zhu*⁶²⁷ [aranyat].

Ha lakosok magánúton cinóbert bányásznak, vessenek ki rájuk *zu*-adót: a férfiak fizessenek havonta 6 *jint* és 9 unciát, a nők 4 *jint* és 6 unciát. [438]

JBL 12

Törvények az aranyról és vászonról [439]

TÖRVÉNYEK A HIVATALI RANGOKRÓL⁶²⁸

A fejezet cikkelyei hosszú felsorolásokat tartalmaznak arról, hogy több száz terület különböző hivatalnokai hány vékás fizetési osztályba tartoznak. A fejezet fordítását nem közöljük.

628 | *Zhi lu* 秩律.

TÖRVÉNYEK AZ ÍRNOKOKRÓL – SHIL⁶²⁹

SHIL 1

Az írkok⁶³⁰ és jókok⁶³¹ gyerekei tizenhét éves korukban [kezdjenek el] tanulni. Az írkok, jók és ráolvasó⁶³² tanítványok három évig tanuljanak, majd vezető tanítójuk⁶³³ vigye őket a nagy írkok, a nagy jók és a nagy ráolvasó⁶³⁴ elé. A tartományokban írkoknak tanuló tanítványokat vigyék a kormányzójuk elé. Mindegyikük gyűljön össze a nyolcadik hónap első napján, hogy levizsgáztassák⁶³⁵ őket. [474]

SHIL 2

Az írkok tanítványokat vizsgáztassák le a *Tizenöt fejezetből*.⁶³⁶ Akik képesek felmondani és leírni több mint ötezer írásjegyet, azok lehetnek írkok. Emellett vizsgáztassák le őket az [írási jegyek] nyolc formájából is. A tartományok továbbítsák a nyolc formáról [írt vizsgadolgozatukat] értékelésre a nagy írkokhoz. A nagy írkok olvassa fel és értékelje [a vizsgadolgozatokat], és válassza ki a legjobbat, egy személyt, hogy az legyen a járásfőnök [475] írkok; a nem megfelelőek nem lehetnek írkok. Háromévente egy csoportban egyszerre értékeljék őket, válasszák ki közülük a legjobbat, egy személyt, s az legyen a császári főírkok⁶³⁷ beosztott írkok. ⁶³⁸ [476]

SHIL 3

Ami a jóknak tanuló tanítványokat illeti: amelyikük képes felmondani és leírni az írkok irataiból háromezer írásjegyet, felolvasni a jókok irataiból háromezer írásjegyet, és hatból egyszer vagy többször sikeresen jóskolni,⁶³⁹ abból lehet jók, s [kezdetben] dolgozzék hivatali segédként.⁶⁴⁰ Aki képes harmincezernél több [írási jegyet] felolvasni, azt [477] jósként vegyék nyilvántartásba, s legyen hatváltásos.⁶⁴¹ Ha hiány van [jósból], akkor vizsgáztassák le

629| *Shilü* 史律. A fejezetről lásd CHEN ZHANFENG 2004.

630| *Shi* 史.

631| *Bu* 卜.

632| *Zhu* 祝.

633| *Xueer* 學俱.

634| *Dashi* 大史, *dabu* 大卜, *dazhu* 大祝.

635| *Shi* 試.

636| A *Tizenöt fejezet* (*Shiwu pian* 十五篇) valószínűleg a *Shizhou pianre* 史籀篇 utal.

637| *Shangshu* 尚書.

638| *Zushi* 卒史.

639| Az eredeti kiadásban „kilencből hétszer” szerepelt, ezt módosították a javított kiadások, például az *ELZYS*.

640| Az *ELZYS* módosítása.

641| *Liugeng* 六更. A „váltás” a jelen fejezetben az írkokok, jókok rangjára utal. Pontos jelentése nem tisztázott.

A *ZJS* és az *ELZYS* által idézett kommentátorok többsége szerint a *geng* itt azt jelenti, hogy az illető bizonyos időnként pénzzel megválthatja, pontosabban mással végeztesse el a közmunkaszolgálatot. A hatváltásos eszerint azt jelentené, hogy minden évben hatszor teheti meg, míg a legmagasabb rangú, a tizenkét váltásos minden hónapban.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

„a módszerek tökéletesítőit”,⁶⁴² aki hat jóslásból háromszor vagy többször sikerrel jár, azzal pótolják [a hiányzó jóst]. [478]

SHIL 4

A Ráolvasó tizennégy fejezetéből⁶⁴³ vizsgáztassák le a ráolvasónak tanuló tanítványokat. Aki hétezer szónál többet tud felolvasni, az lehet ötváltásos ráolvasó. A ráolvasókat a nagy ráolvasó vizsgáztassa le; akik jók a ráolvasásban, és értik az áldozati ügyeket, azok legyenek időszakos ráolvasók,⁶⁴⁴ s időszakosan [alkalmazzák] őket. [479]

Akit nem vezetnek be írnokeként, jósként, ráolvasóként [a hivatalába, de mégis ekként tevékenykedik], az bírságként fizessen négy uncia aranyat, a vezető tanítója pedig két unciát.⁶⁴⁵ [480]

SHIL 5

... ..., a nagy írnokek tegye hivatalossá;⁶⁴⁶ a tartományokban a tartományi kormányzó tegye hivatalossá. A jósokat a nagy jóst tegye hivatalossá. Ha nincs elegendő írnokek és jóst, akkor segédek nevezzenek ki. [481]

SHIL 6

A nagy írnokek és a nagy jóst gondosan, a hivatalnokok és a személyzet részére nevezzenek ki és tegyen hivatalossá írnokeket és jósokat a járási és határkörzeti hivatalokba. Ha a járási vagy határkörzeti⁶⁴⁷ hivatal kinevezést kap, azt nem utasíthatja vissza.

Ha a hivatalnokok túlterheltek és kimerültek, és a segédek munkája nem elegendő, ne merészeljenek felhatalmazás nélkül írnokeket és jóst [alkalmazni].

Ha az írnokek és a jóst megkapják a kinevezési irataikat a nagy írnoektól vagy a nagy jóstól, de késlekednek [482], és [addigi] helyükön maradnak, vagy felhatalmazás nélkül nem látják el a szolgálatukat, legalább három teljes hónapig, akkor tiltsák el őket, és ne lehessenek [többé] írnokek vagy jóstok. Ha egy hivatalnok felhatalmazás nélkül⁶⁴⁸ nem végzi el a szolgálatát, akkor ugyanezért a bűnért [büntessék meg]. Ha nem hivatalnok [az illető], akkor egy fokozattal csökkentse a nemesi rangját. A tartomány alá tartozó írnokeknel és jóstoknál is így járjanak el. [483]

642| *Xiufu* 脩法.

643| *Zhu shisi zhang* 祝十四章.

644| *Rongzhu* 冗祝.

645| E mondatot az *ELZYS* külön cikkelyként kezeli.

646| *Guan* 官.

647| Az *ELZYS* kiegészítése.

648| Az *ELZYS* értelmezési javaslata nyomán.

SHIL 7

Ha valaki kérelmezi, hogy kinevezzenek egy írnokot vagy jóst, s vegyék nyilvántartásba a „módszerek tökéletesítőjeként”; vagy ha valaki kérelmezi, hogy nevezzenek ki jóslást tanuló tanítványt, s „kívül tanuló”⁶⁴⁹ [kinevezését kérelmezi], mindezt engedélyezzék.

... .. vezető tanítók, akik felhatalmazás nélkül közmunkára alkalmazni merészelik az írnoknak, jósnak, ráolvasóknak tanuló tanítványokat, bírságként fizessenek négy uncia aranyat.

Azok az írnokok és jósök, akik betöltik az ötvenhatodik évüket [484], továbbá azok, akik hivatalnok segédjeként tevékenykedtek húsz évig, és betöltik az ötvenhatodik évüket, legyenek nyolcváltásosak. A hatvan [évesek] legyenek tizenkét [váltásosak]. Azok az ötszáz véka alatti [fizetésűek, lefelé] egészen a hivatallal rendelkezők⁶⁵⁰ [rangjáig], akik tíz évig hivatalnokként dolgoztak, s életkoruk alapján időskori enyhítésben kell részesülniük, legyenek tizenkét váltásosak, és dolgozzanak váltásokban⁶⁵¹ [485]

Az örökletes holttest-megszemélyesítők,⁶⁵² a szellembor-áldozók,⁶⁵³ a Du mester⁶⁵⁴ [áldozatain közreműködő] zenészek mind legyenek ötváltásosak, s tartozzanak a nagy ráolvasó alá. Ha egy ráolvasó eléri a hatvanéves életkort, legyen tizenkét váltásos, és a nagy ráolvasónál dolgozzék váltásokban. [486]

SHIL 8

Törvények az írnokokról [487]

649| *Wai xuezhe* 外學者.

650| *Youzhi* 有秩.

651| *Jiangeng* 踐更.

652| *Choushi* 疇尸.

653| *Qianyu* 蒞御.

654| *Du zhu* 杜主. Valószínűleg a Zhou Xuanwang által megölt Du Bóról van szó.

RENDELETEK AZ ÁTKELŐKRŐL ÉS HATÁRSZOROSOKRÓL – JGL⁶⁵⁵

JGL 1

Egy.⁶⁵⁶ A császári titkár⁶⁵⁷ jelenti: Akik átmásznak a határerődítményen vagy átszöknek a határszorosokon, azok elítélésére még nincs rendelet.⁶⁵⁸ Kérelmezzük, hogy aki kifelé vagy befelé átszökik az erődített átkelőn vagy határszoroson, azt tetoválják falépítővé vagy gabonaőrlové; aki átmászik a határerődítményen, annak vágják le a bal lábfejét, és tegyék falépítővé; ha a hivatalnokok és közkatonák, akik felügyelik [a határt], nem fogják el őket, váltsák meg a leborotválást; a járásfőnök [488], a járásfőnök-helyettes, a járási írnok bíróságként fizessenek négy uncia aranyat.

Akik ismerik valakinek a körülményeit [amelyek alapján nem léphetné át a határt, de engedik, hogy a határon] ki- vagy bemenjen, továbbá akik másnak jelvényt vagy okiratot hamisítanak és adnak, hogy az illető azzal ki- vagy beszökjön [a határon], azt vele azonos bűnért [ítélik el]. Ha nem az ő ... az ..., de felhatalmazás nélkül okiratot készít, hogy ki- vagy bemenjen az átkelőn vagy a határszoroson, azt a ... [489] okiratokról szóló rendelet és az átszökésről szóló rendelet alapján ítélik el mint okiratkészítőt.

A határerődítménnyel szomszédos⁶⁵⁹ járások és települések, továbbá a határvédelmi felkészülés főparancsnoka,⁶⁶⁰ a határszoros hivatalnoka⁶⁶¹ és az alá tartozók, a katonai hivatalnokok és közkatonák, akik a határerődítményeket őrzik, számukra legyen tilos (?) ... számszeríjat, lovat, ökröt kiengedni. Akik földet művelnek, tavon [halásznak?], kertészkednek (?), legeltetnek, s akik javítják vagy építik a határerődítményt,⁶⁶² a posta [-szolgálatot végzők] [490], a kapuk és őrállomások levélvivői, ezek jelvénnel léphessenek ki vagy be.

A császári rendelkezés⁶⁶³ így szólt: jóváhagyjuk. [491]⁶⁶⁴

JGL 2

Kettő. A császári rendelkezés ezt parancsolja a császári titkárnak: rendeljék el, hogy a Hanguanon, Yunguanon, Wuguanon, Hangu[guanon], Linjinguanon, valamint az összes

655| *Jinguan lü* 津關令. Az *Ernian lüling*ben egy az egyetlen rész, amelyben nem „törvények” (*lǜ* 律), hanem „rendeletek” (*ling* 令) találhatók.

656| A JGL cikkelyei az eredetiben is – ellentétében a *lǜ* kkel – meg vannak számozva. A számozásról lásd ÖBA 2001: 131–135.

657| *Yushi* 御史. A szerkesztők szerint a *yushi* itt a *yushi dafu* rövidítése.

658| Az *ELZYS* kiegészítése.

659| Az *ELZYS* módosítása.

660| *Beisai duwei* 備塞都尉.

661| *Guanli* 關吏.

662| Az előző mondat második felének és a jelen mondat első felének helyén a *ZJS*-ban tíz hiányzó írásjegyet jeleztek; a fenti felsorolás az *ELZYS* kiegészítése.

663| *Zhi* 制.

664| A cikkely fordítását lásd ÖBA 2001: 122–123.

erődített folyami átkelőn tilos legyen sárga aranyat kivinni; aki aranyberakásos eszközt és rezet [visz ki], az megszegi a rendeletet ... [492]

JGL 3

... a császári rendelkezés ezt parancsolja a császári titkárnak: Rendeljék el, hogy az összes határszoroson tilos legyen magánúton fémeszközt és vasat⁶⁶⁵ kivinni. Ha valaki fémeszközt hoz be, akkor azt a határszorosnál gondosan jegyezzék fel a nyilvántartásba. Amikor [az illető] kimegy, akkor újra ellenőrizték a kivitt, nyilvántartásba vett eszközt. Díszekre és a [testen] viselt [tárgyakra] ne alkalmazzák ezt a rendeletet. [493]⁶⁶⁶

JGL 4

..., az államminiszter⁶⁶⁷ és a császári titkár kérelmezi: Ha a határszorosok és a határerődítmények menti járásokban és határkörzetekben csoportos rablók, rablók és gonosztevők, illetve szökevények átmásznak a határfalon, kerítésen, árkon, földhányáson, póznán, ki- vagy bemennek a határerődítményen, határon, s az őket üldöző tiszteknek és közlegényeknek követvén őket ki vagy be kell menniük, akkor mehessenek a nyomukban, hogy rögtön üldözhessek és elfoghassák őket. Rendeljék el [494], hogy a hivatalnokok vezetője a kimenő és bejövő tisztek és közlegények nevét jegyezze fel, az ötös csoport létszámát ellenőrizze, s a feljegyzés másolatát küldje fel a járási hatósághoz. Ha az ügy lezárult, akkor mehessenek ki vagy be [vissza a határon] azon a helyen, ahol ki- vagy bejöttek.⁶⁶⁸ Ha akik kimentek, öt teljes napig nem térnek vissza, s az ötös csoport tagjai nem tesznek jelentést a hivatalnokok vezetőjének, és a hivatalnokok vezetője nem tesz hivatalos feljelentést, akkor mindannyiukat a határon való átmászásról szóló rendelet alapján ítélik el. [495]⁶⁶⁹

JGL 5

... az államminiszter írásban felterjesztette a fővárosi előljáró beadványát, mondván: Kérelmezzük, hogy mindenki, aki csalással kölcsönveszi egy másik ember jelvényét vagy okiratát, s azzal ki- vagy bemegy az erődített átkelőn vagy határszoroson, akkor ha nem jutott ki vagy be, mert elfogták, az ezekben az esetekben váltsa meg a falépítést vagy gabonaőrlést. Ha a hivatalnokok vezetője ismeri a körülményeket, [de ki- vagy beengedi], akkor ugyanazért a bűnért [büntessék meg].

A császári titkár ezt [felterjesztette a császárhoz] meghallgatásra. A császári rendelkezés [496] így szólt: jóváhagyjuk, „átszökésért”⁶⁷⁰ ítélik el őket. [497]

665| Az utóbbi két szó az *ELZYS* kiegészítése.

666| A cikkely fordítását lásd *ÖBA* 2001: 123–124.

667| *Xiangguo* 相國.

668| Az *ELZYS* módosítása alapján.

669| A cikkely fordítását lásd *ÖBA* 2001: 132.

670| Az *ELZYS* kiegészítése.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

JGL 6

..., a császári titkár kérelmezi: Mindenki, aki ki- vagy bemegy egy átkelőn vagy határszoroson, mind adja be az okiratát, jegyezzék le a tartományát, járását, falvát, életkorát, magasságát, hajszínét, kívülről is látszódo testi hibáit,⁶⁷¹ továbbá a lova ismertetőjegyeit – [mindezeket] a határszoroson állomásozók vegyék nyilvántartásba. Az átkelőnél vagy határszorosnál gondosan ellenőrizték [mindezeket, s csak ezután engedték, hogy] kimenjen vagy bejöjjön. Ha a járási hivatal lovának ismertetőjegyeiről nem [készítettek feljegyzést] [498], akkor az [engedély nélküli] kimenetellel azonos bűn miatt [ítélik el a hivatalnokot].

A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk.⁶⁷² [499]

JGL 7

... a császári rendelkezés ezt parancsolja az államminiszternek és a császári titkárnak: Ha valaki, akinek a családja a határszoroson kívül él, szerencsétlenségére meghal, akkor a határszorosnál kinyitják és átkutatják [a koporsóját] – ez nem helyes. Rendeljük el, hogy ne kutassák át [a koporsót], s készítsenek erről rendeletet.

Az államminiszter és a császári titkár kérelmezi:

Ha valaki a határszoroson kívül hivatalnokként szolgál vagy közmunkát végez, s valami ügye van a határszoroson belül [500], és szerencsétlenségére meghal, akkor a járási vagy a határkörzeti [hivatal] vagy az a hivatal, ahova tartozik, gondosan nézze végig a koporsóba helyezést, hogy ne legyenek benne tiltott tárgyak. A járásfőnök vagy a járásfőnök-helyettes pecsétjével pecsételjék le a koporsót, a pecsét szövegét jelentsék a határszorosnak. A határszorosnál, ha a pecsét ép, engedjük ki, s ne kutassák át. Ha a koporsóban tiltott tárgy van, akkor a koporsóba helyezést végignéző és lepecsételő [501] ...⁶⁷³

JGL 8

Kilenc. Az államminiszter felterjesztette⁶⁷⁴ a fővárosi elöljáró beadványát, mondván: a Hangu-szoros jelenti: egy Yue nevű nő okirattal utazik, de a vele utazó gyermek nem szerepel a kétezer vékás hivatalnok pecsétjén.

A fővárosi elöljáró beadványt adott be [a császárhoz, s a császári] parancs így szólt: engedjük be őket, s rendeljük el a hivatalnoknak, hogy a járások sorra egymás után kísérik őket addig a járásig, ahová tartanak.

A járások megkérdezték: ellenőriztük úti levelüket, nem volt benne furcsaság [502], ...
... fokozatához hasonló.⁶⁷⁵

671 | A felsorolás több eleme az *ELZYS* kiegészítése.

672 | A nem/nincs szó után új bambuszlap kezdődik, s az *ELZYS* szerint az ez után következő rész, vagyis a [499]-es számú bambuszlap nem ehhez a rendelkezéshez tartozik, hanem a következőhöz (JGL 7).

673 | Az eredeti szövegkiadásban itt – a bambuszlap végével – vége a cikkelynek, míg az *ELZYS* ide helyezi a fenti passzus végét (a [499]-es lapot). A cikkely fordítását lásd ÖBA 2001: 123–124.

674 | A szövegben itt a „fel” helyett „le” szerepel, de ez valószínűleg elírás.

675 | Az *ELZYS* módosítása alapján.

Az államminiszter és a császári titkár újra kérelmezte. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [503]

JGL 9

... az államminiszter felterjesztette a palotai főhivatalnok⁶⁷⁶ beadványát, [melyben ez állt]: Kérelmezzük, hogy a palotai főhivatalnokok, a jelentők, a palotai nemesurak, a pajzstartók, az alabárdtartók,⁶⁷⁷ akiknek a családjuk a határszorosokon kívül él, magánúton vásárolhasanak lovat a határszorosokon belül. Ha rendelkeznek a járási hivatalnokok kísérőlevelével, amelyet felküldtek a palotai főhivatalnoknak és a palotai nemesúrnak, akkor a palotai főhivatalnok és a palotai nemesúr ezt írásban jelentse az átkelőnek és határszorosoknak. Az érkezésükkor és visszatértükkor használatos okiratot [504] az átkelő és határszorosok gondosan ellenőrizték, s így engedték ki vagy be őket. Ha egy lovat újra be kellene hozni, de nem hozzák be, akkor a rendeletek szerint ítélik el [az érintettet].

Az államminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárhoz] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [505]⁶⁷⁸

JGL 10

... javaslata: Tiltsák meg a lakosoknak, hogy magánúton lovat vegyenek, és kivigyék a Hanguan, Yunguan, Hangu[guan], Wuguan, továbbá az összes folyami és erődített átkelőn és határszoroson. Ha hátsolovat, könnyű szekeret húzó lovat, hivatalnoki lovat, futárszolgálati lovat vesznek, akkor a járás mindegyikénél a vásárló [506] nevét, a lovak számát jelentse a vásárlás helye gazdasági előjárójának⁶⁷⁹ és tartományi kormányzójának. A gazdasági előjáró és a tartományi kormányzó [a lóra] pótlólag süttesse rá a ló származási helyét, s kísérőlevelében jelentsék ezt az átkelőnek és határszorosnak. Az átkelő és a határszoros gondosan vizsgálja meg és ellenőrizze a feljegyzést és a billogot, s úgy engedje ki [a lovat]. Aki magánlovon ülve jön be [a határon, s szeretne] újra kimenni, akkor amennyiben ha ki-megy, [később] újra be kell jönnie [507],⁶⁸⁰ akkor engedték ki; más esetekben a törvények és rendeletek szerint járjanak el.

A császári titkár [felterjesztette ezt a császárnak] meghallgatásra, kérelmezve ennek engedélyezését. Továbbá [kérelmezte]: Aki magánló hátán megy ki [a határszoroson], s a lónak újra be kellene jönnie, de elpusztul,⁶⁸¹ akkor [a gazdája] maga jelentse ezt a járási hivatalban. A járási hivatal vizsgálja meg, és kérdezze ki, gondosan [bizonyosodjék meg a ló] haláláról, s [jelentse] mindezt az átkelőnek és határszorosoknak.

A császári rendelet így szólt: jóváhagyjuk. [508]

676| *Zhong dafu* 中大夫.

677| *Zhong dafu* 中大夫, *yezhe* 謁者, *langzhong* 郎中, *zhidun* 執盾, *zhiji* 執戟.

678| A cikkely fordítását lásd ÖBA 2001: 124–126.

679| *Neishi* 內史. Elképzelhető hogy itt a fővárosi előjáróról van szó.

680| Az *ELZYS* szerkesztői szerint az ezután következő részek egy másik cikkelyhez tartoznak.

681| *Si wang* 死亡, más értelmezésben: „elpusztul vagy megszökik”.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

JGL 11

Tizenkettő. Az államminiszter ezt javasolta: Ha a Szorosokon kívül egy tartomány olyan lovakat vásárol, amelyeket az [éves] elszámoláskor [a központi kormánynak kívánnak] felajánlani, akkor a kormányzó a lovak számát jelentse a vásárlási hely gazdasági előljárójának, tartományi kormányzójának. A gazdasági előljáró és a tartományi kormányzó gondosan jegyezze fel a lovak ismertetőjegyeit, színét, fogazatát, magasságát, s mindezeket [az adatokat] küldjék el a [vásárló] kormányzónak, emellett készítsenek kísérőlevelet, és jelentsék az átkelőknak és határszorosoknak. Az átkelők és határszorosok vizsgálják meg és ellenőrzik [a lovakat] [509]. Az átkelők és határszorosok az úti okmány alapján gondosan vizsgálják meg, s így engedjék ki vagy be őket. Ha valaki csalással, hamisítvánnyal visz ki lovat, vagy a lovat újra be kéne hozni, de nem hozzák be, mindezekben az esetekben Az átlagosat csalárdul meghaladó lóárakról szóló rendelet⁶⁸² szerint ítélik el [a tettest], aki pedig feljeleníti és elfogja, azt jutalmazza meg. Ha az átkelők és határszorosok tisztjei és közkatonái vagy a határerődökön szolgáló tisztek és közkatonák tudnak [az ügyről], de nem tesznek feljelentést vagy hivatali feljelentést [510], akkor ugyanazért a bűnért [vonják őket felelősségre]; ha nem tudnak róla, akkor váltsák meg a leborotválást.

A császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [511]⁶⁸³

JGL 12

Tizenhárom. Az államminiszter fölterjesztette a pénzügyminiszter levelét, amelyben ez állt: azok, akik úti okmánnyal ki- vagy bemennek az átkelőn és határszoroson, s már megszületett [csikó] van velük, és a csikó⁶⁸⁴ még nincs egyéves, s az anyjával együtt [utazik], akkor az átkelők és határszorosok gondosan vizsgálják meg a tényleges [állapotukat], a feljegyzéseket és okmányokat, s [ez alapján] engedjék ki és be őket.

A császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk.⁶⁸⁵ [512]

JGL 13

Tizenöt. Az államminiszter és a császári titkár kérelmezik: Ha egy lovas nemesúr⁶⁸⁶ családja a Szorosokon kívül tartózkodik, s az általuk meglovagolt ló elpusztul, akkor a Szorosokon belül vehessenek maguknak lovat, fejenként egyet, hogy pótolják. A palotai nemesúr kísérőlevelében jelentse [a jogosultságot] annak a járásnak vagy határkörzetnek, ahol a lovat megveszik; a járási vagy határkörzeti hivatalnokok, meghallgatván [a jelentést], kísérőlevelében jelentsék [a vásárlást] annak a járásnak, ahol [a vásárló] lakik. Vegyék nyilvántartásba,

682| *Ma jiaē guo ping ling* 馬價詔過平令.

683| A cikkely fordítását lásd ŐBA 2001: 126–127.

684| Az *ELZYS* kiegészítése.

685| A cikkely fordítását lásd ŐBA 2001: 127.

686| *Langqi* 郎騎.

jegyezzék fel [513] a lovak ismertetőjegyeit, színét, fogazatát, magasságát, s terjesszék ezt fel a palotai nemesurak [előljárójának].

Ha visszavonul megpihenni, vagy közmunkára, kiküldetésbe megy, így a palotai nemesúr úti okmánnyal kimegy az átkelőn és határszoroson, és a ló elpusztul, akkor annak a járásnak vagy határkörzetnek a hivatalnokai, ahol [a ló] elpusztult, vizsgálják meg [a tetemet], és terjesszenek fel [jelentést róla]. Ha [a gazda] csalárd módon eladta vagy elcserélte a lovat, s meghamisította a vizsgálati [eredményt], akkor minden esetben a *Lovak csalárd és hamis módon való kiviteléről szóló rendelet*⁶⁸⁷ alapján ítélik el. Ha [514] nem vehet⁶⁸⁸ lovat, de a lóva öregség vagy betegség miatt használhatatlan, akkor ezt maga jelentse a palotai nemesurak [előljárójának], a palotai nemesurak [előljárója] vizsgálja meg és vegye szemügyre [a lovat], s kísérőlevélben jelentse ezt a Szorosokon belüli járás vagy határkörzet hivatalnokainak, s [ez alapján az illető] adhassa el [a lovát], és vehessen helyette újat.

A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [515]

JGL 14

Tizenhat. Az államminiszter felterjesztette Changsha⁶⁸⁹ főminiszterének levelét, amelyben ez állt: Changsha földje alacsonyrendű és mocsaras, nem megfelelő a lovak számára. A hiány okán egy négyes fogatot sem lehet kiállítani, s nincsenek futárlovak. Kérelmezzük, hogy lovakat vehessünk a [Szorosokon] belül,⁶⁹⁰ ezeket futár[szolgáltatba] állíthassuk, és ez legyen állandó [lehetőség].

Az államminiszter és a császári titkár [felterjesztette ezt a császárhoz] meghallgatásra, s kérelmezték [516], hogy engedélyezzék a lovak vásárlását. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [517]

JGL 15

... és az államminiszter felterjesztette Nanjun kormányzójának levelét, melyben ez állt:

a Yunmenghez tartozó Dou park nevű hely Quren határain belül van. A hivatalsegédnek (?)⁶⁹¹ és a közszolgák, akik gondozzák a parkot, ki-be járnak a Yuguanon, s régebben Wu [járás] állított ki számukra úti okmányt. Most ilyet nem kaphatnak, ezért kérik, hogy a park pecsétjével állíthassanak ki úti okmányt, s a Yuguant értesítsék erről. [518]

JGL 16

Huszzonegy. A főminiszter felterjesztette Changxin főügyintézőjének⁶⁹² levelét, amelyben ez állt: kérelmezzük, hogy a fejedelemségekben [= a Szorosokon kívül] fekvő császárnéi

687| *Zha wei chu ma ling* 詐偽出馬令.

688| Az *ELZYS* kiegészítése.

689| Changsha hercegség volt a Han Birodalmon belül, így nem tartozott a tartományi rendszerbe.

690| Az eredeti kiadásban „vehessenek tíz lovat” szerepelt, ezt az *ELZYS* módosította.

691| Az *ELZYS* módosítása.

692| *Changxin zhanshi* 長信詹事, „Changxin főügyintézője”: a császárné palotájának ügyeiért felelős hivatalnok volt.

A MÁSODIK ÉV TÖRVÉNYEI (ERNIAN LÜLING)

birtokok,⁶⁹³ amelyek Changxin ügyintézője alá tartoznak, vehessenek lovat, könnyű szekeret, hivatalnoki lovat, futárlovat a Szorosokon belül éppúgy, mint a Szorosokon kívüli járásokban.

A főminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári parancs ... [519]⁶⁹⁴

JGL 17

Huszonkettő. A főminiszter fölterjesztette a Lu-beli⁶⁹⁵ főtitkár levelét, amelyben ez állt: Lu fejedelme Chang'anban lakik, s kérelmezi, hogy lovat vásárolhasson a Szorosokon belül.

A főminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [520]⁶⁹⁶

JGL 18

A főminiszter felterjesztette a Lu-beli főtitkár levelét, amelyben kérelmezték, hogy a Lu-beli palotai főhivatalnokok, akik látogatásra jönnek,⁶⁹⁷ vehessenek magánúton lovat a Szorosokon belül, s [ilyenkor] a Lu-beli főtitkár ezt írásban jelentse az átkelőknél és határszorosoknak, míg minden más úgy legyen, ahogy az a rendeletekben meg van szabva.

A főminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [521]

JGL 19

A főminiszter felterjesztette a Lu-beli főtitkár levelét, amelyben kérelmezték, hogy ha a Lu-beli palotai nemesurak lovat akarnak szerezni maguknak, akkor vehessenek lovat a Szorosokon belül, s [ilyenkor] a Lu-beli főtitkár állítson ki úti okmányt nekik, míg minden más úgy legyen, ahogy az a rendeletekben meg van szabva.

A főminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [522]

JGL 20

Huszonhárom. A főminiszter felterjesztette a határvédelmi felkészülés főparancsnokának levelét, amelyben ezt kérelmezte: Jiaqinál a Sárga-folyón állítsanak fel határszorost, s a Sárga-folyón felfelé vagy lefelé hajózóknak mind állítsanak ki úti okmányt, továbbá Hebei járásban létesítsenek őrállomásokat, amelyeknek [státusza] egyezzen meg a Jiaqi határszorosával. Aki ki- vagy beszőkik [ezeken az állomásokon], vagy átugorja [a határfalakat],

693| A „fürdőtelepülések” jelentésű *tangmu yi* 湯沐邑 ilyen értelmezéséről lásd ELZYS: 208.

694| Innen hiányzik egy bambuszlap.

695| Itt valószínűleg a Xi Juannek 奚涓 adományozott Lu 魯 fejedelemségről van szó. Azonosításáról lásd LI–XING 2001: 129–137; egy másfajta azonosításról lásd ÖBA 2001: 135–136.

696| A cikkely fordítását lásd ÖBA 2001: 127.

697| Más központozással: „palotai főhivatalnokok és jelentők”.

illetve a felelős tiszteket [523] és közkatonákat hasonlóan [ítéljék el], mint a *Határfalakon való átugrásról és határszorosokon való átszökésről szóló rendelet*⁶⁹⁸ [megszegőit].

A főminiszter és a császári titkár ezt [felterjesztette a császárnak] meghallgatásra. A császári rendelkezés így szólt: jóváhagyjuk. [524]⁶⁹⁹

JGL 21

Rendeletek az átkelőkről és határszorosokról [525]

Huszon ... féle törvény és rendelet. [526]⁷⁰⁰

698| *Yuesai languan ling* 越塞關關令.

699| A cikkely fordítását lásd ÖBA 2001: 128.

700| Ez az utolsó bambuszlap a szövegcsoporthoz, amely az egész *Ernian lüling*re vonatkozik. Az *ELZYS* által idézett különböző kutatók különböző számot adnak meg a hiányzó írásjegyeknek: a találgatások szerint a szám hat, hét, nyolc vagy kilenc lehet (*ELZYS*: 210). Az *Ernian lüling*ben huszonnyolcféle törvény- és rendeletcsoport maradt fenn.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (*Zouyanshu*)

ZYS 1 – Az őrszolgálat elől megszökött barbár

A tizenegyedik év⁷⁰¹ nyolcadik havában, melynek első napja *jiashen* 甲申 volt, a *jichou* 己丑 napon Yi 夷 határkörzet [előjárója], X, és helyettes előjárója, Jia 嘉, a következőket bátorkodtak jelenteni:

A hatodik hónap *wuzi* 戊子 napján a Jiu 九 nevű számszerjász [a hivatalba] hozta a Wuyou 無憂 nevű férfit, s feljelentette [az alábbiak miatt: Wuyounak] a fővárosi parancsnokság számára őrszolgálatot kellett volna végeznie, s megkapta az erről szóló értesítő levelet [1], elindult, de nem ért [a szolgálati helyére], hanem megszökött.

Wuyou ezt mondta:

– A *man*- és *yi*-barbárokhoz 蠻夷 tartozom, felnőtt férfi vagyok, aki évente 56 garas befizetésével megváltja a közmunkát és a *fu*-adót, így nem kell őrszolgálatot végeznom. X parancsnok elküldött engem, Wuyout őrszolgálatra, elindultam, de nem értem [a szolgálati helyemre] [2], hanem megszöktem. Minden más úgy volt, ahogy Jiu mondta.

X ezt mondta:

– Nanjun [tartomány] parancsnoka parancsot adott ki az őrszolgálatra küldésről. A *Man-és yi-barbárokról szóló törvény*⁷⁰² nem írja azt, hogy [a barbárokat] nem lehet parancssal őrszolgálatra küldeni, ezért elküldtem [Wuyout]. Nem ismerem szökésének okát. Minden más úgy volt, ahogy Wuyou mondta. [3]

Nyomást gyakoroltunk Wuyoura:

– A törvény szerint a *man*- és *yi*-barbárok felnőtt férfiai évente *cong*-adót⁷⁰³ fizetnek, amivel megváltják a közmunkát és a *fu*-adót. Azt nem írja, hogy [a barbárokat] nem lehet parancssal őrszolgálatra küldeni. Ezért ha nem is kellett volna őrszolgálatra menned, de X elküldött, akkor neked, Wuyounak [4] oda kellett volna menned őrszolgálatot végezni, de megszöktél. Milyen mentséged van?

Wuyou ezt mondta:

– Van törzsfőnökünk,⁷⁰⁴ aki évente befizeti a *cong*-adót, hogy megváltsa a közmunkát

701 | Han Gaozu 11. éve, vagyis Kr. e. 196.

702 | *Man yi lü* 蠻夷律.

703 | *Cong* 貢. A *Shuowen jiezi* szerint így hívták a Han-korban a déli barbárok fejadóját.

704 | *Junzhang* 君長.

és a *fu*-adót. Ezzel mentesülünk [a terhek alól]. Elfogadom a hivatalnok [döntését], nincs [más] mentésem.

Kikérdeztük, s minden úgy volt, ahogy a vallomásában állította.

Az összegzés⁷⁰⁵ megállapította: [5] Wuyou *man*- és *yi*-barbárokhoz tartozó felnőtt férfi. Évente befizeti a *cong*-adót, s ezzel megváltja a közmunkát és a *fu*-adót. *X* órszolgálatra küldte, megszökött, elfogtuk. Minden [vizsgálat] gondos volt.

Kétséges Wuyou bűne; a többi ügyben a járás ítéletet hoz. A fenti jelentést bátorkodunk benyújtani [6], s kérjük a válaszeiratot. Cao 曹 bírósági írnok⁷⁰⁶ küldte el⁷⁰⁷ [az iratot].

A hivatalnok megféleltetése:⁷⁰⁸ Wuyout ketté kell vágni derékban; mások szerint nem kell elítélni.

Az udvar⁷⁰⁹ válaszeiratában ez állt: ketté kell vágni derékban. [7]

ZYS 2 – Egy rabszolganő újbóli rabszolgává tétele⁷¹⁰

A tizenegyedik év⁷¹¹ nyolcadik havában, melynek első napja *jiashen* 甲申 volt, bingxu 丙戌 napon Jiangling 江陵 járásfőnök-helyettese, Ao 驚, a következőt bátorkodott jelenteni:

A harmadik hónap *jisi* 己巳 napján a Lu 祿 nevű *dafu*⁷¹² vallomásában ezt állította:

– A hatodik évben a második hónap közepén megvettem a Mei 媚 nevű rabszolganőt a Dian 點 nevű közembertől [8], az ára 16 ezer garas volt. De ez év harmadik havának *dingsi* 丁巳 napján megszökött.

Kerestük és elfogtuk Meit.⁷¹³ Mei ezt mondta:

– Nem kell rabszolganőnek lennem.

Mei ezt mondta:

– Régen Dian rabszolganője voltam. Chu 楚 idején megszöktem, és feladtam magam Hanban 漢. Nem vétettem magam nyilván- [9] tartásba. Dian elfogott engem, Meit, újra lajstromba vétetett rabszolgaként, s eladott Lunak. Szerintem nem kell újra rabszolganőnek lennem, ezért megszöktem. Minden más úgy volt, ahogy Lu állította.

Dian ezt mondta:

– Mei régen [10] az én rabszolganőm volt. Chu idején megszökött, a hatodik év második havának közepén elfogtam. Még nem szerepelt a nyilvántartásban, ezután lajstromba vétettem, s eladtam Lunak. Minden más úgy volt, ahogy Lu és Mei állították.

705| *Ju* 鞠.

706| *Yushi* 獄史.

707| Vagy „nyitotta fel”.

708| *Dang* 當.

709| *Ting* 廷, „udvar”, illetve „hatóság”. Itt és a többi cikkelyben azonban elképzelhető, hogy a *tingwei* 廷尉, igazságügyi miniszter rövidítése.

710| A cikkely ismertetését lásd ZHAO–QU 2009: 7–8.

711| Kr. e. 196.

712| A *dafu* a húsz nemesi rangfokozat közül alulról az ötödik.

713| A szövegből nem derül ki, hogy Lu vagy a hivatal fogta-e el Meit.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

Nyomást gyakoroltunk Meire:

– Te, Mei, régen Dian [11] rabszolgánője voltál, s bár Chu idején megszöktél, és feladtad magad Hanban, nem vétetted magad nyilvántartásba. Dia elfogott, s lajstromba vétetett, így újra rabszolgánő lettél. El lehetett téged adni, de megszöktél. Milyen mentséged van? [12]

Mei ezt mondta:

– Chu idején megszöktem, Dian később Han-beli lett, újra rabszolgánő lettem, s eladott, szerintem nem kell újra rabszolgánőnek lennem, ezért megszöktem. Nincs más mentségem.

Kikérdeztük Meit: negyvenéves; minden [13] úgy volt, ahogy a vallomásában állította.

Az összegzés megállapította: Mei régen Dian rabszolgánője volt, Chu idején megszökött, feladta magát Hanban, nem vétette magát nyilvántartásba. Dian elfogta, lajstromba vétette, újra rabszolgánővé tette, s eladta Lunak. Mei meg- [14] szökött. Negyvenéves. Minden [vizsgálat] gondos volt.

Kétséges Mei bűne; a többi dologban a járás ítéletet hoz. A fenti jelentést bátorkodunk benyújtani, s kérjük válaszleiratukat. Zhong⁷¹⁴kuai 中膺 nyitotta fel [az iratot].

A hivatalnok megfeleltetése: tetoválják Mei homlokát és arcát [15], s adják vissza Lunak.

Mások szerint: legyen közember. [16]

ZYS 3 – A megszökött Qi-beli szerelmesek

A tizedik év⁷¹⁵ hetedik havában, melynek első napja *xinmao* 辛卯 volt, *guisi* 癸巳 napon Hu 胡 [járás]⁷¹⁶ járásfőnöke, Zhuang 狀, és járásfőnök-helyettese, Xi 熹, a következőt bátorkodott jelteni:

Egy hivatalos feljelentésben ez állt: Linzi 臨菑⁷¹⁷ bírósági írnoke, Lan 闐 rávette a Nan 南 nevű nőt, hogy fehér selyemfátylat vegyen fel, betegséget színelve feküdjék a kocsiban, s felhasználva [17] a Yu 虞 nevű *dafu* úti okmányát, ki akart szökni a Szoroson.

Lan most ezt mondja:

– Nan Qi 齊 állam fejedelmi nemzetségéből, a Tian 田 családból származik, Chang'anba 長安 kellett költöznie. Én, Lan kísértem el az útra, [útközben] feleségül vettem, s vissza akartam térni vele Linzibe. Nem [18] jutottunk ki a Szoroson, mert elfogtak. Minden más úgy volt, ahogy a hivatalos feljelentésben áll.

Nan ugyanazt mondta, mint a hivatalos feljelentés és Lan.

Nyomást gyakoroltunk Lanra:

714| Az ELZYS módosítása.

715| Kr. e. 197.

716| Hu járás a mai Henan tartományban, Lingbaótól nyugatra feküdt, Jingzhaóhoz 京兆, a főváros körzetéhez tartozott. A Hangu-szoroson belül feküdt.

717| Linzi a Zhou-kori Qi állam fővárosa volt.

– Neked, Lan, nem lett volna szabad feleségül vened Nant, de feleségül vetted, és vele együtt visszaindultál Linzibe [19]. Ezzel te, Lan, elcsábítani⁷¹⁸ és paráználkodni jöttél, Nan fejedelemségbeli szökevény lett, te pedig, Lan, elrejtetted őt. Milyen mentséged van?

Lan ezt mondta:

– Azért jöttem, hogy elkísérjem Nant, és elvettem feleségül; nem azért jöttem, hogy elcsábítsam [egy fejedelemségbe]. A hivatalnok úgy gondolja, hogy paráználkodtam, [20] és elrejtettem Nant. Bűnös vagyok, nincs mentségem.

Nyomást gyakoroltunk Lanra:

– A törvény szerint tilos a fejedelemségekből jönni csábítani, a rendeletek szerint egy más hercegségbeli nem vehet feleségül egy más hercegségbeli személyt.⁷¹⁹ Bár te, Lan [21], nem ezért jöttél, de valóban elcsábítottál egy Han-beli lakost Qibe, tehát a fejedelemségekből jöttél csábítani. Milyen mentséged van?

Lan ezt mondta:

– Bűnös vagyok, nincs mentségem.

Kikérdeztük, s minden úgy volt, ahogy a vallomásokban állították.

Összegzés [22]: Lan elkísérte Nant, feleségül vette, s vele együtt visszaindult Linzibe. Még nem értek ki a Szoroson, amikor elfogták őket. [A vizsgálat] gondos volt.

Kétséges Lan bűne. Őrizetbe vettük. A többi dologban a járás ítéletet hoz. A fenti jelentést bátorkodunk benyújtani.

„Valakinek a rabszolganője [23], Qing 清, aki a Zhao-beli 趙 Handan 邯鄲 városában [lakott], segített elszökni a fivérének Zhao földjére. Az »elszökés a fejedelemségekbe«⁷²⁰ [nevű bűnért] ítélték el.”⁷²¹

Most Lan azért jött, hogy valakit elkísérjen, de elcsábította Nant.

A hivatalnok javaslata: Lan [cselekménye] Qingéhez [24] hasonló. A „fejedelemségből érkezni csábítani”⁷²² [nevű bűncselekményért] kell elítélni.

Mások szerint: paráználkodásért és tetovált gabonaőről elrejtésének bűnéért kell elítélni. [25]

A tizedik év nyolcadik havában, amelynek első napja *gengsheng* 庚申 volt, *guihai* 癸亥 napon a nagy szolgáló,⁷²³ Buhai 不害 továbbította az igazságügyi miniszter ügyét [döntését], tájékoztatva Hu felügyelőjét: jelentés jött a Lan nevű bírósági írnokról, a jelentés szilárd [alapokon nyugszik, és a vizsgálatok] gondosak voltak. Az igazságügyi [miniszter] felterjesztette [az ügyet a császárhoz] meghallgatásra,⁷²⁴ [s a döntés a következő]: Lant [26] tetoválják falépitővé; minden más legyen a törvények és rendeletek szerint. [27]

718| You 誘. Vö. ZL 2.

719| A rendelkezésről lásd ZHANG SHUYI 2008: 10.

720| Wang zhe zhuhou 亡之諸侯.

721| Az idézet minden bizonnyal egy hivatkozott precedens.

722| Cong zhuhou lai you 從諸侯來誘.

723| Dapu 大僕.

724| Ting yi wen 廷以聞.

ZYS 4 – Egy megcsonkított ember feleségül vesz egy szökevényt

Hu 胡 [járás járásfőnök-] helyettese, Xi 憲, az alábbi jelentést bátorkodik benyújtani:

A tizenkettedik hónapban, *renshen* 壬申 napján a Suo nevű *dafu* a hivatalba vezette a Fu 符 nevű nőt, s feljelentést tett, [azt állítván, hogy az] megszökött.

Fu ezt mondta:

– Valóban megszöktem, s hamis módon [úgy téve,] mintha nem szerepelnék a nyilván-
tartásában, felvételtem magam [28] oda, mint a Ming 明 nevű *dafu* rabszolganője. Ming
feleségül adott a Jie 解 nevű rejtett hivatalnokhoz.⁷²⁵ Nem árultam el [Jiének, hogy koráb-
ban] megszöktem. Minden más úgy történt, ahogyan Suo állította.

Jie ezt mondta:

– Fu a nyilván tartásban Ming házához [tartozóként szerepel]. Én azt hittem, hogy nem
titkol el [29] semmit, s feleségül vettem, nem tudván, hogy korábban megszökött, s azt
gondolván, hogy ő Mingnek a rabszolganője. Minden más úgy történt, ahogyan Fu állította.

Jiére nyomást gyakoroltunk, mondván:

– Bár Fu úgy szerepel a nyilván tartásban, mint aki Ming házához [tartozik], de valójában
szökevény. A törvényben ez áll [30]: „Azt, aki feleségül vesz egy szökevényt, tetoválják és
ítélik falépítésre. Ha nem tud [a szökésről], az nem számít enyhítő [körülmenynek].” Bár
te, Jie, nem tudtál [a szökésről], attól még a „szökevény feleségül vétele” [bűnéért] kell
kiszabni rád a büntetést. Milyen mentség van?

Jie ezt mondta:

– Bűnös vagyok, nincs mentségem.

Ming kijelentette [31]:

– Minden úgy van, ahogyan Fu és Jie mondták.

Kikérdeztük Jiét, hogy korábban miért tetoválták [az arcát] és vágták le az orrát. Minden
más úgy volt, ahogyan a vallomásokban szerepelt.

Az összegzés megállapította: Fu megszökött, s hamis módon felvételtem magát a nyil-
vántartásba; Jie feleségül vette őt, nem tudván, hogy megszökött. Mindezeket alaposan
kivizsgáltuk, de kétségesnek találtuk Jie [32] bűnösségét; így őt őrizetben tartjuk, a többi
érintett felett a járás már ítéltetett. A fenti jelentést bátorkodom benyújtani.

A hivatalnok javaslata:

„Fu szerepelt a nyilván tartásban, mint aki Ming házához tartozik; amikor Ming feleségül
adta őt Jiéhez, Jie nem tudta, hogy megszökött, ezért nem kell elítélni.”

Mások szerint:

725 | A „rejtett hivatalnok” (*yinguan* 隱官) azt a személyt jelöli, akit valamilyen csonkító büntetéssel sújtottak, majd miután visszanyerte szabadságát, egy olyan helyre osztottak be munkára, amely többé-kevésbé rejtve volt az emberek szeme elől. A szó tehát nem valamiféle hivatalnokot, hanem volt elítéltet takar (lásd például *SHD*: 93, *RCL*: 83/8. jegyzet, illetve a jelen könyv V.3.1. pontját).

„Bár Fu [33] hamis módon felvétette magát a nyilvántartásba, valójában szökevény. Bár Jie nem ismerte a körülményeket, a »szökevény feleségül vétele«⁷²⁶ [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést: le kell vágni a bal lábfejét, és falépítővé kell tenni.”

Az udvar válaszában ez áll: „A »szökevény [34] feleségül vétele« [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést; a törvény világos, nem kellett volna [ilyen] jelentést benyújtani.” [35]

ZYS 5 – Összecsapás egy szökött rabszolga és egy tolvajfogó között

A tizedik év hetedik havában, amelynek első napja *xinmao* 辛卯 volt, *jiayin* 甲寅 napján Jiangling 江陵 [járásfőnöke], Yu 余, és helyettese, Ao 驚, az alábbi jelentést bátorkodnak benyújtani:

Az ötödik hónap *gengxu* 庚戌 napján Chi 池 szakaszvezető⁷²⁷ jelentette:

– A Jun 軍 nevű közember nálam feljelentést téve azt állította, hogy felnőtt rabszolgája, Wu 武 megszökött, de látták [36] az őrállomásomtól⁷²⁸ nyugatra, ahogy nyugat felé tartott. Én, Chi, a Shi 視 nevű tolvajfogóval⁷²⁹ Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Erre Shi kardjával szintén megsebesítette Wut.

Wu ezt állította:

– Régen Jun [37] rabszolgája voltam. Chu 楚 idején azonban megszöktem, feladtam magamat Hannál 漢, s szabad lakosként nyilvántartásba vetettem magam: nem tartozom tehát rabszolgaként szolgálni Junt. Amikor Shi el akart fogni, valóban ellenálltam, s kardommal megsebesítettem. Minden más [38] úgy történt, ahogy Chi állította.

Shi ezt állította:

– Jun feljelentése alapján Chivel együtt Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban kardjával ellenállt, s megsebesített engem. Mivel tartottam tőle, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, ezért kardommal valóban megszúrtam [39] Wut, és elfogtam. Minden más úgy történt, ahogy Wu állította.

Jun ezt állította:

– Wu régen a rabszolgám volt, de Chu idején megszökött. Látták Chi állomásától nyugatra. Azért, hogy Wut ismét a rabszolgámmá tegyem, feljelentést tettem Chinél [40], azt állítva, hogy Wu az én szökött rabszolgám. A feljelentésem valóban gondatlan volt. Minden más úgy történt, ahogy Chi és Wu állította.

Nyomást gyakoroltunk Wura, mondván:

– Bár nem kell rabszolgaként szolgálnod Junt, amikor Shi a feljelentés alapján el akart fogni, neked engedelmeskedned [41] kellett volna neki, s később a hivatalnok előtt tisztázhattad volna, hogy jogosan vagy jogtalanul [tartóztattak le]. De te ellenálltál,

726| *Qu wangren wei qi* 娶亡人為妻.

727| *Xiaozhang* 校長.

728| *Ting* 亭.

729| *Qiudao* 求盜.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

kardoddal megsebesíttetted Shit. Ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal” esete. Mit tudsz felhozni a mentségedre? [42]

Wu ezt felelte:

– Én, mivel nem vagyok Jun szökött rabszolgája, [a szökés bűnében] ártatlan vagyok. Ezért amikor Shi el akart fogni, szívemben feltámadt a harag, s kardommal valóban megsebesíttettem. Ha a hivatalnok úgy véli, hogy ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal” esete, akkor ennek megfelelően állapítsa meg a bűnömet. [43] Nem tudok mit felhozni a mentségemre.

Shire nyomást gyakoroltunk, mondván:

– Wu nem bűnös, de amikor el akartad fogni, kardoddal megsebesíttetted. Mit tudsz felhozni a mentségedre?

Shi ezt mondta:

– Jun feljelentésében azt állította, hogy Wu szökött rabszolga; a szökött rabszolga bűnös, el kell fogni. A feljelentés alapján el akartuk fogni Wut, de ő [44] ellenállt, s megsebesített. Félttem, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, ezért kardommal valóban megszurtam, s elfogtam. Nem tudok mást felhozni a mentségemre.

Kikérdeztük Wut, [s megállapítottuk]: közember, harminchét éves. A vizsgálat [megállapította, hogy] minden úgy történt, ahogy a vallomásokban állították.

Az összegzés megállapította: Wunak nem [45] kell ismét Junt szolgálnia rabszolgaként; Jun mint szökött⁷³⁰ rabszolgát feljelentette Chinél. Chi a feljelentés alapján Shivel együtt elfogta Wut, Wu ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Shi kardjával szintén megszurta [46] Wut, s elfogta. [A vizsgálat] gondos volt. Wu és Shi bűnösségét kétségesnek találjuk. A fenti jelentést bátorkodjuk benyújtani, kérjük válaszleiratukat. Lejegyezte és elküldte Rukuai 如臚 bírósági írnok.

A hivatalnok véleménye a következő: Wut tetoválják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól].

Az igazságügyi miniszter tájékoztatta [a császárt, akinek döntése a következő] [47]: Wut tetoválják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól]. [48]

ZYS 6 – Egy rabszolga agyonverése

Hanzhong 漢中⁷³¹ kormányzója jelenti: A Chang 昌 nevű *gongdifu* 公大夫⁷³² megbotoztatta a rabszolgáját, Xiangrut 相如, aki ennek okán meghalt. [Chang az ügy kiderülése] előtt feljelentette magát.

730| Itt három írásjegy az *ELZYS* kiegészítése.

731| Qin- és Han-kori tartomány a mai Shaanxi tartomány Ankang járásában.

732| A *gongdifu* alulról a hetedik nemesi rang.

Xiangru régen a köznép tagja volt, fel kellett volna szabadítani, hogy a kisebbik kincstárban⁷³³ dolgozzék. Chang azonban Xiang- [49] ruval megállapodást kötött, miszerint nem szabadítja fel. [Ebben az ügyben korábban] már ítéletet hoztak.

Nem lenne megfelelő Changot a szülőtisztelet hiánya miatti hibás feljelentésért⁷³⁴ [felelősségre vonni], a bűne kérdéses.

Az udvar válaszeleiratában ez állt: hibásan tett feljelentést, el kell ítélni. [50]

ZYS 7 – Egy szökevény rabszolga és a család gazda

Beidi 北地 kormányzója jelenti: A Zeng 甃 nevű nő rabszolgája, Shundeng 順等⁷³⁵ megszökött, s feladta magát⁷³⁶ Pengyangban 彭陽.⁷³⁷ Zeng feljelentést tett a Xiang 相 nevű járásfőnök-helyettesnél, amelyben ez állt: „Magam levelet küldtem, [amelyben jelentettem], hogy Shundeng megváltotta magát [a rabszolgaságtól].”

Zeng zsákmánya meghaladta a hatszáz- [51] hatvan garast, jelentőlevelet nem küldött. Shundenget ezen okból nem ítélték el, a bűne kérdéses.

Az udvar válaszeleiratában ez állt: Zeng és Shundeng [bűne] „a törvény kijátszása megvesztegetés elfogadásával vagy végrehajtásával”.⁷³⁸ [52]

ZYS 8 – Egy rabszolga átszökik a határon

Beidi kormányzója jelentette: A Yi 宜 nevű rabszolga megszökött, átmászott a határerődítményen. A határvédő katona [-ként szolgáló] You 有 nevű *guandafu* 官大夫⁷³⁹ őrhelyénél jutott ki [a határon], nem fogták el. [You] bűne kérdéses.

Az udvar válaszeleiratában ez állt: You váltsa meg a leborotválást.⁷⁴⁰ [53]

733| *Shaofu* 少府.

734| *Cuo gao* 錯告.

735| *Shun deng* 順等. Elképzelhető, hogy Shundeng nem egy személy neve, hanem a *Shun deng* jelentése: „Shun és mások”, vagyis több szökött rabszolgáról van szó.

736| *Zi chu* 自處: lehet, hogy a kifejezés jelentése nem „feladta magát”, hanem „feltűnt”.

737| A név első tagja az *ELZYS* kiegészítése.

738| *Shou xing qiu wang fa* 受行賄枉法. A cikkely értelmezése kérdéses.

739| A *guandafu* alulról a hatodik nemesi rang.

740| A büntetés megegyezik a JGL-ben hasonló esetekben megszabottal.

ZYS 9 – Kényszermunkások jogtalan alkalmazása I.

Shu 蜀⁷⁴¹ kormányzója jelentette: A Qi 啟 nevű segéd [-hivatalnok]⁷⁴² felügyeli az elítélteket.⁷⁴³ A Bing 冰 nevű járási írnok magánúton házában dolgoztatta a Huan 環 nevű falépítőt. Ezt elmondta Qinek, s Qi a beszámolójában hamisan azt állította, hogy [Huan] a hivatali épületet építette. Bűne kérdéses.

Az udvar [54] válaszleiratában ez állt: Qi „irat meghamisítását”⁷⁴⁴ követte el. [55]

ZYS 10 – Kényszermunkások jogtalan alkalmazása II.

Shu kormányzója jelentette: A vasbányászok előjárója,⁷⁴⁵ Shan 山 magánúton a Tian 田 nevű falépítővel és a Nü 女 nevű gabonaőrrel [gabonát] daráltatott, otthonában dolgoztatva őket. Magyarázatot írtak a hatóságnak, s a Tian 恬 nevű segéd [-hivatalnok] és mások beszámolójukban hamisan azt írták, hogy [Tian és Nü] az elítélteknek főztek. [56] A bűnük kérdéses.

Az udvar válaszleiratában ez állt: Tian „irat meghamisítását” követte el. [57]

ZYS 11 – Egy ló úti okmányának ellopása

Shu kormányzója jelentette: A Quan 犬 nevű *dafu* magánlovon utazott, egy darab [lovon]. Nem volt úti okmánya, ezért tervet szöve elküldte a Wu 武 nevű *dafut*, hogy átmásson ... Xiong 熊 nevű *shangzao* 上造⁷⁴⁶ lovának úti okmányát, és átíratta vele a ló ismertetőjegyeit; [Quan] maga nem [58] változtatta meg [az okmányt]. Bűne kérdéses.

Az udvar válaszleiratában ez áll: Quan és Wu közösen „irat meghamisítását” követték el. [59]

ZYS 12 – Egy levél dátumának meghamisítása

Hedong 河東⁷⁴⁷ kormányzója jelentette: A postaszolgálatnak dolgozó Nei 內 nevű *guandafu* nyolc napig feltartóztatott egy levelet, s csalással módosította a levélben az írást, hogy elkerülje a feltartóztatásért [járó büntetést]. Bűne kérdéses.

Az udvar válaszleiratában ez állt: Neit „irat meghamisításáért” ítélik el. [60]

741 | A mai Sichuan tartományi Chengdu környéke.

742 | Zuo 佐.

743 | Tu 徒.

744 | Weishu 偽書.

745 | Caitiezhang 采鐵長.

746 | A *shangzao* alulról a második nemesi rang.

747 | Tartomány, amely a mai Shanxi tartománybeli Xiaxian északnyugati részében feküdt.

ZYS 13 – Vesztegetés elfogadása egy fogoly elengedéséért

Hedong kormányzója jelentette: Xian 賢, a közharcosok tisztje⁷⁴⁸ őrizte a Yang nevű *dafu*, s Yang, ellopván az iratokat, az útról, amelyen fogva tartva vitték, megszökött. A bírósági írnok megparancsolta Xiannek, hogy keresse, de az nem találta. Az órállomáson fogságba vetette [Yang] anyját, Xiant 嬪. Tőle malacot [61] és bort fogadott el, 90 [garas] értékben, majd elengedte Xiant. Bűne kérdéses.

Az udvar válaszleiratában ez állt: Xian, [a közharcosok tisztje] fizessen bírságként négy uncia aranyat. [62]

ZYS 14 – Egy nyilvántartásba nem vett személy rejtegetése

A nyolcadik év⁷⁴⁹ tizedik havában *jiwei* 己未 napon Anlu 安陸⁷⁵⁰ járásfőnök-helyettese, Zhong 忠 hivatalos feljelentést tett, miszerint Ping 平 bírósági írnok házában rejtegette a nyilvántartásban nem szereplő Zhong 種 nevű felnőtt férfit, egy hónapig.

Ping ezt mondta:

– Valóban tudtam, hogy Zhong nem szerepel a [nyilván-] tartásban, s házamban [63] rejtegettem. Bűnös vagyok. Minden más úgy volt, ahogy a hivatalos feljelentésben áll.

Zhong ugyanazt mondta, mint Ping.

Kérdés: Ping a *wudafu* 五大夫⁷⁵¹ nemesi rangot viseli. Anlu [járás] Hezhong 和眾 falvában lakik, Anlu minisztere⁷⁵² alá tartozik. Minden más úgy volt, ahogy a vallomásokban áll.

Összegzés: Ping tudta, hogy Zhong nem [64] szerepel a nyilvántartásban, házában rejtegette, [a vizsgálat] gondos volt.

Megfeleltetés: Pinget le kell borotválni, és közrabszolgává kell tenni; vegyék tilalom alá, ne részesülhessen nemesi rangja szerinti megfeleltetésben, ne vásárolhasson mentességet.

A rendeletben ez áll: „Mindenki, aki nem szerepel a nyilvántartásban, az [65] vetesse fel magát a nyilvántartásba. Menjen a járási vagy határkörzeti hivatalba; ha harminc napon belül nem véteti fel magát a nyilvántartásba, akkor minden esetben borotválják le és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolganővé, essék tilalom⁷⁵³ alá, nemesi rangjával vagy megváltással ne mentesíthesse magát. [66] Aki házában rejtegeti, azt ugyanazért a bűnért [vonják felelősségre].” Ez alapján ítélik el Pinget.

748| *Shili* 士吏.

749| Han Gaozu nyolcadik éve, Kr. e. 199.

750| A mai Hubei tartománybeli Anlu északi részében.

751| A *wudafu* alulról a kilencedik nemesi rang.

752| *Xiang* 相.

753| *Gu* 鈎, ez általában hivatalból való eltiltást jelentett, lásd *RHL*: 135–140.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

Nanjun 南郡 kormányzója, Qiang 強,⁷⁵⁴ megbízott helyettese, Ji 吉, a beosztott írnok,⁷⁵⁵ Jianshe 建舍, ítéletet hoztak. [67] A nyolcadik év negyedik havában, melynek első napja *jiachen* 甲辰 volt, *yisi* 乙巳 napon, Nanjun kormányzója, Qian bátorkodik jelenteni mindezt. A felküldött beadvány hét bambuszlapból áll. Kérelmeztük a meghallgatását. Zhongot a járás elítélte. Mindezt bátorkodunk jelenteni. [68]

ZYS 15 – Egy hivatalnok gabonát lop

A hetedik év⁷⁵⁶ nyolcadik havában, *jiwei* 己未 napon Jianglingből 江陵 Zhong 忠⁷⁵⁷ jelentette: Liyang 醴陽 járásfőnöke, Hui 恢 ellopott a járási hivatalból kétszázhatvanhárom véka és nyolc mérő rizst. Hui hivatali rangja szerint a hatszáz vékás [hivatalnoki osztályba tartozik], nemesi rangja *zuoshuzhang* 左庶長.⁷⁵⁸

Hui ezt mondta:

– Valóban megparancsoltam⁷⁵⁹ a Shi 石 nevű [69] követő írnoknak,⁷⁶⁰ hogy Liyang Ji 己 körzetének járási hivatalából lopjon el kétszázhatvanhárom véka és nyolc mérő rizst, s megparancsoltam a házam népéhez tartozó közembereknek, Xingnek 興 és Yinek 義, hogy Shivel együtt adják el. Hat *jin* és három uncia aranyat, tizen- [70] ötezer-ötven garast szereztem így. Bűnös vagyok. Minden más úgy történt, ahogy le van írva.

Xing és Yi mindketten ugyanazt mondták, mint Hui.

Kérdés: Hui lopott zsákmánya meghaladta a hatszázhatvan garast. Shi megszökött, nem hallgattuk ki. Minden más úgy volt, ahogy a vallomásokban áll.

Összegzés: Hui [71] hivatalnok, több mint hatszázhatvan garasnyi [értékben] lopott. [A vizsgálat] gondos volt.

Megfeleltetés: Huit falépítővé kell tetoválni. Nemesi rangjával ne enyhíthesse [büntetését], ne mentesíthesse magát, ne válthassa meg magát. A törvényben ez áll: „Ha valaki lop, s a zsákmány értéke meghaladja a hatszázhatvan garast [72], azt tetoválják falépítővé.”⁷⁶¹ A rendeletben ez áll: „Ha hivatalnok lop, akkor ha meg kell csonkítani, csonkítsák meg; nemesi rangjával ne enyhíthesse [büntetését], ne mentesíthesse magát, ne válthassa meg magát.” Ez alapján kell elítélni Huit. [73]

Hui Liyi 酈邑 Jiancheng 建成 falujában lakik, Nanjun kormányzója alá tartozik. Nanjun kormányzója, Qiang, megbízott helyettese, Ji, a beosztott írnok, Jianshe ítéletet hoztak. [74]

754| A *Hou Hanshu Nan man zhuan* 南蠻傳 című fejezete említ egy Jin Qiang 靳強 nevű hivatalnokot, aki ebben az időben Nanjun kormányzója volt. A cikkelyben minden bizonnyal ő szerepel.

755| *Zushi* 卒史.

756| Han Gaozu hetedik éve, Kr. e. 200.

757| Az *ELZYS* módosítása alapján.

758| A *zuoshuzhang* alulról a tizedik nemesi rang.

759| Itt négy írásjegy az *ELZYS* kiegészítése.

760| *Congshi* 從史.

761| Lásd DL 1.

ZYS 16 – Gyilkosság eltitkolása egy hivatalnok által

Huaiyang 淮陽 kormányzója járásokba látogatva segédkezett Xinqiben 新鄴⁷⁶² pert tárgyalni.⁷⁶³

A hetedik hónap *yiyou* 乙酉 napján Xinqiből Xin 信 beszámolt a következőkről:

Az A nevű tolvajfogó feljelentést tett, mondván:

– A Wu 武 nevű bírósági írnokkal tartottam felkészülni a rablók és gonosztevők ellen. Wu a hatodik hónap *renwu* 壬午 napján kiment, hogy meglátogassa a Gongliang 公梁 őrállomást, de máig nem [75] tért vissza. Nem tudom, hol van. Kerestük, de nem találtuk. A Gongliang őrállomás szakaszvezetőjét, C-t felelősségre vonván enyhe fogságba⁷⁶⁴ vetettük, de nincsenek bambusziratok a fogságba vetéséről, és nem hallgattuk ki teljes körűen. [76]

A hetedik hónap *jiachen* 甲辰 napján Huaiyang kormányzója, Yan 偃 hivatalos feljelentést tett, mondván:

– Wu kiment, hogy készenlétben álljon a rablók és gonosztevők ellen, s nem tért vissza. A nyomok arra mutatnak, hogy valaki megölte. A feljelentést már nagyjából húsz napja tárgyalják, de még nem hallgatták ki teljes körűen [a szakaszvezetőt], a hivatalnokok nem kerestetik; [olyan embernek], akit felelősségre vonnának és elfognának, [77] annak fogságba vetéséről nincsenek bambusziratok. Gyanús, hogy gonosz család⁷⁶⁵ történt. Nyomozni és keresni kell, hogy elfogják a gonosztevőt, fel kell tártani a gonosz csalást és azt, hogy [valakik] tudtak az engedékenységről és a bűnös el nem fogásáról. Mindannyiukat el kell fogni, és a törvények szerint el kell ítélni.

Feltárták: amikor Wu kiment, a Mao 髦 [törzs] [78] főnökével, Canggal 蒼 ... [79]

Cang ezt mondta:

– Régen a Xinqi-beli Xin háznépének tagja voltam. Xin azt mondta [nekem,] Cangnak: Wu tiszteletlen ember, öljem meg. [Én,] Cang ezután a tolvajfogó *dafu*val, Buval 布, valamint háznépem tagjával, a Yu 余 nevű *zanniaó*val közösen bűnös szándékkal megöltük Wut C szakaszvezető illetékességi [80] területén. C a Zhui 贅 nevű számszerűzással kérdőre vont és elfogott engem, s én ezt mondtam: Xin megbízásából öltünk. Ezután elengedtek. Minden más úgy volt, ahogy a hivatali feljelentésben áll. [81]

Xin ezt mondta:

762| A mai Anhui tartomány Taihe járásának északnyugati részében.

763| A cikkely nincs datálva, de keletkezési ideje megállapítható. Hivatkoznak benne Xingyang ostromára, amelyre Han Gaozu harmadik évében, Kr. e. 204-ben került sor, így az eseményeknek ez után kellett történniük. A ciklikus jegyekkel megadott dátumok Han Gaozu hatodik évére, Kr. e. 201-re illenek, így az eset valószínűleg ebben az évben történt.

764| A szövegben a *song xi* 頌繫 szóösszetétel szerepel; a *song*, ahogyan Yan Shigu kommentárja jelzi, a *rong* 容, „enyhe” kölcsönszava lehet, s a kifejezés arra utal, hogy az elítélteknek nem kellett bilincset és béklyót viselniük (頌讀曰容。容，寬容之，不桎梏。 *Hanshu* 23: 1108/25. jegyzet). Lásd még Ru Shun 如淳 (megh. Kr. u. 265-ben) megjegyzését ugyanerről a kifejezésről (*Hanshu* 2: 87/12. jegyzet); ez utóbbi szerint az „enyhe fogságban” lévőket nem a fogházban, hanem a hivatalnoki rezidencián tartották fogva. Az enyhe fogságról lásd még *RHL*: 404–405/273. jegyzet.

765| *Jianzha* 姦詐.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

– Az ötödik hónap közepén az ég száraz volt, nem esett eső. Elrendelték, hogy a nép mutasson be esőáldozatot. Wu felügyelte [az áldozatot] a járási központnál. Én, Xin, egy távoli körzetbe mentem, s megbíztam a házam népébe tartozó kis *zanniaót*, Peit,⁷⁶⁶ hogy őrizze a házat. Wu azonban elküldte Peit, hogy [vegyen részt] az áldozatban. [Én,] Xin [82], amikor [haza]értem, nem örültem ennek, s ezt megmondtam Wunak. Wu ült, és nem térdelt,⁷⁶⁷ ráadásul válasza tiszteletlen volt. Erre feldühödtem, megragadtam a kardomat, haragosan átkozódtam, s előre akartam törni, hogy [kardommal] elérjem Wut. Wu azonban elmenekült. Tíz-egynéhány nap eltelt, s házam népének egyik tagja jött, és azt mondta nekem, Xinnek [83]: Wu jelentést kíván tenni Xinről a főminiszternek és a kormányzónak. Féltem, hogy feljelent engem, ezért tervet szőttem Canggal, s megparancsoltam neki, hogy bűnös szándékkal ölje meg Wut. Ezért nem folytattam le teljes körűen az eljárást A és a többiek ellen. Minden más úgy volt, ahogy Cang mondta. [84]

C és Zhui ezt mondták:

– A rablók és gonosztevők ellen álltunk készenlétben. Cang elmondta C-nek, hogy megölte Wut, C és Zhui erre közösen elfogtuk Cangot. Cang azt mondta, hogy Xin megbízásából ölt. Ezért valóban elengedtük. Bűnösök vagyunk. Minden más úgy volt, ahogy Cang mondta.

Nyomást gyakoroltunk C-re, Zhuira [85] és Xinre:

– Xin, vezető hivatalnok vagy, egy járást irányítasz, a feletteseid rád támaszkodnak [a kormányzásban]. Nem követted gondosan a törvényeket a kormányzásban, sőt megparancsoltad Cangnak, hogy bűnös szándékkal ölje meg Wut. Továbbá ti, C és Zhui, a rablók és gonosztevők ellen álltatok készenlétben, elfogtátok Cangot, s bár Cang azt mondta, hogy Xin megbízására [ölt meg Wut] [86], Xinnek nem lett volna szabad felhatalmazás nélkül embert ölnie, de ti elengedtétek Cangot. Milyen mentségetek van?

C és a többiek ezt mondták:

– Bűnösök vagyunk, nincs mentségünk.

Pei ugyanazt mondta, mint Xin.

Bu meghalt, Yu megszökött, és nem fogták el. [87]

Megvizsgáltuk és kikérdeztük Cangot, Xint, C-t és Zhuit [a státuszukról]: mindannyian *guanneihouk* 關内侯.⁷⁶⁸ Xin egy fejedelemségből származik, a Luoyang-beli 洛雒 Yang 楊 faluban lakik, régen *youshuzhang* 右庶長⁷⁶⁹ volt, s mivel szilárdan védelmezte Xingyangot 滎陽, a *guangwu-* [88] *jun* 廣武君 nemesi rangot adományozták neki. Hivatali rangja szerint a hatszáz vékás [hivatalnoki osztályba tartozik]. Cang a *zhuangpingjun* 壯平君 [nemesi rangot viseli], a Xinqi-beli Duling 都陵⁷⁷⁰ faluban lakik. Zhui a *weichangjun* 威昌君 [nemesi rangot viseli], Gushi 故市 faluban lakik;⁷⁷¹ C a *wudafu* [nemesi rangot viseli],

766| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

767| Ez valószínűleg tiszteletlen, gőgös viselkedésnek számított.

768| A *guanneihou* Hanban a második legmagasabb nemesi rang volt. Valószínűleg azonban itt nem Han-beli, hanem Chu-beli nemesi rangról van szó.

769| A *youshuzhang* Hanban alulról a tizenegyedik nemesi rang volt.

770| Az *ELZYS* módosítása alapján.

771| A *guangwujun*, a *zhuangpingjun* és a *weichangjun* valószínűleg nemesi rangok vagy címek voltak Xiang Yu uralma idején.

Guangde 廣德 faluban [lakik]. Mindannyian régi Chu-beli [89] nemesi rangot viselnek, de Hanhoz csatlakozván rangjukat hasonlóvá tették [a Han-belihez], s nem számítanak fejedelemségbeli személyeknek. Bu, Yu és mások felett, akiket felelősségre kell vonni, a járás ítélkezik. Minden más úgy volt, ahogy a vallomásokban áll.

Összegzés: Cang bűnös szándékkal megsebesített egy embert, Xin tervet szőtt vele; C és Zhui elfogták Cangot [90], de elengedték. [A vizsgálat] gondos volt. [91]

Az alábbiakat bátorzkodunk jelenten:

A Xinqi-beli Xin és a Mao [törzs] főnöke, Cang tervet szőtték, és bűnös szándékkal megölték Wu bírósági írnokot. C szakaszvezető és Zhui elfogták Cangot, de elengedték. Mind-egyikük nemesi rangja *dashuzhang* 大庶長.⁷⁷² [92]

A törvényben ez áll: „Aki bűnös szándékkal megöl egy embert, azt fejezzék le a piacon.”⁷⁷³ Ez alkalmazandó Cangra. [93]

A törvényben ez áll: „Aki tervet sző egy ember bűnös szándékú megölésére, arra a bűnös szándékú [elkövetőre vonatkozó] törvényt alkalmazzák.”⁷⁷⁴ Ez alkalmazandó Xinre. [94]

A törvényben ez áll: „Aki elenged egy foglyot, azt ugyanazért a bűnért [büntessék meg, mint amit az elengedett fogoly elkövetett].”⁷⁷⁵ Ez alkalmazandó C-re és Zhui-ra. [95]

Megfeleltetés: Xint, Cangot, C-t és Zhuit mind le kell fejezni a piacon; tartsák őket fogva [a kivégzésig]. [96]

A Xingqi-beli A, a járásfőnök-helyettes, B, és a bírósági írnok, C folytatták le az eljárást. [97] Ezt a tizenöt lapból álló beadványt küldjük a feletteseknek kérelemként, kérjük a válaszleíratot. Ezt bátorzkodunk jelenten. [98]

ZYS 17 – Egy ártatlan elítélt sikeres fellebbezése

A negyedik hónap *bingchen* 丙辰 napján a tetovált falépítő, Jiang 講 „könyörgést nyújtott be újrátárgyalásért”, mondván:

– Eredetileg zenész voltam, s a Mao 毛 nevű közemberrel nem szőttem tervet egy tehén ellopására. De Yong 雍 [járás hivatala] engem, Jiangot, azzal az indokkal, hogy Maóval tervet szőttem, arra ítélte, hogy tetováljanak, és váljék belőlem falépítő. [Kérelmezem,] hogy újra vizsgálják meg a régi eljárást.

Az első év⁷⁷⁶ [99] tizenkettedik havának *guihai* 癸亥 napján az őrállomásról Qing 慶 írásban jelentést tett a Yong-beli hivatalnak, mondván: Mao árult egy tehenet, kikérdeztük, s felmerült a gyanú, hogy [a tehén] lopott. Jelentettük [a feletteseknek], hogy ítélkezzenek felette.

Mao azt mondta:

772| A *dashuzhang* Hanban a harmadik legmagasabb nemesi rang volt.

773| Vö. ZL 16.

774| Vö. ZL 21.

775| Vö. JL 9.

776| Kr. e. 246. A datálásról lásd LI XUEQIN 1995: 37, PENG HAO 1995: 43.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

– Elloptam a Fan⁷⁷⁷ nevű közember tehenét. Nem volt más ember, akivel összebeszéltem volna [az ügyben].

Fan ezt mondta:

– Nem tűnt el tehenem.

Mao erre megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– *Jia-* [100] *ping* 嘉平⁷⁷⁸ ötödik napján a Jiang nevű zenésszel együtt elloptuk a He 和 nevű közember tehenét, s Jiang házába vezettük. Jiang apja, a közember Chu 處 látta ezt.

Chu ezt mondta:

– Qianyi 汧邑 déli kapuját őriztem, Jiaping nem tudom, melyik napján. Sötét éjjel volt [101], amikor Mao egy fekete tehenet vezetve odaérkezett, majd újra elment vezetve [a tehenet]. Nem ismertem őt.

He ezt mondta:

– A Déli kapun kívül legelt egy fekete tehenem, Jiaping idején még láttam, de mára hiába keresem, nem találom.

A Mao által ellopott [102] tehenet odaadták He-nek, He felismerte, mondván:

– Ez az én tehenem.

Jiang ezt mondta:

– Xianyangban 咸陽 voltam szolgálatban, a tizenegyedik hónapban mentem el, s nem loptam tehenet Maóval. [103]

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– A tizedik hónap közepén [Jiang] tervet szőtt [velem], mondván: a Déli kapun kívül tehenek legelnek, köztük egy fekete, szelíd fajta, könnyen el lehetne ragadni. A tizenegyedik hónapban újra tervet szőttünk, tudtuk, hogy [a tehén] elragadható, és ott legel. Jiangnak szolgálatba kellett mennie, s Jiang azt mondta, [104] hogy én, Mao bátran ragadjam el egyedül a tehenet, adjam el, s a pénzen osztozzam meg vele. Amikor a tizenkettedik hónapban elérkezett a Jiaping, én, Mao egyedül elragadtam [a tehenet], s elvezettem Yongba, ahol elfogtak. Minden más úgy volt, ahogy korábban állítottam.

Nyomást gyakorolva vallattuk Maót és Jiét 詰 [Jiangot?], s Jie [Jiang?] ⁷⁷⁹ megváltoztatta a vallomását, hogy az megfelelően Maóénak.

Az összegzésben ez állt: [105] Jiang és Mao tervet szőttek, hogy ellopjanak egy tehenet. [A vizsgálat] gondos volt. A második hónap *guihai* 癸亥 napján Zhao 昭 járásfőnök-helyettes, Gan 敢, Diao 鈔 és Ci 賜 írnokok (*shi* 史) ítéletet hoztak, ⁷⁸⁰ s Jiangot tetováltatták, és falépítővé tették.

Most Jiang azt mondja:

777| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

778| A Jiaping 嘉平 az év utolsó hónapja volt. Lásd a 194. jegyzetet.

779| A két helyen az írnok valószínűleg felcserélte a *jie* 詰 („nyomást gyakorol”) szót és a Jiang 講 nevet.

780| Bár a mondatból nyelvtanilag ez következik, egyáltalán nem biztos, hogy az ítéletet valóban ezek az alacsony rangú hivatalnokok hozták meg. Feltételezhető, hogy a végső döntést az írnokok és a járásfőnök-helyettes vizsgálatai alapján a járásfőnök mondta ki.

– A tizenegyedik hónapban szolgálatban voltam, más helyen zenéltem, egy nap híján egész hónapban Xianyangban voltam, s nem találkoztam [106] Maóval. Diao írnok először kikérdezett engem, Jiangot, azt állítva, hogy én és Mao együtt loptuk a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy ez nem igaz. Diao erre kifeszítettett [a földön], és megbotoztatta a hátamat, több alkalommal is.⁷⁸¹ Fogva tartottak⁷⁸² több napig, majd újra el akarták mondatni annak a körülményeit, ahogyan elloptam a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy valóban nem loptam [107] tehenet. Diao erre újra kifeszítettett a földön, s vízzel locsolta a hátamat. Mao mellettem ült, s Diao el akarta mondatni Maóval annak a körülményeit, ahogyan Mao és én elloptuk a tehenet. Mao azt mondta: a tizedik hónap közepén találkozott Jianggal, s tervet szőtt vele a tehén ellopására.

Én, Jiang azt mondtam, hogy nem találkoztam [108] Maóval, s nem szöttem vele tervet. Diao azt mondta, hogy Mao szavai igazak, Jiang és nem ... Én, Jiang féltem, hogy újra megbotoznak, ezért magamat hamisan bevádolva azt mondtam: „Tervet szöttem Maóval a tehén ellopására, úgy, ahogyan Mao mondta.”

A valóság az, hogy én, Jiang nem szöttem tervet Maóval a tehén ellopására.

Megvizsgálták Jiangot. [109] [A jelentés szerint:]

– A háton bot- és kötél [-nyomok] találhatóak, ujjnyi nagyságúak, összesen tizenhárom helyen. A kisebb kötél [-nyomok] keresztül-kasul érik egymást, a válltól a derékig olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni.

Mao azt mondta:

– A tizenegyedik hónapból még három nap hátravolt, amikor Jianggal tehenet loptunk. Tudtuk, hogy elragadhatjuk, mert újra [ott fog] [110] legelni. Minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Jiang azt mondta:

– A tizedik hónapból még hátravolt nyolc nap, amikor a lőügyi hivatalnok,⁷⁸³ Dukui 都魁 felbérelt, s vele voltam Xianyangban. A tizenegyedik hónap első napján léptem szolgálatba; minden más úgy volt, ahogy korábban elhangzott. [111]

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Valóban egyedül loptam el a tehenet, s amikor először elfogtak,⁷⁸⁴ Teng 騰 írnok kikérdezett engem, Maót, Fan tehenének ellopása ügyében, s Teng azt kérdezte, kivel együtt loptam el. Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy nem ez az igazság. Ezután megbotoztatta a hátamat, összesen hatszor. Ott tartottak [112] nyolc-kilenc napot, s azt mondták nekem, Maónak: Fannak nem vezett el tehene; akkor kinek tűnt el tehene? Én, Mao erre megváltoztattam szavaimat a történekről, s azt mondtam, hogy He tehenét loptam el. Teng megkérdezte, hogy kivel együtt loptam el. Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy én, Mao nem tudtam volna egyedül ellopni a tehenet,

781 | Az ELZYS kiegészítése alapján.

782 | Az ELZYS kiegészítése alapján.

783 | Zouma 走馬.

784 | A ZJS itt hiányzó írásjegyet jelez, de az ELZYS szerint ez téves.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

majd kiterítettett [a földre], és megbotozta [113] a hátamat és az ülepemet, nem is törődve az ütések számával. A vérem kiáradt a földre. Én, Mao nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot. Jiang azt mondta, hogy Xianyangból jött. Diao írnok azt mondta nekem, Maónak, hogy amikor elloptam a tehenet, Jiang Xian- [114] yangban volt, hogyan mondhattam tehát, hogy velem együtt lopta el a tehenet? Megbotozták a hátamat, nem is törődve az ütések számával. Nem szóltam tervet Jianggal; minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

He ezt mondta:

– A Mao által ellopott tehen szabályos és szelíd, könnyű elragadni. Minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

Chu ezt mondta:

– Jiang szolgálatot [115] teljesített Xianyangban, Mao egyedül vezetve az ökröt jött, majd ment el, minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Kuidu 魁都⁷⁸⁵ a hadseregben szolgál, nem hallgattuk ki. A felesége beszélt helyette, ugyanazt állítva, mint Jiang.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal együtt loptad el a tehenet. [Most] újra [116] kihallgatunk. Miért nem mondtad el előbb az igazságot?

Mao ezt mondta:

– Az újrakihallgatásnál először engem, Maót hallgattak ki, én szerettem volna elmondani az igazságot, de félttem, hogy mivel nem egyezik meg a korábbi szavaimmal, ezért újra elítélnék; ezért nem mondtam el előbb az igazságot.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal [117] együtt loptad el a tehenet. Akkor miért állítottad, hogy vele együtt tervet szőttél a lopásra?

Mao ezt mondta:

– Nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot, hogy vele együtt ítéljenek el a bűnért.

Megvizsgáltuk Mao hátát: a bot- és kötél nyomok keresztül-kasul érik egymást, a vállától a derekáig [118], olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni. A tomporán ujjnyi hegek vannak, összesen négy helyen, két combján ujjnyi hegek.

Teng ezt mondta:

– Mivel Mao hazudott, megbotoztattam. Minden más úgy volt, ahogy Mao elmondta.

Diao azt mondta:

– Nem tudtam, hogy Mao hamisan vádaskodott Jiangot illetően, ezért Zhao járásfőnök-helyettessel, Gan [119] és Ci írnnokkal elítéltük tehenlopás bűnéért.

A kikérdezés [eredménye] megegyezett Jiang állításaival. Zhao, Gan, Ci szavai megegyeztek Diaóéval, a kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomásokkal.

785 | A lőügyi hivatalnok nevének írásjegyeit itt minden bizonnyal felcserélték (Dukui helyett Kuidunak nevezik).

Összegzés: Jiang nem lopott tehenet Maóval. A hivatalnokok megbotoztatták Maót, Mao nem bírta elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádolta Jiangot. Zhao, Diao, Gan, Ci hibásan ítéleztek. Minden [vizsgálat] [120] gondos volt.

A második év⁷⁸⁶ tizedik havának, melynek első napja *guiyou* 癸酉 volt, *wuyin* 戊寅 napján Jian 兼 igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) ezt közli Qian 汧 felügyelőjével (*sefu* 嗇夫):

– A Yong-beli falépítő, Jiang „újrátárgyalásért való könyörgésében” ezt állította: régen zenész voltam, Qianguiban⁷⁸⁷ laktam, nem loptam tehenet, de Yong [hivatala] engem, Jiangot [121] tolvajnak tartott, tetováltatott és falépítésre ítelt, ami nem felelt meg [az igazságosságnak].

Újrátárgyalták [az ügyet, s kiderült], hogy Jiang nem lopott tehenet. Jiangot Zi 子 járásban tartják fogva. Mentessék Jiangot [a büntetés alól], s válják belőle rejtett hivatalnok.⁷⁸⁸ Elrendeljük, hogy szabadon házasodhasson, s helyezték el őt Yuben 於. A feleségét és gyermekeit már eladták [122]; a járási hivatal váltsa ki őket. Egyéb lefoglalt dolgait is eladták, az árát adják oda neki. Engedtesse el neki az elítéltetés költsége, a költséget, amit befizetett,⁷⁸⁹ adják vissza neki. Juttassák el a levelet Yongba. [123]

ZYS 18–20

A ZYS 18 ([124]–[161]) egy Qin-kori lázadásról szól, a ZYS 19 ([162]–[173]) és a ZYS 20 ([174]–[179]) pedig egy-egy Tavaszok és Őszök korabeli esetet ismertet. Ezek nem kapcsolódnak a Han-kori joghoz, így közlésüktől eltekintünk.

ZYS 21 – Egy furcsa paráználkodási ügy

A régi törvényben⁷⁹⁰ ez áll: „A halott férjnek a fiúgyermeke az örököse.”⁷⁹¹ Ha nincs fiúgyermeke, akkor a szülei. Ha nincsenek szülei, akkor a felesége. Ha nincs felesége, akkor leánya az utódja.”⁷⁹²

A törvényben ez áll: „Ha valaki a járási hivatalban teljesít szolgálatot, s a szülei vagy a felesége meghalnak [180], akkor harminc napig térjen haza;”⁷⁹³ ha a nagyszülei vagy testvérei [halnak meg], akkor tizenöt napig [térjen haza].”

786| Kr. e. 247.

787| A név második írásjegyének olvasata bizonytalan.

788| A rejtett hivatalnokról lásd a 725. jegyzetet.

789| Az ELZYS kiegészítése.

790| *Gu lü* 故律, „régí törvény”: nem tudjuk, hogy a „régí” jelző milyen korszakra vonatkozik.

791| *Hou* 後.

792| A rendelkezésről lásd LIU HOUQIN 2008: 125–126.

793| *Guining* 歸寧, „hazatér”: a kifejezést általában férjes asszonyokra használták, akik meglátogatták a szüleiket, de néha a férfi hazalátogatását jelentette. A jelen esetben haláleset utáni hazatérésről, gyászlátogatásról lehet szó.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

„Aki kevélykedik,⁷⁹⁴ abból válják csonkítatlan falépítő vagy gabonaőrő, tegyenek vasbéklyót a lábára, s vigyék Ba 巴 járásba sőt [bányászni].⁷⁹⁵”

„Aki felbujt másra, hogy tiszteletlen legyen a szüleivel szemben,⁷⁹⁶ a felett a szülővel szembeni tiszteletlenségre [181] vonatkozó törvény⁷⁹⁷ szerint ítéljenek.”

„Aki tiszteletlen a szüleivel szemben, azt fejezzék le a piacon.”

„A piacon való lefejezés után a következő [büntetés] a tetoválás és a falépítővé vagy gabonaőrővé tétel.”

„Ha *gongshi* 公士⁷⁹⁸ vagy annál magasabb rangot viselőnek, illetve feleségének járna tetoválás, akkor hagyják csonkítatlanul.”

„Aki paráználkodik, borotválják le a szakállát, és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolgánóvé.”

„Ha elfognak egy paráználkodót, akkor az ügyet ki kell vizsgálni [182] [és a bűnöst] meg kell bilincselni.”⁷⁹⁹

A mostani [eset a következő]:

A Duluba 杜濤 való nőnek, A-nak férje, a *gongshi* rangot viselő D megbetegedett és meghalt. A holttest a koporsóban a nagyszobában volt [felravatolozva], még nem temették el. D anyjának, Sunak 素 a részvételével éjszaka gyászvirrasztást tartottak, körbevették a koporsót és siratták [a halottat]. A a C nevű férfival [183] együtt a koporsó mögötti belső szobában paráználkodott. Másnap reggel Su feljelentést tett a hivatalnoknál A ellen, a hivatalnok elfogta A-t, de A bűnét kétségesnek találja.

Gu⁸⁰⁰ igazságügyi miniszter, Shi 始 [igazságügyi minisztériumi] főtisztviselő,⁸⁰¹ Hong 弘 [igazságügyi minisztériumi] ellenőr,⁸⁰² Wu 武 igazságügyi minisztériumi írnok⁸⁰³ és mások, összesen harmincan, javaslatot tettek a megfeleltetésre [184], mindannyian azt mondván:

– A törvényben [az áll, hogy] az elhunyt személy utáni utódállítás sorrendjében a feleség a szülők után következik. Ha a feleség meghal, s [a férj ezért a gyászydőre] hazatér, akkor a szülők [halálára] vonatkozó törvénnyel megegyezően kell eljárni. A törvény szerinti utódállítási sorrendet az emberek [közötti] ügyek szerint számították ki: a férj legyen becslve és tisztelve a feleség által [185], a feleség szolgálja a férjét, s vesse alá magát a [férjéért tartott] gyásznak; [az ilyen gyász] után a következő fokozat a törvények szerint a szülőkért [viselt gyász].⁸⁰⁴

794| *Ao han* 敖悍: az *ao* jelentése „magas; öntelt, kevély, gőgös”, a *han* jelentése „erős, bátor, vad”. A szóösszetétel valamilyen bűncselekményt jelent, de nem tudjuk, hogy pontosan mit. A „kevélykedik” fordítás csak kísérleti megoldás.

795| Az utolsó szankció fordítása bizonytalan; elképzelhető, hogy elírás szerepel benne.

796| *Bu xiao* 不孝, „nem rendelkezik a szülőtisztelet erényével”, „nem szülőtisztelő”. Lásd a jelen könyv X.3. pontját.

797| *Bu xiao zhi lü* 不孝之律, ezt a törvényt egyedül ez a cikkely említi.

798| A *gongshi* a legalacsonyabb nemesi rang volt.

799| *Bu jian zhe bi an zhi jiao shang* 捕奸者必案之校上. A mondat értelmezése bizonytalan. A *jiao shang* kifejezés „megbilincsel” értelméről lásd *SHD*: 278/1. jegyzet, *RCL*: 207/3. jegyzet.

800| Az írásjegy olvasata bizonytalan.

801| *Zheng* 正.

802| *Jian* 監.

803| *Tingshi* 廷史.

804| A feleség a házassága után már a férj családjához tartozott, így a szülőtisztelet erényét az apósával és anyósával szemben kellett gyakorolnia.

Az utódlásban a feleség a férjet, továbbá a szülőket követi. Ha a férj vagy a szülők meghalnak, s még nem temették el őket, akkor a holttest melletti paráználkodás a szülőkkel szembeni tiszteletlenségnek felel meg. Aki a szülőkkel szemben tiszteletlen, azt le kell fejezni a piacon. A szülőkkel szembeni tiszteletlenség [186] [büntetése] után következik [egy fokkal] a tetoválás és falépítővé, illetve gabonaőrlové tétel. A kevélykedőt hagyják csonkíthatatlanul. A megfélemltetés szerint a feleség tisztelje a férjét, ezután pedig tisztelje a szülőket. De A férje meghalt, s ő nem siratta és gyászolta, hanem egy férfival paráználkodott a holttest mellett. Erre illik [187] a szülővel szembeni tiszteletlenségre, illetve a kevélykedésre vonatkozó két törvény. Bár elfogásakor nem vizsgálták ki az ügyet, és nem bilincselték meg,⁸⁰⁵ A-t csonkíthatatlan gabonaőrlové kell tenni. Mondják meg Du [-lu járásnak, hogy] ítélje el A-t.⁸⁰⁶ [188]

Most elküldték Shenyao 申徭 igazságügyi minisztériumi írnokot [az ügy kivizsgálására?], ő visszajött, s ellenezte az igazságügyi miniszter megfélemltetését. Javaslatában ezt mondta:

– A helyes megfélemltetés nem ez. A törvényben ez áll: „Aki tiszteletlen szüleivel szemben, azt fejezzék le a piacon.” Ha valakinek él az apja, de [a fiú] három napon át nem táplálja őt, akkor a hivatalnok hogyan ítéljen a fiú felett? [189]

Gu igazságügyi miniszter és a többiek így feleltek:

– Le kell fejezni a piacon.

[Shenyao] erre ezt mondta:

– Ha valakinek meghal az apja, s a családja nem mutatja be a háromnapos áldozatot, akkor hogyan kell ítélni a fiú felett?

Gu igazságügyi miniszter és a többiek így feleltek:

– Nem kell elítélni.

– Ha a fiú nem hallgat életben lévő [190] apja tanítására, az a súlyosabb bűn, vagy az, ha nem hallgat halott apja tanítására?

Gu és a többiek így feleltek:

– Ha nem hallgat halott apja tanítására, az nem bűncselekmény.

[Shenyao] erre ezt mondta:

– Ha a férj él, s [az asszony] saját maga feleségül megy [egy másik férfihöz], vagy ha [az asszony] a férj halála után [191] [újra] megházasodik – melyik a súlyosabb bűn?

Gu igazságügyi miniszter és a többiek így feleltek:

– Ha a férj él, s [a feleség] saját maga [újra] megházasodik, akkor [mind a feleséget], mind az őt feleségül vevőt tetoválják és tegyék falépítővé, illetve gabonaőrlové. Ha a férj

805| *Buzhe sui fu an jiao shang* 捕者雖弗案校上. A mondat fordítása ugyanúgy kérdéses, mint a cikkely elején legutoljára idézett törvénycikké.

806| Az érvelés több ponton meglehetősen nehézkes, de lényege értelmezésünk szerint a következő. Mivel a férj halála után a törvény szerint a szülei lesznek az „utódai”, vagyis családfői hatalmának örökösei, a feleség ezután nekik lesz alávetve. A viszonya az apósával és anyósával azonban nem olyan szoros, mint a férjével volt, ami a gyász fokozataiban jelenik meg. A paráználkodással A elkövette a szülővel szembeni tiszteletlenség (*bu xiao*) bűnét, ami azonban a jelen esetben, mivel az anyósáról volt szó, egy fokozattal enyhébb bűn, mint a *bu xiao* alapesete. Ezért nem kell lefejezni, hanem az ennél egy fokozattal enyhébb büntetésre, tetoválásra és gabonaőrlésre kellene ítélni. Mivel azonban a férje *gongshi* rangot viselt, a törvény szerint feleségként neki is egy fokozattal enyhébb elbírálás jár, vagyis gabonaőrlové kell tenni, de a tetoválástól eltekintenek.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

meghal, s a feleség saját maga [újra] férjhez megy, akkor az, aki elvette őt, nem követett el bűncselekményt.

[Shenyao] erre ezt mondta:

– Aki becsapja⁸⁰⁷ [192] az életben lévő férjét, annak súlyosabb a bűne, vagy annak, aki becsapja halott férjét?

Gu és a többiek így feleltek:

– Ha valaki halott férjét csapja be, azt nem kell elítélni.

[Shenyao] erre ezt mondta:

– Ha a férj hivatalnok, s a hivatalban lakik, míg a felesége otthon lakik, s egy napon egy másik férfival paráználkodik, s a hivatalnok el [akarja] fogni [193], de nem kapja el és nem bilincseli meg,⁸⁰⁸ akkor hogyan kell ítélni?

Gu és a többiek így feleltek:

– Nem kell elítélni.

[Shenyao erre] ezt mondta:

– Az igazságügyi miniszter és írnokok javaslatában mind az szerepel, hogy a halott apa becsapásának bűne enyhébb, mint az élő apa megsértése⁸⁰⁹ és becsapása; [ezzel szemben] az élő férj megsértésének bűne [194] enyhébb, mint a halott férj megsértésének és becsapásának bűne. Most A férje meghalt⁸¹⁰ férje, egy férfival paráználkodott a koporsó és a holttest mellett, elfogták, de nem vizsgálták ki [az ügyet] és nem bilincselték meg.⁸¹¹ Ha csonkítatlan gabonaőrlové teszik, akkor az nem súlyosabb? [195]⁸¹²

Gu és a többiek így feleltek:

– [Az eredeti javaslat] valóban hibás volt. [196]⁸¹³

ZYS 22 – Egy nehéz rablási ügy megoldása

A hatodik hónap *guimao* 癸卯 napján Ying 贏 falufőnök feljelentést tett, mondván:

– Valaki, nem tudni, ki, megszúrta a Bi 婢 nevű nőt Zui 最 faluban, elragadta a pénzét, s nem tudni, hova vitte.

807| Qi 欺, „becsap”, „csal”, itt egyértelműen „megcsal”, de mivel később az apára vonatkoztatják, ez a jelentés nem kizárólagos.

808| Az ELZYS kiegészítése.

809| Qin 侵, „megtámad, megközelít, megsért”. A szó más korabeli jogi szövegekben nem szerepel.

810| Az ELZYS kiegészítése.

811| Bu zhe fu an jiao shang 捕者弗案校上. A mondat ugyanúgy nehezen értelmezhető, mint a fenti két esetben.

812| A hivatalnok levezetésének lényege a következő. Ha a szülő él, megsértése vagy elhanyagolása, illetve ha a férj él, megcsalása bűncselekménynek számít. Ha viszont meghaltak, akkor az állam nem szankcionálja a velük szembeni engedetlenséget vagy hűtlenséget. A többi hivatalnok eredeti javaslata, illetve a Shenyao kérdéseire adott válaszaik között tehát ellentmondás van. Ha más esetekben a családbeli fölérendelt személy halálával megszűnnek a vele szembeni kötelezettségek, akkor a jelen esetben is eszerint kell eljárni, tehát a nőt nem kell gabonaőrlésre ítélni.

813| A cikkelyben idézett, a szülőkkel szembeni tiszteletlenségről szóló rendelkezésekről lásd MACCORMACK 2006: 61–62. A CIKKELY ELEMZÉSÉT LÁSD NYLAN 2007.

Azonnal elrendelték, hogy Shun 順, Quchen 去痰 [197] és Zhong 忠 bírósági írnokok nagy ... keményen felkutassák a rablót.

Bi azt mondta:

– Ezerkétszáz garast vittem magammal, egy ernyőt fogtam, a piacról jöttem haza. A síkatorba beérve, valaki hátulról hirtelen rám támadt. Elestem, nemsokára felkeltem [198], a pénzem eltűnt, nem tudom, hogy kihez került. Ahogy rám támadt, és megsebesített, mintha férfi lett volna. Tolvajt kiáltottam, a Chen 龔 nevű nő kijött, s azt mondta, hogy a hátamba beledöfve egy tör van. Ekkor tudtam meg, hogy megsebesültem.

Kikérdezték Bit:

– Amikor az az ember [199] hátulról [közelített], hogyhogy nem észlelted?

[Bi] azt mondta:

– Ernyőt fogtam, az ernyő vadul csattogott, nem hallottam [az ember] hangját, s nem észleltem.

[Tovább] kérdezték Bit:

– Elindulván a piacról, kivel találkozott?

[Bi] azt mondta:

– Bár találkoztam valakivel [200], nem ismertem fel.⁸¹⁴

Kikérdezték Bit arról, hogy volt-e olyan, akivel összeverekedett, akivel gyűlölik egymást, akivel üzletet kötött, akit alkalmazott,⁸¹⁵ aki falujabeli, aki ismerőse, aki rokona, és nagyon szegény, s felmerülhet a gyanú, hogy ő rabolta ki és sebesítette meg Bit. [Erre] azt mondta:

– Nincs [201] ilyen.

Megvizsgálták a tört: vasgyűrű van rajta, kilenc hüvelyk hosszú. Ahol Bi elesett, ott volt még egy másfél láb hosszú szederfából készült okmány, vésete alapján olyasfajta, amelyet a kereskedők használnak. Bi azt mondta:

– Nem az enyém ez az okmány.

Kikérdezték [202] a Kuai 嚙 nevű nőt, aki azt mondta:

– Betegen feküdtem a belső szobában, nem láttam, hogy kik járkálnak [arrafelé].

Shun és a többiek keresték [a rablót], de nem találták. Elrendelték, hogy a Julü 舉閫⁸¹⁶ nevű bírósági írnok váltsa fel őket [a nyomozásban].

Julü a Bi elestének [203] helyén [talált] okmányt megvizsgálván látta, hogy kereskedőé, fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

Most elrendelte, hogy a selyemárusítással foglalkozó Jin 晉⁸¹⁷ vizsgálja meg. [Jin] azt mondta:

– Az okmány vésete szerint egyszáztíz láb [selyemre szól], egy láb száznolcvan garast ér, [így az értéke] ezerkilencszáznolcvan garas;⁸¹⁷ [204] fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

814| Az ELZYS kiegészítése.

815| Az ELZYS kiegészítése.

816| A név második írásjegyének olvasata bizonytalan.

817| A kereskedő vagy a vallomást lejegyző írnok itt valamelyik értéknél egy nagyságrendet téved, ugyanis $110 \times 180 = 19\ 800$.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

Kikérdezték Jint és más [kereskedőket], akik azt mondták:

– Ez nem a mi okmányunk.

Kerestették a bal felét, de nem találták. Julü keresett, de nem talált tárgyi bizonyítékot, amely alapján el lehetett volna fogni [a tettest]. Ezután lefogatta és kikérdezte a fiatal [205] szolgálkat és a kereskedőket, a háznép tagjait, a szolgálkat és szolgálókat, a szolgáló közrabszolgálkat, a nemes és nagy emberek rabszolgáit, akik nem tiszteletteljesek és erényesek, a más járásból érkezetteket, akiket [itt] alkalmaztak, s akiknél felmerült a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; mindegyiknél megvizsgálták [206], hogy mit mondtak, továbbá a nyilvántartásban [ellenőrizték] hogy mikor jöttek, mikor mentek, s hogy miből ruházkodtak és élelmeztek magukat. Ellenőrizte és kikérdezte lakóhelyük körülményeit, de [a tettes] nem került kézre.

Julü ezután elküldte a Qiu 裘 nevű rablók elleni őrt⁸¹⁸ és másokat [207], ... foglalják le és helyezték és kövessék őt ... nem [208] ... figyelik, hogy mennek ... nem ..., ⁸¹⁹ akik ivásukban és étkezésükben kicsapongóak, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; de [a tettest] nem fogták el. Ju- [209] lü mindenütt átfogóan kerestette, de [a tettest] nem fogták el. mindenütt (?) használ a Mei 每 nevű közrabszolganőt és másokat, hogy reggel és éjjel a faluban titokban vizsgálódjanak, és kérdezősködjének a napokban a piacon árusítók körében, [s hogy nyomozzanak azok után, akik] szegénységben [210] és szükségben vannak, akik nyomorognak és nehézségekkel küzdenek, akik jöttükben-mentükben nem becsületesek, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők, [például] a Chi 癸 nevű közkatonát és másokat. Mindenfelé embereket küldött, hogy titokban kövessék és figyeljék meg őket, s számoljanak be jöttükről-mentükről, lakóhelyük körülményeiről. Néhány [211] nap után elfogták és kihallgatták a Wu 武 nevű közembert, aki azt mondta:

– Csavarogtam és megszöktem, de nem raboltam, és nem sebesítettem meg más embert.

Volt egy ember, a Kong 孔 nevű *gongshi*, aki házából a piacra ment, egyedül sétálgatott a hivatali zászló alatt, majd egy kis idő múlva [212] hazament. Másnap ugyanígy tett. A ruháján eredetileg volt egy öv, fekete öv, az övéen volt egy függő helye, de nem volt ott a függő. Megvizsgálván ezt, igen furcsa volt. Nem várakozott vele más ember. [213]

Kong azt mondta:

– A gyalogosok mestere⁸²⁰ vagyok, sosem volt hüvelyes töröm, nem raboltam ki és sebesítettem meg senkit, s nem követtem el bűncselekményt. Julü gyanította, hogy Kong rabolta ki és sebesítette meg Bit. Felszólította és kikérdezte a feketefejeűeket:⁸²¹ ha van [214] köztük olyan, aki elfogadott Kongtól ruhát, felszerelést, pénzt vagy javakat, s nem adja át a

818| Sikou 司寇.

819| Az ELZYS valamivel több írásjegyet azonosított, mint a ZJS, de a mondat így is értelmezhetetlen.

820| Zoushi 走士, ismeretlen tisztség, a „gyalogosok mestere” fordítás bizonytalan.

821| Feketefejeűnek (*qianshou* 黔首) hívták Qinben a közembereket. A *Qin Shihuang benji* szerint a köznépet Kr. e. 221-ben, a birodalomgyesítés után nevezték át feketefejeűeknek (*Shiji* 6: 239), de a fenti cikkely bizonyítja, hogy a kifejezést Qinben már korábban is használták.

hivatalnoknak, az bűncselekményt követ el. A lőügyi hivatalnok,⁸²² Pu 僕 [a hivatalba] hozott egy fehér bőrhüvelyt, selyemfüggővel, mondván:

– A Kong nevű *gongshi* adta nekem, Punak ezt a hüvelyt. Nem tudom, honnan [215] szerezte.

Kong azt mondta:

– Nem adtam Punak hüvelyt, nem tudom, miért mondja ezt.

Julü beillesztette a Bi hátában talált tört a Pu által behozott hüvelybe, s beleillett. Megvizsgálták a hüvelyt és a tört, a tört karikáján oldalt nagy csorbulás volt, ahol a csorbulás érintkezett [216] a hüvellyel, ott egy feketés szakadás volt, úgy tűnt, hogy a hüvely a tört régi hüvelye.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Put és Kongot; [az utóbbi] megváltoztatván [szavait] ezt mondta:

– Találtam a hüvelyt, és Punak adtam, korábban elfeledkeztem erről, ezért mondtam, hogy nem adtam neki.

Kong [217] felesége, Nü 女 ezt mondta:

– Kong szeretett övfüggőként tört hordani, mostanában nem hord, nem tudom, hogy [a tört] hova lett.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Nüt és Kongot; [az utóbbi] azt mondta:

– A hüvelyt és a tört vettem, nem tudom, kinél, [övemre] függesztve mentem a piacra [218], ahol valaki ellopta a kihúzható⁸²³ törömet, ezután a hüvelyt Punak adtam. Amit korábban mondtam, miszerint találtam a hüvelyt, és soha nem hordtam [az övemen], hazugság volt.

Nyomást gyakorolva Kongra [megkérdezték], hogy miért volt az, hogy az üres hüvelyt Punak adta, s azt hazudta [219], hogy nem adta, továbbá hogy szeretett hüvelyben tört hordani, de azt mondta, hogy még sosem tette. Kong nem adott magyarázatot. Ezután a vallatáshoz kiterítették, ő félt és megijedt, hogy meg akarják botozni, ezért megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Szegényen és szükségben voltam, nem [220] dolgoztam, ezért folyton a zászló alatt járkáltam, többször láttam a kereskedők okmányait. Mondván, hogy lopni szeretnék, s [egy ilyen] okmánnyal szerencsével járhatok, elvittem egyet, [azt tervezvén, hogy amikor] látom, hogy rabolni lehet, az okmányt lopva az [áldozat] oldala mellé helyezem [221], hogy a hivatalnokokat [félrevezessem], s így azok a kereskedők között keresgéljenek. [Mindezt senkinek] nem mondtam el. Láttam, hogy egy nő ernyőt tartva pénzt visz. Ekkoriban a hivatalnokok elrendelték, hogy minden feketefejú menjen a földekre védekezni a sásák ellen, a városban kevés ember volt. [222] Úgy gondoltam, hogy ezt kihasználom, leszúrom a nőt, megölöm, és elragadom a pénzét, így követtem a sikátorba. Jobbra és balra nézve nem volt ember, a törömmel megszúrtam, elragadtam a pénzét, és elmenekültem. [223] Eddig ezt eltitkoltam és nem mondtam el; bűnös vagyok.

822| A *zouma* 走馬 tisztségéről lásd LI XUEQIN 1995: 39.

823| Az *ELZYS* módosítása.

BEADVÁNYOK ÉS JELENTÉSEK (ZOUYANSHU)

A kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomással. A zsákmány ezerkétszáz garas volt; [mindez] már ellenőriztetett. Kongot csonkítatlan falépítővé ítélték. Kong okmányt alkalmazott, bűnös szándékkal megszúrt valakit, elrabolta és elragadta a pénzét [224], az okmányt mellé helyezte, hogy a hivatalnokokat félrevezesse; még nem volt [?].⁸²⁴ A fekete-fejűek féltek, hogy baj éri őket [a sáskák miatt?], nem mertek ki-be járkálni, ezért történt ez a nagy ártalom. Shun és társai keresték, de nem tudták elfogni [a tettest] [225], ezért elrendelték, hogy Julü lépjen a helyükbe. Nem volt bizonyíték, Julü így bölcsességével titokban ellenőriztetett, kerestette és megtalálta [a tettest]; nagy és kifinomult ügyesség volt, ami által megtalálta. Elérte, hogy a tolvajok és gonosztevők ne merjenek lecsapni. [226] A hatodik év nyolcadik havának,⁸²⁵ melynek első napja *bingzi* 丙子 volt, *renchen* 壬辰 napján, Xianyang 咸陽 járásfőnök-helyettese, Guli 扈禮⁸²⁶ bátorkodik jelenteni mindezt.

A rendelet szerint ha a bírósági írnok képes felderíteni a titokzatos és nehéz bűnügyeket, akkor elő kell léptetni.

Most, mivel Julü bírósági írnok felderítette e titokzatos [227] és nehéz bűnügyet, ez a huszonkét lapból álló jelentés íratott. Julü nem okozott kárt, szerény és tiszta, becsületes és egyenes megbízott hivatalnok, igazságos és tisztességes, ezért kérelmezzük, hogy nevezzék ki közhivatalnoknak (*zushi* 卒史), hogy ezzel ösztönözzük a többi hivatalnokot. Mindezt bátorkodom jelenteni. [228]

[A lap hátulján:] Beadványok és jelentések.⁸²⁷

824| A mondatból nem derül ki, hogy mi nem volt, vagy mire nem került sor.

825| A szóban forgó év a Qin-beli Zheng király, a leendő Qin Shi Huangdi uralkodásának hatodik évét, vagyis Kr. e. 241-et jelenti, lásd LI XUEQIN 1995: 38.

826| A név olvasata bizonytalan.

827| Ennek a bambuszlapnak a hátulján szerepelt az egész szövegcsoporthoz cím (Zouyanshu).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések

- ELZYS – PENG HAO 彭浩 – CHEN WEI 陈伟 – KUDŌ MOTOO 工藤元男
(szerk.): *Ernian lüling yu Zouyanshu – Zhangjiashan Ersihao Han mu chutu falü wenxian shidu* 二年律令與奏讞書: 張家山二四七號漢墓出土法律文獻釋讀. Shanghai, Shanghai Guji Chubashe, 2007.
- HJAS – *Harvard Journal of Asiatic Studies*
- JAOS – *Journal of the American Oriental Society*
- KF – *Kínai Filozófia. Ókor. Szöveggyűjtemény.* I–III. kötet. Válogatta, fordította, a bevezetéseket és jegyzeteket írta TŐKEI FERENC. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. (Magyar Tudományos Akadémia, Filozófiai Írók Tára, új folyam, XXIII. kötet.)
- RCL – A. F. P. HULSEWÉ: *Remnants of Ch'in Law. An Annotated Translation of the Ch'in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden, E. J. Brill, 1985. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.)
- RHL – A. F. P. HULSEWÉ: *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty.* Leiden, E. J. Brill, 1955. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.)
- SHD – SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 睡虎地秦墓竹簡整理小組: *Shuihudi Qin mu zhujian* 睡虎地秦墓竹簡. Beijing, Wenwu Chubanshe, 1978.
- SSWJ– *Si shu wu jing: shang, zhong, xia* 四書五經上, 中, 下. Shanghai, Guoxue Zhengli She, 1936.
- TP – *T'oung Pao*
- WW – *Wenwu* 文物
- ZJS – ZHANGJIASHAN ERSIQI HAO HANMU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 張家山二四七號漢墓竹簡整理小組: *Zhangjiashan Hanmu zhujian (Ersiqi hao mu)* 張家山漢墓竹簡(二四七號墓). Beijing, Wenwu Chubanshe, 2001.

- ZYS₁ JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU 江陵張家山漢簡整理小組. 1993. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (yi) 江陵張家山漢簡《奏讞書》釋文(一).” *WW*, 1993/8, 23–25;
- ZYS₂ JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU 江陵張家山漢簡整理小組. 1995. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (er) 江陵張家山漢簡《奏讞書》釋文(二).” *WW*, 1995/3, 31–36.
- ZZJC – *Zhu zi ji cheng* 諸子集成. Shanghai, Shanghai Shudian, é. n.

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

- Han Feizi* 韓非子 – *Han Feizi jijie* 韓非子集解. In ZZJC 5. kötet.
- Hanshu* 漢書 – Beijing, Zhonghua Shuju, 1962.
- Hou Hanshu* 後漢書 – Beijing, Zhonghua Shuju, 1982.
- Jinshu* 晉書 – Beijing, Zhonghua Shuju, 1974.
- Lunyu* 論語 – In SSWJ (*shang*)
- Shiji* 史記 – Beijing, Zhonghua Shuju, 1975.
- Shijing* 詩經 – In SSWJ (*zhong*)
- Shuowen jiezi* 說文解字 – Taipei, Liming Wenhua Shiye Gongszi, 1996.
- Zhouli* 周禮 – *Shisanjing zhushu* 十三經注疏. Taipei, Yiwen Chubanshe, 1976.

MÁSODLAGOS FORRÁSOK

- AMES, ROGER T. 1983. *The Art of Rulership. A Study in Ancient Chinese Political Thought*. Honolulu, University of Hawaii Press.
- BALÁZS, ÉTIENNE. 1976. „A történetírás mint a bürokratikus gyakorlat kalauza.” [L’histoire comme guide de la pratique bureaucratique.] In *Uő Gazdaság és társadalom a régi Kínában*. Budapest, Európa, 183–208.
- BENICKÁ, JANA. 2001. „Fa: Did Its Meaning Change in Chinese Philosophy? Some Remarks on Fa in Confucianism and Legalism.” *Asian and African Studies*, Vol. 10, No. 1, 44–55.
- BIELENSTEIN, HANS. 1980. *The Bureaucracy of Han Times*. Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, Cambridge University Press.
- BODDE, DERK. 1938. *China’s First Unifier. A Study of the Ch’in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu (280?–208 B.C.)*. Leiden, E. J. Brill.

- BOLTZ, WILLIAM G. 1993. „Chou li.” In LOEWE 1993: 24–32.
- CENG JIA 曾加. 2007. „»Ernian lüling« youguan nubi de falü sixiang chutan 《二年律令》有关奴婢的法律思想初探.” *Xibei Daxue Xuebao*, Zhexue Shehui Kexue Ban, Vol. 37, No. 1 (2007. 01.), 43–47.
- CHEN YAOJUN 陳耀鈞–YAN PIN 閻頻. 1985. „Jiangling Zhangjiashan Han mu de niandai ji xiangguan wenti 江陵張家山漢墓的年代及相關問題.” *Kaogu*, 1985/12, 1124–1129.
- CHEN ZHANFENG 陈战峰. 2004. „»Zhangjiashan Han mu zhujian Ernian lüling« zhong de jiaoyu wenti he xiandai yiyi 《张家山汉墓竹简·二年律令》中的教育问题和现代意义.” *Chang'an Daxue Xuebao*, Shehui Kexue Ban, Vol. 6, No. 2 (2004. 06.), 1–3, 18.
- CHEN ZHONGLONG 陳中龍. 2008. „Qin Han shou lü chutan 秦漢收律初探.” *Zhishan*, Vol. 5. (2008. 12.), 55–80.
- FENG YONG 冯勇. 2005. „Shixi „»Ernian lüling« zhi »Chuanren duren er liusha ren« tiao 试析《二年律令》之‘船人渡人而流杀人’条.” *Zhongguo Lüshi he Faxuejia*, Vol. 1, No. 6 (2005. 11.), 25–29.
- GAO HENG 高恒. 1977. „Qin lü zhong 'li chen qie' wenti de tantao 秦律中‘隸臣妾’問題的探討.” (A Qin-beli törvényekben szereplő „közraszolga” kifejezés kérdésének elemzése.) *WW*, 1977/7, 43–50.
- GU LIYING 贾丽英. 2008. „Qin Han buxiao zui kaolun 秦汉不孝罪考论.” *Shijiazhuang Xueyuan Xuebao*, Vol. 10, No. 1 (2008. 01.), 68–79.
- HOLZMAN, DONALD. 1998. „The Place of Filial Piety in Ancient China.” *JAOS*, Vol. 118, No. 2, 185–199.
- HORI TSUYOSHI 堀毅. 1988. *Qin Han fazhi shi lunkao* 秦漢法制史論考. Beijing, Falü Chubanshe.
- HUANG YIJUN 黃怡君–YOU YIFEI 游逸飛–LI CHENGJIA 李丞家–LIN YINGJUN 林盈君–LI XIEZHAN 李協展. 2010. „Zhangjiashan Han jian »Ernian lüling Zhili lü« yizhu 張家山漢簡《二年律令·置吏律》譯注.” *Shiyuan (Shih Yuan – The Journal of Historical Review)*, Vol. 22, No. 1, 287–337.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1978. „The Ch'in Documents Discovered in Hupei in 1975.” *TP*, Vol. 64, 4–5. 175–217, 338.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1979. „A lawsuit of A.D. 28.” In BAUER, W. (ed.) *Studia sino-mongolica. Festschrift für Herbert Franke*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag (Münchener Ostasiatische Studien 25.), 23–34.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1981a. „Supplementary Note on *Li Ch'en Ch'ieh*.” *TP*, Vol. 67, 361.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1981b. „The Legalists and the Laws of Ch'in.” In IDEMA, W. L. (ed.) *Leyden Studies in Sinology*. Leiden, E. J. Brill, 1–22.

- HULSEWÉ, A. F. P. 1986. „Ch'in and Han Law.” In TWITCHETT, DENIS–LOEWE, MICHAEL (eds.) *The Cambridge History of China*. Vol. I. *The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.–A.D. 220*. Chapter 9. Cambridge, Cambridge University Press, 520–544.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1987. „The Functions of the Commandant of Justice during the Han Period.” In LE BLANC, CHARLES–BLADER, SUSAN (eds.) *Chinese Ideas about Nature and Society. Studies in Honour of Derk Bodde*. Hong Kong, Hong Kong University Press, 249–264.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1988. „The Wide Scope of Tao 盜 ‘Theft’ in Ch'in-Han Law.” *Early China*, Vol. 13, 166–200.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1993. „Han shu.” In LOEWE 1993: 129–136.
- HULSEWÉ, A. F. P. 1997. „Qin and Han Legal Manuscripts.” In SHAUGHNESSY, EDWARD L. (ed.) *New Sources of Early Chinese History. An Introduction to the Reading of Inscriptions and Manuscripts*. Berkeley, The Society for the Study of Early China and The Institute of East Asian Studies, University of California, 193–221.
- HULSEWÉ, A. F. P. lásd még *RCL*, *RHL*.
- JI XUN 季勛. 1976. „Yunmeng Shuihudi Qin jian gaishu 雲夢睡虎地秦簡概述.” *WW*, 1976/5, 1–6.
- JINGZHOU DIQU BOWUGUAN 荊州地區博物館. 1985. „Jiangling Zhangjia-shan sanzuo Han mu chutu dapi zhujian 江陵張家山三座漢墓出土大批竹簡.” *WW*, 1985/1, 1–8.
- KROLL, J. L. 1990. „Notes on Ch'in and Han Law.” In IDEMA, W. L.–ZÜRCHER, E. (eds.) *Thought and Law in Qin and Han China. Studies Dedicated to A. Hulsewé*. Leiden, E. J. Brill, 63–78.
- LEWIS, MARK EDWARD. 2007. *The Early Chinese Empires. Qin and Han*. Cambridge, London, The Belknap Press of Harvard University Press.
- LI XUEQIN 李學勤. 1993. „»Zouyanshu« jieshuo (shang) «奏讞書» 解說 (上).” *WW*, 1993/8, 26–31. (Bővített újraközlése: LI XUEQIN 2001: 200–211.)
- LI XUEQIN 李學勤. 1995. „»Zouyanshu« jieshuo (xia) «奏讞書» 解說 (下).” *WW*, 1995/3, 37–42. (Bővített újraközlése: LI XUEQIN 2001: 212–221.)
- LI XUEQIN 李學勤. 2001. *Jianbo yiji yu xueshu shi* 簡帛佚籍與學術史. Nanchang, Jiangxi Jiaoyu Chubanshe.
- LI XUEQIN–XING WEN. 2001. „New Light on the Early-Han Code: A Reappraisal of the Zhangjia-shan Bamboo-slip Legal Texts.” *Asia Major*, 3rd series, Vol. 14, No. 1, 125–146.
- LIU HOUQIN 劉厚琴. 2008. „Han dai shenfen jicheng zhidu tanxi 漢代身份繼承制度探析.” *Tianfu Xinlun*, 2008/6, 122–126.

- LIU, YONGPING. 1998. *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong–Oxford–New York, Oxford University Press.
- LOEWE, MICHAEL. 1960. „The Orders of Aristocratic Rank of Han China.” *TP*, Vol. 48, 97–174.
- LOEWE, MICHAEL. 1961. „The Measurement of Grain during the Han Period.” *TP*, Vol. 49, Livr. 1–2, 64–95.
- LOEWE, MICHAEL, A. N. 1977. „Manuscripts Found Recently in China. A Preliminary Survey.” *TP*, Vol. 63, Livr. 2–3, 99–136.
- LOEWE, MICHAEL. 1988. „The Almanacs (*jih-shu*) from Shui-hu-ti: A Preliminary Survey.” *Asia Major*, 3rd series, Vol. I. part 2, 1–27.
- LOEWE, MICHAEL (ed.). 1993. *Early Chinese Texts. A Bibliographical Guide*. Berkeley, The Society for the Study of Early China and the Institute of East Asian Studies, University of California.
- LOEWE, MICHAEL. 2000. *A Bibliographical Dictionary of the Qin, Former Han & Xin Periods (221 BC–AD 24)*. Leiden–Boston–Köln, E. J. Brill.
- MACCORMACK, GEOFFREY. 2004. „The Transmission of Penal Law (*lü*) from the Han to the T’ang: A Contribution to the Study of the Early History of Codification in China.” *Revue Internationale des droits de l’Antiquité*, Vol. 51, 47–83.
- MACCORMACK, GEOFFREY. 2006. „Filial Piety (*Xiao*) and the Family in Pre-Tang Law.” *Revue Internationale des droits de l’Antiquité*, Vol. 53, 55–83.
- MASPERO, HENRY. 1978. *Az ókori Kína*. [La Chine antique.] Ford. CSONGOR BARNABÁS. Budapest, Gondolat Kiadó.
- MICHAEL NYLAN. 2007. „Notes on a Case of Illicit Sex Case from Zhangjiashan.” *Early China*, Vol. 30, 25–45.
- NAN YUQUAN 南玉泉. 2002. „Zhangjiashan Han jian »Ernian lüling« suojian xingfa yuanze 张家山汉简《二年律令》所见刑罚原则.” *Zhengfa Luntan (Zhongguo Zhengfa Daxue Xuebao)*, Vol. 20, No. 5 (2002. 10.), 24–30.
- NIENHAUSER, WILLIAM H. JR. 1986. *The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature*. Vol. I. Bloomington–Indianapolis, Indiana University Press.
- NIENHAUSER, WILLIAM H. JR. (ed.). 1994. *The Grand Scribe’s Records. Volume I. The Basic Annals of Pre-Han China by Ssu-ma Ch’ien*. Bloomington–Indianapolis, Indiana University Press.
- ŌBA OSAMU 大庭脩. 1991. *Qin Han fazhi shi yanjiu* 秦漢法制史研究. Translated by Lin Jianming et al. Shanghai, Shanghai Renmin Chubanshe.

- ŌBA OSAMU. 2001. „The Ordinances on Fords and Passes Excavated from Han Tomb Number 247, Zhangjiashan.” Translated and edited by David Spafford, Robin D. S. Yates and Enno Giele; with Michael Nylan. *Asia Major*, 3rd series, Vol. 14, No. 2, 119–141.
- P. SZABÓ SÁNDOR. 2000. „A szülőtisztelet fogalma és kutatásának két fontos forrása.” In PUSKÁS ILDIKÓ (szerk.) *Állandóság a változásban. T'ung-pien. Tőkei Ferenc 70. születésnapjára*. Budapest, Politika + Kultúra Alapítvány, 366–380.
- P. SZABÓ SÁNDOR. 2003A. *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- P. SZABÓ SÁNDOR. 2003B. *Újonnan felfedezett ókori kínai szövegleletek*. In HAMAR IMRE–SALÁT GERGELY (szerk.) *Kínai nyelv és irodalom. Tanulmányok Csongor Barnabás 80. születésnapjára*. Budapest, Balassi Kiadó, 192–204. (Sinológiai Műhely 4.)
- PEERENBOOM, R. P. 1993. *Law and Morality in Ancient China. The Silk Manuscripts of Huang-Lao*. Albany, State University of New York Press.
- PENG HAO 彭浩. 1993. „Tan »Zouyanshu« zhong de Xi Han anli 談《奏讞書》中的西漢案例.” *WW*, 1993/8, 32–36.
- PENG HAO 彭浩. 1995. „Tan »Zouyanshu« zhong Qindai he Dong Zhou shiqi de anli 談《奏讞書》中秦代和東周時期的案例.” *WW*, 1995/3, 43–47.
- REED, CARRIE H. 2000. „Tattoo in early China.” *JAOS*, Vol. 120. No. 3, 360–76.
- SALÁT GERGELY. 2002. „Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben.” In BIRTALAN ÁGNES–YAMAJI MASANORI (szerk.) *Orientalista Nap 2001*. Budapest, MTA Orientalisztikai Bizottság–Elte Orientalisztikai Intézet, 90–102.
- SALÁT GERGELY. 2003a. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján*. Budapest, Balassi Kiadó. (Sinológiai Műhely 3.)
- SALÁT GERGELY. 2003b. „A kínai Qin állam törvényei.” In JANY JÁNOS (szerk.) *Szemelvények az ókori kelet jogforrásaiból. Válogatás az ókori Irán, India és Kína jogemlékeiből*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 99–140. (Studia Orientalia 2.)
- SALÁT GERGELY. 2005A. „Az első kínai »jogtörténet« – Ban Gu értekezése a büntetésekről.” In HAMAR IMRE–SALÁT GERGELY (szerk.) *Kínai filozófia és vallás a középkor hajnalán*. Budapest, Balassi Kiadó, 13–75.
- SALÁT GERGELY. 2005b. „A zhangjiashani leletek és a Zouyanshu.” In BIRTALAN ÁGNES–RÁKOS ATTILA (szerk.) *Bolor-un gerel. Kristályfény. Crystal-Splendour. Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére. Essays presented in honour of Professor Kara György's 70th birthday*. Budapest, ELTE Belső-ázsiai Tanszék, II. kötet, 655–670.

- SALÁT GERGELY. 2006. *Az ókori kínai Qin állam büntetőjogának rendszere*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- SANFT, CHARLES. 2005. „Six of One, Two Dozen of the Other: The Abatement of Mutilating Punishments under the Han Emperor Wen.” *Asia Major*, 3rd series, Vol. 18, No. 1, 79–100.
- SANFT, CHARLES. 2010. „Environment and Law in Early Imperial China. (Third Century BCE–First Century CE): Qin and Han Statutes Concerning Natural Resources.” *Environmental History*, Vol. 15 (October 2010), 701–721.
- SHEN JIABEN 沈家本. 1964. *Shen Ji yi xiansheng yishu* 沈寄篲先生遺書. Taipei xian Yonghe zhen, Wenhai Chubanshe.
- SWAN, NANCY LEE. 1950. *Food & Money in Ancient China. The Earliest Economic History of China to A.D. 25. Han Shu 24 with Related Texts, Han Shu 91 and Shih-Chi 129*. Princeton, Princeton University Press.
- TÓKEI FERENC–VÁMOS PÉTER (ford.). 1998. *A szeretkezés kínai tankönyveiből*. Budapest, Orientalisztikai Munkaközösség–Balassi Kiadó. (Történelem és kultúra 16.)
- TWITCHETT, DENIS–LOEWE, MICHAEL. 1986. *The Cambridge History of China. Volume I. The Ch'in and Han Empires, 221 B.C–A.D. 220*. Cambridge, Cambridge University Press.
- WANG YANHUI 王彦辉. 2007. „»Ernian lüling Hu lü« yu Gaozu wunian zhaoshu de guanxi 《二年律令·户律》与高祖五年诏书的关系.” *Hunan Daxue Xuebao*, Shehui Kexue Ban, Vol. 21, No. 1 (2007. 01.), 8–13.
- WANG YÜ-CH'ÜAN. 1949. „An Outline of the Central Government of the Former Han Dynasty.” *HJAS*, 12, 134–187.
- WANG, AIHE. 2001. „Creators of an Emperor: The Political Group behind the Founding of the Han Empire.” *Asia Major*, 3rd series, Vol. 14, No. 1, 19–72.
- WATSON, BURTON (transl.). 1974. *Courtier and Commoner in Ancient China. Selections from the History of the Former Han by Pan Ku*. New York–London, Columbia University Press.
- WATSON, BURTON. 1958. *Ssu-ma Ch'ien. Grand Historian of China*. New York, Columbia University Press.
- WILBUR, C. MARTIN. 1943. *Slavery in China during the Former Han Dynasty*. Anthropological Series, Vol. 34. Chicago, Chicago Field Museum of Natural History.
- XIAOGAN DIQU DI ER QI YIGONGYINONG WENWU KAOGU XUNLIAN BAN 孝感地區第二期亦工亦農文物考古訓練班. 1976. „Hubei Yunmeng Shui-hudi shiyihao Qin mu fajue jianbao 湖北雲夢睡虎地十一號秦墓發掘簡報.” *WW*, 1976/6, 1–10.

- YATES, ROBIN D. S. 1995. „State Control of Bureaucrats under the Qin: Techniques and Procedures.” *Early China*, Vol. 20, 331–365.
- YATES, ROBIN D. S. 2002. „Slavery in Early China: A Socio-Cultural Perspective.” *Journal of East Asian Archaeology*, Vol. 3, No. 1–2, 283–331.
- ZHANG SHUYI 张淑一. 2008. „Zhangjiashan Han jian suojian Han dai hunyin jinling 张家山汉简所见汉代婚姻禁令.” *Lixue Jikan*, Vol. 3 (2008. 05.), 8–12.
- ZHANGJIASHAN HAN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU 家山漢墓竹簡整理小組. 1985. „Jiangling Zhangjiashan Han jian gaishu 江陵張家山漢簡概述.” *WW*, 1985/1, 9–15.
- ZHAO XIAOGENG 赵晓耕–QU CI 曲词. 2009. „Cong Qin Han sifa panli kan Zhongguo zaoqi chuantong sifa chengxu zhidu de yiyi 从秦汉司法判例看中国早期传统司法程序制度的意义.” *Lilun Yuekan* 2009/6, 7–12.
- ZHOU QIYANG 周启阳. 2010. „Cong »Hanshu Xingfazhi« kan rouxing zunfei xiangguan wenti 从《汉书·刑法志》看肉刑存废相关问题.” *Jiangsu Jingguan Xueyuan Xuebao*, Vol. 25, No. 2 (2010. 03.), 104–107.
- ZHU HONGLIN 朱红林. 2005. *Zhangjiashan Han jian »Ernian lüling« jishi* 张家山汉简《二年律令》集释. Beijing, Shehui Kexue Wenxian Chubanshe.

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.tygotex.hu

és a facebook.com/tygotexkiado oldalakon értesülhet.

Kiadja a Tygotex Elektronikus Kiadó Kft.

1024 Budapest, Retek utca 33–35.

Felelős vezető: Votisky Zsuzsa

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Felelős szerkesztő: Balázs Péter

Tipográfia: Kiss Barnabás

Nyomás: Séd Nyomda Kft.

Felelős vezető: Katona Szilvia